

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

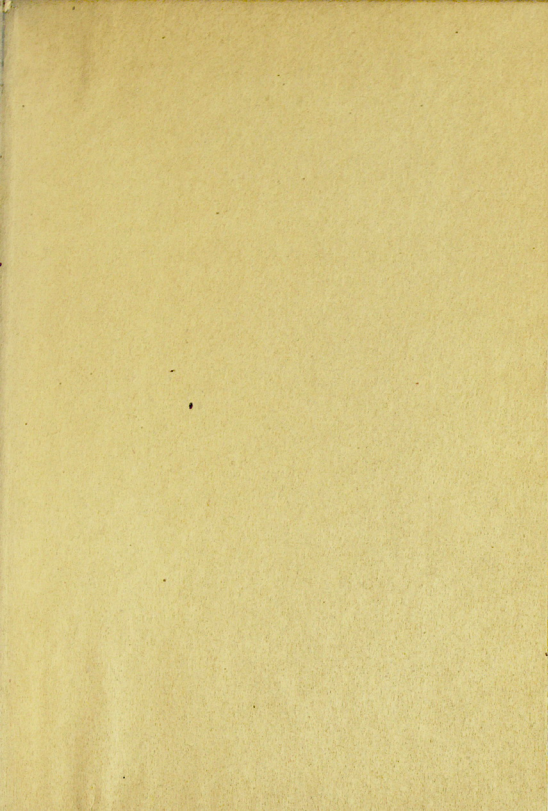
Adapt — remix, transform, and build upon the material

9 (= 91.99)

29251

9-23 հանդարտություն
Խորունկ սրբապետ: 25m.

Mr. Ashbury
 George W. Ashbury
 17-4-40
 31-99
 3-25

399

399

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Printed in U. S. A.
Gotchnag Press
New York

ՄԱՏԵՆԱԵԱՐ ԴՈՒՐԵԱՆ ՑԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻ
ԹԻԻ 5

281.6(09) + 9 (= 99.99)

ՍՈՒՊԸՆ Է 1961 թ.

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԱՋԱՆԻ

ԱԶԳԱԴԱԻ ԵՂԵՌՆԸ

ԵՒ

ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

29251
A II
32261

1935

ՆԻԻ ԵՈՐՔ

ՂԵՒՈՆԴ ԲԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ
Առաջնորդ Հայոց Ամերիկայի

ՊԼՏՄՈՒԹԵԼՆ ՀԵՄԸՐ

Ամերիկեան դատական տարեգրութեանց մէջ ան-
նախընթաց, Դուրեան Սրբազանի խժդոժ սպանու-
թեան առաջին դատավարութիւնը լրացած է եւ տասն-
երկու ամերիկացի երդուեալներ իբր ռերագործ դա-
տապարտած են ինը դաշնակցականներ :

Արդարութեան այս յաղթանակը կը պարտիմք Ա-
մերիկեան դատարանի արդարադատութեան եւ յետոյ
անկողմնակալ վկաներու ուղղամտութեան եւ անվե-
հերութեան :

Ամիսներ տեւող դատավարութեան ընթացքին ազ-
գային արժանապատուութիւնը տարապարտօրէն բզր-
տուեցաւ քաղաքակիրք աշխարհի աչքին առաջ եւ
այսօր ալ կուսակցութեան մը հայրենադաւ քաղաքա-
կանութեան իբր աղիտաւոր հետեւանք ազգը հարկա-
դրուած է սգալու ոչ միայն Սրբազան անմեղ գոհը,
այլեւ ինը դատապարտուած հայերն ալ, այլապէս գո-
հեր կուսակցութեան մը խաբէութեան եւ դաւերուն :

Դուրեան Յանձնաժողովս՝ նախապէս իր հրատա-
րակած չորս պրակներով, հիմնուած փաստացի ապա-
ցոյցներու վրայ, քաղուած դաշնակցական մամուլի
հրատարակութիւններէն եւ պաշտօնական տեղեկագիր-
ներէն, ցոյց տուած էր թէ որքան անմեղ էր Առաջ-
նորդը իրեն վերագրուած մեղադրանքներէն, եւ թէ

ինչպէս դարբնուած եւ զարգացած էր դաւադրութիւնը, որ պիտի յանգէր Դեկտ. 24-ի ահաւոր ռմիւրիս:

Այս հատորին մէջ ալ կ'ամփոփենք Դուրեան Սրբազանի սպանութենէն վերջ հայ եւ օտար հեղինակաւոր անձանց, ինչպէս նաեւ մամուլի տեսութիւնները եւ խստագոյն դատապարտութիւնները անսիրտ ահաբեկչութեան դէմ:

Նոյնպէս կ'ամփոփենք ռմիւրի բոլոր մանրամասնութիւնները իրենց դառն իսկութեան մէջ, ընդարձակօրէն ընդօրինակելով դատական արձանագրութիւնները:

Այս կերպով կը լրանայ նոր օրերու պատմութեան այս տխուր էջը, միանգամ ընդ միշտ պատռելով կեղծիքի եռ ստութեան փողը, զոր ուզեցին տարածել նոյն իսկ ռմիւրը դարբնողները:

Դուրեան Յանձնաժողովս դեռ կը հաւատայ որ այդ Դաշնակցութեան պարզմիտ շարքերու մէջ կը գրտնըւին ազնիւ եւ հայրենասէր հայեր, որոնք ուշ կամ կանուխ պիտի սքափին իրենց քմբիրէն եւ կատաղօրէն հաշիւ պիտի պահանջեն իրենց շէֆերու հայրենաբանդ քաղաքականութեանը համար եւ անոնց երեսին պիտի պռռան «Յո՞ւ Երբաս, Դաշնակցութիւն»:

Այդ երջանիկ օրը միայն կրնայ բերել ազգային համերաշխ գործակցութիւնը:

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՂԵԻՈՆԴ ԴՈԻՐԵԱՆ

ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

ՈՃԻՐՆԵՐՈՒ ՈՃԻՐԸ

Դեկտ. 24-ին, Նիւ Եորքի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ, Ս. Պատարազի պահուն, Դուրեան Սրբազանի վայրագ ոգանութեան լուրը չանթահարիչ տպաւորութիւն թողուց բովանդակ ազգին վրայ:

Ամերիկեան Ռատիոյի Ընկերութիւնը նոյն օրն իսկ քաղաքակիրթ աշխարհի ամէն կողմ հաղորդեց այս ահաւոր եւ աննախընթաց ոճիրը:

Նիւ Եորք Թայմզ Դեկտ. 25-ի թիւով կը գրէր. —

«...Քաղաքին ամէն կողմերէն հայեր եկած էին ներ-
«կայ ըլլալու պաշտամանց, եւ այդ պատճառաւ ալ
«ոնրագործներու ժամանումը աննշմար մնացած էր
«Նիւ Եորքի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ կանոնաւոր անդամնե-
«րու կողմէ:

«Եւ սակայն եկեղեցիին անդամները մասամբ կռա-
«հած էին: Արքեպիսկոպոսը վերջերս իր քաղաքական
«հակառակորդներու կողմէ յարուցուած խռովութեանց
«քիբախ եղած էր, եւ այդ պատճառաւ զինեալ պահա-
«կի մը պաշտպանութիւնը կը վայելէր: Եկեղեցւոյն
«Հոգաբարձութիւնը ռստիկանական պաշտպանութիւն
«ուզած էր եւ ռստիկան մը կեցած էր եկեղեցւոյ մուտ-
«քին առջեւ:

«Դուրեան Արքեպիսկոպոս՝ ինչպէս նաեւ ուրիշ-
«ներ, որ պաշտաման մէջ բաժին պիտի առնէին,
«զգեստարանի մէջ իրենց եկեղեցական ճոխ զգեստները
«հագնելէ յետոյ՝ սկսած էին իրենց վսեմ քափօրը դէ-

ինչպէս դարբնուած եւ զարգացած էր դաւադրութիւնը, որ պիտի յանգէր Դեկտ. 24-ի ահաւոր ռմիռին:

Այս հատորին մէջ ալ կ'ամփոփենք Դուրեան Սրբազանի սպանութենէն վերջ հայ եւ օտար հեղինակաւոր անձանց, ինչպէս նաեւ մամուլի տեսութիւնները եւ խստագոյն դատապարտութիւնները անսիրտ աւաքեկչութեան դէմ:

Նոյնպէս կ'ամփոփենք ռմիռ բոլոր մանրամասնութիւնները իրենց դառն իսկութեան մէջ, ընդարձակօրէն ընդօրինակելով դատական արձանագրութիւնները:

Այս կերպով կը լրանայ նոր օրերու պատմութեան այս տխուր էջը, միանգամ ընդ միշտ պատուելով կեղծիքի եւ ստութեան ֆօղը, զոր ուզեցին տարածել նոյն իսկ ռմիռը դարբնողները:

Դուրեան Յանձնաժողովս դեռ կը հաւատայ որ այդ Դաշնակցութեան պարզմիտ շարքերու մէջ կը գրտնըւին ազնիւ եւ հայրենասէր հայեր, որոնք ուշ կամ կանուխ պիտի սքափին իրենց թմբիրէն եւ կատաղօրէն հաշիւ պիտի պահանջեն իրենց շէփերու հայրենաբանդ ֆաղափականութեանը համար եւ անոնց երեսին պիտի պոռան «Յո՞ւ երբաս, Դաշնակցութիւն»:

Այդ երջանիկ օրը միայն կրնայ բերել ազգային համերաշխ գործակցութիւնը:

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՂԵԻՈՆԴ ԴՈՒՐԵԱՆ
ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

ՈՃԻՐՆԵՐՈՒ ՈՃԻՐԸ

Դեկտ. 24-ին, Նիւ Եորքի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ, Ս. Պատարագի պահուն, Դուրեան Սրբազանի վայրագ ողանութեան լուրր շանթահարիչ տպաւորութիւն թողուց բովանդակ ազգին վրայ:

Ամերիկեան Ռատիոյի Ընկերութիւնը նոյն օրն իսկ քաղաքակիրթ աշխարհի ամէն կողմ հաղորդեց այս ահաւոր եւ աննախընթաց ոճիրը:

Նիւ Եորք Թայմզ Դեկտ. 25-ի թիւով կը գրէր.—

«...Քաղաքին պմէն կողմերէն հայեր եկած էին ներկայ ըլլալու պաշտամանց, եւ այդ պատճառաւ ալ «ոնրագործներու ժամանումը աննշմար մնացած էր «Նիւ Եորքի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ կանոնաւոր անդամներու կողմէ:

«Եւ սակայն եկեղեցիին անդամները մասամբ կռահած էին: Արքեպիսկոպոսը վերջերս իր քաղաքական «հակառակորդներու կողմէ յարուցուած խռովութեանց «քիրախ եղած էր, եւ այդ պատճառաւ գինեալ պահա- «կի մը պաշտպանութիւնը կը վայելէր: Եկեղեցւոյն «Հոգաբարձութիւնը ոստիկանական պաշտպանութիւն «ուզած էր եւ ոստիկան մը կեցած էր եկեղեցւոյ մուտ- «քին առջեւ:

«Դուրեան Արքեպիսկոպոս՝ ինչպէս նաեւ ուրիշ- «ներ, որ պաշտաման մէջ բաժին պիտի առնէին, «զգեստարանի մէջ իրենց եկեղեցական հոխ զգեստները «հագնելէ յետոյ՝ սկսած էին իրենց վսեմ քափօրը դէ-

«պի խորան, երբ ոնրագործները յանկարծ գործի մըդ-
«ուեցան :

«Թափօրը՝ բուրվառակիր մանկան մը առաջնոր-
«դութեամբ՝ գետտարանէն յառաջանալով հասաւ փոքր
«եկեղեցւոյն կեդրոնը գտնուած մէկ հատիկ միջանց-
«քը : Խորանասպաս մանկան ետեւէն կուգային հինգ ե-
«րիտասարդներէ եւ հինգ երիտասարդուհիներէ բաղ-
«կացեալ Դպրաց Խումբը եւ Կարապետեան Նպիսկո-
«պոս, ամենէն վերջը կուգար Դուրեան Արքեպիսկոպոս
«երկու Սարկաւազներով :

«Արքեպիսկոպոսի պահակը՝ Խոսրով Կորկոտեան,
«հետեւեցաւ Բափօրին զգետտարանէն մինչեւ կեդրո-
«նական անցքը, այլ այնտեղ կանգ առաւ, հաւատալով
«որ այլեւս պէտք չկար իր ծառայութեան : Դուրեան
«Արքեպիսկոպոս՝ մէկ ձեռքը բռնած իր հովուական
«գաւազանը, եւ միւս ձեռքն ալ, վերամբարձ յաչ մը,
«յառաջացաւ նստարաններու մինչեւ հինգերորդ շար-
«քը : Միաժամանակ ոտքի կեցած էր ժողովուրդը, ինչ-
«պէս սովորութիւն է դէպի խորան յառաջացած քա-
«ւօրի ընթացքին :

«Յանկարծ իրենց տեղերէն դէպի անցքը յառաջա-
«ցան նստարաններու հինգերորդ եւ վեցերորդ շարքին
«մէջ կանգնած խումբ մը անձինք : Երկու Սարկաւազ-
«ներէն խուսափելով՝ անոնցմէ ոմանք բռնեցին Արքե-
«պիսկոպոսը, եւ միւսներն ալ, որոնց թիւը ականա-
«տեսներ կը հաշուեն հինգէն-տասը, այնպիսի ձեւով
«խռնուեցան, որ կ'ուզէին ծածկել իրենց ընկերակից-
«ներու շարժումները :

«Արքեպիսկոպոսը՝ որուն աւելի քան վեց ոտք բար-
«ձրը հասակը զինք աշտարակի պէս բարձր կը կեցնէր
«իր յարձակողներուն վրայ, յանկարծ յառաջ ծռեցաւ
«եւ հառաչեց, կրքնելով իր գաւազանին : Ոստիկան-
«ները վերջէն տեսան թէ գաւազանը ծռած էր անոր
«ծանրութեան ներքեւ :

«Յետոյ Արքեպիսկոպոսը վար իյնալով անտես
«մնաց զինք շրջապատող բազմութեան: Մինչ ժողո-
«վուրդը տակաւին անգիտակ անցուղարձին՝ խուժեց
«դէպքին վայրը, յարձակում գործողները ցրուեցան
«եւ դէպքին ականատեսները նշմարեցին թէ Առաջնոր-
«դին մարմինը արիւնլուայ է ստացած վէրքերէն: Ա-
«նիկա ամբողջ մարմնով փռուեցաւ անցքին մէջ, զլու-
«խը դէպի խորանը եւ դէմքը դարձած դէպի խաչելու-
«քեան մեծ պատկերը՝ որ կը կախուի եկեղեցւոյն ա-
«րեւելեան պատին վրայ:

«Արքեպիսկոպոսը շրջապատող խումբին անդամ-
«ներն ալ խառնուեցան ժողովուրդին: Նրկրպագունե-
«րէ բռնուելով ծեծուեցան երկու անձինք՝ որոնք վեր-
«ջէն ձերբակալուեցան ոստիկաններու կողմէ:

«Արքեպիսկոպոսը տարուեցաւ զգեստաւորանը, ուր
«վախճանեցաւ մէկ քանի վայրկեանի մէջ: Անիկա մէկ
«քանի տեղէ դաշունահարուած էր որովայնէն:»

Ոճրի այս մանրամասնութիւնները զարհուրելի տը-
պաւորութիւն ձգեցին Ամերիկահայ գաղութի վրայ:

Դուրեան Սրբազանի դէմ դաշնակցական մամուլի
չարունակական զրդոյիչ հրատարակութիւնները, եւ
յետոյ Ուստրըի մէջ իր վրայ կատարուած անարդ յար-
ձակումը եւ խռչտանդումը, ստոյգ է թէ տարտամ
կասկածներ կ'արթնցնէին սպառնացող վտանգի մը
մասին եւ կամ մութին մէջ դարբնուած ոճրի մը հա-
ւանականութեան նկատմամբ, բայց պէտք է խոստո-
վանիլ որ այս քստմենլի ոճիրը, իր բովանդակ ահա-
ւորութեամբ չի դադրեցաւ տխուր անակնկալ մը ըլ-
լալէ:

Ի պատիւ հայ ժողովուրդի, պէտք է ըսել որ, Ան՝
չի կրցաւ երեւակայել կամ ըմբռնել թէ կրնան գըտ-
նուիլ հայեր, քաղաքական կեանք ու անուն ունեցող
կուսակցութեան մը անդամներ՝ որոնք կորսնցուցած
խիղճ եւ բանականութիւն, պիտի յանդգնէին եկեղեց-

ւոյ մէջ, մանուկներու եւ կիներու ներկայութեան հրէշային ոճիր մը զործելու չափ ստորնանալ, մսադործի դանակով մորթոտելով եկեղեցւոյ հոգեւոր բարձրատիճան պաշտօնեան:

Գործուած անյուր ոճրին ձգած ահաւորութեան համեմատութեամբ, ժողովրդական զանգուածներու զգացած ցասումը ահեղ եղաւ:

Հայ ժողովուրդը անխտիր, վիրաւորուած իր կրօնական զգացմանը մէջ, եւ սգաւոր՝ իր սիրելի Առաջնորդի սրտակեղեք նահատակութեամբ, ամէն անկիւններէ բարձրացուց բողոքի եւ զայրոյթի ալիքներ, պահանջելով ոճրագործներու արդար պատիժը:

Գահավիժող այս տխուր դէպքերու առթիւ, Երեսփոխանական Ժողովը բացառիկ նիստ կազմեց, եւ Սրբազան Առաջնորդի նահատակութեան համար իր խոր վիշտը եւ կսկիծը յայտնելով, որոշեց ՚ի զնահատութիւն Դուրեան Սրբազանի ազգանուէր զործունէութեան, կատարել ազգային փառաւոր յուզարկաւորութիւն մը:

Նոյնպէս, որոշեց Արքեպիսկոպոս Ղեւոնդ Դուրեան անունով յանձնաժողով մը կազմել ոճրագործներու հետապնդման եւ ձերբակալութեան համար կարելի օժանդակութիւնը ընծայելու դատական իշխանութեան:

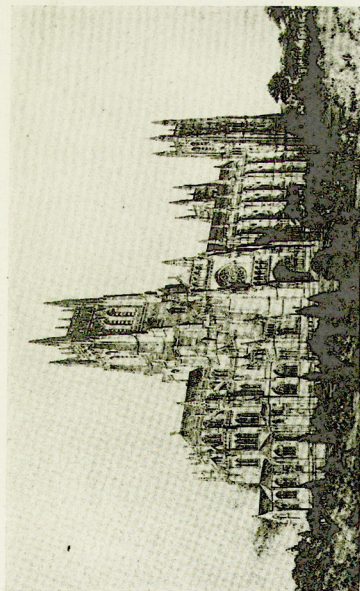

ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՂԵՒՈՆԴ ԴՈՒՐԵԱՆ ԶԳԵՍՏԱՌՈՐԵԱՒ,

ՆԱՀԱՏԱԿԵԱԼ ԱՌԱՋՆՈՐԴ Տ. ՂԵՒՈՆԴ ԱՐԲ- ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՅՈՒՂԱՐԿԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄԻԱՀԱՄՈՒԹ ՅԱՐԳԱՆՔ ԵՒ ՍՈՒԴ
(Սեպ. Թղթկցք. «Պայֆար»ի)

Յոգնախուռն բաղձութիւն մը, մօտ քսան հազար հոգի, լեցուցած էր Եպիսկոպոսականներու հոյաչէն Սէնթ Ճան տհր Տիվայն (Սր. Յովհաննէս Աստուածաբան) Մայր Եկեղեցիին ներսն ու դուրսը, երէկ առաւօտ ժամը 10-ին: Հաղարաւոր հայեր եկած էին Ամերիկայի շատ մը քաղաքներէն, եւ ուրիշ հաղարաւորներ ալ, Հայ եւ Ամերիկացի, փութացած էին Նիւ Եորքէն եւ շրջականերէն, իրենց վերջին յարգանքը մատուցանելու մարտիրոսացած Առաջնորդին աճիւններուն: Պատարազի Թափօրը, ողբացեալ Սրբազանի դադողը բարձած, Սրբարանին ետեւէն սկսեալ յամբաքայլ ու ողբաձայն երգեցողութեամբ երբ մտաւ ժողովուրդին մէջ, սրտաբուխ հեծեծանք մը յանկարծ պոռթկաց բոլոր ժողովուրդէն եւ բարձրացաւ եկեղեցւոյ հոյակապ կամարներէն վեր առ Աստուած: Հայութեան սիրտն էր որ կ'ողբար նորոգ հանդուցեալ Սրբազան Արքեպիսկոպոսը եւ դէպի երկինք կը բարձրացնէր իր բողոքն ու զայրոյթը այս անաղորոյն ոճիրին դէմ: Ո՛չ միայն հաղարաւոր կիներ կը հեկեկային, այլ ալեւորներ ամբասիրտ տղամարդիկ ալ չէին կրնար զրս

Ս. ՀԱՆՆ ՏԶԸ ՏԻԳՈՒՆԵՆ ՄԱՍԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ, ՆԻԻ ԵՈՐԳ

ԳԵՐ. ՈՒՒԼԵԸՄ ՄԵՆԻՆԿ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԻՒ ԵՈՐԴԻ ԹԵՄԻՆ

William J. Manning

սկի իրենց հոգերուիս արցունքները :

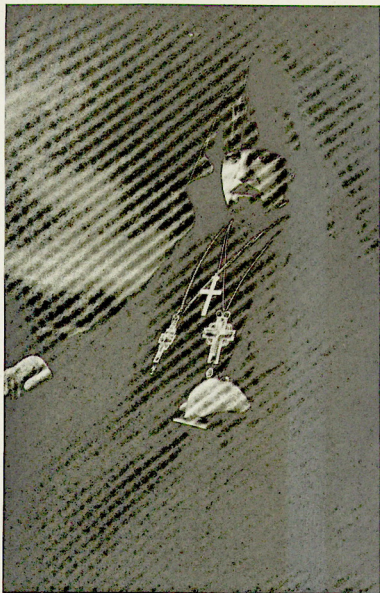
Պատարագի ու վերջին օծման արարողութիւնները կատարուեցան ամենայն հանդիսաւորութեամբ եւ ժողովուրդը լուռ ակնածանքով մասնակցեցաւ պաշտամունքին : Պատարագիչն էր Գեորգ Մամբրէ Ծ . Վարդ . Գալֆանան , եւ վերջին օծումը կատարեց Տ . Յովսէփ Եպս . Կարապետեան : Օծման արարողութեան միջոցին կրկին պոռթկաց ժողովուրդին յուզումը եւ հաղարաւոր աչքեր կրկին թրջեցան , հեկեկանքներ կրկին դուրս թռան բոլոր սիրտերէն :

Նախկոպոս Մէնինկ , համառօտ բայց շատ իմաստալից դամբանական մը խօսեցաւ , իր ցաւակցութիւնը յայտնելով Հայ ժողովուրդին իր մեծ սուգին մէջ :

«Այն պաշտամունքը , որուն համար հաւաքուած ենք հոս , ըսաւ Նախկոպոսը , անպատմելի ցաւի պաշտամունք մըն է , եւ ես իմ եւ իմ պատկանած եկեղեցիիս խորունկ ցաւակցութիւնը կը յայտնեմ Յովսէփ Նախկ . Կարապետեանի եւ բոլոր եպիսկոպոսներուն , հոգեւորականներուն , եւ Հայ Եկեղեցւոյ ժողովուրդին : Այսպիսի ժամանակ մը , աւելի քան երբեք , կը զգանք նշանակութիւնը մեր հասարակաց հաւատքին ի Քրիստոս եւ Եկեղեցւոյ մէջ մեր եղբայրակցութեան :

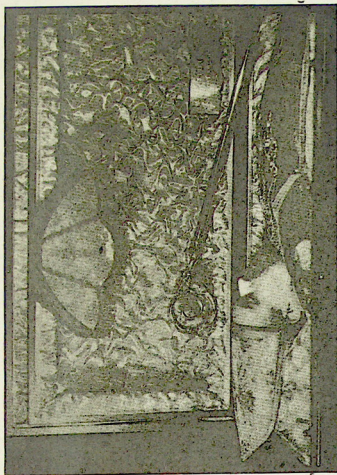
«Առանձնաշնորհում մը կը նկատեմ ինծի համար , թէ եւ տխուր առանձնաշնորհում մը , զձեզ ողջունել հոս , այս Մայր Եկեղեցւոյն մէջ , այս պաշտամունքին առթիւ , եւ այս կերպով յայտնել մեր ցաւակցութիւնը ձեզի այն մեծ կորուստին ու վշտին համար որ ձեզի վիճակեցաւ , եւ ձեզի հետ միանալ՝ յարգելու եւ մեծաբերու համար ձեր վեհանձն Արքեպիսկոպոսի կեանքն ու յիշատակը :

«Քրիստոսի համար իր դործն ու վկայութիւնը չեն վերջացած : Ան այժմ ձեզի պիտի խօսի շատ աւելի դժբաւոր կերպով քան առաջ : Որովհետեւ այն հարուածը որ ձեր վրայ իջաւ , զինք արժանացուց մարտիրոսի

ԳԵՐ. Տ. ՄԱՄՐԻԷ Ծ. ՎՐԴ. ԳԱԼՖԱՆԱՆ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՏԵՂԱՊԱՀ ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅՈՑ

դրակին, և իրեն տուաւ յաւիտենական տեղ մը և՛
 րանելիներու մէջ: Թող յաւիտենական լոյս շողայ ա-
 նոր վրայ և թող ան յառաջանայ զօրութենէ զօրու-
 թիւն հանրային ծառայութեան այն կեանքին մէջ ուր

ՆԱՀԱՏԱԿ ՍՐԲԱՅԱՆ ԻՐ ԳԱԳԱՂԻՆ ՄԷՋ

ինք կը զտնուի այժմ, ի ներկայութեան մեր Տէր Աս-
 տուծոյ:»

Վերջին օծումէն ետք ուղերձ մը ըրաւ Յովսէփ
 Եղս. կարապետեան:

Թաղման կարգը կատարուեցաւ, որու միջոցին բո-

լոր եկեղեցականները հաւաքուեցան դադաղին շուրջ եւ մատուցին իրենց վերջին յարգանքը համբուրելով Եպիսկոպոսական աջն ու ճակատը :

Պատարագի թափօրին մասնակցեցան Հայ եկեղեցականներէն ու դպրաց դասէն զատ, Գեր. Եսայ. Վիլ-երմ Մէնինկ, Վեր. Տք. Բապերթ Լաու՝ որ կը ներկայացնէր Մ. Նահանգաց Եպիսկոպոսական Եկեղեցիներու աւագ Եսայ. Գեր. Ճէյմս տը Վօլֆ Բէրին, Վեր. Մայլօ Հրտսըն Կէյթս, Մայր Եկեղեցւոյ աւագ երէցը, Գեր. Սօֆրօնիու Եպիսկոպոս, Յոյն Աստրի Եկեղեցւոյ պետը, որ դադաղին վրայ աղօթեց, եւն. :

Դպրաց դասը կը բաղկանար Ֆիլատելֆիոյ, Ըրթաունի, Եունիրն Սիթիի եւ ուրիշ եկեղեցիներու զըպիրներէն ու երգեցիկ դասէն : Պատարագի ամբողջ արարողութեանց միջոցին երգեց Տիկին Բօյ Ջուլյեան, որ յատկապէս հրաւիրուած էր Պոսթոնէն : Պատարագի ու երգեցողութեաց մասնակցեցան նաեւ Տիկին Մ. Արազեան, Տիկին Ջապէլ Արամ եւ Պր. Իսքէնաէրեան :

Այս բոլոր արարողութեանց կարգադրութիւնը ըրած էր Պր. Տ. Ա. Տիքիճեան, Կարգադիր Յանձնախումբին կողմէ, եւ հակառակ անօրինակ բաղձութեան, ամբողջ պաշտամունքը կատարուեցաւ խիստ կանոնաւոր պայմաններու ներքեւ : Ժողովուրդը կատարելապէս ակնածալից վերաբերում մը ունեցաւ ծայրէ ի ծայր, եւ տալուորութիւնը եղաւ վսեմ : Յիսունի չափ ոտտիկաններ, որոնք եկեղեցւոյն զրտէն ի վեր կը հըսկէին կարդալահութեան, ոչ մէկ առիթ ունեցան միջամտելու ժողովուրդին :

Այս առտու ժամը 10-ին, Մայր Եկեղեցւոյն մէջ տեղի ունեցաւ Թաղման կարգը, ներկայութեամբ քահանայական դասուն եւ 1500 հոգիի բաղձութեան : Տ. Մամբրէ Մ. Վարդ. Գալֆեան կը նախադահէր արարողութեանց : Ժողովուրդը կրկին փղձկեցաւ ու արտայայտեց իր ցաւն ու սուգը, նահատակ Առաջնորդին

Համար: Ննջեցեալը Մայր Եկեղեցիէն փոխադրուեցաւ Եանքըրսի Ֆըրնքըլիֆ գերեզմանատունը: Ժողովուրդի բաղձանքն է որ աճիւնները փոխադրուին կամ էջմիածին եւ կամ Երուսաղէմ: Այս մասին դիմում կատարուած է եւ կը սպասուի արդիւնքին: Նոյն նպատակին համար հանդանակութիւն կատարուեցաւ երէկ:

Հ. Մ. Բ. Միութեան անդամներ եւ ուրիշ երիտասարդներ բոլորանուէր կերպով ծառայեցին, եւ գիշերն ի բուն Մայր Եկեղեցւոյ մէջ պահակ կեցան ու հսկողութիւն կատարեցին դադադին վրայ:

Բաղմաթիւ ցաւակցական հեռագիրներ եկած էին պաշտօնական անձերէ, Եկեղեցական մարմիններէ եւ Հայ Եկեղեցւոյ պետերէն: «Պայքար»

Ծովածաւալ բաղմութեան մը հեկեկանքներուն մէջ, իբր ժողովրդային անծայրածիր համակրանք եւ զնահատութիւն, Դուբեան Սրբազանի փառաշուք յուզարկաւորութիւնը աննախընթաց երեւոյթ մըն էր Հայ իրականութեան մէջ:

Նոյնքան տպաւորիչ էին յետոյ դէպի նահատակ Առաջնորդի գերեզմանը եղած հանդիսաւոր ուխտադնացութիւնները: Բաղմահադար սգաւոր Հայեր, ամէն զաւուրներէ, զունդազունդ դիմեցին գերեզման, արցունքներով ողողելու եղբայրասպան դաշունի տակ ինկած նոր օրերու նահատակին դադաղը:

Այս հսկայական ցոյցերը արդեօք կրցան համոզել Դաշնակցութիւնը թէ իր հետեւած քաղաքականութեամբ օտար եւ անհաղորդ է ազգային հաւաքական ձգտումներուն եւ զգացման եւ իր ոճիրներով այլեւս ատելի դարձած է:

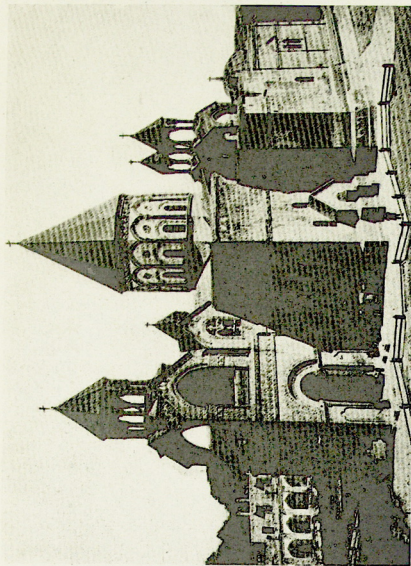
Դաշնակցութիւնը տարի մը անընդհատ, մամուլով եւ հրապարակային ժողովներով կատաղօրէն հալածեց հէք Առաջնորդը, իր դիւրախար շարքերուն ներկայացնելով զայն իբր ազգային դաւաճան մը կամ Զեկայի վարձկան գործակալ մը:

Հայ ժողովուրդը որս չի դարձաւ այս նպատակաւոր յերկրանքներուն, ընդհակառակը, այդ անխիղճ անարդանքները ծառայեցին Առաջնորդի ժողովրդականութեան արագ ծաւալման:

Այդը անայայլ սիրով եւ համակրութեամբ պարտեց իր ասնիւ եւ ուղղամիտ Առաջնորդը, եւ յետ մահու ալ, մարտիրոսի մը փառապսակովը զարդարեց զայն:

Ամերիկահայ դպրութի բոլոր անկիւններէն, եւ Սփիւռքի հայարնակ վայրերու բոլոր ծագերէն տեղացող հազարաւոր ցաւակցական արտայայտութիւնները եւ բողոքի հրապարակային ժողովներու մէջ ոճրին դէմ դռնացող ցասումը Դաշնակցութիւնը խարանող մեծաբարբառ ապացոյցներ են:

Գաղափար մը տալու համար թէ Դաշնակցութեան կողմէ անարդուած Դուբեան Սրբազան ինչ խոր յարգանք եւ սէր կը վայելէր հայ եւ օտար եկեղեցական բարձրագոյն իշխանութեան կողմէ, եւ թէ իր նահատակութիւնը ինչպէս դառնակակիծ կ'ոյրան անոնք, հարկ կ'զգանք արտադրել հեղինակաւոր անձանց եւ համազգային մամուլի արտայայտութիւնները:

ԵՐԱՅԵՐԱՆԻ ԱՐԱՐԱՏԻ ԵՐԱՊԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՊԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒԳՆ ՈՒ ՅԱՍՈՒՄԸ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿԷՆ

Անագան հասեալ Մեզ մանրամասնութիւնք դժպէի
եղեոնադործութեանդ, որ ելից զազգ մեր համայն
վշտօք, արատաւորելով զկրօնն մեր քրիստոնէական եւ
զհաւատ յաչս ամենայն աշխարհի, յապաղեցան եւ
բանք Մեր կսկծանաց հայրական սրտի եւ զգատապար-
տութեան զիպաց, որք զամօթ միայն եւ գնախատինս
բերեն անուան ժողովրդեանս :

Ողբամք զմահ Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսի, սիրեց-
եալ որդւոյ Մերոյ եւ զանփոխարինելի կորուստ այն-
պիսի անձին, որ կարէր տակաւին կեալ զամս երկարս
յօգուտ հասարակաց դործի եւ ի պայծառութիւն Եկե-
ղեցւոյ մերոյ Սրբոյ, որ ընթանայր ըստ ցուցման եւ
հրահանդաց Մերոց, ջան ի դործ եղեալ հեռու պահել
զԵկեղեցին մեր եւ զհաստատութիւնս նորա ի կուսակ-
ցական պայքարաց, ուղղելով եւ զաչս հաւատացելոց ի
հեռաստանէ առ հոգեւոր մայրս մեր Ս. Էջմիածին, առ
հայրենի երկիր մեր եւ բնիկ ժողովուրդ նորա :

Ամենայն փորձ մարդասպանութեան ինքնին ար-
ժանի է դատապարտութեան, զի տէր կենաց եւ մահու
Աստուած է միայն, բայց գեր ի վերոյ է քան սովորա-
կան ոճիր եւ սրբապղծութիւն մեծագոյն՝ բարձրա-
ցուցանել զձեռն ի վերայ բարձրաստիճան հոգեւոր

ՎԵՀԱՓԱՌ Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

պաշտօնէին եկեղեցւոյ ի տան Տեառն, ուր պարտէր մտանել երկիրդածութեամբ միայն եւ բարեպաշտական զգացմամբ:

Բայց առաւել դատապարտելի է ոճիրդ, որ կատարեցաւ ի վերայ բարձրաստիճան պաշտօնէին եկեղեցւոյ, որ ըստ բարոյական պարտուց եւ հայրական սիրոյն, զոր ունէր նա առ հօտն իւր, եւ ըստ հրահանգաց Մերոց առաջնորդէր ի շաւիղ խոհեմութեան եւ ազգաշահ գործունէութեան, Զանալով հեռու պահել ի մոլորութեանց եւ յազդալնաս գործոց: Նզովք հասարակաց համարեմք զայդպիսի ոճիրս անլուր, զոր ոչ տեսանեմք յընթացս դարաւոր պատմութեանց ի մեզ եւ յօտար ազգս:

Արդ Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսն ընթանալով զհետ Հայրապետական յորդորանաց, որպէս հարապատ որդի Մ. Աթոռոյս, կատարելով զպատուէրս Մեր յօգուտ եկեղեցւոյ եւ սիրեցեալ ժողովրդեանս, յօգուտ հայրենեաց զԽորհրդային Հայաստանի ասեմ, որ վերստին կոչի ի կեանս, եղեւ տարապարտ զոհ ի կատարման ազգանուէր պարտականութեանց ի ձեռն մոլորեալ եղևոնադործաց:

Այսու Հայրապետական կոնդակաւ Մերով, յայտնելով զխորին Մեր վիշտ եւ զցաւ վասն տարապարտ եղերական մահուան որդւոյ Մերոյ սիրելւոյ Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսի, դատապարտեմք գոճրագործս եւ զոճիրն, որպէս զհետեւանս մոլար մտածողութեանց եւ յորդորեմք զամենեւին, որպէս հայր հասարակաց, զգաստանալ, Թողուլ զանօգուտ վէճս եւ գերկպառակութիւնս, հեռու մնալ մանաւանդ յանդուսպ գործողութեանց, որ վնասարեւք են եւ անվայել անուան բարեկիրթ ազգի եւ ժողովրդեան, ոչ ի շահ ընդի հայրենեաց՝ Խորհրդային Հայաստանի եւ Կառավարութեան, հասեալ մեզ ի բաժին, որպէս զիրական եւ զթանկազին

ժառանգութիւն, խաղաղ պահպանութիւն որոյ խարխալ
յուսոյ եւ արմատ կենդանութեան է ըստ իմաստուն ա-
ռացուածոյ, թէ — Ծառն արմատով է ծառ եւ տունն
հիմամբ :

Յորդորեմք հայրարար դամենայն հաւատացեալս ,
դմտաւորականս եւ դդործիչս յաստարէզի ազգային եւ
եկեղեցական հաստատութեանց մղել զպայքար եռան-
դուն յանուն խաղաղութեան , խզելով դարմատ ազգա-
կործան երկպառակութեան եւ համակելով զսիրտ հա-
մայն դաւակայ Մերոց , ի սէր դարաւոր Ս . Եկեղեցւոյս
եւ Ս . Էջմիածնի , հայրենեաց մերոց Սորհրդային Հա-
յաստանի , առ որս ուղղել ցանկամք զաչս հաւատաց-
եալ դաւակայ Մերոց , որպէս առ կեդրոնս հոգեւոր եւ
ազգային յատաճդիմութեան :

Յաւելում եւ զՀայրապետական սաստ եւ զգուշա-
ցուցանեմք զայնպիսիս յեկեղեցականաց , մանաւանդ
յարեւելեան թեմին Միացեալ Նահանգաց , որք փոխա-
նակ քարոզիչ սիրոյ եւ դործակիցք Առաջնորդին լինե-
լոյ ըստ կոչմանն՝ մասնակից եղեն պայքարաց ընդդէմ
նորա՝ առաւել եւս խորացուցանելով զայն ի վնաս ազգի
եւ եկեղեցւոյ :

Եւ Մեք վշտազին սրտիւ ազօթեմք առ Բարձրեալն ,
զի զհոգի հանգուցելոյն ի լոյս երեսաց իւրոց ընկալցի
եւ զհոգի իմաստութեան եւ զգաստութեան հեղցէ ի
փերայ ժողովրդեան Մերոյ , ամէն :

ԽՈՐԷՆ Ա .

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ի 16-ն Մարտի 1934 ամիս , ըստ տումարիս
ՌՅՁԳ , ի Հայրապետութեան Մերում յԲ .
ամի , յԱրարատեան Մայր Աթոռ Ս . Էջմիա-
ծնի , ի վաղարշապատ , Թ . 20

ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆԸ ԿԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏԷ ԱՄԲԱՐԻՇՏ ՈՃԻՐԸ

«ՀԱՄԿ».— Պաշտօնական հրատարակութիւն կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, իր Բ. Տարի Բիւ 12 եւ 1933 Դեկտ. Բիւի մէջ, հետեւեալ խմբագրականով կը դատապարտէ Նիւ Եօրքի Ս. Խաչ Եկեղեցիին մէջ կատարուած ամբարիշտ ոգիւրը եւ Ամեքիկայի Հայոց Առաջնորդ Տ. Ղեւոնդ Աեպս. Դուքեանի սպանութիւնը:

Կ Ը Դ Ա Տ Ա Պ Ա Ր Տ Ե Ն Ք

1933 տարին Հայ Եկեղեցւոյ համար կը կնքուի Հայ Եկեղեցւոյ մէջ, Հայու ձեռքով թափուած արիւնով.— Հիւս. Ամերիկայի Առաջնորդ Ղեւոնդ Արքեպս. Դուքեանի արիւնով, թափուած Պատարազի Սեղանին առջեւ:

Այս ոճիւրը պէտք չունի մեկնութեան:

Շիջակոյի արուեստահանդէսին մէջ յուղուած «ուազոյն»ի խնդրէն մինչեւ Ուստի դաշտահանդէսին մէջ փորձուած յարձակումը եւ անկից ալ մինչեւ Նիւ Եօրքի մէջ Խորհրդային Ռուսիոյ ներկայացուցիչ Լիթվինօֆի տրուած կոչունքը, ողբացեալ Սրբազանի անձին ու պաշտօնին դէմ լարուած մեքենայութիւնները եւ յարձակումներն ու մահահոտ սպանալիքներ՝ արձանագրուած են Հայ թերթերու սիւնակներուն մէջ:

Ինչ որ դրչով եւ խօսքով արտայայտուեցաւ, դորձադրուեցաւ դաշոյնով, Հայ կտրիճներու ձեռքով... Հայ սրբավայրի մէջ...

Այս ոճիւրը ըմբոստացուց բոլոր մաքուր միտքերը Հայ Ժողովուրդի դաւակներուն. վասն զի մարդկային տարբեր ուղեղ մը պէտք է ըմբռնելու համար այս ոճիւրը եւ արդարացնելու համար դայն:

Ղեւոնդ Սրբազանի Սրբավայրի Սեղանին առջեւ դիտապատ ինկած հոյակապ անձին հանդէպ սա՛ հարցումները կ'անդամեն առողջ միտքերը.—

Յանցաւոր էր Ղևոնդ Սրբազան .

— Եթէ այո՛, ո՞վ տուաւ մահալճիւր :

Եթէ յանցաւոր էր, մա՞հ էր այդ յանցանքին պատիժը :

— Եթէ այո՛, ո՞վ որոշեց ասիկա :

Մահալճոին դործադրութեան վայրը, Եկեղեցի՞ էր .

— Եթէ այո՛, ո՞վ որոշեց ասիկա :

Այս հարցումները պատասխան կ'ուզեն, զոհացնելու համար օրէնքը, խղճմտանքը, ողջմտութիւնը, արդարութիւնը եւ իրաւունքը, եւ դժբախտաբար պատասխան չեն ստանար անոնք :

Կը դատապարտենք այս սճրագործութիւնը :

Կը դատապարտենք այս սճրագործութեան շարժառիթը :

Կը դատապարտենք այս սճրագործութիւնը խորհողներն ու վճռողները :

Եւ կը դատապարտենք անհատական եւ ընկերային իրաւանց անուշով եւ Հայ ժողովուրդի հանրային խղճմտանքին վկայութեամբ :

Կը դատապարտենք .

Որովհետեւ Եզրայրասպանութիւնը դատապարտելի է ինքնին :

Որովհետեւ դադափարի եւ կարծիքի տարբերութեան համար մարդ չսպաննուիր :

Որովհետեւ Եկեղեցին սրբաւայր մըն է, եւ ո՛չ ոք իրաւունք ունի սճիր դործել հոն՝ մարդ սպաննելով :

Որովհետեւ անմեկնելի ու աններելի վատութիւն է Պատարադի զգեստներու տակ կաշկանդուած մէկը, որ զուրկ է առանձնապաշտպանութեան տարրական միջոցներէն իսկ, յեղակարծ յարձակումի ենթարկել եւ ըզրկանել դաշոյնի հարուածներով :

Կը դատապարտենք .

Որովհետեւ այս սճրագործութիւնը նախատինք մըն

է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դէմ, Հայ Ժողովուրդին մաքուր եւ երկիրչած զգացումներուն դէմ, Հայ Եկեղեցւոյ հոգեւորականութեան եւ անոր վերին իշխանութեան դէմ:

Որովհետեւ այսպիսի ոճրագործութիւններ կ'ազարտեն Հայ անունը օտարներու առջեւ եւ անբաղձալի տարր մը կ'ընեն Հայ Ժողովուրդը սփռուքի մէջ եւ կը վնասեն անոր նուիրական իրաւունքներուն:

Քանի որ եկեղեցականի վրայ եւ Եկեղեցւոյ շուրջ գործուած է այս ոճիրը, լուսարանութեան մը հարկը կ'զգացուի սա՛ կէտերու մասին:

Հայ եկեղեցականներ կրնա՞ն համակիր կամ անդամ ըլլալ եկեղեցականը Եկեղեցւոյ Սուրբ Սեղանին առջեւ սպաննել տուող կաղամկերպութեան մը:

Եթէ «այո՛» պատասխանով պիտի լուսարանուի այս կէտը, ինքին կը հետեւի թէ այնպիսիներ մեղսակից են սպանութեան ոճրին:

Իսկ եթէ «ո՛չ» պատասխանով պիտի լուսարանուի այս կէտը, այնպիսիներուն կ'իյնայ խորհիլ հետեւանքին վրայ:

Անձնաւորութիւն մըն էր Ղեւոնդ Սրբազան, որուն սպանումը անդթօրէն՝ կսկիծի կայծերով տաղեց Հայ Ժողովուրդին սիրտը:

Կը դատապարտենք այս ոճրագործութիւնը, եւ կը դատապարտենք՝ յանուն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ անոր պատուական դաւակներուն:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ
«ՍԻՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԸ

ՏԵՈՒՐ ԱԽՏԱՆՇԱՆ

Ոճիրը, որ տեղի ունեցաւ անցեալ Դեկտ. 24-ին, Նիւ Եօրքի մէջ՝ սոսկում եւ նողկանք յառաջ բերելով ամէն կողմ, թէ՛ ազգային կեանքի մէջ եւ թէ՛ օտարներու առջեւ, պարզ է այժմ որ յանկարծական եւ կոյր

գիտութեամբ մը բնոյթը չէ ունեցած բնաւ : Ստիպուած պիտի բլբլայինք այսպէս խորհիլ պահ մը, եթէ կիրքի բողբոջական եւ յիմար պոռթկումի մը դորձը եղած բլբար ան : Բայց հետադրական լուրերու եւ հասնիլ սկսած լրագրական թղթակցութեանց մէջ ոչ միայն ոչինչ չկայ այդպիսի վարկածի մը ի նպաստ, այլ բնդհականակր բոլոր նշաններն ու տեղեկութիւնները այն եղբակացութեան կը տանին միտքը թէ կատարուած սպանութիւնը դորձ է կանխամտածօրէն մշակուած եւ իր իրականացումին միտած ծրագրի մը :

Հիմա՛կ է միայն որ մեզի կարելի կը լինի նկատել թէ այդ ծրագրին զարգացման կամ յատուցատուութեան գլխաւոր հանգրուաններն եղած են Շիրակոյի արուեստահանդէսը, Ուստրի դաշտահանդէսը եւ Նիւ Եորքի էքսփոզիցիան ճաշկերոյթը, եւ խորհիլ, թերեւս ոչ յանիրաւի, որ եթէ ոչ սղբացեալը եւ իր համակիրները եւ ոչ հանրային կարծիքը չէին կրցած մտադիր բլբալ հանդամանքներու այդքան ոճրականօրէն դասաւորումի մը, առիկա սա միայն կը նշանակէ թէ ազգին մեծամասնութեան կողմէ, բնագոյարար կամ զգալիօրէն, ի պատիւ անոր հակառակորդներուն տակաւին թողուած էր վարկի բաց դուռ մը, սակայն ա'լ բնդ միշտ փակուած պէտք է մնայ անոնց առջեւ, իրենց մասին ամէնուս յուսախարութիւնը այսպէս իր ծայրակէտին հասնելէ վերջ :

Կը կրկնենք. ոճիրը կատարուած կը թուի սկիզբէն մինչեւ վերջը, դաւին երկնումին առաջին վայրկեանէն սկսեալ մինչեւ դաշոյնին՝ զոհին կողէն վայրագօրէն դուրս քաշուիլը, անողայ եւ անսիրտ պաղարեւնի մը բովանդակ ահաւորութեանը մէջ : Ու աւելորդ պիտի բլբար հոս խօսքն անգամ բնել երախայական այն հնարամտութեան, որ եղեոնին երկրորդ օրն իսկ հրապարակ նետուեցաւ՝ հասարակաց մտածումը զիծէն դուրս հանելու հանելու եւ ամէնուս կարծել տալու համար թէ

դէպքը հետեւանքէ դաւանական մոլեռանդութեան մը միայն, իբր թէ ծնունդ առած՝ Ս. Մննդեան տօնը հայկական տոմարի համեմատ կատարուած չլլալու իրողութենէ մը: Այդպիսի ձեռնածութիւն մը, որ դեռ կըրնայ բազում ուրիշ ձեւերով վերարտադրուիլ, այնքան թափանցիկ է որ չի կրնար մոլորեցնել հանրային ողջմտութիւնը: Կրնան շատեր նոյն իսկ յստակատեսօրէն համոզուած ըլլալ թէ որոնք եղած են ոճիրը յղացողները. բայց լաւագոյն է սպասել որ օրէնքը միայն, որ անշուշտ իր դատաւորներն ունի Ամերիկայի մէջ եւս, ինքը դտնէ եւ յայտնէ ճշմարտութիւնը՝ ի սպաս արդարութեան:

Ասոր համար է որ չենք ուզեր յամենալ իրաւական կամ դատական տեսակէտներու շուրջը, որոնք մեր ոչ միայն իրաւասութենէն ալ եւ ձեռնհասութենէն ալ թերեւս կը մնան արտաքոյ, բայց չենք կրնար վայրկեան մը գէթ կանգ չառնել ուրիշ կէտի մը առջեւ, որ մեզի համար աւելի կարեւոր, եւ զնենք բուն բառը, մտահոգիչ է իսկապէս:

Մեծ է անշուշտ այդ ոճիրին մեզի պատճառած կորուստը, բայց մեծագոյն եւս՝ կորանքը մանաւանդ, այսինքն ամօթալի այն վիճակը, որ աղղուլին դիւրիկօր կ'ընէ դմեղ տիեզերական զգացումին առջեւ: Մեր տեսութեամբ, այդ ոճիրը, իր էութեանը մէջ դիտուած, դմեղ կը դնէ սակայն շատ աւելի տխուր տեսարանի մը առջեւ, ներքին ախտաւորումի անհունապէս աւելի ողբալի վիճակի մը՝ որուն անկարելի է անուշադիր մնալ:

Սպանութեան ունէ գործ, օրէնքին արտօնածները եւ մեղմացուցիչ պարագաներով բացատրուածներն անգամ, նողկանք աղղող գիծ մը ունին միշտ իրենց մէջ. դահիճները, որոնք օրէնքին հրամանակատարներն են լոկ, տեղ չունին քաղաքակիրթ ընկերութեանց մէջ. այսպէս, մարդկային սրտին համար ցուրտ է միշտ՝ թափուած արիւնին դադափարը: Ու մարդ ա'յնքան տ-

ւելի կը սոսկայ արիւննուշտ կատաղութենէն, մարդը
զազանին ամէնէն աւելի նմանեցնող այդ ստորին կիր-
քէն, որքան աւելի ճշմարտապէս մարդ է ինքը, այս-
ինքն որքան աւելի հզօր է մարդը զազանէն ամէնէն ա-
ւելի տարրերուց աղետական այն զգացումը կամ կիրքը՝
որ կրօնքն է ինքնին:

Գեո շենք մոռցած թէ վերջին մեծ պատերազմի ա-
մէնէն արհաւիրացի շրջանին, թշնամի բանակները ինչ-
պէս վար կը պնէին զէնքերնին կրօնքի խորհուրդի առ-
ջէւ, ու տարիին մէջ քանի մը օրեր զէթ՝ յանկարծ կը
զազէր նախնիրը Քրիստոնէութեան ամէնէն նուիրա-
կան տօներու առաջատուն: — Կը պատմուէր զարձակ
Արմաշու վանքին տարեգրութեանց մէջ թէ այդ Հաս-
տատութեան նախազարկովանքեան վերջին վերանորո-
գիչը՝ Պօղոս Արքեպիսկոպոս Գարաբոջեան, որ կ'ապրէր
ԺԼ՝ դարուն վերջերը, իր շահած մեծ համբաւին եւ
պետութեան կեդրոնին մէջ ձեռք բերած իր մեծ ազդե-
ցութեան պատճառաւ նախանձը չարժած ըլլալով չրջա-
վայրի բարբարոս ցեղապետներուն, որոշած էին անոնք
սպաննել զայն: Իրիկուն մը սակայն, երբ մարդասպան-
ները, որոնք եկած էին զործադրել իրենց տրուած ա-
րիւնի հրամանը, դրան բացուածքէն տեսան ծերունի
հոգեւորականը իր խուցին մէջ՝ աղօթքի համար ծնրա-
գիր, բնկրկեցան զօղահար, վասնզի կրօնքին զգացումը
նուաճած էր իրեն մէջ սփռին մտածումը:

Ինչ ահաւոր է հակապատկերը, որ կը պարզուի
հոս ներկայ ցաւազին տոսմին մէջ: Հոս ի դորձ զըր-
ուած է մարդկային հոգիին ցարդ անձանօթ ամէնէն ան-
տաւելի ճիգը, որպէս զի գտնուին մարդիկ, որոնք կրօնքի
հովանիին տակ, Աստուծոյ Տան մէջ, Քրիստոնէութեան
ամէնէն նուիրական մէկ տօնին, Աւետարանի ամէնէն
վսեմ խորհուրդին սեմին վրայ կարենան սպաննել իրենց
Հովիւը, եւ յետոյ, խաղաղ հոգիով, այսինքն անխղճա-
տանջ սիրտով կարենան մահուան արիւնթաթաւ գոր-

ծիբը նետել սեղանին առջեւ, ուր կ'երթար ան մատու-
ցանելու պատարագի սրբութիւնը: — Վազբը, կ'ըսեն,
իր որսը պատառելէն վերջը կրնայ քնանալ անոր քովը.
խսկ մարդը, անպարտ արիւն թափելէ ետքը, իր կուրծ-
քին ներքեւ պիտի զգար առիւծի թաթ մը՝ որ խիղճը
կը բզբտէ...:

«Մարդ հաճոյք կը զգայ սպանութենէն, կ'ըսէ թէն,
այն ատեն միայն երբ իրեն համար այլեւս արհեստ եղած
է ան»: Մարդ մը չէ սակայն, դիտեցէք, որ կատարած
է հոս այդ ոճիրը, այլ մարդիկ. մարդ մը չէ որ յղա-
ցած ու ծրագրած է այդ ոճիրը, այլ մարդիկ. ու ասոնք
ամէնքը, թէ՛ անոնք որ ծրագրած են զայն, եւ թէ՛ ա-
նոնք որ գործադրած են զայն, չարժած են՝ իրենց պար-
տականութիւնը կատարողներու գոհունակութեամբ:

Ուրեմն մարդեր կան մեր մէջ, որոնք իրենց համար
արհեստ կամ գործ ըրած են մարդասպանութիւնը, ո-
րոնք խիղճ ունին խմբուելու, խորհելու եւ տնօրէնու-
թիւններ ընելու կատարուելիք մարդասպանութեան մը
համար, որոնք անիծապարտ մտածումը կ'ունենան Ե-
կեղեցւոյ սրբարանը ոճրատան վերածելու, որոնք ոտ-
քի տակ կ'առնեն հաւատքն ու բարեպաշտութիւնը. ու
մարդիկ դարձեալ, ինքզինքնուն՝ հանրային բարոյա-
կանը եւ հասարակաց կարծիքը վարելու պաշտօն տը-
ւած մարդիկ, գրչի եւ մտքի՝ տէր անձեր իբր թէ, ո-
րոնք ոչ միայն չեն ցնցուիր զարհուրելի իրականու-
թեան առջեւ, այլ հեռուէն կը ծափահարեն կարծես ո-
ճիրն ու ոճրագործները, ու իրենց մէջ կը գտնուի մին
մանաւանդ, ողբալի մտայնութեան տէր եւ Առաքեալին
բառերով մարդ «անպիտան ի հաւատս» (Բ. Տիմ. Գ. 8),
որ մահացուած հոգեւորականին դէռ չգոցուած դադա-
ղը բեմ կ'ընէ իրեն՝ Եկեղեցիին եւ եկեղեցականութեան
դէմ արձակելու համար ամէնէն զարչ հայհոյութիւն-
ները:

Չեմ խորհիր այլեւս մարդասպաններուն վրայ. այն
վայրկեանէն՝ որ դաշոյնը շարժեցաւ անոնց ձեռքին

մէջէն դէպի անմեղի մը կեանքը, մարդը մեռած էր արդէն իրենց մէջ - իսկ զազաններու հանդէպ տրամաբանելը կը դանեմ անօգուտ: Բայց կը մտածեմ միւսներուն վրայ, որոնց մասին յոյսեր ունենալ իրաւունքնիս է անշուշտ, ու այդ միայն, եւ ամէն աւելի այդ՝ կը համարեմ ամէնէն տխուր ախտանշանը՝ ներքին եւ հոգեկան մեծ փտախառնորումի մը:

Բարոյական, կրօնք եւ Եկեղեցի, ազգերու ներքին կեանքը սնուցանող ամէնէն ազնիւ սրբութիւնները վտանգի մէջ են. ատուր է որ պէտք չէ հանդուրժէ ազգին խղճմտանքը: Պէտք է երկւան զան ստոյգ եւ իրական արժանիքի տէր անձինք, որոնց թիւը վատահնք թէ անհունապէս աւելի ստուար է, կազմակերպելու համար բուն ազգային ինքնապահպանութեան գործը: Պէտք է ստուգջ բանի եւ քրիստոնէական գիտակցութեան մաքուր եւ խաղաղ միջոցներով թուամբ կանգնել իսկապէս աւերիչ այն ասպատակութեանց դէմ, որոնք այս անգամ ներսէն՝ մեր մէջէն է որ կուզան մեղի, եւ որոնք ա՛յդ պատճառաւ նոյն իսկ աւելի մտահոգիչ են:

Մտաւարկար մըն է այս, որ պէտք է տաքցնէ մեր նոր սերունդին սիրտը, եւ որուն շուրջը պէտք է բոլորուի Հայութեան ստուարագոյն եւ ամէնէն արժէքաւոր զանդուածը:

Ազգ մը ոչինչի կը վերածուի, վասնզի կը զաղրի ոչ մի նկատելի արժէք ունենալէ, երբ կը մեռնի իր մէջ կրօնարարոյական խիղճը: * * *

ՊՈԼՍՈՅ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ ՅԱՎԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Պատրիարքարան Հայոց

Կոստանդնուպոլիս

Կ. Պոլիս, 30 Դեկտ. 1933

Գերազնորհ Տ. Մամբրէ Ծ. Վրդ. Գալֆաեան, նիւ Եսք

Ամերիկահայոցը Առաջնորդ Տ. Ղեւոնդ Ս. Արք. Դուրեանի սպանութեան քառանկյուցիչ գոյժը հեռադրական գործակալութեան միջոցաւ արդէն հասած էր

մեղի, երբ ստացանք նաեւ ձեր սիրելիութեան ամսոյս 27 թ. ուղղած հեռագիրը նոյն եղեռնին լուրը դուժող:

Մեծ է սուգը Հայ Եկեղեցիին ու Հայ Ժողովուրդին, որոնք յանձին ողբացեալ Սրբազանին կը կորսնցընեն իրենց ամէնէն անձնուէր ու արդիւնաւոր զաւակներէն մին: Մեծ է եւ անդարմանելի մանաւանդ ցաւը Ամերիկահայութեան: Որ կը զրկուի այսպէս վաղաժամ իր պարտականութեան դիտակից ու կորովի Առաջնորդէ մը: Մեծ է նաեւ մեր վիշտը, վասնզի մեղմէ կը խլուի անդարձ մեր օժակից ու եղբայրակից սիրելին:

Կը մաղթենք որ ողորմութեանց Տէրը մխիթարէ զձեզ եւ զմեզ ամէնա ու յարուցանէ Նոր Ղեւոնդ մը ի փառս իր Եկեղեցիին եւ ի մխիթարութիւն իր վշտացեալ հօտին:

Ողբացեալ Սրբազանին ծերունագարդ մայրը տալաւին անտեղեակ է տխուր իրականութեան. ձեր ցաւակցութիւնները պիտի յայտնենք իրեն ու պարագաներու յարմար առթիւ:

Ողջ լինել ձեզ մաղթեմք

Ստացուած Յունուար 10, 1934.

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Պատրիարք Կ. Պոլսոյ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅ ԱԻՅՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆԻ

ՅԱԽԱԿՑԱԿԱՆ ԱՐՏԱՅԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

«Միութեանս Վարչութիւնը պատիւ ունեցաւ շնորհման դալու եւ մօտէն ճանչնալու Տ. Ղեւոնդ Արքեպս. Դուրեանը, եւ անոր մէջ տեսաւ անբասիր նկարագրի տէր անձնաւորութիւնը, ազնիւ մարդը եւ պաշտօնին դիտակցութիւնն ունեցող անձանձիր եկեղեցականը, որուն վաղաժամ ու տարաբախտ մահը իրական կորուստ մը եղաւ Հայ Ժողովուրդին ընդհանրապէս եւ Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ մասնաւորապէս»:

Ի դիմաց Ամերիկայի Հայ Աւետարանական

Եկեղեցիներու Միութեան

Քարտուղար՝ Ա. Ա. ԿԷՕՐԿԻՋԵԱՆ Նախագահ՝ Ս. Յ. ՀԱՎԱՃԵԱՆ

ւելի կը ստակայ արխանուշտ կատալութենէն, մարդը
զազանին ամէնէն աւելի նմանեցնող այդ ստորին կիր-
քէն, որքան աւելի նշմարտապէս մարդ է ինքը, այս-
ինքն որքան աւելի հզօր է մարդը զազանէն ամէնէն ա-
ւելի տարբերող աշխուական այն զգացումը կամ կիրքը՝
որ կրօնքն է ինքնին:

Դեռ չենք մոռցած թէ վերջին մեծ պատերազմի ա-
մէնէն արհաւիրաց շրջանին, թշնամի բանակները ինչ-
պէս վար կը դնէին զէնքերնին կրօնքի խորհուրդի առ-
ջէւ, ու տարիին մէջ քանի մը օրեր զէթ՝ յանկարծ կը
զազրէր նախնիքը Քրիստոնէութեան ամէնէն նուիրա-
կան տօներու առաւօտուն: — Կը պատմուէր դարձեալ
Արմաշու վանքին տարեդրութեանց մէջ թէ այդ Հաս-
տատութեան նախազպրեւանքեան վերջին վերանորո-
գիչը՝ Պօղոս Արքեպիսկոպոս Գարաքոչեան, որ կ'ապրէր
ԺԸ. դարուն վերջերը, իր շահած մեծ համբաւին եւ
պետութեան կեդրոնին մէջ ձեռք բերած իր մեծ ազդե-
ցութեան պատճառաւ նախանձը շարժած ըլալով շրջա-
վայրի բարբարոս ցեղապետներուն, որոշած էին անոնք
սպաննել զայն: Իրիկուն մը սակայն, երբ մարդասպան-
ները, որոնք եկած էին զործադրել իրենց տրուած ա-
րխնի հրամանը, զբան բացուածքէն տեսան ծերունի
հոգեւորականը իր խուցին մէջ՝ աղօթքի համար ծնրա-
դիր, րնկրկեցան զողահար, վասնզի կրօնքին զգացումը
նուաճած էր իրեն մէջ սփռին մտածումը:

Ինչ ահաւոր է հակապատկերը, որ կը պարզուի
հրա ներկայ ցաւադին տոտմին մէջ: Հոս ի գործ գըր-
ուած է մարդկային հոգիին ցարդ անձանօթ ամէնէն ան-
ասելի ճիւղը, որպէս զի դանուին մարդիկ, որոնք կրօնքի
հովանիին տակ, Աստուծոյ Տան մէջ, Քրիստոնէութեան
ամէնէն նուիրական մէկ տօնին, Աւետարանի ամէնէն
փեմ խորհուրդին սեմին վրայ կարենան սպաննել իրենց
Հովիւր, եւ յետոյ, խաղաղ հոգիով, այսինքն անխղճա-
տանջ սիրտով կարենան մահուան արխնթաթաւ գոր-

ւելլի կը ստակայ արխնոուշտ կատաղութենէն, մարդը
զազանին ամէնէն աւելի նմանեցնող այդ ստորին կիր-
քէն, որքան աւելի ճշմարտապէս մարդ է ինքը, այս-
ինքն որքան սպելի հոգը է մարդը զազանէն ամէնէն ա-
ւելի տարբերող աղնուական այն զգացումը կամ կիրքը՝
որ կրօնքն է ինքնին:

Դեռ չենք մոռցած թէ վերջին մեծ պատերազմի ա-
մէնէն արհաւիրաց շրջանին, թշնամի բանակները ինչ-
պէս վար կը դնէին զէնքերնին կրօնքի խորհուրդի առ-
ջէւ, ու տարիին մէջ քանի մը օրեր զէթ՝ յանկարծ կը
զազէր նախճիրը Քրիստոնէութեան ամէնէն նուիրա-
կան տօներու առաւօտուն: — Կը պատմուէր զարձեւալ
Արմաշու վանքին տարեգրութեանց մէջ թէ այդ Հաս-
տատութեան նախազարեմանքէն վերջին վերանորո-
գիչը՝ Պօղոս Արքեպիսկոպոս Գարաբոշեան, որ կ'ապրէր
ԺԲ՝ դարուն վերջերը, իր շահած մեծ համբաւին եւ
պետութեան կեդրոնին մէջ ձեռք բերած իր մեծ ազդե-
ցութեան պատճառաւ նախանձը շարժած ըլլալով չըջա-
վայքի բարբարոս ցեղապետներուն, որոչած էին անոնք
սպաննել զայն: Իրիկուն մը սակայն, երբ մարդասպան-
ները, որոնք կ'իյնէին զործադրել իրենց տրուած ա-
րիւնի հրամանը, զրան բացուածքէն տեսան ծերունի
հոգեւորականը իր խուցին մէջ՝ ազօթքի համար ծնրա-
դիր, բնկրկեցան զոգահար, վասնզի կրօնքին զգացումը
նուաճած էր իրեն մէջ սճիրին մտածումը:

Ի՞նչ ահաւոր է հակապատկերը, որ կը պարզուի
հոս ներկայ ցաւազին տոմին մէջ: Հոս ի դորձ դըր-
ուած է մարդկային հոգիին ցարդ անծանօթ ամէնէն ան-
տակի ճիգը, որպէս զի գտնուին մարդիկ, որոնք կրօնքի
հոյանիին տակ, Աստուծոյ Տան մէջ, Քրիստոնէութեան
ամէնէն նուիրական մէկ տօնին, Աւետարանի ամէնէն
վսեմ խորհուրդին սեմին վրայ կարենան սպաննել իրենց
Հովիւը, եւ յետոյ, խաղաղ հոգիով, այսինքն անխղճա-
տանջ սիրտով կարենան մահուան արիւնթաթաւ դոր-

ծիբը նետել սեղանին առջեւ, ուր կ'երթար ան մատուցանելու պատարագի սրբութիւնը: — Վազըը, կ'ըսեն, իր որսը պատառելէն վերջը կրնայ քնանալ անոր քովը. իսկ մարդը, անպարտ արիւն թափելէ ետքը, իր կուրծքին ներքեւ պիտի զգար առիւծի թաթ մը՝ որ խիղճը կը բզբտէ...:

«Մարդ հաճոյք կը զգայ սպանութենէն, կ'ըսէ Թէն, այն ատեն միայն երբ իրեն համար այլեւս արհեստ եղած է ան»: Մարդ մը չէ սակայն, դիտեցէք, որ կատարած է հոս այդ ոճիւրը, այլ մարդիկ. մարդ մը չէ որ յղացած ու ծրագրած է այդ ոճիւրը, այլ մարդիկ. ու ասոնք ամէնքը, թէ՛ անոնք որ ծրագրած են զայն, եւ թէ՛ անոնք որ գործադրած են զայն, չարժած են՝ իրենց պարտականութիւնը կատարողներու գոհունակութեամբ:

Ուրեմն մարդեր կան մեր մէջ, որոնք իրենց համար արհեստ կամ գործ ըրած են մարդասպանութիւնը, որոնք խիղճ ունին խմբուելու, խորհելու եւ տնօրէնութիւններ ընելու կատարուելիք մարդասպանութեան մը համար, որոնք անիծապարտ մտածումը կ'ունենան Եկեղեցւոյ սրբարանը ոճրատան վերածելու, որոնք ոտքի տակ կ'առնեն հաւատքն ու բարեպաշտութիւնը. ու մարդիկ դարձեալ, ինքզինքնուն՝ հանրային բարոյականը եւ հասարակաց կարծիքը վարելու պաշտօն տրւած մարդիկ, գրչի եւ մտքի՝ տէր անձեր իբր թէ, որոնք ոչ միայն չեն ցնցուիր զարհուրելի իրականութեան առջեւ, այլ հեռուէն կը ծափահարեն կարծես ոճիրն ու ոճրագործները, ու իրենց մէջ կը գտնուի մին մանաւանդ, ողբալի մտայնութեան տէր եւ Առաքեալին բառերով մարդ «անպիտան ի հաւատս» (Բ. Տիմ. Գ. 8), որ մահացուած հոգեւորականին դէռ չգոցուած դադարը բեմ կ'ընէ իրեն՝ Եկեղեցիին եւ եկեղեցականութեան դէմ արձակելու համար ամէնէն գարշ հայհուցութիւնները:

Ձեմ խորհիր այլեւս մարդասպաններուն վրայ. այն վայրկեանէն՝ որ դաշոյնը շարժեցաւ անոնց ձեռքին

ծիբը նետել սեղանին առջեւ, ուր կ'երթար ան մատուցանելու պատարագի սրբութիւնը: — Վաղըր, կ'ըսեն, իր որսը պատառելէն վերջը կրնայ քնանալ անոր քովը. իսկ մարդը, անպարտ արիւն թափելէ ետքը, իր կուրծքին ներքեւ պիտի զգար առիծի թաթ մը՝ որ խիղճը կը բզբտէ...:

«Մարդ հաճոյք կը զգայ սպանութենէն, կ'ըսէ թէն, այն ատեն միայն երբ իրեն համար այլեւս արհեստ եղած է ան»: Մարդ մը չէ սակայն, դիտեցէք, որ կատարած է հոս այդ ոճիրը, այլ մարդիկ. մարդ մը չէ որ յղացած ու ծրագրած է այդ ոճիրը, այլ մարդիկ. ու ասոնք ամէնքը, թէ՛ անոնք որ ծրագրած են զայն, եւ թէ՛ անոնք որ գործադրած են զայն, շարժած են՝ իրենց պարտականութիւնը կատարողներու գոհունակութեամբ:

Ուրեմն մարդեր կան մեր մէջ, որոնք իրենց համար արհեստ կամ գործ ըրած են մարդասպանութիւնը, որոնք խիղճ ունին խմբուելու, խորհելու եւ տնօրէնութիւններ ընելու կատարուելիք մարդասպանութեան մը համար, որոնք անիծապարտ մտածումը կ'ունենան կեկեղեցւոյ սրբարանը ոճրատան վերածելու, որոնք ոտքի տակ կ'առնեն հաւատքն ու բարեպաշտութիւնը. ու մարդիկ դարձեալ, ինքզինքնուն՝ հանրային բարոյականը եւ հասարակաց կարծիքը վարելու պաշտօն տրւած մարդիկ, գրչի եւ մտքի՝ տէր անձեր իբր թէ, որոնք ոչ միայն չեն ցնցուիր զարհուրելի իրականութեան առջեւ, այլ հեռուէն կը ծափահարեն կարծես ոճիրն ու ոճրագործները, ու իրենց մէջ կը գտնուի մին մանաւանդ, ողբալի մտայնութեան տէր եւ Առաքեալին բառերով մարդ «անպիտան ի հաւատս» (Բ. Տիմ. Գ. 8), որ մահացուած հոգեւորականին դէմ չգոցուած դադարը բեմ կ'ընէ իրեն՝ Եկեղեցիին եւ եկեղեցականութեան դէմ արձակելու համար ամէնէն զարչ հայհոյութիւնները:

Զեմ խորհիր այլեւս մարդասպաններուն վրայ. այն վայրկեանէն՝ որ դաշոյնը շարժեցաւ անոնց ձեռքին

մէջէն գէպի տնձեղի մը կեանքը, մարդը մեռած էր արդէն իրենց մէջ - իսկ գաղաններու հանդէպ տրամաբանելը կը դանձմ անօգուտ: Բայց կը մտածեմ միւսներուն վրայ, որոնց մասին յոյսեր ունենալ իրաւունք նիս է անշուշտ, ու այդ միայն, եւ ամէն աւելի այդ՝ կը համարեմ ամէնէն տխուր ախտանշանը՝ ներքին եւ հոգեկան մեծ փտախտաւորումի մը:

Բարոյական, Կրօնք եւ Եկեղեցի, ազգերու ներքին կեանքը սնուցանող ամէնէն աղնիւ սրբութիւնները փտանդի մէջ են. ատո՛ր է որ պէտք չէ հանդուրժէ ազգին խղճմտանքը: Պէտք է երեւան զան ստոյգ եւ իրական արժանիքի տէր անձինք, որոնց թիւը փտահ ենք թէ անհունապէս աւելի ստուար է, կազմակերպելու համար բուն ազգային ինքնապահպանութեան գործը: Պէտք է ասողջ բանի եւ քրիստոնէական զիտակցութեան մաքուր եւ խաղաղ միջոցներով թումբ կանգնել խկապէս աւերիչ այն ասպատակութեանց դէմ, որոնք այս անդամ ներսէն՝ մեր մէջէն է որ կուգան մեզի, եւ որոնք ա՛յդ պատճառաւ նոյն իսկ աւելի մտահոգիչ են:

Մտառիպար մըն է այս, որ պէտք է տաքցնէ մեր նոր սերունդին սիրտը, եւ որուն շուրջը պէտք է բոլորուի Հայութեան ստուարագոյն եւ ամէնէն արժէքաւոր գանդուածը:

Այդ մը ոչինչի կը վերածուի, վասնզի կը դադրի ոչ մի նկատելի արժէք ունենալէ, երբ կը մեռնի իր մէջ կրօնարարական խիղճը:

* * *

ՊՈԼՍՈՅ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ ՅԱՒԱԿՅՈՒԹԻՒՆԸ

Պատրիարքարան Հայոց

Կոստանդնուպոլիս

Կ. Պոլիս, 30 Դեկտ. 1933

Գերաշնորհ Տ. Մամբրէ Ծ. Վրդ. Գալֆական, Նիւ Եորք

Ամերիկահայոց Առաջնորդ Տ. Դեւոնդ Ս. Արք. Գուրեանի սպանութեան քստմնեցուցիչ գոյժը հեռադրական գործակալութեան միջոցաւ արդէն հասած էր

մեղի, երբ ստացանք նաեւ ձեր սիրելիութեան ամսոյս
27 թ. ուղղած հեռագիրը նոյն եղեռնին լուրը գուժող:

Մեծ է սուգը Հայ Եկեղեցիին ու Հայ Ժողովուրդին, որոնք յանձին ողբացեալ Սրբազանին կը կորսնցընեն իրենց ամէնէն անձնուէր ու արդիւնաւոր զաւակներէն մին: Մեծ է եւ տնդարմանելի մանաւանդ ցաւը Ամերիկահայութեան: Որ կը զրկուի այսպէս վաղաժամ իր պարտականութեան դիտակից ու կորովի Առաջնորդէ մը: Մեծ է նաեւ մեր վիշտը, վասնզի մեզմէ կը խլուի անդարձ մեր օծակից ու եղբայրակից սիրելին:

Կը մաղթենք որ ողորմութեանց Տէրը մխիթարէ զձեզ եւ զմեզ ամէնս ու յարուցանէ Նոր Ղեւոնդ մը ի փառս իր Եկեղեցիին եւ ի մխիթարութիւն իր վշտացեալ հօտին:

Ողբացեալ Սրբազանին ծերունազարդ մայրը տակաւին անտեղեակ է տխուր իրականութեան. ձեր ցաւակցութիւնները պիտի յայտնենք իրեն ու պարագաներու յարմար առթիւ:

Ողջ լինել ձեզ մաղթեմք

Ստացուած Յունուար 10, 1934.

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Պատրիարք Կ. Պոլսոյ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅ ԱԻԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆԻ

ՅԱԽԱԿՑԱԿԱՆ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆԸ

«Միութեանս Վարչութիւնը պատիւ ունեցաւ շնորհման դալու եւ մօտէն ճանչնալու Տ. Ղեւոնդ Արքեպս. Դուբեանը, եւ անոր մէջ տեսաւ անբասիր նկարագրի տէր անձնաւորութիւնը, ազնիւ մարդը եւ պաշտօնին դիտակցութիւնն ունեցող անձանձիր եկեղեցականը, որուն վաղաժամ ու տարաբախտ մահը իրական կորուստ մը եղաւ Հայ Ժողովուրդին ընդհանրապէս եւ Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ մասնաւորապէս»:

Ի դիմաց Ամերիկայի Հայ Աւետարանական

Եկեղեցիներու Միութեան

Քարտուղար՝ Ա. Ա. ԿԵՕՐԿԻՋԵԱՆ Նախագահ՝ Ս. Յ. ՀԱԼԱՃԵԱՆ

ՍՓԻԻՈՒՐԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԿՍԿԻԾՆ ՈՒ ԲՈՂՈՔԸ

Հետեւեալ պաշտօնական մարմինները հետադրաւ եւ նամակով կը
յայտնեն իրենց խոր ցաւակցութիւնը, ինչպէս նաեւ՝ դառն բողոքը
սնիրին հանդէպ :

Հ. Բ. Ը. Մ. Ի ՀԵՌԱԳԻՐԸ

Կեղք. Վարչ. Ժողովրդ. իր 29 Դեկտեմբերի նիստէն
վերջ իր նախադաշին՝ Զարեհ Պէյ Նուպարի ստորա-
դրութեամբ հետեւեալ հետադիրը ուղղեց Վեհ. Տ. Տ.
Սարէն Ա. Կաթողիկոսին. — « Հ. Բ. Ը. Մ. Ի խոթեան Կեղք.
Ժողովրդ., դաժմարուած, իր խոր դայրայթը կը յայտնէ
Նիւ Եսրբի մէջ գործուած քառամեկի սնիրին համար,
կ'ողբայ եղերական մահը մեծ հայրենասէր եւ նահա-
տակ Դուրեան Սրբազանի, եւ Զեղի կ'ուղղէ իր սրդիա-
կան խորապցած ցաւակցութիւնները » :

ՀՈՎԻԻԲ ԵՒ ՀՈԳԱՐԱՐԺՈՒԹԻՒՆԵՐ

Պատիւնի Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն :
Տիթրոյթի Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն :
Ուսարբի Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն :
Նիւ Եսրբի Ս. Գր. Լուսաւորիչ Եկեղ. Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն :
Շիրակոյի Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն :
Սփրինկիթիոյ Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն :
Պրուրիինի Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն :
Փէթրսբընի Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն :

Փրովիտէնսի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն:
 Կորթ. Ֆիլատելֆիոյ Հայ Առաք. եկեղ. Հովիւ եւ Հոգարարձ.:
 Լովէլի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Րէյսինի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Հուայթիսսփիլի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Պինկչէմթընի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Ուօքէկընի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Ուէսթ Ֆիլատելֆիոյ եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Նիւ Եորքի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն:
 Եուսիլըն Սիթիի Հայ Առաք. եկեղ. Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն:
 Ուօթըրթաունի Հայ Առաք. եկեղ. Հովիւ եւ Հոգարարձութիւն:
 Պրէնտֆորտ Օնթ. եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Պուէնոս Այրէսի Հայ եկեղ. կողմէ՝ Հովիւ Յովհ. Քհ. Ամիրեանց:
 Պրիմփորթի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Միլուօքիի, Սաութ Միլուօքիի եւ Քէրոլլիի Հայ Համայնք:
 Համիլթընի (Գանատա) եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
 Նիւարքի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:

ԵԿԵՂԵՑԱՍԷՐ ԵՒ ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ուստըրի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Հայուհեաց Միութիւն:
 Եուսիլըն Սիթիի Դստերք Հայ. Առաք. եկեղեցւոյ:
 Նիւ Եորքի Լուսաւորչեան Վարժ.ի Տիկնանց Խնամակալութիւն:
 Ուէսթ Փուլմընի եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն:
 Սփրինկֆիլտի եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն:
 Նիւ Պրիթընի եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն:
 Հարլէմի Ներսէսեան Վարժարանի Խնամակալութիւն:
 Սըմըրվիլի Կրթասիրաց Ընկերութիւն:
 Լովէլի եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն:
 Պրուքլինի եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն:
 Եուսիլըն Սիթիի Տիկնանց Կրթասիրաց Միութիւն:
 Փրովիտէնսի Հայ Առաք. եկեղեցւոյ Տիկնանց Միութիւն:
 Ուօթըրթաունի Հայ Տիկնանց եկեղեցւոյ Դպրաց Դաս:
 Նիւ Եորքի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն:

Ուսման օրը Ս. Մ. Գորոշի կնամակալութիւնը :
Մանկավարժ (Գանձաւոր) Հայ Կանանց Ընկերակցութիւնը :
Ստալ Պոսթոնի Տիկնանց Կրթատարաց Ընկերութիւնը :
Վաթիկանի Եկեղեցատէր Տիկնանց Միութիւնը :
Էմբրիոն և Մարմնի Կանանց Գորոշատէր Միութիւնը :
Փոսթալ Ս. Հայ Կանանց Միութիւնը :

ԱՐՏԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐ

Գալիֆորնիոյ Առաջնորդարան — Գ. Վրդ. Քասիմեան :
Գալիֆորնիա — Գարեգին Եպիսկոպոս Խաչատուրեան :
Լոնտոն — Հայ Եկեղեցւոյ Կողմէ — Խորով Ք. Մարութեան :
Մանչէսթըր — Հայ Եկեղեցւոյ Կողմէ — Հոգարարձութիւնը :
Երկրորդ Ս. Ս. Կուսակցութեան Երջանային Վարչութիւնը :
Գալիֆորնիոյ Ս. Ս. Կուսակցութեան Ակումբ :
Բարիդի Հայ Առաք. Եկեղ. Կողմէ՝ Տ. Վասիլեանց Եպիսկոպոս :
Բարիդի Հայ Առաք. Եկեղ. Հոգարարձ. Են՝ Պոպոս Խմէրեան :
Վիեննայի Հայ Գաղութի Կողմէ՝ Հովիւ Եղիշէ Ք. Իսթրանեան :
Մեքսիկոյի Հայ Բարեկրօնական Միութիւնը :
Իսթրաբուլ և Երջանային Կողմէ՝ Առաջ. Տ. Մարքէ Եպիսկոպոս :
Ալեքսանդրիոյ Հայ Գաղութի Կողմէ՝ Մեքսիկոյ Եպ. Սրբանեան :
Պապական Առաջնորդարանի Կողմէ՝ Ռուբին Եպիսկոպոս :
Գորտոպոլի Հայ Գաղութային Միութեան Վարչութիւնը :
Պրագայի Ռիպլիթս Բրէթս Բարաթի Հայ Համայնք :
Ռուսաստանի Գաղութային Հայ Համայնք :
Փարիզի «Ապոկալ» Թերթի Վարչութիւնը :
Հոլանտական Հնդկաստանի Հայ Գաղութ :
Արեւելեան Հնդկաստանի Հայեր :
Ռուսաստանի Առաջնորդ Մարքէեան Արք. և Վարչութիւնը :

ԱՐՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵՆԵՂԵՑՈՒՄ ԿՈՂՄԷ

Շիրակոյի Հայ Ա. Ե. Եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւնը :
Ռուսերի Հայ Ա. Ե. Եկեղեցւոյ Կողմէ՝ Գ. Մ. Նաճիկեան :
Ս. Լ. Նիւ Երբի Հայ Երեցական Եկեղեցի :
Լոնտոնի Բեթել Հայ Ա. Ե. Եկեղեցի :
Նիւ Երբի Հայ Ա. Ե. Եկեղ. Կողմէ՝ Հովիւ Վեր. Ա. Պետրեան :

Փէթրըրսընի Հայ Երիցական Եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
Զըլսիի եւ Լիւնի Հայ Աւետ. Եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւն:
Գալիֆօրնիոյ Հայ Աւետ. Միութեան Վարչութիւն:
Տիթրոյթի Հայ Ժողովական Եկեղ. Խնամակալութիւն:
Փետտերնայի եւ Լօս Անճէլըսի Հայ Աւետ. Եկեղեցւոյ Հովիւ:
Պոսթոնի Հայ Կրիկիտ Աւետ. Եկեղեցի:
Գալիֆօրնիոյ Բեթելի Հայ Աւետ. Եկեղ. Հոգարարձութիւն:
Սան Ֆրանսիսքոյի Հայ Ժողովական Եկեղեցի:
Լօս Անճէլըսի Հայ Գեթսեմանի Ժողովական Եկեղեցի:
Հայ Աւետ. Եփրատ Եկեղեցւոյ Տիկնանց Միութիւն:
Սիւրաքիւղի Հայ Աւետարանական Եկեղեցի:

ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ, ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ

ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆՔ

Ամերիկահայ Ուսանող. Միութեան Նիւ Եորքի Մասնաճիւղ:
Նիւ Պրէթընի Պետ. Հ. Կ. Խաչի Մասնաճիւղ:
Մայամիի Հայ Գաղութի կողմէ Տոքթ. Յովսէփ Լուսինեան:
Խարրերդի Կրթ. Միացեալ Ընկերութիւն:
Սոց. Դէմ. Հնչակեան Կեդր. Վարչութիւն:
Ճրէզնոյի Վասպուրական Միութիւն:
Ամերիկահայ Այնթապցիներու Կեդր. Վարչութիւն:
Տիթրոյթի Հայ Համալսարանականներու Ակումբ:
Նիւարքի Տիգրանակերտցիներու Հայրենակցական Միութիւն:
Պոսթոնի Հայ Արուեստասէր Կանանց Միութիւն:
Տիթրոյթի Եկեղեցւոյ Կառուցման Յանձնախումբ:
Տիթրոյթի Ռ. Ա. Կուսակցութեան Ակումբ:
Նորթ եւ Ուէսթ Ֆիլատելֆիոյ Ռ. Ա. Կուսակցութեան Ակումբ:
Ինտիլն Օրէնըտի Պետ. Հ. Կ. Խաչի Մասնաճիւղ:
Թրոյ-Ուոթըլիի Պետ. Հ. Կ. Խաչի Մասնաճիւղ:
Սէլէմ-Փէպլըտի Ռ. Ա. Կուսակցութեան Ակումբ:
Հարթֆըրտի Հայաստանի Բարեկամներու Յանձնախումբ:
Ֆիլպըրդի եւ Լիմինսդրի Հայ Գաղութ:
Միտլլպօրոյի Հայ Գաղութ:
Համա-Խարրերդցիական Միութեան Կեդր. Գործադիր Մարմին:

Հ. Բ. Ը. Միութեան Բիշմարկի Մասնաճիւղ:

Հ. Բ. Ը. Միութեան Պրուքլինի Մասնաճիւղ:

Նիւ. Եւրօքի և Նիւ. Ըրրօքի Վաստութեան Միութեան Մ.Ճիւղ:

Սիրաքիւղի Պեա. Կ. Խաչի և ՇՊիի Վարչութիւնք:

Նիւ. Եւրօքի Հայ Մարմնամարզական Ընդհ. Միութիւն:

Նիւ. Եւրօքի Հայ Ընկերային Մասնայութեան Մարմնայ Վարչութիւն:

Բիշմարկի Հայ Աղջկանց Ակումբ:

Պոթնի Մալաթիայ Կրթ. Ընկերութեան Կանանց Ակումբ:

Հ. Բ. Ը. Մ. Նիւ. Եւրօքի Որբախնամ Տիկնանց Կանանախումբ:

Շիրաքի Սերաստիոյ Վերաշինաց Միութիւն:

Շիրաքի Հայ Ազատ-Արուեստականներու Ակումբ:

Բոչկաթրի Հայ Գաղութ:

Ֆիլադելֆիայ Հայ Ուսանողական Միութիւն:

Նիւ. Եւրօք Գոյինի Ամերիկայի Հայաբնակներու Միութիւն:

Արմէնիոյ Էյա Սոսայիթի:

Պրուքլինի Հ. Բ. Ը. Միութեան Գործադիր Մարմին:

Կիւրինի Հայր. Միութեան Կեդր. Վարչութիւն:

Նիւ. Եւրօքի Արշալոյսի Հայուհիք Միութիւն:

Պրուքլինի Հայ Տիկնանց Բարեկրթական Միութիւն:

Պալատ Աղ. Հաստատութեանց Օգն. Ընկերակցութիւն:

Զամախուի Նոյստատամասոյց Ընկ. Կեդր. Վարչութիւն:

Բիլիլլէնի Մասնաճիւղ Մալաթիայ Կրթ. Ընկերութիւն:

Սէլիմ-Փրոպոսի Համադարձութային Կանանախումբ:

Նիւ. Եւրօքի Մասնաճիւղ Համախորհրդային Միութիւն:

Հ. Բ. Ը. Միութեան Փէթրոքի Որբախնամ Տիկն. Միութիւն:

Զմիւռնայի Միութեան Կեդր. Վարչութիւն:

Թիւրքի Պեա. Հ. Կ. Խաչի Մասնաճիւղ:

Սէլիմ Փրոպոսի Հ. Բ. Ը. Միութեան Ճիւղերը Լիկ:

Պոնթի Տիկնանց Որբախնամ Կանանախումբ:

Հ. Բ. Ը. Միութեան Փէթրոքի Մասնաճիւղի Վարչութիւն:

Արարկի Հայր. Միութեան Կեդր. Վարչութիւն:

Թրոյ Ութրօքի Ռ. Ա. Կուսակցութեան Ակումբ:

Հ. Բ. Ը. Միութեան Պրուքլինի մէջ գումարած Ամերիկայի

Շրջանակի Համադարձի կողմէ՝ Աստիտակ Տ. Ա. Տի-
քիւն, Աստիտակի Տ. Տիւրաւորեան:

Գանձերտի Ռ. Ա. Կուսակցութեան Ակումբ:
 Կուէլֆարնակ Աղղայիններ:
 Զնքուշի Վերաշինաց Միութեան Լորէնսի Մասնաճիւղ:
 Կիւրնոյ Հայր. Միութեան Պոսթոնի Մասնաճիւղ:
 Հէյվըրհիլի Պետ. Հ. Կ. Խաչի Մասնաճիւղ:
 Հաճնոյ Հայրենակցական Միութեան Շիքակոյի Մասնաճիւղ:
 Մարաշի Հայրենակցական Միութեան Կեդր. Վարչութիւն:
 Ռ. Ա. Կուսակցութեան Լորէնսի Կանանց Ակումբ:
 Բալուի Երիտասարդաց Միութիւն:
 Բալուի Խօշմաթ Գիւղի Դպրոցասէր Միութիւն:
 Մօնթրէալի Հայ Համայնք:
 Էվէրէկի Մարտպեան Ընկ. Կեդր. Վարչութիւն:
 Հաճնոյ Հայր. Միութեան Կեդր. Վարչութիւն:
 Մալաթիոյ Կրթ. Ընկերութեան Կեդր. Վարչութիւն:
 Եփրատ Գոլէճի Սանուց Փրովիտէնսի Միութիւն:
 Ուաշինկթընի Էւ Պալթիմորի դաղութէն՝ Տք. Մ. Տօլմաճեան:
 Կօլթի (Գանատա) Պետ. Հ. Կ. Խաչի Մասնաճիւղ:
 Սըմիթի Դստերք Հայաստանի Մասնաճիւղ:
 Մալաթիոյ Կրթասիրաց Ընկ. Փրովիտէնսի Կանանց Մասնաճիւղ:
 Համա-Պարբերդցիական Միութեան Նիւ Եորքի Մասնաճիւղ:
 Էֆֆարայի Կրթ. Միութեան Վարչութիւն:
 Նիւ Եորքի Ռ. Ա. Կուսակցութեան Զոյգ Ակումբներ:
 Հէյվըրհիլի Ռ. Ա. Կուսակցութեան Ակումբ:
 Լօվէլի Ռ. Ա. Կուսակցութեան Ակումբ:
 Թոմարգայի Միացեալ Ընկերութեան Վարչութիւն:

ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԸ

ԿԸ ԴԱՏԱԳԸՐՏԷ ԱՀԱԲԵԿԿՈՒԹԻՒՆՆԸ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՆՆԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՈՒԳԸ
(Խմբ. «Հ. Կոչնակ»ի)

Դեկտեմբեր 24, Կիրակի, մինչ Ամերիկայի քրիստոնեայ հասարակութիւնը Յնունդի նախօրեակը կը տօնէր հրճուանքով, Նիւ Եորքի Հայութեան վրայ յանկարծօրէն ծանրացաւ սեւ սուղի թանձր մառախուղը:

Այդ օրը, պատահական ժամը 10-30 ին, քաղաքիս Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ եղբրական զէպր մը: Ամերիկայի Առաջնորդ Դեոնդ Արքեպիսկոպոս Դուրեան որ պատարապելաւ համար զէպի սեղան կը յատաջանար՝ զաշունհաւար սպաննուեցաւ հայերու ձեռքով:

Կանխապատրաստուած ծրարիր մըն է որ կը դործադրուէր: Կրնանք երեւակայել սարսափի տեսարանը, — երկսեռ երգիչներուն լեզապատառ խուճապը, կրնեալու նուաղումը, փոքրիկներու լացուկոծը, տարէցներու ահաբեկումը: Ու երիտասարդներու զիրիլնդխառն մաքառումը տասնեակ մը մեղսակիցներու հետ, որ թոհսուրսէն օգտուելով կը ֆանային զխրացնել ոճրադործներուն փախուստը:

Ոստիկաններ ու պաշտօնակարներ կը հասնին հետզհետէ, ձերբակալութիւններ կ'ըլլան, և վկայութիւններ կը լսուին: Ատոնց արդիւնքը անորոշ է տակաւին:

Բայց կան ու կը մնան դառն իրականութիւնները։ Ամերիկայի եղեռնական տարեգրութեանց մէջ աննախընթաց է ոճիրը, ինչպէս գրեցին Նիւ Եորքի թերթերը։ Արքեպիսկոպոս մը, հանդիսապէս զգեստաւորեալ, որ մէկ ձեռքը խաչ եւ միւս ձեռքը դաւադան, աջ ու ձախ հայրական օրհնութիւն բաշխելով թափօրին կը հետեւէր՝ խժոժօրէն կը զարնուի երկու կողերէն, ու երեք վայրկեան չանցած իր հոգին կ'աւանդէ փոքրիկ խուցին անկիւնը, արեան ճապաղիքներու մէջ։

Ահա այսպէ՛ս նահատակուեցաւ Ամերիկահայոց սիրեցեալ Առաջնորդը, — պարթեւահասակ եւ գեղադէմ, անխոնջ ու աննկուն, անչահախնդիր ու ամբասիր, չքաւոր՝ բայց առատաձեռն։ Արէլի արիւնն էր որ հոսեցաւ անոր ընդերքէն։ Քաջ հովիւն էր որ անձը տուաւ իրրեւ պատարագ, Աստուածային Վարդապետին նման։

Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս Դուրեան հերոս մը եղաւ, այո՛, պարտականութեան ճամբուն վրայ ինկած. ու զոր մը՝ հայրենասիրութեան սեղանին վրայ ողջակիցուած։ Անոր երանելի յիշատակէն անբաժան պիտի մնայ փառքը։

Ուրեմն, հայ եկեղեցականի մը վաղաժամ կորուստին համար միայն չէ ազգային սուգը, հապա նաեւ այն մեծագոյն աղէտին համար՝ որ Արեւելքի զաղութներուն մէջ նախճիրներ գործելէ ետքը հիմա անցած է Ադլանտեանի ջուրերէն ասդին։

Եւ ի՞նչ կայ աւելի մեծ աղէտ։

Սրբապղծական արարքը զոր ամերիկեան թերթեր մանրամասնօրէն նկարագրեցին ու անխնայօրէն դատաւարտեցին, աշխարհիս առջեւ խայտառակեց հայ անունը։ Տօնական ուրախութեանց այս չարաթը մեղի համար դարձաւ թախծութեան եւ ամօթապարտութեան թուական մը։ Եւ հայ մայրիկը, մինչեւ երէկ ազգային նախաձախդրութեամբ վառ, իր զաւակը հայ շրջանակէ հեռացնել որոշեց...

Ի՞նչ բնենք հիմա :

Պատասխանը բացորոշ է :

Ամէն հայ որ ազգային արժանապատուութեան ըզ-
ղացումն ունի՝ պէտք է արիարար պայքարի ազէտին
դէմ : Օրէնքի երկաթեայ թաթը այս անգամ որոնց վը-
րայ ալ ծանրանայ՝ անձանթ չեն բուն պատասխանա-
տունները, որ լեզուով ու գրչով կը թունաւորեն ամբո-
խին միտքը, եւ կը բոցալատեն հրաբորբոք ատելու-
թեան կիրքը : Պէտք է չէղոքացնել այդ կարգի անզգամ
խոտարարները : Պէտք է վերջապէս փրկել այս ազգը
սէսօրական վայրագութեանց մղձաւանջէն :

Այն ատենն է որ փոխարինուած պիտի ըլլան անմեղ
զոհերու արիւնները, եւ լուծուած պիտի ըլլայ նաեւ
վրէժը Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսին, — այն սրբանման
մարդուն որ խոյիտոյեցին հայանուն հրէշներ :

ԳՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ՍՊԱՆՈՒԹԻԻՆԸ

(«Պայլաբաշ» — 28 Դեկտ. 1933)

Կիրակի առաւօտ, Դեկտ. 24-ին, մինչ Ամերիկայի
մէջ մարդկային բոլոր շրթներէն կը բարձրանար եր-
ջանիկ Ծնունդի մը սրտարուխ մաղթանքը, — մինչ ե-
կեղեցիներու խորաններէն երկրի վրայ խաղաղութեան
եւ մարդոց մէջ հաշտութեան երկնային աւախսը կը
տրուէր, հայ մօրմէ ծնած զաւակ մը, մարդասպանի եւ
եղբայրասպանի զանաւորը գինուած, նիւ Եօրքի Սր-
կաչ եկեղեցիին մէջ սղաննեց Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկո-
պոս Դուրեանը, Առաջնորդ Ամերիկայի Հայոց :

Այսօր, մեր վշտահար աչքերուն տոջեւ իր մար-
տիրոսի ծիրանի պատմութեանին մէջ անշունչ պաւկած
է այս քաջարի, բարեմիտ եւ հայրենասէր եկեղեցա-
կանը, եւ ամբողջ հայ ժողովուրդը զայն կ'ողբայ իր-
բեւ անմեղ զոհը զաւաղբութեան մը, մինչ օտար աչ-
խորհին տոջեւ հայութիւնն իր զլուխը կախած է ամօ-
թէն, որովհետեւ մարդոցմէ չակնածող հայ սճրագործ

մը, Աստուծոյ մէջ ալ չվախցաւ եւ աղօթքի . պատրաստուող եկեղեցւոյ այս բարձր պաշտօնեան անդթօրէն հարուածեց: Ամերիկայի տարեգրութեանց մէջ անծանօթ այս անլուր ոճիւրը՝ ամերիկացի մեծ հոգեւորականներու սրտին մէջ ալ դթութեան եւ մարդկային վշտի յուզումը պոռթկացուց, եւ հայ մարտիրոսին համար աղօթեցին օտար եկեղեցիներու մէջ:

Այսպիսի ոճիւր մը՝ իր ճիւղային եւ սահմուկեցուցիչ անզգամութեամբը խորապէս խոցած է հայութեան սիրտը եւ բողոքի ու դայրոյթի արդար աղաղակ մը հայ զանգուածներու կուրծքէն կը բարձրանայ դէպի երկինք արդարութիւն պահանջելու համար:

Բայց որո՞նք են այս ոճրագործութեան դաւադիրները, որ իրենց դիւային եղբայրասպանութեան համար ընտրեցին հայ եկեղեցին, աղօթքի եւ պաշտամունքի նուիրական պահը, երբ կիներու, մանուկներու եւ բարեպաշտ ժողովուրդի բազմութիւնը հաւաքուած էր: Որո՞նք են այս անաստուած ու անգութ ճիւղները որ ամբողջ քրիստոնէութեան համար ամենէն նուիրական տօնի օրն ընտրեցին կայնաւայել սպանութիւն մը ի դործ դնելու համար:

Ամերիկեան թերթեր հաղորդեցին թէ ասոնք հինգ դաւադիրներ էին: Երբ Դուրեան Սրբազան եկեղեցական թափօրին մէջ, երգեցիկ խումբին ետեւէն կը յառաջանար, ոճրագործութեան դաւադիրները, երկու կողմերէն յարձակեցան անոր վրայ եւ իրենցմէ մին մսագործի դանակը երեք անգամ մխեց արդարին կողը:

Հինգ կասկածելիներ ձերբակալուած եւ բանտարկուած են Նիւ Եորքի մէջ: Ըստ Նիւ Եորքի ամերիկեան թերթերուն՝ ոստիկանութիւնը խուզարկած է Հ. Յ. Դաշնակցութեան Նիւ Եորքի երկու գլըպները:

Ի՞նչ տեսակ հայեր ալ ըլլան ասոնք, իրենց դադանային դաւադրութիւնը արդիւնքն է այն անխիղճ եւ անգութ հալածանքին ու զրդուութեանց՝ որոնք Շիքա-

կոյի միջազգէպէն ի վեր բխեցան Դաշնակցութեան Պոս-
թոնի օրկան «Հայրենիք» թերթէն:

Անցեալ Յուլիս մէկէն սկսեալ՝ «Հայրենիք» ան-
խնայ եւ անխառ վայրագութեամբ հալածեց Դուրեան
Սրբազանը: Սպառնալիքներու, բռնոյն, անսանձ եւ մո-
լեղին հայհոյութեանց զրդոխչ ազդեցութեան տակ
կազմուեցաւ սպանութեան այս դաւադրութիւնը:

Դուրեան Սրբազանի արիւնը այս խուժանավարա-
կան զրդոյութիւնը տարածողներու ձեռքին վրայ է, եւ
եթէ վաղը, դատարանը հաստատէ դաւադրութիւնը, ու-
րոն մասին որոշ կերպով արդէն արտայայտուած է
Նիւ Եորքի ռաիկանութիւնը, արդարութիւնն ի դորձ
պիտի դուրս եւ այս պատժուած մարդասպանին եւ ա-
նոր դաւակիցներուն յանցանքն ալ երկանաքարի նման
պիտի կախուի ոճիրը զրդոյողներու վրէժն:

Դուրեան Սրբազանի արիւնը պիտի իյնայ նաեւ այն
անհատատարիմ հայ կղերականներուն վրայ, որոնք
քաղքէ քաղաք վաղեցին եւ ազէտ խուժանը իրենց հո-
գեւոր պետին գէմ զրդուցին, անսպալ մարդոց կիրքե-
րը վառելով Առաջնորդին գէմ:

Ոճիրին եւ դաւադրութեան իրական պատասխա-
նատուները Դուրեանը ամխանելով հալածողներն են: Եւ
մենք պանոնք կ'ամբաստանենք հանրային գատաստա-
նին առջեւ: Ամերիկեան օրէնքը միայն կը պատժէ դա-
նակ պարնոց ոճրագործը: Անոնք որոնք իրենց սուտ
զրդարտութիւններով եւ զրդոխչ խօսքերով ու զրու-
թիւններով դաւադիրներն սպաննելու կատաղութեան
մղեցին, լաւ գիտէին թէ պիտի խուսափին արդարու-
թեան պատիժէն: Անոնք չեն կրնար փախչիլ սակայն հայ
ժողովուրդին դատաստանէն: Այսօր, մարտիրոսին վը-
րայ լացող մայրերը եւ զայրոյթով սրտիկացող ամ-
բողջ ժողովուրդը կ'անիծէ անլուր ոճիրին դաւադիր-
ները եւ հանրային գատաստանին առջեւ ժողովուրդին

խղճմտանքի ձայնն է որ ասոնց երեսն ի վեր կը դուռայ.
«Կայէ՛ն, Կայէ՛ն» :

Դժբախտ Դուրեան կեանք մը միայն ունէր եւ ա-
նիկա տուաւ այս կեանքը՝ էջմիածնի հողեւոր գերիշ-
խանութեան հեղինակութիւնը եւ անոր քաղաքական
ուղղութիւնը պահպանելու համար :

Այս հեղինակութեան եւ ուղղութեան հակառա-
կողներուն ահաբեկումի, սպառնալիքի, բռնութեան,
վարկաբեկումի եւ հալածանքի քաղաքականութիւնը
մարդկային գիտակցութիւնը ցնցող անլուր, մեծ ոճիրի
մը յանդած է : Բայց, այս ասուշ սպանութիւնն ալ ասպ-
արդիւն պիտի անցնի : Ապրող Հայաստանի եւ հայ եկե-
ղեցւոյ նահատակները քանի՛ շատեան, ա՛յնքան աւելի
պիտի բոցավառի՝ հարադատ հայոց կուրծքին տակ,
հաւատքն այն ազգային նպատակներուն, որոնց հաւա-
տարիմ ըլլալուն համար մարտիրոսացաւ Դուրեան Սըր-
բաղան : Ամուլ, անխելք եւ վատասիրտ սպանութիւնը
աւելի պիտի պողպատէ ազգային նպատակներու համար
կռուողներու կամքը՝ պայքարելու համար չարիքին
դէմ : Բաժակը լեցուած է այլեւս, եւ հայ ժողովուրդը
նահատակ Դուրեանի անունով արդարութիւն կը պա-
հանջէ գործուած տմարդի եղբայրասպանութեան հա-
մար :

Հայ ժողովուրդ, արթնցի՛ր, եղբայրասպանները
քու մէջդ են . անոնք կը թագնուին պատերուն տակ, կը
սլքտան մութ անկիւններու մէջ իրենց դաւերը նիւթե-
լու համար : Քաջութիւն չէ իրենց ցոյց տուած յիմա-
րութիւնը :

Հպարտութեամբ բարձրացուր ճակատդ, հայ ժո-
ղովուրդ, որովհետեւ դուն ազնիւ եւ բարի ես, եւ չես
կրնար պատասխանատու ըլլալ քանի մը չարերու վատ
արարքին : Դուն առողջ ժողովուրդ մըն ես եւ ուժը
կ'ստանաս քու գիտակցութենէդ : Եւ գիտակցութեան
ձայնը կ'ըսէ այսօր, զսպէ յուզումդ եւ հաւատա՛ թէ

չարիքը կը պատժուի ու կ'անցնի ևւ բարին ու արդարեւ կը յաղթանակեն :

Թէ ևւ կ'ապրիս ամօթը վայրկեանին , ո՛վ հայ ժողովուրդ , ազգը պատասխանատու չէ մոլորածներու ևւ զիժացածներու . չարազործութեան համար : Թէ ևւ կուսակցականի անունը կը նսեմանայ ոճրածին կուսակցականներու անարդ զազանութեան պատճառով , զխոցիր որ որ ազնիւ է հայրենատէր կուսակցականը ևւ յօժարիր կեանքը զոհելու , որպէս զի ազգն ապրի , վերկուելով ոճրազործներէ ևւ մաքրուելով անոնց հայութեան վըրայ բերած անարդանքէն :

Հաւատք ունեցիր , հայ ժողովուրդ , քու ցեղիդ բարութեան ևւ ազնուութեան վրայ ևւ թող այս սեւ ոճիրն ալ չնսեմացնէ այն փառքն ու բարձր արժէքը զոր հայութեան համար ստեղծած ու պահպանած են առաքիւնի աշխատանքն ու մարտը , անհահախնդիր հայրենասիրութիւնը :

ԳԱՂԱՓԱՐՆ ՈՒ ԳԱՆԱԿԸ

Արտասահմանի հայութիւնը , արդարեւ , ալեկո՛ծ վիճակի մը մէջ է . քանի մը տարիէ ի վեր , ևւ եթէ այս կացութիւնը չարունակէ , «Վայստաան» մը իրօք զոյութիւն պիտի ունենայ , ոչ թէ Հայաստանի ալլ Հայ գաղութներու մէջ : Անխմատ է սակայն ատոր պատճառը . Զեկայի մը վերադրուած երեւակայական ծրագիրներու մէջ փնտուկ . ատոր միակ պատճառը՝ զաշնակցական զեկափարներու սխալ ուղիի մը մէջ յամասիրը ևւ աչդ սխալ ուղեգծին համաձայնող բոլոր Հայերուն հանդէպ ամէնէն կրքոտօրէն ամբարտաւան զիրքը բռնելն է , ամէնէն անխղճօրէն վարկարեկիչ պայքարը մղելն է , ներեկի ու աններեկի ամէն միջոցով իրենց ուղղութեան ամէնքին պարտադրուած հետադնդելն է :

Ըեր միւս կուսակցական կազմակերպութեանց մէջ

չատ կան քաջ երիտասարդներ, գէնք բոնելու վարժ, անոնցմէ շատեր պատերազմի ատեն իբր կամաւոր իրենց արութիւնը ամենափայլուն կերպով կերպով ցոյց տուած են, բայց անոնցմէ ոչ մէկը չհետեւեցաւ քաղաքական բանավէճի այդ կայէնաձեւին, որովհետեւ այդ կուսակցութիւններուն ղեկավարները իրենց պարտականութիւն մը կը նկատեն ոչ թէ գրգռել ու մղել, այլ դապել կրքոտ տարրերը, ոեւէ ոճիր թոյլ չտալ՝ իբր անպատուիչ արարք կուսակցութեան ինչպէս եւ ազգին համար:

Այն օրն ուր Դաշնակցութեան ղեկավարները պիտի հրաժարին զործելու այս անճոռնի մեթոտներէն, դադութահայութիւնը բոսկապէս պիտի վերադանէ իր խաղաղութիւնը:

Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումէն յետոյ, «Հուրրիէթ»ի ճառախօսական գինովութեան շրջանին, եկեղեցիներու բացի գոցի խնդիրը որոշ ատեն մը տակնուվրայ բրաւ Պոլսոյ եւ Իգմիրի հայ գաղութներու հանրային կեանքը. ամէն տեղ վէճ էր ու ծեծկըռուք, ու նոյն իսկ երկու հոգի Իգմիրի եկեղեցիին բակին մէջ այդպիսի զուրտութի մը ընթացքին դաշնակցականներու զոհ գացին: Այն ատեն Զեկա չկար, որ այդ անիմաստ ու ցաւալի պատակտումը անոր վերադրուէր: Պառակտումին միակ պատճառը՝ դաշնակցականներու յամառ պնդումն էր եկեղեցիները միթիւնկավայր դարձնելու, մինչ ոչ-դաշնակցականները տոտիկա կը գտնէին անպատշաճ: Այն օրն ուր Դաշնակցութեան ղեկավարներն ըմբռնեցին թէ հասարակութեան մեծամասնութիւնը զգուած ու զայրացած էր «իմ ուղած» պիտի ըլլայ»ի այդ բռնակալ յաւակնութիւններէն, հրաժարեցան իրենց պնդումէն, եւ մէկ օրէն միւսը՝ այդ ալեկոծ կացութիւնը հանդարտեցաւ: Միեւնոյն երեւոյթը պիտի կրկնուի, խաղաղացումը պիտի վերահաստատուի, եթէ այսօր ալ ոչ-դաշնակցական ստուար մե-

ծամամանութիւնը, հանդարտ ու հաստատակամ կորո-
յով մը ցցուի Թերաժոյ փոքրամասնութեան մը բռնա-
կալական յաւակնութիւններուն դէմ :

Արտատահմանի հայութեան աշխատանքն ազատակա-
մին մէջ սեւէ արտաքին ուժ զեր շունի, ան որոշապէս
հետեւանքն է երկու հակընդդէմ քաղաքական թէզերու,
որոնց մին է «միացեալ եւ անկախ Հայաստան»ի ծրա-
դիրը, եւ միւսը՝ Հայոց ազգային հարցին լուծումը
կորհ. Հայաստանի դժբաղդուն ու զարգացումէն ըս-
պաստօններուն թէզը: Երկու թէզերն ալ արտատահմա-
նի հայ գործիչներու կողմէ յղացուած են: Գաղութա-
հայութեան մեծամասնութիւնը յարած է երկրորդ թէ-
զին, եւ տակից արդէն իսկ օգտուած են թէ՛ Հայաս-
տանը եւ թէ՛ Գաղութահայութիւնը: Երկու թէզերուն
յարած հայ խմբակցութիւնները շատ լաւ կրնան քով
քովի գործել — ինչպէս տակիա կը տեսնենք բոլոր քա-
ղաքակիրթ ժողովուրդներու մէջ, — առանց առոր հա-
մար զիրար դաւաճածն հռչակելու, առանց ոճրագործա-
կան գաղիւր միջոցներու դիմելու: Ոչ ոք խորհած է եր-
բեք արգիլել զաշխակցականները որ իրենց հաւաքոյթ-
ներուն մէջ ուզածնուն չափ եռագոյն դրօշը պարզեն,
«Ար հայրենիք թշուառ անտէր» երգեն, միացեալ եւ
անկախ Հայաստանի անուրջը ներկայ կենդանի Հայաս-
տանին հակադրող ճառերով իրենց ունկնդիրներն օրօ-
րեն: Պէտք է միայն դադրին ուրիշ հայ կաղժակերզու-
թեանց եւ մեր ազգային անկուսակցական հաստատու-
թեանց իրենց թէզը պարտադրել ճշմարիտ. պէտք է սոր-
վին յարդել բոլոր սրբութիւնները, եւ է՛ն առաջ՝ մը-
տածման ոգտաութեան սրբութիւնն ու ճշմարտութեան
սրբութիւնը, ու պիտի տեսնեն գաղութահայութիւնը,
«Հայաստան» գաղնալու տեղ, խաղաղած, զրական
աշխատանքի համակ նուիրուած, իրեն անպատուարեր
սեւէ արտաքէ հետու, մեր աշխատանք կենդանի հայրե-
նիքին զարգացման լծուած :

Դաշնակցութեան մէջ զտնուող առողջ ու հաւասար
կշիռ տարրերուն պարտքն է — Նիւ Եորքի զգուելի ու
ճիրէն սահմուկած ու ամօթահար դաշնակցականներ ալ
տեսանք մենք — նպաստել դադուլթահայ մեծամասնու-
թեան ու փոքրամասնութեան փոխ-յարարերութեանց
րնականոն ու քաղաքակիրթ ձեւ մը ստանալուն: Առանց
ատոր ալ, հայրենիքի հայութեան հետ դործակցու-
թեան բարերար աշխատանքը պիտի շարունակուի,
բայց ոչ մէկ ազնիւ Հայ չի կրնար չցանկալ որ այդ աշ-
խատանքը խաղաղութեան մէջ կատարուի:

(Ապագայ)

Ա. ԶՊԱՆԵԱՆ

ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻ ՊԱՇՏՈՆԸ

(ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻԻ)

(Խմբ. «Բազմավէպ»ի — Վեմետիկ)

Յաւալին հոն է որ կեղծուպատիր ազգասիրութեան
(որուն ներքեւ անձնական շահեր կը թաքչին) մը դրօ-
շին ներքեւ՝ նոյնինքն ազգը կը պառակտեն, կը վիրա-
ւորեն: Պիտի տեսնէք հոն յանուն հայրենասիրութեան
ճառեր ու դրուատիք՝ որ կ'ուրանան նոյնինքն մեր հայ
հայրենիքը, այն պատառ մը հողը՝ հուրէ, սուրէ, ա-
րիւնէ գերծուպուրծ, ուր է մեր միակ ու բովանդակ
ազգային յոյսն եւ ակնկալութիւնը:

Յաւով տեսանք որ կրօնն ու կրօնականներն ալ շա-
հագործուեցան ընդդէմ կրօնականներու՝ միշտ եղբայ-
րադաւ կոխներու համար՝ եւ ատիկա անոնցմէ՝ որոնք
ոչ կրօնք ունին եւ ոչ Աստուած: Եւ աստուածուրաց
թշուառականներ՝ կուռքեր ու դրօշեալներ շինեցին՝
խժդժօրէն մահ սպառնալով անոնց՝ որոնք չուեցին
կրկրպագել իրենց կուռքերուն:

Երբեմն, այդ վատ եւ եղբայրատեաց էջերուն մէջ
Ալիշանի անուան ոգեկոչումն ալ լսեցինք: Ալիշան՝ որ-
պէս Մխիթար՝ կրօնքի եւ ազգի դրօշը միայն կը ճանչ-

նային և Կուսակցութեան անունը զգուշի էր իրենց համար, ինչպէս զգուշի էր անոնց հոգւով սնած այն մեծ հոգւոյն, որուն երգը շատ կը լսենք օդին մէջ հըն-
չուն՝ բայց որ շատ հեռու է սիրտերէն. Պէշիկթաշ-
լեան, սիրոյ երգիչ, սիրոյ առաքեալ... որ ազգային
ընկերական — կրօնական հրդեհներ մարած միջոց՝ ա-
նկժար տեղաց անոնց որ հին ու եղբայրատեաց կոխներ
կը հրահրէին... և պիտի հրահրէին:

Զրուի թէ կը չափազանցենք: Մեր հայ եղբայր-
ներէն շատեր եկան ու անցան այս ահաւոր ու պան-
դուխտ սրբարանէն, և ամէնքը ցաւով մեղի կրկնեցին
մամուլին դարձած տերը. յստակատեսներ յուզմով
սա խօսքերն ըսին բառ առ բառ. «Այս լրագիրներուն
ըսածը պարզապէս սա է. երիտասարդներ, զինուեցէ՛ք,
ղաշոյններ սրեցէ՛ք իրարու դէմ...»: 'Իրական ցանք՝
որուն հունձքը գուշակէր դժուար չէր:

Ուրիշներ մտահոգուած էին ցաւալիօրէն՝ թէ այլ-
ևս «պատիւ չունինք օտարներուն առջեւ... կոխներ՝
որոնց հարուածը կը ծանրանայ մեր ուսերուն վրայ...
մեր հացէն ալ պիտի գրկուինք, մեմք որ հուրէ, սուրէ
և անդունդներէ պրծած խլեակներ օտար ավեր ինկած՝
պէտք ունինք մեր վե՛հերը բուժելու, մեր կորուսած
ուժերը վերստանալու...»:

Յարդ չըսինք, և սակայն մամուլէն ստուար թիւ
մը արմատական եղանակադրժութիւն մ'ունի դոր կը շա-
րունակէ: Կրօնքի հալածանքն է այդ, անջատումն է կը-
րօնքի՝ անհատին և ընկերութեան սրտէն, կարծես ճըն-
ջելու համար ամէն հիմ պարտքի և բարոյականի, ա-
մէն անմահութեան և երջանկութեան:

Ահա մեր լրագրութեան հոգին իր մօտը՝ բայց ի-
րական գոյներով: Մենք զգուշացանք անուն տալէ.
nomina sunt odiosa. ոչնչամիտ ընթերցողը ծանօթ ու
հոս յեղեղուած ընդհանուր սկզբունքներուն համեմատ
գիրաւ պիտի անդրադառնայ թէ ո՛ր էն մեր մատնա-

նշած չարիքներուն բոյները :

Զմոռնանք որ բարեբախտօրէն բացառութիւններ ալ ունինք մամուլին մէջ, որոնք անշուշտ իրենց հետեւողներ կ'ունենան, եւ պէտք է որ այլեւս ունենան, անպայման եւ փութով :

Հետու գերագոյն եւ անսխալ պատգամատուի յաւակնութենէն՝ մենք արիւնոտ սրտով է որ տողերս կ'ուղղենք մեր մամուլի խմբագրական մարմիններուն, քանի որ մեր ժողովրդեան կեանքն ու մահը անոնց գրչին մէջ է, եւ վստահ ենք որ անկեղծօրէն խորհելով պիտի անդրադառնան չարիքին՝ որ դործուած է մամուլի ձեռքով կոլսակցութեան թէ դրօշի կամ այլ տիտղոսներու տակ, եւ ինչպէս ցարդ ոգեւին լծուեցան ու պառակտեցին ազգը, վիրաւորեցին անոր խիղճն ու պատիւը, վեհանձնութիւնն ունենան յանուն մեր Նահատակներուն, յանուն մեր Աղղին, յանուն մեր ապագային նոյն խանդով փարելու վերաշինութեան գործին :

Յարգանք մեր սերունդին՝ ինչպէս կ'երգէր լաթին քերթողը. *Maxima debetur puero reverentia*. Հետեւաբար ոչինչ գրել որ վրդովէ սիրտը, կամ վտանգէ անոր անմեղութիւնը. քանի որ անոր պիտի աւանդենք ճակատագիրը մեր ցեղին՝ իր բոլոր հարստութեամբ եւ յոյսերով. խանդավառենք զանի հայրենիքի սիրով, Նահապետին հետ կրկնենք անոր որ «Յաստուածադարդն ելնէ հանդէս — Հայ հայրենեաց ելնէ ի տես» . հոն՝ ուր կ'ապրի եւ կը մեծնայ ամենուս սիրելի Հայաստանը՝ Արարատի հովանոյն ներքեւ, ուր պէտք է երթայ հանգչելու եւ մեր ոսկրոտին՝ մեր Հայրերու շիրիմներուն քով :

ԽՂՃՄՏԱՆՔԻ ՄԸ ԶԱՅՆԸ

Ողջտողեցին Հայ անրասիր ու չքեղ կրօնաւորը իբր թէ Ռասփութին մը եղած ըլլար . Ռասփութինը սակայն չոպաննեցին աղօթքի պահուն, տաճարին մէջ, խորանի'ն առջեւ :

Կ'օրհնէր հայ բարի Արքեպիսկոպոսը, — մորթեցին զինքը :

«Մտածման զէմ զանակ», կը զոչէ Զօպանեան . բայց զանակ նաեւ Խաչին զէմ :

Այս ոճիրը շրմորեցուցիչ է իր անլուր վայրագութեան զեհնարորդք սասակութեամբբը : ԱՅԳԱՆԻՒ՝ է ան :

Կը պայթի ահա հայ խղճմտանքը : Դաշոյնը որ հայ բարի հովիտին կուրծքը խրեցաւ՝ Հայուն սիրտը կը թափանցէ մինչեւ :

Այս սպանութիւնը ոճիրէ աւելի բան մըն է . կոպիտ ու ժպիրհ հարուած մըն է՝ արդէն այնքան վիրաւոր այս ազգին զէմ , որուն նուիրուած բնաիր մէկ գաւակն էր զոհը , ու ան միանգամայն պղծագործութիւն մըն է Հայ եկեղեցիին զէմ , զոր սուրբ կը կոչենք , որուն դրմբէթին տակ պաշտպաներ ենք մեր ազգային գոյութիւնը , եւ որուն շնորհիւ միայն՝ մենք յետամնաց , խեղճ ժողովուրդ՝ հաւատար ենք մեծագոյններուն :

Զարկի՛ն . . .

Եզրայրասպանութիւնը չէր բաւեր , թուի , Եղեռնի մեր հայ տարադրութեանց , մեռցուցին Սրբազան Հայրը , Հայրասպանութիւն ալ արձանագրելու անոր մէջ , զաշոյնի մը ծայրով , զոհին արիւնով :

Սպաննէ՛լ խուժղութօրէն Դուրեան մը , զարմիկը զմայլելի ու մեծ անուանակիցներուն որոնք անմահ մեղեդիներով ու բիւր շնորհներով հարստացուցին հայ հոգին . . . :

Ոճիրը հոս կը զլէ կ'անցնի իր սեփական ահաւորութիւնը , ու անասելի անբանութեան մը չկասկածուած անդնդային խորերը կը նետուի ու կ'ընկղմի :

Մահապատիժ հայրենիքի գաւառանի մը զէմ՝ տեանուէ՛ր է ու պիտի տեսնուի առիկա զեռ , բայց բապաննել Հայ մը որ իր սրտին բերումով ու քահանայական սխտովին իսկ հաւատարիմ էր իր նորարարող հայ-

րենիքին, որուն կարօտով ծիւրեցաւ այս աղզը դարե-
րով՝ — ահաւասիկ ինչ որ տարտղնէ, կը տապալէ
մարդկային բանականութիւնը ու կը խելաճեղէ աշխար-
հի բոլոր Հայութիւնը:

Ըսեմ անմիջապէս թէ ես չեմ կրնար հաւատալ բը-
նաւ, թէ Հայ կաղմակերպութիւն մը պահուելու եղեո-
նաւորներուն վրայ իջնող արիւնագանց վարագոյրին
ետին. ատիկա երբե՛ք: Թէ մահացու մեղքով սանձար-
ձակ ձգուած ու գուլ Փանատիկոսութեան մը շղթայա-
ղերծումովը մինչեւ ոճի՛ր վայրենացած խումբ մը բերտ
ու մթին կուսակցականներ գտնուած ըլլան, գուցէ,
այո՛ւ. բայց խորհիլ թէ ամբողջ կուսակցութիւն մը, որ
կ'ենթադրեմ թէ իր գլուխն ունի մտաւոր ընտրանի մը
ի բնէ ազնուախոհ, նրբազգաց ու մարդկային միշտ՝
պար բռնած ըլլայ մեծեղեռն չարագործներու շուրջ՝ իմ
հայու հոգիս կը մերժէ ընդունիլ ատիկա: Ոչ. ոճիրի
դպրոց չէ անշուշտ ու չի կրնար ըլլալ բնաւ հայ կու-
սակցութիւն մը որուն մէջ երէկ, Հայ Տառապանքի Մեծ
Ողբերգուն իր ամէնէն աղու երգերը հեկեկեց, եւ որուն
վրայ կը ծածանի յիշատակը Զաւարեան Սուրբին:

Բայց այս ոճիրը խաւար անբանի մը կոյր ու քստմ-
նելի սոսկական մէկ արարքը չէ բնաւ. ու մենք կը դա-
հանդրինք դիտելով որ տասնեակ մը դաւակիցներ դի-
ւային շղթայով մը շրջափակել էին իրենց եղկելի զո-
հը: Կա՛յ եղեր, վա՛յ մեղի, 1500 տարիներէ ի
վեր քրիստոնէական եղբայրսիրութեան ոգւոյն մէջ սը-
նած այս բարեխիղճ ու զգաստ ժողովուրդին մէջ կա՛յ
եղեր բորենիններու վոհմակ մը՝ որ իր պապակը ու-
նացեր է հայու արիւնին՝ ուրկէ կը կարծէինք թէ այլ-
եւս կաթիլ մը չունինք կորսնցնելու. թշնամին ուկէան
մը լեցուց անով:

Բայց Նիւ Եորքի ահաւոր ոճիրը առաջինը չէ, բա-
րէ՛, դեռ երէկ ինկան երեք դժբախտ հայեր, իրենց
դալար կեանքին մէջ, պանդուխտ ու հեռո՛ւ իրենց բը-

նաշխարհէն, կայէններու հարուածին տակ ինչո՞ւ իրենց ազգը չէին մատնէր անոնք. սիրելի ու ապրիլ կ'ուզէին, ու... պայքարիլ ալ քիչ մը. ո՛հ ի՞նչ էր. արեւուն լոյսը ալ չպիտի տեսնէն անոնք. մայր ունէին ու դաւակներ ալ...:

Ու հիմա, Հայ ժողովուրդը սպանութեանց դարչելի շարքին առջեւ ցատումնակած՝ կը հարցնէ ինքնիրեն. — միթէ պիտի չզոցուի՞, չզոցուի՞ Լորեք Եղեռնի այս գիւտին, մահաստուէր, անիծակո՛ւտ օղակը:

Պէ՛տք է որ զոցուի. ազգային փրկագործութեան ու նաեւ պատուոյն հարցնէ ատիկա:

Հայ ժողովուրդը իր միահամուռ կամքին հրամայագոր խտտութեամբը պէտք է վճռէ ու պահանջէ բռնաչունչ՝ որ վերջնապէս զոցուի... սաղայելի օղակը:

Հայ ժողովուրդը պէտք է յայտարարէ միանգամ ընդմիշտ ու բարձրագոյ՝ թէ այլևս չի կրնար հանդուրժել որ խողխողուն իր դաւակները՝ որոնք զուրպուրայի մնացորդներն են այս ջարդակոտոր ու Եղեռաբախտ ազգին: Հէրի՛ք թափուած արիւնը...:

Հայսթիւնը միաշունչ կը դռայ ահա իր դարչանքը, զայրոյթը, ընդմիջո՛ւմ սպանութեանց այս ցատքոտուկ համաճարակին դէմ. ու ան պիտի դռայ տակաւին մինչեւ որ զգրգի ու թնդայ Արարատը նոյն իսկ:

Քաղաքակիրթ ազգեր ընկերութիւններ կը կազմեն կենդանեաց պաշտպանութեան համար. ու ես կը սոսկամ խորհելով՝ որ վերջ ի վերջոյ այս ազգն ալ փորձուի, դուցէ, զայրացման ծայրագոյն նոպայի մը մէջ, նոր ինքնապաշտպանութիւն մը կազմակերպել, ու այս անգամ, առա՛ջ, իր ծոցին մէջ դարանակալ կարծած թշնամիներուն դէմ:

Ա՛հ, պէտք է որ բլլայ ատիկա: Եզրայրասպանութեան դարհուրելի կրկէս մը պիտի բլլար ատ, մեր արզէն տնքան խղճալի ու տառապակոծ Հայ Սփիւռքին մէջ:

Ուրեմն վրէժխնդրական ո՛չ մէկ արարք. պատու-
հասիչ եւ ո՛չ մէկ ժեստ: Ժողովուրդի մը իրաւունքն է
մոնչել, լուտանք արձակել, պոռթկալ, մրրկիլ ու աղ-
մկել նոյն իսկ, բայց դատաւորին անկ է պատժել, ու
նաեւ երկնային արդարութեան: Ժողովուրդ մը երբ իր
ձեռքով արդարութիւն ի գործ դնել ուզէ՝ անհնար է
որ չզլորի ծայրայեղութեանց մէջ, յոռեզոյն քան չա-
րիքը գոր երդուընցեր էր ջախջախել: Ամբոխը չի կրնար
երբեք արդարադատ իշխանութեանց տեղ դնել ինք-
զինք՝ առանց մեղանչելու Օրէնքին, այսինքն իրաւուն-
քին դէմ: Հնա՛ր է արդէն որ ինքնակոչ արդարահատոյց
մը կարենայ արդար ըլլալ երբ վրէժը կ'որոտայ իր մէջ,
մինչ արդարութիւնը բանականութեան հանդարտ լոյ-
սին պէտք ունի միայն: Սպանութիւն մը, նոյն իսկ վը-
րիժառու, ոճիր մըն է միշտ. չնմանի՛լ եղեռնագործնե-
րու:

Ահա հայ մեծ Պատրիարք մը, Երուսաղէմ, որ իր
սրբազան եղբօրը սուգովը իր դահուն վրայ փլած ու
դառնակոծ՝ իր քրիստոնէական հոգւոյն խորը զօրու-
թիւն կը գտնէ տակաւին, պատուիրելու, պիտի ըսէի
աղերսելու լալահառաչ, հանուր հայ երիտասարդու-
թեան, որ այնքան սիրելի է իր հայրական սրտին.

— «Որդեակներս, լսեցէք ինծի, թափուած արիւ-
նը պէտք չէ բնաւ որ արիւն կանչէ, դի արիւնը արիւն չի
սրբեք երբեք...»:

Այո, արիւնը արիւն չի սրբեր. խոր ու գեեցիկ ճըշ-
մարտութիւն: Դրոշմենք զմայլելի հայ հովուապետի
մը այս շնորհաբեր յորդորը, իբր պատգամ, մեր մտքե-
րուն մէջ:

Աստուածային Բանին արձագանգը կայ անոր մէջ:

Կը պատմեն թէ եօթանասունի Քօմիւնին միջոցին՝
Փարիզի արքեպիսկոպոսը խաչ ի ձեռին կը յառաջանար
դէպի ապստամբողները, սիրոյ ու հաշտութեան բարի
խօսքը ըսելու անոնց, երբ յանկարծ մոլորած դնդակ

մը գետինն փռեց զինք զխտապաստ : Արքայիսկոպոսը իբր
յետին շունչին մէջ կը հծծէր . «Իցի՛ւ թէ իմ արիւնս
թափուած վերջին արիւնը բլլայ» : Մաղթենք , աղօ-
թենք որ հայ շարարախտ մեծ Եպիսկոպոսին արիւնը
թափուած վերջին արիւնը բլլայ :

«Ապագայ»

ՏԻԳՐԱՆ, ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

ԻՆՉ ՇԱՀԵՅՈՒՅԻՔ, ՊԱՐՈՆՆԵՐ

(«Նոր Լուր» — Պոլիս , Մարտ 1)

Տիգրան Կամսարական Դուրեան Սրբազանի Լեզ-
րական սպանութեան առթիւ հրատարակած մէկ հոյա-
կապ մէջին մէջ , կը թախանձէ այդ ոճիրը չփոխադար-
ձել ոճիրով : Կը կարծենք թէ աւելորդ յանձնարարու-
թիւն մը բրած է պատուական գրազէտը և զգայուն
հայր : Դաշնակցութիւնը երբեք ոճիրով փոխադարձ-
ուած չէ տեսեր իր ամենէն անարդ և Լպերելի Լեզու-
նադործութիւնները : Նքէ ելլեմք Դաշնակցութեան մը-
տայնութեան մէջ , տեղ բռնած ըլլար այն զաղափարը
քէ իր ո՛հւէ՛ ոնիրը անպատասխանի չպիտի մնար եւ
Դաշնակցական դրդիչները իրենց գլխովը պիտի տուժե-
ին զործել տրուած ոնիրները , անմեղ Ղեւոնդներ զոհ
չէին երբար Դաշնակցականներու դաշոյցին : Դաշնակ-
ցականները իրենց զէմ աւուր շահեսէլով է որ յանդգ-
նեցան , լրբացան Լեկզեցիներու սրբութիւնն անգամ
ոտնակոխ ընելու օտար , կրօնատէր երկիրներու մէջ : Ա-
յո՛ւ , ազնիւ բլլանք , ոճիրի չգիջանինք , հողիի այս
բարձրութիւնը ցոյց տանք ազնիւ , անմեղ նահատակնե-
րու յօշտակող դիակներուն առջեւ , բայց համոզուինք
միանգամայն , սիրելի Կամսարական , որ Դաշնակցա-
կանը երբեք չաղբուրի այսպիսի ազնիւ բնթացքէ մը ,
ստոյիկեան համբերութենէ մը , տարրական բնազդն
անգամ չունի վրդովելու այսպիսի լուռ ցաւի մը առ-
ջեւ , և բնդ հակառակն , կը քաջալերուի նորանոր ոճիր-
ներու , նորանոր աւուրներու , սարսափ տարածելու հա-

մար, բերանները լեցնելու համար, անվեհեր սիրտե-
րը բարախելէ դադրեցնելու համար: Երբ Դաշնակցա-
կաններուն մօտ զգածուելու, ազդուելու, խրատուելու
առաքելութեան ամենայետին շոշորթն անգամ զըտ-
նուէր, անկիւն մը կը քաշուէին դռնէ իրր Հայաստանի
կառավարութեան գլուխ իրենց ամօթալի եւ ազդադաւ
դործունէութենէն ետքը, որով իրօք քուրջի կտորի վե-
րածեցին Եռագոյնը, այո՛, անկիւն մը կը սփռէին եւ
կը լռէին, ինչպէս կը յանձնարարէր իրենց նախկին մէկ
ընկերը, Քաջազնունի, փոխանակ աջ ու ձախ վայրա-
հաչութիւններ ընելու եւ ոճիրներ գործելու, զազութ-
ները տակնուվրայ ընելու: Այս ժողովուրդը իր վերքե-
րը դարմանելու միայն պէտք ունի, ոչ թէ Տօն Քիշօ-
թական փամբարտակուքիւններու, որոնց պատկերը կը
պարզեմ ամէն օր Դաշնակցական օրկանները: Դաշնակ-
ցականները արդեւք կը հանդիսանան այս խնդամփոփ
աշխատութեան, ամէն օր նոր խնդիրներ ու վէճեր յա-
րուցանելով եւ բացէ ի բաց դաւաճանելով մեր ժողո-
վուրդին իրական շահերուն: Չենք ուզեր ստորնանալ
ոճիրներու. լա՛ւ, բայց դռնէ ազդովին, միահամուռ
ձեռնարկ մը ըլլայ վերջ տալու ազդակործան կազմա-
կերպութեան: Դուրեան Սրբազանի անմեղ արիւնը թող
այս պարտականութեան հրաւիրէ բոլոր ազդասէր Հա-
յերը: Այս է, կարծենք, օրուան պահանջը: Պղատոնա-
կան բողոքները ո՛րեւէ արժէք չեն ներկայացներ, ընդ-
հակառակն աւելի եւս քաջալեր կ'ընծայեն այս խեղճ
ժողովուրդին ներքին թշնամիներուն, որոնք ուտիճի
տնարգ դերը կը կատարեն պարզապէս ազգին մարմինին
մէջ:

Պ.

Տ. ՂԵԻՈՆԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆԻ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՐՋ

(«Նոր Արշալոյս» — Պուխրէշ, Յունուար 7)

Թող հիմա այս ստոր սպանութեան արդարացուցիչ
պատճառներ դտնեն բոլոր անոնք որոնք կըթական պաշ-

տոնէի մը իրաւացի կամ անիրաւ տեղը համբուելուն առթիւ՝ աժան ազգասիրութեամբ հաւար բարձրացուցին եւ դադութը իրար անցուցին . թող հիմա պատասխան տան բոլոր անոնք եւ ըսեն թէ՝ ի՞նչ շահեցաւ այս բաղձաշարչար եւ երկրէ երկիր հալածական ազգը , այս տիպար եւ անբասիր եկեղեցականին սպանութեամբ :

Որքա՞ն լաւ պիտի ըլլար , երբ այս ոճիրը զրգողները , թիւով ոչ աւելի քան քսան անձ , — ոճրագործները անոնց չափ յանցաւոր եւ պատժապարտ չեն — յանձնուէին Խ . Հայաստանի կառավարութեան որ զիտցաւ անոնց արժատը չորցնել իրր խտոնակիչ եւ թունաւորիչ տարր եւ պաշը-պօզուզային դրութիւնը վերցնելով մայր հայրենիքին մէջ , հաստատեց հոն կարգն ու կանոնը տասնեւհինգ տարիներէ ի վեր :

Եւ ցաւային ու դարձանային հոն է որ այդ քսան անձերը , բացի մէկ-երկու բացառութենէ , յայտնի դաւադիրներ են :

Ինչ հարիւր հազար հայ դաղթակա՞ն եւ խաղալիկ քսան հոգիի ձեռք , Վասիկա լաւ նիչ մը չէ որ կարենայ տրուիլ դադութահայութեան , որ այս տեսակ ոճիրներ ոչ առաջին եւ ոչ ալ վերջին անգամ պիտի իմանայ :

Որքան այս մարդիկը կան ու կը մնան , դեռ շատ Դուրեաններ պիտի իյնան դաշոյնին տակ , Բօտէնի ծիծաղը ստիճել տալով այս բուռ մը մարդոց , որոնք ազգասիրութիւնը իրենց դործիք բրած՝ կրկին արիւնեցին հէք դաղթականներու արդէն արիւնոտած եւ տառապած սիրտն ու հոգին :

ԼԵՒՈՆ ՇԱԹՐԵԱՆ

Տ . ԳԵՒՈՆԴ ԸՐԲԵՊԻՍԿՈՊՍ ԴՈՒՐԵԱՆԻ

ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՐՋ

(«Հայ Սիրտ» — Մարտիլ , Յունուար 11)

Երբ նիւ Եորքի անորակելի եղեոնը պատահեցաւ , քիչ չէր թիւր անոնց , որ կ'ըսէին . «Ի՞նչ պէտք ունէր Դուրեան Սրբազան դրօշակի մը խնդրին մէջ այսքան յառաջ երթալու . . . » :

Նոյն այդ իմաստունները, երբ ասելին մէկը անլուր չարիքի մը դէմ ցցուի, կը ձգեն չարագործին օձիքը եւ կը վազեն չարիքը յայտնարերոցի կամ զայն խարաղանոցի ետեւէն:

Ողին նոյնն է իր խորքին մէջ. ձգել բուն դրդապատճառը եւ բռնել կեղեւը:

Ինչո՞վ մեղադրելի է Դուրեան Սրբազան: Ո՞ր մարդկային խղճմտանքն է որ կրնայ մեղադրել մէկը իր պարտականութիւնը կատարած ըլլալու յանցանքին համար:

Իբրեւ իր պաշտօնին զիտակ մարդ, Ղեւոնդ Արքեպս. հետեւեցաւ Մայր Աթոռոյ հրահանգին. այն է՝ Հոյաստանի կառավարութեան դէմ ցոյցի բնոյթ ունեցող արարքներէն հեռու պահել հայ ժողովուրդը: Եռագոյնի պահանջը այդ արարքներէն մէկն է: Պարզ է թէ՝ Դուրեանի դիրքը անհաճոյ պիտի թուէր կարգ մը հատուածապաշտներու: Եթէ այդ աղանդապաշտներու կամքին չհնազանդիլը մեղք մըն էր, ապա ճշմարտութեան եւ պարտականութեան չհնազանդիլը ի՞նչ պիտի ըլլար, մանաւանդ երբ մտածենք թէ այդ ճշմարտութիւնն եւս իր ետին ունէր ստուարաթիւ ժողովուրդ մը եւ ամբողջ հայրենիք մը:

Ուրեմն, մեղադրել Դուրեանի արարքը՝ կը նշանակէ փոքրամասնութեան մը քմահաճոյքը քաջալերել ու պանծացնել ընդդէմ մեծամասնութեան մը ու հայրենիքի մը, մանաւանդ ընդդէմ ճշմարտութեան:

ԱՆՈՐԱԿԵԼԻ ՈՃԻՐԸ

(«Արեւելք» — Կ. Պոլիս, 28 Դեկտ. 1933)

Ամէն հայ սահմուկելով իմացաւ այն անլուր ոճիւրը, որուն զոհ գնաց Ամերիկայի Առաջնորդ Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս, զաշունհար եղած՝ հայ անունին անարժան ձեռքերու կողմէ, եկեղեցւոյ պահարանին մէջ երբ կը պատրաստուէր խորան երթալու:

Հայութեան տրուած այս հարուածը սարսուռ կ'ազդէ հայ անունը կրող ամէն անհատի, և հարուածին սաստկութեան տակ զեռ չէ կարողացած ըմբռնել անոր խկութիւնը:

Սուրբ կրկնակ է: սուր՝ պատնէշին վրայ մեռնող հայ բարձրաստիճան եկեղեցականին որ Հայ եկեղեցւոյ պարծանքներէն մէկն էր իր հմտութեամբ և իր եկեղեցանուէր զործունէութեամբ, և սուր Հայ Ազգին իբրեւ քաղաքակիրթ ազգ վայելած համբաւին կորստեան:

Ինչպէս մեկնել այն մտայնութիւնը որ զինեց այս բազումները դաւելու համար կեանքին այն քաջարի հոգիին, որուն միակ յանցանքն է եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը վեր բռնել կուսակցական պայքարներէ և անպարտ պահել եկեղեցական կարգապահութիւնը:

«ՆՈՐ ԼՈՅՍ» — Կ. ՊՈԼԻՍ

(Խմբ. 28 Գեղար., 1933)

Գաշնակցականները Հիմակ ամէն տեղ ուրախութեան մէջ են: Մեծ յաթանակ մը տարին: Նիւ Եորքի եկեղեցիին մէջ, եկեղեցական արարողութեան ատեն, եկեղեցական մը դաշոյնով սղաննեցին: Արեան ծարաւի, արիւնը մտան պարտաճանաչ, մաքուր, պատուական եկեղեցականի մը: Հիմակ, իրենց «Եռագոյն»ը Նիւ Եորքի Ազատութեան հսկայ արձանին բարձունքէն պիտի ծածանի ի վառու Գաշնակցական օգային հանրապետութեան:

Գաշնակցութիւնը, առաջին օրէն Հայ ազգին զըլխուն պատուհաս մը եղաւ, նոյն իսկ 1925-ին, իրենց վարչապետին յայտարարութեամբ. «Այլևս անելիք մը չունիք»: Այդ անձը, անչուշտ արժանիք մը ունէր որ վարչապետ ընտրուած էր. այս ճշմարտութիւնը խոտովանելուն համար, Գաշնակցականներուն աչքին դա-

ռամած անխելք մէկը դարձաւ, չորս կողմէ վրան յարձակեցան եւ թերթերով, գիրքերով հաստատեցին թէ տակաւին շատ անելիք ունին: Եւ տեսանք թէ ինչե՛ր ունին ընելիք եւ ինչե՛ր ըրին. — Ի սփիւռս աշխարհի ցրուած Հայութեան հանդիստը վրդովեւ, անոնց խաղաղ աշխատութիւնը խանդարել, վէճ ու կռիւ հանել, եւ միամիտ տղերց ձեռք դաշոյն, ատրճանակ տալով՝ հայ սպաննել: Բայց այս քաղաքականութիւնը չի քաւելեր: Դաշնակցութիւնը, թէեւ շատ ուշ, հասկցաւ թէ այլեւս թէ՛ ազգին եւ թէ օտարներուն առջեւ պէտք եղածէն աւելի վարկարեկուած է, պէտք էր վարադոյրը փոխել եւ հիմա նոր վարադոյր մը բացած է, իր ողբերգական կատակերդութիւնը շարունակելու համար:

«ԺԱՄԱՆԱԿ» — Կ. ՊՈԼԻՍ

(Խմբ. 27 Դեկտ. 1933)

Տ. Ղեւոնդ Արքեպս. Դուրեանի այս չարաչար ըսպանութիւնը, անվիճելիօրէն Դաշնակցականներու դործած դաւաճանական անլուր եւ նողկալի արարքներէն մէկն է, որ իր շատ մը նախընթացներու կարգին, յաւիտենապէս խարաղանուած պիտի մնայ այդ տխրահռչակ կազմակերպութեան սեւ ճակտին:

Արդարեւ, մեզի կը պակսին բառեր, արտայայտելու համար մեր բովանդակ ցասումն ու զգուանքը, հեղինակներուն հանգէպ այս ոճիրին, որուն զոհ կ'երթայ հայ եկեղեցականութեան ամենակարկառուն եւ կորովի դէմքը: Որ միակը եղաւ իր բոլոր նմաններուն մէջ արհամարհելու ամէն սպառնալիք, անտեսելու ամէն շողոմանք, կուրծ տալու ամէն խոչնդոտներու եւ ըմբերանելու ամէն վայրահաջութիւն, ընքանալու համար լաւ ըմբռնուած ազգասիրութեան եւ ժողովրդանուիրութեան փշոտ փամբէն:

Հայ եկեղեցական պատմութեան տարեգրութեանց մէջ հաջորդող է նման ունիւր մը, եթէ չհաշուենք ներկայ դարու սկիզբները Կ. Պոլսոյ մէջ գործուած մահափորձը Օրմանեան Պատրիարքին անձին դէմ, դարձեալ եկեղեցական արարողութեան մը պահուն:

Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսի «յանցանք»ը չէր եղած այն որ կը վերադրուէր Օրմանեան Պատրիարքին, այն է՝ Ապարիւ Համիտի թեյապրութեամբ հեռադիր մը տուած ըլլալ Երուսաղեմի մեծ պետութեանց, ըսելու համար թէ Հայերը հանդիստ կ'ապրին Թուրքիոյ մէջ: Ընդհակառակն, Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսի ոխերիմ հակառակորդներն էին, որ «ազատ և անկախ» Հայաստանէն հեռադիր զրկեցին Լոնտոնի Խորհրդածոյովին, յայտարարելու համար որ Հայերը դատ չունին Թուրքիոյ դէմ...

Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս հազիւ ազատած էր Իզմիրի աղէտէն, որուն զոհը պիտի ըլլար ինքն ալ, Յունաց մեարտադոյրին նման, չարակոչկոճ սպաննուելով, եթէ Ֆրանսական կրօնաւորներ զինք պաշտպանած և գէպի չոյկնաւ առաջնորդած չըլլային: Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսին ճակատադիրը եղաւ հոգոյրիւ, Երկու անգամ — Էտիրնէի պաշարումէն և Իզմիրի աղէտէն վերջ — Թուրքին ետթաղանէն և իյնալ հայու մը դաշոյնով:

ՆՈՐԷՆ ԿԸ ԿՐԿՆԵՆՔ

«ՆՈՐ ՕՐ» — (Յունուար 26, 1934, Ֆրէզնո)

Դուադիր հոսանքին թերթերը, ամէն առթիւ, մահաւանդ այս պարագային, Երբ Դուրեան Արքեպիսկոպոս ինկաւ Եզրայրաստան դաշոյնով մը, միշտ նոյն յանկերպը կը կրկնեն ու դայն կը տարածայնեն նոյն խկօտար մամուլին մէջ ալ, թէ Դուրեան Արքեպիսկոպոս Բոլլեւիկներուն բարեկամ էր, թէ ան Չեկայի դործա-

կալ մըն էր եւ կը ջանար անոնց սկզբունքները տարածել Հայերու մէջ... :

Ի հարկէ, ողջմիտ անձեր չեն մոլորիր այս բացարձակ զրպարտութիւններով. սակայն կային եւ դեռ կան միամիտներ, որոնք շփոթութեան կը մատնուին այս ստալոք յայտարարութիւններէն :

Դուրեան Սրբազան, ինչպէս ուրիշ առիթով շեշտած ենք այս էջերուն մէջ, ամէն բանէ առաջ եւ ամէն բանէ աւելի՝ իր կոչումին մարդն էր. օրէնքի մարդը : Ան, ինչպէս ամէն խոստմնայարդ եկեղեցական, վերին իշխանութեան — Ամենայն Հայոց Հայրապետին — հրամանին հպատակ, պարտաճանաչ եկեղեցական մըն էր, Կաթողիկոսական հրամանին աներկրայ հետեւող մըն էր, զայն նոյնութեամբ կիրարկող մը :

Ինչպէս բոլորիս յայտնի է, Կաթողիկոսական Աթոռը — էջմիածին — գտնուելով Խորհ. Հայաստանի սահմաններուն մէջ, Ամենայն Հայոց Հայրապետը, որ ամէն օր իր սեփական աչքերով աւանատես կ'ըլլայ Խորհրդային իշխանութեան փրկարար ու շինարար դերին, բնականաբար պիտի թելադրէր եւ հրամայէր արտասահման գտնուող իր ստորադաս հոգեւոր պաշտօնաներուն, որ խօսին ու քարոզեն ի նպաստ Խորհ. Հայաստանի եւ բնաւ չթոյլատրեն որ հակախորհրդային տարրերը օգտագործեն եկեղեցին ու եկեղեցականութիւնը՝ ի նպաստ իրենց կորուսեալ եւ վնասակար դատին :

Կաթողիկոսի այս ուղղադատ եւ ճշմարիտ հայրենասիրական դիրքը՝ Չեկայի ազդեցութեան արդիւնքը չէ եւ չի կրնար ըլլալ, ինչպէս կը ճգնին հաւատացնել մեր հակախորհրդային տարրերը, այլ գուտ հայրենասիրական եւ ազգասիրական աննախապաշար եւ անկաշառ գգացումներէ բխած ազնիւ ու պատուաբեր գործ մը :

Ճիշդ է որ կը գտնուին կարգ մը մոլորեալ եկեղե-

Փոքրամասնութեան անուղայ խմբակն է որ դանակի
ևւ սուրի ոյժով կը ջննայ սարսափ սիրել չորս կողմ եւ
հաստատել իր միահեծան բռնապետութիւնը:

Դարերը փոխուած են, բարերախտաբար. սուրի եւ
հուրի վրայ հիմնուած իշխանութիւն մը հիմնաւոր ու
տեւական չ'ըլլար. ան կ'իյնայ, չուտով կ'իյնայ՝ իր
փլատակներուն տակ թաղելով այդպիսի իշխանութիւն
մը հաստատել ուղղները:

Եւ նորէն կը կրկնենք. չատ հեռու է այդ ժա-
մանակը:

Ֆրէզնօ, Քալիֆ.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԸՆԴՎՋՈՒՄԻ ԱԼԻՔԸ
(Խմբ. «Երիտասարդ Հայաստան»ի — Յունուար 13)

Դաշնակցութիւնը՝ իր իսկ ձեռքովը զործեց մե-
ծագոյն ինքնասպանութիւնը:

Ամերիկահայոց Առաջնորդ Ղեկնդ Արքեպիսկոպոս
Դուրեանի վրայ կատարուած այնքան ցնցող ու դադա-
նային ոճիրէն յետոյ, Հայ Ժողովուրդի բացարձակ մե-
ծամասնութիւնը, դարմանալի հոտառութեամբ մը, ան-
միջապէս կրցաւ նշմարել ակնարկուած ոճիրին հետ
կապ ունեցող քաղաքական շարժառիթները, եւ բռնեց
Դաշնակցական դաւադիր խմբակի օճիքէն: Դաշնակ-
ցութիւնը ուժգնօրէն կը սեղմուի, կը գալարուի հիմայ՝
եւ բռնադբօսիկ միջոցներով կը փորձէ ազատիլ՝ ժողո-
վրդական դատաստանի ճանկերէն: Ժողովրդական ընդ-
վզումի այն հսկայ ալիքը՝ զոր Առաջնորդ Դուրեանի
խողխողումէն յետոյ, ճամբայ է ինկած արդէն, վըս-
տահօրէն պիտի սրբէ ու տանի Դաշնակցական կոչուած
աղտեղութիւնը: Ու Դաշնակցութիւնը, որ ժողովրդա-
կան պոռթկումի եւ թուքի առջեւէն, այսօր կը փախչի
խելակորոյս ու հեւասպառ դժուար թէ կարենայ իր ո-
ճիրները պարտկող ապահով թաքստոց մը դռներ:

Դաշնակցութիւնը՝ որ երկար ժամանակ ու չափա-
զանց անբարեխղճօրէն խաղցաւ. Հայ ժողովուրդի դե-
րագոյն շահերուն եւ զգացումներուն հետ, ապահովա-
բար իր օձիքը ձեռք պիտի տայ այս անգամ։ Բացի ու-
րագործ խմբակին հատ ու կտոր ներկայացուցիչնե-
րէն, համարեա օղջ Ամերիկահայ զաւույթը, ցնցուած է
ծանօթ ունիւրին ազգեցութենէն, ու այս երեսոյթին առ-
թիւ, իր դալարութեան մէջ յուսահատ Դաշնակցու-
թիւնը, փոխած է իր երէկի սպառնական կեցուածքը,
եւ զարմանալի աներեսութեամբ մը, «համերաշխու-
թեան» կեղծ չաբարով ու պատգամներով կը փորձէ մօ-
տենալ ժողովուրդին, կերպով մը ինքզինքը դուրս ձը-
ղել կարենալու համար, ժողովրդական թուքի եւ նա-
խատինքի չըջապատէն։

Ուր մնացին Դաշնակցական մամուլի էջերէն
սպրդուած հայհոյանքի տարափները։ Ուր մնացին Ա-
մերիկահայոց Առաջնորդ Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս Դուր-
եանի գէմ դաւադրելու միտումով «Հայրենիք»ի յեղա-
փոխական? եւ մահահոտ շունչով դրուած խմբադա-
կանները։ Ուր էին թաղնուած Դաշնակ խմբակի «հա-
մերաշխութեան» կեղծ պատգամները երէկ։ Ճակատ
րոնեցէք պարօններ, եւ որպէս յեղափոխական? խրմ-
րակցութիւն, կեցէք երէկի ձեր պաշտպանած գիրքե-
րուն վրայ։

Ունի Հայ ժողովուրդի ներկայ դերադրոյութեան ըզ-
դացութեան ու արամադրութիւնները հանդարտեցնե-
լու եւ մեղմելու միջոցներու եւ քայլերու մասին չենք
մտածեր ընտ։ Ունի է, Դաշնակցութեան գէմ սաղմ-
նաւորում, ժողովրդական ընդմիջումի ալիքը կասե-
ցնել, որովհետեւ՝ իրաւացի է ան, այդ ուղղութեամբ
տոտած իր քայլերուն մէջ։ Ընդհակառակը կը բաղձանք
որ ժողովրդական գայլոյթի եւ բողոքի արտայայտու-
թիւնները, աւելի հիմնաւորուին եւ հետզհետէ ստանան
աւելի տարածուն հանգամանք։ Ո՛չ միայն այս, այլեւ

մենք կը բաղձանք որ, Հայ ժողովուրդի ընդվզումին ներկայ այնքա՛ն դուրսի շարժումը, աւելի ուժեղնորէն կարենայ իր ընթացքը եւ թափը պահել, հասկցնելու համար վերջապէս թէ, Դաշնակցական պատահապաշտութիւնը, երկար ատեն չի կրնար խաղալ ժողովուրդի զգացումներուն հետ: Պայքար պէտք է բանալ ծանօթ լրբենի խմբակին դէմ, բոլոր ճակատներու վրայ: Պայքար՝ Դաշնակցութիւնը հովանաւորող ու պաշտպանող առեւտրականներու դէմ: Պայքար, հայհոյութիւն հոտող Դաշնակցական մամուլի, գրականութեան, եւ այդ գրականութիւնն ու մամուլը ուժաւորել ձգտող ձեռնարկներու դէմ:

«Ամերիկայի Կեդրոնական Կոմիտէ»ի տղերք վերջերս դուրս տուած «պաշտօնական» ազդարարութիւնը, զոր իր մէջ կը պարունակէր բացայայտ սպառնալիք մը, ոչինչ կրցաւ փոխել, ժողովրդական շերտերու մէջ յառաջացած բորբոքած տրամադրութիւններէն, ընդհակառակը՝ աւելի եւս դրդուեց Դաշնակցութեան դէմ ըստեղծուած ժողովրդային դայրոյթն ու լարուածութիւնը: «Ամերիկայի Կեդրոնական Կոմիտէ»ի կոչին, անմիջապէս թիկունք կեցաւ եւ «Հայրենիք»ի պատահապաշտ խմբագիրը, իր կէս մը սպառնական եւ կէս մըն ալ ստրկական ոճով գրուած խմբագրականներով: Բայց կացութիւնը, Դաշնակցութեան համար աւելի քան կը մնայ յուսահատական, եւ Հայ ժողովուրդը կը հալածէ գոյն ամէնուրեք: Եւ Դաշնակցութիւնը կը հալածուի այսօր՝ փողոցներու վրայ, կը վտարուի ընտանեկան յարկերէն, եւ դուրս կը ձգուի եկեղեցական-կրթական հաստատութիւններու սեմերէն:

Սօսք չէ իրողութիւն է որ, փողոցներու անկիւնը կծկուող Դաշնակցական անդամներէն շատեր, այսօր կ'ուրանան նոյն խիւ, իրենց Դաշնակցական ըլլալու հանգամանքը: Բարոյական այսպիսի ամօթալի եւ սօթսափելի անկում մը, երբէք տեսնուած չէր Դաշնակցու-

թեան ամբողջ կեանքի պատժութեան մէջ։ Ու այս անկումին մէջ, երեսոյթներէն իսկ դատելով, պիտի խրի ան անպայմանօրէն, որովհետեւ իր դէմ կեցող ուժը հայ ժողովուրդն է հիմայ։

Դատարանական օրէնքներու պատժական տրամադրութիւններէն չէ որ կը ստակայ Դաշնակցութիւնը։ Երբեք։ Անոր վախը, հայ ժողովուրդէն է որ կուգայ առաւելապէ, ու այդ ժողովուրդը՝ իր թուքերովը պիտի խեղդէ, Դաշնակցութեան բոլոր գոյնի պատահապաշտները, հացկատակներն ու սհաղործները։

Մենք չենք ըսեր, «արթնցի՛ր հայ ժողովուրդ, եւ տէր դարձիր քու սանակոխուած իրաւունքներուն»։ Այդ ժողովուրդը, արդէն իսկ արթնցած է այսօր, եւ արդարութեան նժարն իր ձեռին, դատաստանի է կանչած Դաշնակցութիւնը։

ԴՈՒՐԵԱՆ ԻՐԻՇԻ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԳՐԱԳԷՏ

Նահատակ Դուրեան Ղեւոնդ Սրբազան աննշան տեղ մը չէր գրաւած եկեղեցական գրականութեան մէջ. «Պարզ Քարոզներ»ու հինգ հատորները հաւաստիք են իր բեղմնաւոր մտքին. այդ քարոզներով ծանօթացուց եւ մտերմացուց, իր հօտը երկինքի բնակիչներուն. այդ քարոզներով իր անունը արձանագրեց այն սրտերու մէջ որոնք հայուն սրտէն աւելի հայուն եկեղեցին սիրեցին։

Դուրեան Ղեւոնդ Սրբազանի քարոզիչ խօսքերը մաքուր էին ինչպէս քարքառը նոյն հայրապետներուն որոնք սուրբ քեմին բարձունքէն կը լսեցնէին իրենց ձայնը հաւատացեալներուն։ Անոր ձայնը լսեցին անոնք, որոնք իրենց հոգեւոր տկանքը չուզեցին զոյգ պահել։

Ղեւոնդ Սրբազան, հետեւելով իր նախորդ հայ եւօտարարդի հայրապետներու, «Զորս Աւետարան»ներու մեկնութիւնը տուաւ. սահմանափակուելով «տկանաւոր մեկնարաններու անկողմնակալ գրաւածոց» չըջաղծին մէջ։

Գրական կամ գեղեցկագիտական չըջանալին մէջ չէ մտած ինչպէս երբեմն Մուշեղ Սրբազանը: Օրմանեան եւ Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքներն ալ իրենց քարոզներովը չկրցան զրականութեան մայրաքաղաքն անցնելու անցագիր մ'ունենալ:

Քիչեր յաջողած են եկեղեցական գրականութեան մէջ ինչպէս «Տօնական Օրերու» հեղինակ Վեր. Ա. Պետիկեան՝ հոգեւունջ հրեշտակ լեզու Գիսակ:

Պատմութեան մէջ մոռցուած չեն քարոզիչ Խրիմեան Հայրիկ եւ Օրմանեան Պատրիարք: Արի. Արիիւարեան կը յիշէ թէ Պոլիս Հայ Եկեղեցի մը կայ, երբ կը լսէր որ հոն Հայրիկ պիտի քարոզէր: Համարձուած երամեան Օրմանեանը չէր սիրեր, բայց ան կը սքանչանար անոր քարոզներուն: Ղեւոնդ Սրբազան չունեցաւ Հայրիկի եւ Օրմանեանի ժողովրդականութիւնը. եւ իր քարոզները Գիսակի գեղաքանդակ կաղապարին մէջ չի կրցաւ ձուլել:

Ղեւոնդ Սրբազան հետեւեցաւ ինչպէս կ'ըսէ ինքը իր «Գերաշնորհ դաստիարակ ուսուցիչ եւ հոգեւոր ծրնողք» Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանին «չքնաղ քարոզներուն եւ բանախօսութեանց». ասկէ զատ, ուրիշ աշխարհահռչակ քարոզիչներու, Սրբըճընի, Ֆարրարի, Վակնէրի եւ Բէրսիէի:

Ղեւոնդ Սրբազան ոչ փոքր ինչ համարած էր Արմաշական Դպրեվանքի մ'ըլլալը. իսկ իր Դպրեվանքը կը հռչակէ «Հայ ազգութեան պարծանքն ու փառքը». խանդավառութեան մէջ չափ ու կշիռ կը մոռցուին: Ողբացեալ Սրբազանը՝ ինչպէս կ'ըսեն Ռուսահայերը, տարուած իր Դպրեվանքով կը գրէ. «Եթէ այսօր օտարներու առջեւ բանով մը պիտի կրնանք պարծիլ, եւ ապագայ եկեղեցականութեան ուժն ու զօրութիւնը պիտի կարենանք ապահովել, այն ալ միայն Դպրեվանքն է»: Անտարակոյս այդ «միակ» բառը չափէն ու կշռէն դուրս

մնացած է . առով չեմ կարծեր որ ՆաՀատակ Սրբազանը
դիտումով մը ուզած ըլլայ մօտեալ լոյսի մօքի վառա-
բանները էջմիածինը , Վենետիկը ու Վիեննան , Հայ
դպրութեան պարծանք ՆաՀակիր ներՀուն միաբանե-
րու մօքի բուրաստանները :

* * *

Հոգեւոր սնունդի շտեմարանն եղան Ղեւոնդ Սըր-
բազանի «Պարզ Քարոզներ»ը , որոնք ոչ միայն Անժ
Պահի օրերուն , այլ տարուան ամէն օրերուն մէջ կը
կարդացունեն եւ եթէ ի դարձ դրուին՝ բազմալիւզ
մարդս նուազ պիտի վրիպի :

Այդ Հատորներուն մէջ կարելի է գտնել ամէն ճա-
շակի , ամէն գասակարդի անձերուն յարմար Հոգեկան
սնունդ . մարմինը եթէ անլիւզ սնունդի պէտքն
ունի , Հոգին ալ Հոգեկան սնունդի պէտք ունի : Գիտու-
նը առանց դիտութեան զիմելու զիտնական չի մնար , եւ
Հոգեւորը՝ առանց Հոգեւոր դիտութեան , եւ առանց Հո-
գեւոր սնունդի չի կրնար Հոգեկան մնալ :

Ժխտ , գրամապաշտ Հարուստը՝ կարգալով այդ
Հոգեւոր քարոզները , պիտի սոսկայ արծաթսիրութեան
մոլութենէն , եւ պիտի Հասկնայ առաքեալին պատուե-
րին իմաստը եւ «յամենայն Ժամ պիտի ուղէ նախան-
ձաւոր լինել բարեգործութեան մէջ» : Եւ այդ բարե-
գործութիւնը ըստ քարոզչին պէտք է կատարուի «սի-
րայօժար եւ անուշ խօսքով» :

Այլ է խօսքը , այլ է գործը : Ժողովուրդը օրինակին
կը սպասէ , խօսքին կարեւորութիւն չի տար : Եկեղե-
ցականները կը սորվեցնեն բեմին վրայէն թէ Քրիստոսի
պատուէրն է . «վաճառեցէք ձեր ունեցածները եւ տուէք
աղքատներուն» : Ո՞ր Հարուստ Ամիրան , ո՞ր Հարուստ
քրիստոնեան , եւ ո՞ր Հարուստ եկեղեցականն այդ պատ-
ուէրը Հաւատարմօրէն գործադրեր է : Փառասիրու-
թիւն , րնչաւատութիւն , ահա տոնք են քրիստոնեային
առաքինութիւնները :

Աւետարանը հին է . բայց պատուէրները եւ վարդապետութիւնները միշտ նոր կը մնան , նոյն Աւետարանին վրայ նոր քրիստոնեան ձեռք դրած՝ քրիստոնեայ կը մնայ :

Սրբազան Ղեւոնդ Դուրեան բարձրաձայն կը քարոզէր , որ առանց կրօնքի՝ բարոյական չկայ : Տեսէք որքան յայտնի կը խօսի .

«Մարդուն անհատական ընկերական կեանքին մէջ խիստ անհրաժեշտ կարեւորութիւն ունին կրօնը եւ բարոյականը . առանց որոց մարդը անզգամ , անօրէն մը պիտի նկատուէր թէ իսկ զարգացեալ եւ ուսեալ ըլլար» :

Այս քարոզները կը կարգայ Սրբազանը երբ յեղափոխութիւնը քարուքանդ կ'ընէր հայ հաւատքի սրբազան հիմերը : Դուրեան պարստաւիկը չէր շարժեր ուղղակի ուր որ նշան կ'առնէր , որով քարը կ'իյնայ Ֆրանսայի յեղափոխութեան մէջ : «Հայաստանի Ազատ Եկեղեցի»ի եկեղեցական խմբագիրները չէին վերաւորուեր : Դուրեան Սրբազան ըսել կ'ուղէր «Աղջիկ քեզի կ'ըսեմ , հարս դու հասկցիր» : Այդ առթիւ ան ջատագով կ'ըլլար ազգային բարոյականին , եւ ազգային հայ հաւատքին : Կ'ըսէր ան թէ Ֆրանսա մերժելով կրօնը եւ միայն ասպաւինելով բարոյականին , մարդը դարձուց աւելի անպատկառ , որով ինչպէս ըսած է Ռընան , օր մը Ֆրանսայի մէջ բարոյականի շուքն ալ չպիտի մնայ :

* * *

Մեր քարոզիչները աւելի համոզիչ պիտի ըլլային եթէ մշակած ըլլային ազգերու կրօնական պատմութեան յեղաշրջումը : Մեր քարոզիչներուն քարոզները փաստեր չունին տաղանդաւոր հեղինակներէ . մինչդեռ մենք կը տեսնենք որ օտարազգի քարոզիչները իրենց ձայնը լսեցնելու համար փաստեր կը բերեն հին եւ նոր մեծանուն հեղինակներէն , հեթանոս եւ քրիստոնեայ իմաստասէրներէն , կրօնական եւ անկրօն իմաստասէրներէն : Օրինակ՝ երբ քարոզիչը պիտի յիշէ Վօլթէրի

խօսքը թէ՛ «Մերքան դժուարութիւններ կան Աստուծոյ չհաւատալուն մէջ»։ Այդ քանը արդէն բաւական է, ամէնէն սկեպտիկ անաստուածն ալ պահ մը պիտի սոսկայ անաստուածութենէն։

Մարդս բարոյական եւ կրօնական սկզբունքներու մէջ ամբացնելու համար որքան օրինակներ կան հին տաղանդաւոր հեղինակներու երկերուն մէջ, անոնց մտքի փեթակին չեն դիմած մեր քարոզիչներն։

Ոչ միայն Ղեւոնդ Սրբազան, այլեւ ամէնէն տաղանդաւոր քարոզիչը Օրմանեան, եւ ուրիշ շատ ծանօթ եկեղեցականներ չկրցան ներարկել հաւատքի շինուկը հայ երիտասարդութեան՝ ինչպէս կը կատարէր Հայոց Հայրիկ Խրիմեանը։ ամէնէն անկրօն մարդն իսկ չկրցաւ պզծել, այդ պաշտելի Հայրապետին մաքուր յիշատակը։ Նիբոյս Չարը եթէ կաթիլ մը քրիստոնէական սկզբունք ունենար, պիտի սոսկար իջմիածնի Սուրբ Տաճարը կողոպտելէ եւ Հայրիկը բանտարկելէ։ Անկրօն Պոլշեւիկ Ռուս Կոռապարութիւնը աւելի յարգեց ու պատուեց Հայաստանեայց եկեղեցին քան կրօնական բրիտանեայ Չարական Ռուս Կոռապարութիւնը։

* * *

Կրօնական սկզբունքները հիւժախտաւոր վիճակի մէջ են այսօր, որով կը կատարուին սոսկալի ոճիրներ նոյն իսկ Աստուծոյ տանը մէջ։ Յուսիկ Հայրապետի օրով այդ ոճիրը կատարուած էր, սակայն Տիրան կը զղջար իր ըրածին վրայ, տակաւին Հայր կ'ապրէր հայ հեթանոս աստուածներու պաշտպանութեան տակ, Բիւզանդիոնի միջեւ կռուախնձոր մըն էր։

Նահատակ Գուրեան Սրբազանի ամենատխուր դէպքը ոչ մէկ տեսակէտով չարդարացուիր։ Ամէն բանէ վեր՝ պատկառա՛նք, պատկառա՛նք եւ դարձեալ պատկառա՛նք ունենալու է։ Խորփրապի մէջ դադանները պատկառեցան Լուսաւորիչ Ս. Գրիգորէն, չգպան ա՛նոր...

Հայրիկ եթէ պատկառելի չըլլար՝ մարդասպան քիւրտի մը ձեռքով ճանապարհին ձիէն դետին պիտի տապալէր: Դուք կը յիշէք այն դէպքը, երբ հայերէն վարձուած քիւրտ մը դարանակալ՝ կը սպասէր որ Հայրիկ անցնի, եւ ահա հրացանը քաշելու վրայ էր, քիւրտին ձեռքին մէջ հրացանը կը դողայ, քիւրտը կը պատկառի, աստուածային անձնաւորութիւն մը կը սոսկայ դետին փոելու, ու կ'իյնայ անոր ոտքը, եւ կը խոստովանի իր ոճրագործ դիտաւորութիւնը:

Մեր ոճրագործները միթէ աւելի ստորի՞ն կ'ուզեն մնալ քան Լուսաւորչի դազանները, եւ քան Հայրիկի քիւրտը:

«Պայքար»

ԱՐԱՄ

ՆԱԽԿԻՆ ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆՆԵՐՆ ԱԼ ԿԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏԵՆ

«ԱՄՐՈՑ» — (Օգոստոս 15, Փարիզ)

Դուրեանի սպանութեամբ ամբաստանուած 9 Դաշնակցականներուն Նիւ Եորքի դատաւարութիւնը լմնցաւ: Բարեբախտաբար դատաւորը եւ 12 երդուեալ ժիւրիները հայեր չէին. հայ կուսակցութիւններով, հայու ներքին պայքարով, չէին հետաքրքրուէր, մէկ կամ միւս կողմը բռնող անձինք չէին: Անոնք նստած էին շաքաթներով լսելու երկու կողմի վկայութիւնները, փաստերը, փաստաբանները եւ ըստ այնմ իրենց վճիռը արձակելու: Դատաւարութեան վերջաւորութիւնը եղաւ ամբաստանեալ Դաշնակցականներու դատապարտութիւնը, երկուքը կախաղանի, եւ 7-ը տաժանակիր բանտարկութեան: Դաշնակցութիւնը դժգոհ վճիռէն՝ որոշած է եւ յայտարարեց Վերաքննիչ Ատեանին յանձնել այդ դատավճիռը: Ինչպէս որ ինքը դատապարտեալներու պաշտպանութիւնը եւ դատաւարութեան բոլոր ծախքերը Դաշնակցութիւնը ըրաւ, նոյնպէս Վերա-

քննութեան ծախքերը եւս Դաշնակցութիւնը պիտի ընէ :

Դաշնակցութիւնը ունի ինչ հետ մէկտեղ , ամբաստանեալ Դաշնակցականներու պաշտպանութիւնը յանձրն առաւ , փաստարան վարձեց , ծախքերը վճարեց , տպինքն ԴԱՏԸ ԻԻԲԱՅՈՒՅ : Ուսկ տեղ ու ժամանակ , սեւէ յանցանքով ամբաստանուող Դաշնակցականի մը պաշտպանութիւնը միթէ՞ Դաշնակցութեան վրայ կ'իյնայ ու կը ծանրանայ : Արի՞ք Դաշնակցութիւնը պարտաւոր է այդ ընելու : Իրր արդարացում մեզ կ'ըսեն , — քանի որ Դաշնակցութեան անունը ունի ինչ հետ խառնրած է , իր անունը մաքրելու կը ձգտի : Ուրեմն պէտք է հետեւցնենք թէ ամբաստանեալներու դատապարտութիւնը Դաշնակցութեան դատապարտութիւնն է :

Պաշտօնական Դաշնակցութիւնը յանցաւոր է որ նաւ Եւրոպի մէջ այդ քառմենիի ունի զործուեցաւ :

Պաշտօնական Դաշնակցութիւնը յանցաւոր է որ ունի որ 25—30 Դաշնակցականներ կ'երթան Եկեղեցի մը ուր չէին յաճախեր , ուր իրենց ատած ու հալածած Եւրոպացիներ պիտի պատարագէր :

Պաշտօնական Դաշնակցութիւնը յանցաւոր է որ եղբայրասպանութեամբ ամբաստանուած իննը Դաշնակցական անհատներու պաշտպանութեան դատը յանձն կ'առնէ , ու ծախքերը կը վճարէ : Եթէ արդարեւ այդ ամբաստանեալները սպանութեան օրը ինքնարեւարար այդ Եկեղեցին դադեր էին , այդ անպատասխանատու անհատներու անխոհեմ ընթացքին ծանր հետեւանքը Դաշնակցական անհատներու դատ մը տուած ըլլար եւ իրր քաջայերանք չի ծառայէր :

Պաշտօնական Դաշնակցութիւնը յանցաւոր է որ դատին պաշտպանութիւնը սխալ հիմնուած վրայ դրաւ : Այսինքն լուսադոյն միջոցն էր որ ունի զործուեցաւ իր խոտուովանէր իր յանցանքը և Եւրոպիին Զիջակոյի մէջ հայ Դրօշակը անպատուած ըլլալը իրր մեղմացուցիչ պարագայ ցոյց տար , որով թէ մնացեալ 8 ին ան-

պարտ արձակուելուն, եւ կամ թեթեւ պատիժ ստանալուն եւ թէ մարդասպանին կախաղանէ յիջուելուն դուռ կը բացուէր, դաւադրութեան ամբաստանութեան հիմը կը տկարանար եւ պաշտպան փաստարանը պաշտպանութեան գետին մը կ'ունենար: Սակայն ամբաստանեալները բոլորն ալ ուրացան իրենց մեղսակցութիւնը գործուած ոճիրին մէջ, եւ միանգամայն Նպիսկոպոսին ու անոր պաշտպան հետեւորդներուն ու Դաշնակցութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող կուսակցական ատելութիւն ու կռիւր իր ծալքերով հրապարակ դրին: Այս կէտը գործուած ոճիրին շարժառիթը արտացոլացնող պարագայ մը եղաւ, եւ քանի որ գործուած ոճիրը ըստ օրինի փաստուած էր եւ ուէէ մեղմացուցիչ պարագայ ցոյց չէր տրուած հետեւաբար կանխամտածեալ դաւադրութիւնը եւ բոլոր ամբաստանեալներուն իբր դաւադրակիցներ մասնակցութիւնը փաստուած նկատուեցաւ, որուն արդիւնքը եղաւ արձակուած վճիռը:

Գործուած ոճիրին շարժառիթը, պարագաները, ուղղակի վկայութիւնները, անուղղակի փաստերը, դէպքերը որ ոճիրը կանխած են, բոլորը հաւաքաբար ու եւէ ժիւրի կրնայ համոզել, առանց կասկածի, թէ ոճիրը կանխաւ պատրաստուած է, դատապարտեալները միասին դաւադրած են եւ իրարու օգնած ու աջակցած:

Ողբամ գքեզ Դաշնակցութիւն, որ շնորհիւ քո ներկայ ապիկար, անճարակ ու պետութիւն խաղցնող դիւանադէտ առաջնորդներուդ, անկումէ անկում կը քալես: Բուն քո նպատակը բարձի թողի ըրած՝ եղբայրասպան ոճիրներու շարան մը սկսած են, քո նիւթական, Ֆիզիքական ու բարոյական ուժերդ ի տարապարտի կը սպառես, ի վնաս քու ստանձնած դատիդ:

Սթափէ, եթէ զգայարանքներդ քարացած չեն: Թօթափէ քո վզին դրուած կուսակցականի կուրացուցիչ լուծը, դարձիր քո սկզբնական հայրենասէրի մաքուր

ու անարատ ողբին, ապաւինիլ անօր, ծառայէ անօր, զոհուէ անօր համար: Փրկութիւնը այդ ողբին վերադառնալու մէջն է:

Ողբամ զձեզ դատապարտուած ինք զաշնակցական երիտասարդներ: Փոխանակ ազգին ծառայելու տրամադիր ձեր այդ ողբն յօդատակարս զործածելու, փոխանակ ձեր անձնազոհութեան պատրաստակամութիւնը Հայ Դատին ի սպաս դնելու, փոխանակ ձեր վրէժի դանակը թշնամիին սրտին մխելու, և Հայու զնահատանջին արժանանալու, շնորհիւ ձեզ սխալ համբայ ցոյց տուող ձեր անխիղճ ու անսիրտ առաջնորդներուն, ձեր պաշտած ազգը հարուածեցիք, ձեր հաւատացած դատին դաւաճանեցիք, ձեր եղբօր արիւնը թափեցիք և այժմ իբր հասարակ ունրագործներ կը դատապարտուիք:

Մ. Գ. ՖԷՐԱՀԵԱՆ

ԱՆԼՈՒՐ ՈՃԻՐԸ

(Եմբարցական «ԱՅԴԱՐԱՐ»-ի — Կ. Պոլիս, Գեկտ. 27)

Բառ կը պակսի, ճիշդ սրակումբ տալու համար նիւ կորբի սճիրին, որուն զոհ գնաց Սմերիկահայ Առաջնորդ Ղեւոնդ Ակոս Դուրեան:

Արդարեւ, եղածը քստմենլի է, սովէն տեսակէտով:

Նախ՝ վայրագ ձեւը: Բարձրաստիճան եկեղեցական մը զաշունհարութի եկեղեցիին մէջ, հաւատացեալներու տալահար աչքերուն առջեւ: Եւ ճիշդ պատարադի պահուն, այն միջոցին՝ երբ կը պատրաստուէր հաղորդուելու և խաղաղութեամբ հաղորդելու հոգեւոր հօտը:

Պատկերին վերջիչումն իսկ սարսուռ կը պատճա-

ուէ : Այնքան աննախընթաց է իր խժդժութեամբ : Որովհետեւ, որքան կը յիշենք, երբեք պատահած չէ որ պատարագիչ մը դաշոյնով փռուի խորանին առջեւ :

Բայց աւելի զարհուրելի է ողին, որ այսպէս արիւնաներկ կը ներկայանայ բուն իսկ Աստուծոյ Տան մէջ : Ըսել կ'ուզենք թէ, չունինք այն չոր սիրտիւնքն իսկ թէ սպանութիւնը արդիւնք է անձնական վրիժառութեան, այրած սրտի մը անդուստ պոռթկումին :

Ո՛չ, որքան ալ պակսին մանրամասնութիւնները, ակներեւ է որ կը դառնունք հանրային եղեռնի մը առջեւ : Աւելի պարզ խօսելով, Ղեւոնդ Աեպո . իր համոզումին, իր առաջնորդական գործունէութեան զոհն է :

Իրապէս, ո՞վ չյիշեր կատաղի վէճը որ ատենէ մը ի վեր կը փոթորկէր Ամերիկահայ խաղաղ գաղութը : Եւ ո՞վ չգիտեր որ այդ վէճը փրթաւ Շիքակոյի միջադատին ցուցահանդէսին ատեն, դրօշ պարզելու չպարզելու խնդրէ մը :

Բնականաբար մեղի չիյնար խառնուիլ գաղութներու ներքին կռիւներուն, ինչպէս անոնք չեն միջամտեր մեր ներքին հարցերուն : Հետեւաբար, պիտի չբռնենք բուն վէճը, որ այլապէս ցաւոտ կողմեր ունի, իրեւցցուն ախտանիշ մը մեր հանրային հիւանդութեան :

Բայց եղածը վերջի վերջոյ տեսակէտի տարբերութիւն մըն է, եւ կարելի չէ ցասում չյայտնել որ ասոր համար դաշոյն կը մխուի սիրտերու մէջ, այն ալ հոգեւոր հովիւի սրտին, եւ աղօթած պահուն :

Ամերիկայի մէջ, ուր կ'ապրին Հայերը եւ որմէ յաճախ օրինակներ կը յիշեն, չկա՞ն միթէ կուսակցական վէճեր, եւ չա՞տ աւելի ծանր ու կենսական հարցերու մէջ : Ահա Բուզվէլթի փորձարկութիւնը որ տեսակ մը համայնավարութիւն է եւ իրապէս վրդովիչ է քաղքենի դասին համար : Բայց տեսա՞ք անհատներ որ փորձէին արիւնով մաքրել հաշիւը : Նլեւմտական խորհրդականը, օրինակ, որ պարզապէս մահացու կը դառնէ

Նախադասին ծրագրերը, ուրիշ բան չբարաւ, եթէ ոչ երկ-
տող հրաժարագիրք մը օտորագրել:

Այս է պայքարի քաղաքակիրթ ձեւը, և. Հայերը
որոնք տասնեակ տարիներէ ի վեր կը բնակին այս եր-
կիրը, պէտք է որդեգրէին դայն:

Ինչպէս ի՞նչ կը տեսնենք: Առաջնորդ մը, որ մօտ
100 հազարնոց զաղութ մը կը ներկայացնէ օտարներու
աչքին, առաջին անգամ կը խոչտանդուի, և. երկրորդ
անգամին ալ կը դաշունահարուի, պարզապէս անոր
համար որ անյարմար նկատած է եռագոյնը պարզել
Շիրակոյի ցուցահանդէսին: Աւելի անշուք երկու հեղ
մահափորձի կ'ենթարկուի, որովհետեւ, եթէ առաջին
դէպքը միայն ծեծով վերջացաւ, ասիկա պարզապէս
արդիւնք էր դիպուածին: Ապա թէ ոչ նոյն դոյժը քա-
նի մը ամիս առաջ պիտի ստանայինք:

Ինչպէս ըսինք, մանրամասնութիւնները կը պակ-
սին և. յայտնի է թէ որո՞նք են մարդասպանները:
Բայց որոնք ալ ըլլայն հեղինակները, կասկած չկայ թէ
գործած են խմբակցական նկատումով, կամ գոնէ կա-
տարած՝ հրապարակային գրգռութեան հետեւանքով:
Զե՞ որ Շիրակոյի միջնակցէն առաջ, մամուլի կատա-
ղի պայքար մը ծայր տուաւ. Դեւոնդ Աւստրալիոյ դէմ, և.
Երեսփ. Ժողովի մէկ հատուածն ալ, գումարուած նա-
խադասութեամբ Յովսէփ Եսս. Կարապետեանէ, պաշ-
տօնանկ հռչակեց դայն առաջնորդութիւնէն:

Կը նշանակէ թէ սփիւրը հանրային բնոյթ ունի, և.
Դուրեանք զո՞հ դնաց տեսակէտի տարրերութեան մը, որ
գործնական խնդիր մըն ալ չէր շօշափեր, այլ պարզա-
պէս տեսական հարց մը — զրօշ պարզել թէ չպարզել:

Արդ, ո՞ւր տեսնուած է ասոր համար արիւն թա-
փել, այն ալ տաճարին մէջ, և. օտարներու աչքին առ-
ջեւ:

Ասիկա արդէն դադափարական պայքար չէ, այլ
ուղղակի խեղադարձութիւն, և. կրնայ ձիւն բերել Ամե-

րիկահայ դաղուծին գլխուն յնչպէս Սիւրիահայութեան վրայ: Որովհետեւ, Ամերիկեան կառավարութիւնն ալ վաղը կրնայ լուծել բոլոր միութիւնները եւ արգելել մշակութային հաւաքոյթներն անգամ, այսինքն անդամալուծել ազգային գործունէութիւնը: Մանաւանդ որ, այսպէս թէ այնպէս, դրօշի խնդիրը Ամերիկեան մամուլին մէջ արձագանգած է իրրեւ պոլշեւիկեան — հակա-պոլշեւիկեան վէճ մը, եւ յայտնի է թէ Մ. Նահանգները ներկայիս որքա՛ն կը դարպասեն Խորհրդային Ռուսիոյ:

Մնաց որ, անկախ ամէն բանէ, դաշոյնով եւ զնդակով հաշիւ մաքրելու միջոցը ինքնին պժգալի է, եւ ուղղակի կործանումի կ'առաջնորդէ դաղուծները: Վերջ ի վերջոյ, Ղեւոնդ Արքեպս. ո'չ զեղծում րրած էր, ոչ ալ մահացու մեղք մը գործած: Ամբողջ եղածը այն է որ տարբեր տեսակէտ մը յայտնած է տեսական խնդրի մը մասին:

Ասոր համար գետին փոել Առաջնորդ մը այն միջոցին երբ մաքուր եւ կարող եկեղեցականներու սով կը տիրէ, իսկապէս անլուր արարք մըն է:

Արդարութիւնը անտարակոյս արժանի պատիժը պիտի տայ յանցաւորներուն: Բայց ասկէ առաջ, Հայ միտքը պէտք է փրցնէ նետէ այդ ատելավառ ու եղբայրապան ոգին որ այսպէս դաղուծէ դաղուծ կը շըրջի եւ արիւնաներկ տեսարաններ կը պարգէ:

ՄԱՆՈՒԿ ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

ՊՈԼՈՏԱՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

(Խմբ. ԱՐԵՒԵԼԻՔ ՍԵԼԱՄԻԿ 31 ԴԵԿՏ.)

[Դաշնակցութեան բողոքով հեռացած մտաւորականներու օրկանը]

Ո՞վ սպաննեց Դուրեանն ալ, եւ ո՞վ պիտի շարունակէ դեռ դաշունահարել վաղը, մէկ ուրիշը: Չենք հարցներ: Չենք ուղեր հասկնալ:

Մենք նախապես պատճառ, մեր ներքին կեանքին մէջ, որ վերջին խօսքը զանակին ու զաշոյնին մեայ: Մէջ կ'ըսենք մեր ամբողջ ուժովը: Կրնա՞յ ոեւէ հայ քաղաքական կազմակերպութիւն աշխարհի պողոտաներուն վրայ իրեն հետեւող ժողովուրդին մէջ դանակ ու զաշոյն չողացնել:

Ձեռք կրնար հաշտուիլ, չենք ուզեր հաշտուիլ նրման դադախորի մը հետ: Ձեռք ուզեր, որովհետեւ այդ չէ մեր բաժինը այսօր: Ձեռք կրնար, որովհետեւ մենք ամէն ինչ տունք «ընկերութեան մարդոց»: Տունք մեր տունն ու տեղը, տունք մեր մայլն ու միւլքը, տունք մեր կեանքն ու պատիւը, տունք մեր քահիլ Եփեսոս երխատարդութիւնը, խորտակեցինք մեր կեանքին ու ապագան, հայ ոյժը, հայ դադախորական ոյժը մեծք բերելու եւ կազմակերպելու համար: Եւ չենք կրնար ըմբռնել, որ ամէն ինչ զոհելէ, ամէն ինչ տալէ յետոյ, ան այսօր, մեր կուրծքին զաշոյն պիտի մխէ, իրբեւ վերջին բաժինը, իր ետեւէն աշխարհի պողոտաներուն վրայ ինկած հայութեան: Մենք չենք կրնար ըմբռնել որ այսպիսի կազմակերպութիւն մը կրնայ դուրս գալ ունենալ մեր մէջ:

Եթէ մենք մնացինք անմուրաղ, եւ եթէ պիտի մընանք անմուրաղ, ապա ուրեմն վերջին գերազոյն իրաւունք մը ունինք մենք, ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԱ — խաղաղ ու անդորր մեռնիլ այդ պողոտաներուն վրայ, առանց որ մեր հոգեւարքը լլկեն:

Մենք չա՛տ ենք տատապեր, ու չա՛տ ենք զոհեր: Ձուներնք տալիք ոչ մէկ նոր զոհ, մենք ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԱ — զոր ոմանք Սփիւռք, այսինքն փոշի կը կոչեն այժմ, եւ ուրիշներ հայմարալ, — յանուն ի՞նչ դադախորի, դատանանքի, աւետարանի եւ քաղաքականութեան համար ալ որ ըլլայ:

Եթէ հակառակորդում է որ մեռնինք, թողէք որ

պատուաւոր մահով մեռնինք եւ յիսկնացած Արեւմտա-
հայութիւնը չդառնայ աշխարհի նոցկանքին եւ ասելու-
թեան նշանակ :

Փոշի դառնալէ յետոյ , այսօր մեր պատին է զըր-
ուած նժարին մէջ : Պատիւը տանջուած , լլկուած ու
հալածական ժողովուրդի մը : Բայց եւ պատին ու բա-
րոյականն է զրուած անոր առջեւ , իր քաղաքական
կողմակերպութիւններուն , զինքը առաջնորդողներուն :
Ո՞ր պիտի տանի մեզ :

Թող ըսեն իրենց վերջին խօսքը հրապարակով , յրո-
տակ ու մեկին : Բայց այս մէկ տուրքը թող չսահան-
ջեն մեզմէ :

Մենք արժանի չենք այս անկումին :

ՎԱՅՐԱԳԻ ՈՃԻՐԻՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ՕՏԱՐ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

ՅԱԽԱԿՑԱԿԱՆ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՔԵՆԹՐՊԸՐԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՅԱԽԱԿՑԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԸ
ՈՒՂՂԵԱԼ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ

*Վիշտը զոր կ'ղգամ կը մղէ զիս Ձեր Ամենա-
պատուութեան ուղղել խորին եւ եղբայրական ցաւակ-
ցութիւնս Դուրեան՝ պատուական Արքեպիսկոպոսի եւ
ղերական մահուան առթիւ:*

*Պատիւ ունեցած էի ճանչնալու զինքը ի Լոնտոն,
Լամպէթի Սորհրդաժողովի ատեն, որ տեղի ունեցաւ
1930-ին եւ տեսնելով անդ զումարուած Եպիսկոպոսաց
Յանձնախումբին հետ իր կատարած խորհրդակցու-
թիւնը, շատ բարձր համարում մը ունեցած էի իր մա-
տին: Անիկա երկար եւ հաւատարիմ ծառայութիւն մա-
տոյց այս երկրին մէջ ժողովրդեան: Այս իսկ պատ-
ճառաւ, խորին յուզմամբ զգածուեցայ, երբ տեղեկա-
ցայ, Նիւ Եորքի մէջ իր մահուան պարագաներուն:*

Կ'աղօթեմ Աստուծոյ իր հոգւոյն համար:

Հաճեցէք ընդունիլ համակրանացս հաւաստիքը:

Որով մնամ՝ Ձեր հաւատարիմ եղբայրն ի Քրիստոս

ՔՈԶՄՈՍ ՔԱՆԹՐ

Օլտ Բալաս, Քէմքըրպրի

3 Յունուար 1934.

Նիւ Եսրբի Եպիսկոպոսականաց Յ. Յովհաննէս Մայր Եկեղեցիին մէջ, Նիւ Եսրբի Եպիսկոպոս Վիլերմ Թ. Մէյննկ, Քրիստոսի պաշտամունքին առթիւ հրաւիրեց ժողովուրդը աղօթել մարտիրոսացեալ Տ. Ղևոնդ Արքեպիսկոպոս Դուրեանի եւ Հայ ժողովուրդի համար: Այսպիսի աղօթք մը, յայտարարեց Եպիսկոպոսը, անուովը է, պարագաները սակայն, ըսաւ, այնքան սղբերդական են, որ պարտաւորիչ կը դառնայ, ապա ինք արատասանեց հետեւեալ աղօթքը:—

Հանգուցեալ Դուրեանին Համար

Ո՛վ Տէր Աստուած, որու շնորհները անհամար են, ընդունէ մեր աղօթքները վասն հոգւոյ Քու ծառայիդ Ղևոնդ Դուրեանի, ընդունէ զինքը լուսոյ եւ ուրախութեան երկրին եւ Քու Սուրբերուդ Միաբանութեան մէջ, յանուն Տեռան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. Ամէն:

Հայ Ժողովուրդին Համար

Ո՛վ Տէր Աստուած մեր, կը խնդրենք Քու օգնութիւնդ ու օժանդակութիւնդ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսներուն, Եկեղեցականութեան ու ժողովուրդին համար: Շնորհէ իրենց հանդարտութիւն եւ ոյժ տակալու համար, իրենց կորուստին ու սուղին: Շնորհէ իրենց Քու առաջնորդութիւնդ եւ Քու խաղաղութիւնդ: Յանուն Տեռան մերոյ Քրիստոսի Քու Որդւոյդ. Ամէն:

Դուրեան Արքեպիսկոպոսի, որուն հանդէպ մեծ յարգանք ունեցած եմ, մահը մեծ կորուստ մըն է ո՛չ միայն Հայ Եկեղեցիին, այլ ընդհանրապէս բոլոր Եկեղեցական ուժերուն համար:

Կը մաղթեմ որ Տիրոջ խաղաղութիւնը իջնէ իր հօ-
տին վրայ, որ այսքան եղերական ձեւով զրկուեցաւ իր
հովիւէն:

ՃԵՅՄՁ ՏԸՎՕԼՖ ԲԷՐՐԻ
Նախագահ եպիսկոպոս եպիսկոպոսական
եկեղեցւոյ Ամերիկայի

Վշտահար ենք լսելով այն աղէտը որ պատահած է
սիրեցեալ Դուրեան Արքեպիսկոպոսին եւ իմ ժողովուր-
դըս կը ցաւակցի Նորին Օծութեան Խորէն Կաթողիկոսի
եւ հաւատարիմ Հայ ժողովուրդին:

ԳԵՐ. ԷԼԻԱՍ ՇՈՒԿԱՐ
Տեղապահ Ասորական Պատրիարքին

ԱՆԳԼԻՈՅ ՀԻԻՊԱՏՈՍԻՆ ՅԱԻԱԿՅԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԸ

Հաճեցէք ընդունիլ իմ խիստ անկեղծ ցաւակցու-
թիւններս Դուրեան Արքեպիսկոպոսի տխուր ու եղերա-
կան մահուան առթիւ: Իր ծառայութիւնները ու ան-
հատականութիւնը զնահատուած էին Անգլիոյ մէջ եւ
ես դիտեմ թէ մեր ցաւին կը մասնակցին նաեւ իր այն
տեղի բարեկամները:

ՃԷՐԸՐՏ ՔԷՄՊԸԼ
Ընդհանուր Հիւպատոս Անգլիոյ

ԼԵՀԱՅԻՆԵՐՈՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՅԱԻԱԿՅՈՒԹԻՒՆԸ

Հաճեցէք ընդունիլ խորին ցաւակցութիւնս Ղեւոնդ
Արքեպիսկոպոսի կորուստին եւ ձեր սուգին առթիւ:
Թող Տէրը Ղեւոնդ Սրբազանի հոգին ընդունի իր
փառաց մէջ:

ՅՐԷՆՍԻՁ ԻԿՆԷՑՇԸՍ
Եպիսկոպոս Լեւ Կաթողիկ եկեղեցւոյ

ՆՈՒ ԵՈՐՔԻ ԿԱՌԱՎԱՐՁԻՆ ՅԱՒԱԿՅՈՒԹԻՒՆԸ

Անկեղծօրէն կը բողձայի որ հնարաւորութիւն ունենայի ներկայ ըլլալու Դուրեան Սրբազանի յուզարկաւորութեան յարգանքս մատուցանելու իր յիշատակին: Դժբախտաբար, սակայն, պաշտօնական պարտականութիւններ կ'ստիպեն որ Երկուշաբթի օր դանախմ Ալպընիի մէջ:

Այս պայմաններու ներքեւ, յստահ եմ որ պիտի ըմբռնէք թէ, մեծապէս կը ցաւիմ որ անկարող եմ միանալ ձեր եկեղեցւոյ անդամներուն, հրապարակային յարգանք մատուցանելու համար ձեր արժանընտիր Առաջնորդին, իր յուզարկաւորութեան առթիւ:

ՀԷՐՊԸՐԹ Հ. ԼԷՅՄԸՆ

ԳԱՆԱՏԱՅԻ ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻՒՒՆ ՅԱՒԱԿՅՈՒԹԻՒՆԸ

Թոյլ տուէք որ յայտնեմ իմ խորունկ վշտակցութիւնս ձեր եկեղեցիին՝ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Արքեպիսկոպոս Գեր. Ղեւոնդ Դուրեանի անդուծ սպանութեան համար: Կ'աղօթեմ որ Աստուած իր խնայողութեամբ զօրավիղ ըլլայ ձեզի եւ լոյսի, խաղաղութեան եւ երջանկութեան տեղ շնորհէ Դուրեան Արքեպիսկոպոսի հոգւոյն: Թող հանգչի խաղաղութեան մէջ:

ՍԹԷՆԼԻ ՖՈՒԱՅԷ

ԳԵՐ. ԲԱՊԸՐԹ Ֆ. ԼԱՈՒԻ ՅԱՒԱԿՅԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿ

Խորապէս ցնցուած ենք եւ զգածուած Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսի մահուան առթիւ:

Դեռ չարաթ մը չկայ Դուրեան Սրբազան ինծի այցելեց իր շնորհաւորութիւնները հաղորդելու համար:

Իր մահով հայ եկեղեցին անդամանելի կորուստ մը ունեցաւ, բայց թերեւս այս տխուր փորձառութեանէն ծնի հանդարտ ու պաղարիւն բանականութիւնը,

որ դարձեալ պիտի կրնայ հաստատել եկեղեցիին խա-
ղաղութիւնը:

ԲԱՊԸՐԹ Գ. ԼԱՌԻ

Եպիսկոպոսական Եկեղեցւոյ Յարաբերութեանց Պետ

Թոյլ տուէք ինձ անձնապէս, ինչպէս եւ յանուն
Համաշխարհային Կիրակնօրեայ Դպրոցի Ընկերակցու-
թեան՝ մեր խիստ անկեղծ ցաւակցութիւնը յայտնել
այն կորուստին համար զոր կրեց Ձեր եկեղեցիին եւ ամ-
բողջ Քրիստոնեայ աշխարհը՝ Նորին Դերաշնորհու-
թեան Դուրեան Սրբազանի մահուամբ:

ԲԱՊԸՐԹ Մ. ՀՈՓՔԻՆՍ

Շիրակոյի Դեր. Զօրճ Քրէյկ Սթիւըրտ Եպիսկոպոս
Դուրեան Արքեպիսկոպոսի մահուան առթիւ ցաւ կը
յայտնէ Նորին Վեհափառութեան՝ Հայոց Կաթողիկո-
սի եւ Ամերիկայի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պատկան
համայնքին՝ որ կիւ դտնուի Կաթողիկոսի իրաւասու-
թեան ներքեւ:

Դուրեան Սրբազան ծանօթ էր Շիրակոյի Եպիսկո-
պոսին՝ որ խիստ մեծ յարգանք ունէր անոր հանդէպ:
Աստուծոյ այս հաւատարիմ ծառային հողին թող հանդ-
էի խաղաղութեամբ:

ՆԻԻ ԵՈՐՔԻ ԵՐԻՑԱԺՈՂՈՎԻ ԲԱՆԱՁԵԻԸ

Նիւ Եորքի Երեցաժողովը Յունուար 8, Երկուշաբ-
թի Ֆիֆթհ Էվլինիւի Երեցական Եկեղեցւոյ մէջ Նիստ
գումարելով կը փափաքի Հայ Առաքելական Եկեղեց-
ւոյն իր ցաւակցութիւնը յայտնել Առաջնորդ Ղեւոնդ
Արքեպիսկոպոս Դուրեանի յանկարծական եւ եղերա-
կան մահուան առթիւ: Կը փափաքի իր զգուանքը ար-
ձանագրել այն արարքի մասին՝ որ բռնաբարեց մար-
դոց խիղճերը եւ միանգամայն սրբապղծեց երկրպա-
ղութեան համար սահմանուած եւ Ամենակարող Աս-

տուժոյն նուիրուած տունը : Զերմեռանդութեամբ կ'ա-
յօթէ որ Աստուած մխիթարէ անոր մահը սղալացի դա-
յութին անդամները եւ եկեղեցին պահաւի ու պահպան-
ուի անոր մահուամբ : Երկցած սղալը կը խնդրէ որ այս
արձանագրութիւնը հաղորդուի Հայ Առաք. Եկեղեց-
ւոյն :

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼԸ

ԴՈՒՐԵԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Տիւր Նիւ Բիքլայլիֆ» Շաբաթաբերք (Յուն. 10, 1934)

Ղեւնդ Արքեպիսկոպոս Դուրեանի սղանութիւնը՝
Նիւ Եօքքի Ս. Սալ Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ խորանին
առջեւ, օրուան մամուլին մէջ խոշոր գրերով խորա-
գրեր ընդունելու համար պատկերոտ սճիր մըն էր : Այսու
հանդերձ երկար պատմութիւն մը կայ սղանութեան ե-
տեւ՝ զոր լրաթերթերը չի յայանեցին : Կ'ըսուի թէ
Արքեպիսկոպոսը սղաննուեցաւ Դաշնակ անուամբ ծա-
նօթ ընկերութեան մը անդամներու կողմէ — ի՞նչ կը
նշանակէ այս անունը : Իրականութեան մէջ, անիկա ա-
նունն է որդեգրուած Հայ Յեղափոխական կուսակցու-
թենէ մը՝ որ պատերազմէն ետք ոտանձնեց կառավա-
րութիւնը Հայաստանի այն մասին՝ որ դանուած էր Զա-
րերու իշխանութեան ներքեւ : Դաշնակները իշխանու-
թեան մէջ պահուեցան Անդլիական կայսերապաշտու-
թեան կողմէ, գլխաւորաբար որպէս պատնէշ Ռուսիոյ
մէջ յառնող Սովիեզներուն դէմ : Անոնք իշխեցին երկ-
րին վրայ երկուքուկէս տարի, որու միջոցին աւելի հո-
ղամաս շահելու յոյսով, աղքատացած ու տասանորդ-
ուած Հայ ժողովուրդը մասնակից ըրին շարունակական
պատերազմներու՝ ընդդէմ իրենց դրացիներու, Վրա-
ցիներու, Ագէրպէյճանցիներու եւ Թիւրքերու : Փոխա-
րէն, անոնք կորսնցուցին հարիւր հազարաւոր ժողո-
վուրդներու հետ միասին՝ իրենց ձեռքը դանուած երկ-

բամասին շատը: Ի վերջոյ Հայեր՝ եղբակացնելով թէ
Դաշնակները ոչ հաց կը բերէին իրենց եւ ոչ անկախու-
թիւն, այլ անօթութիւն եւ մահ, տապալեցին զանոնք
եւ հաստատեցին բուն իսկ իրենց Սովիեզը: Դաշնակնե-
րը փախան ազգային դանձով միասին եւ հակայեղա-
փոխական շարժում մը կազմակերպելու ձեռնարկե-
ցին Սիւրիոյ, Յունաստանի, Ֆրանսայի, եւ վերջն ալ՝
Եգիպտոսի եւ Արճէնթինի հայ դաշութներուն մէջ:
Այս բոլոր երկիրներուն մէջ անոնք կը վարեն ահաբեկ-
չական քաղաքականութիւն մը՝ սպաննելով բանւորներ,
ծեծելով հայ մտաւորականներ, առեւանդելով եւ ածի-
լելով մօրուքը քահանաներու՝ որոնք համակրանք
կ'արտայայտէին Սովիեզ կառավարութեան հանդէպ:

Դուրեան Արքեպիսկոպոս մէկն էր Հայ Առաջ-
նորդներէն որոնք չի ծածկեցին երկար ատենէ ի վեր ի-
րենց հայրենակիցներէն մեծագոյն մասին յայտնի իրո-
ղութիւն մը — այսինքն թէ՝ հայ ժողովուրդը աւելի
բարդաւած է Սովիեզ կառավարութեան մը ներքեւ,
քան որ եղած է դարերով: Ամերիկայի հայ եկեղեցւոյ
պետէն եկած այսպիսի յայտարարութեան մը չէին
կրնար հանդուրժել Դաշնակները, Արքեպիսկոպոսը
պէտք էր որ սպաննուէր:

Բայց ասիկա պատմութեան մէկ մասն է միայն:
Պաշտօնական թուղթեր կան ապացուցանող թէ յորմէ
հետէ Դաշնակները աքսորուեցան՝ դարպասեցին եւ եղ-
բայրութեան կապեր հաստատեցին իրենց նախկին թըշ-
նամիներուն՝ Վրաստանէ եւ Ադէրպէյճանէ աքսորուած
յետաշրջականներու հետ, իրենց հասարակաց թշնամի-
ին՝ Սովիեզներու ձեռքէն իրենց պատկան երկիրները
ադատելու մեծ յոյսով: Սովիեզ Միութեան փոքրա-
մասնական ժողովուրդներու այս ներկայացուցիչները
նախապէս հեռու մնացին Ռուս Ճերմակ պահակա-
դունդերէն, որոնց բաղձանքն էր միացնել նախկին ռուս
կայսրութիւնը ինքնակալ կառավարութեան մը ներ-

քեւ, ու այսպէս շարունակել Ձարի քաղաքականութիւնը փոքրագոյն ազդերու վերաբերմամբ: Բայց Սովիեդ Միութեան յառաջացումը համայնք իր թշնամիները թէ պէտք է միանան, քանզի վերջին երկու տարիները ձերմակ Պահակապետի Ռուսները նոյն դատը կը ներկայացնեն Ռաբայնայիններու, Հայերու եւ ուրիշ աքսորեալ ազգայնականներու հետ: Սբր Հէնրի Տէթլերտինկ, Լօրա Բօթհըմփր եւ աւելի վերջերս ալ Հիթլէր՝ Սովիեդի թշնամիներուն այս միութիւնը դարձնող դործիք եղան: 1933 Հոկտեմբերին՝ համառուօտ Փաշիստ Խորհուրդը դամարուեցաւ Պէրլինի մէջ եւ շարժման ազգային ուղեգիծը վերջնապէս ձեւաւորուեցաւ: Տէթլերտինկի եւ Հիթլէրի ներկայացուցիչներու ճիշտմաներուն ներքեւ միայն կարելի եղաւ անկախութեան խոստումներ ապահովել փոքրամասն ազգութիւններու համար: Այս ժողովին մէջ, Ռուս Փաշիսթներ որոշեցին կրկնապատկել իրենց «դործունէութիւնները» — քաղաքավարի անուն մը քաղաքական առեւանդումներու եւ սպանութեանց, նման Դուբեան Արքեպիսկոպոսի սպանութեան: Այսպէս, Նիւ Եորք քաղաքի մէջ պատահած սպանութիւնը լուսարանելու համար, մենք կ'առաջնորդուինք եւ՝ դէպի 1917-ի Հայաստանը, եւ կ'առաջնորդուինք դէպի առաջ, նկատի առնելու շարժում մը՝ որ իր ձեռքէն եկածը կ'ընէ գրգռելու համաշխարհային նոր պատերազմ մը:

Նիւ Եորք

ԱԼԻՍ ՍԹՕՆ ՊԼԵԲՈՒԷԼԻ ՆԱՄԱԿԸ

(The New Republic — Փետր. 21)

Տէր Խմբագիր,

«Նիւ Բիքըպլիֆ» իրական հանրային ծառայութիւն մը մատուց Դուբեան Արքեպիսկոպոսի սպանութեան եւ տեւ զանազան տարօրինակ իրողութիւններն յայտնելով

իր Յունուար 10-ի խմբագրականով: Ես ալ իմ կողմէ
փոքրիկ յաւելում մը կրնամ ընել:

Ի յիշատակ Արքեպիսկոպոսին եւ անոր սպանու-
թեան դէմ թողոքելու համար հրապարակային ժողով
մը տեղի ունեցաւ վերջերս Պոսքըն Օքէրա Հաուզի մէջ,
մասնակցութեամբ քսաներկու հայկական կաղմակեր-
պութեանց եւ ի ներկայութեան Մեծագոյն Պոսթոնի
հաղարարուր Հայերուն:

Ծանուցուած էր որ ես ալ խօսողներէն մէկը պիտի
ըլլայի: Ժողովէն մէկ երկու օր առաջ, ինծի այցելեց
ներկայացուցիչը «Հայրենիք»ի, հայերէն օրաթերթ
մը, հրատարակուած Պոսթոնի մէջ, օրկանը դաշնակ-
ցութեան, կաղմակերպութիւնը որուն համար կ'ըսուի
թէ սպանութիւնը ծրագրած է:

Այցելուն աշխատեցաւ զիս համոզել որ ժողովին
չխօսիմ: Անիկա ըսաւ որ՝ Դաշնակցութիւնը «տէրօ-
րական չարժու» կը կատարէ Ռուսիոյ եւ Թուրքիոյ
մէջ, բայց ուրացաւ որ տէրօրական մեթոտներ ի գործ
կը դնէ Միացեալ Նահանգաց մէջ, կամ թէ պատաս-
խանատու է Արքեպիսկոպոսի սպանութեան: Երկարօ-
րէն խօսեցաւ այն ամբաստանութեանց մասին զորս
Արքեպիսկոպոսին հակառակորդները բերած էին անոր
դէմ եւ խստիւ դատապարտեց Արքեպիսկոպոսը: Ըսաւ
թէ հանրային կարծիքը Հայոց մէջ այնքան գրգռուած
էր սպանութեան պատճառաւ, որ ժողովն ա'լ աւելի պի-
տի հրահրէր դայն, եւ թէ՛ փոխանակ (ժողովին մէջ)
խօսելու, բոլորս ալ պէտք է փորձէինք «խաղաղութիւնն
ու ներդաշնակութիւնը» վերահաստատել:

Ես ինքս սպանութեան դէմ դայրացած եւ տխրու-
թեամբ լեցուած ըլլալով, անշուշտ դացի ժողովին եւ
հոն արտայայտուեցայ կրցածիս չափ զօրաւոր կերպով:

Պոսքըն

ԱԼԻՍ ՍԹՕՆ ՊԼԵԲՈՒԷԼ

Անդդիտան «ՏԷՂԻ Միբրը» թերթը «ժամանակակից Նահատակներ» ընդհանուր խորագրին տակ վերլուծում մը կ'ընէ այժմու բարեքրու մասին: Յիշեալ թերթը Ռումանիոյ սպաննուած վարչապետ Տ. Տուքայի եւ Եղերարախա Դուրեան Սրբազանի պատկերները հրատարակելով Երկրորդ խորագրով մը կ'ըսէ. «Մարդիկ տակաւին կը մեռնին իտէալի մը համար»:

Յօդուածադիրը, Կլին Կրիֆիթ, կը շեշտէ թէ այժմու ալլտսերած մարդկութեան մէջ դեռ կան մեծ գէմքեր որոնք զիտեն իրենց զաղափարին եւ ճշմարտութեան համար ամէն զոհողութիւն ընել եւ նոյն իսկ իրենց կեանքը զոհարեցել:

Կրիֆիթ իր յօդուածով ի մէջ ալլոց հետեւեալը կ'ըսէ.

«Դուրեան Արքեպիսկոպոս որ 8 տարի Մանչէսթըրի Հայոց հովիւը եղած է եւ որ Նիւ Եորքի Եկեղեցիին մէջ խորանին առջեւ զաշունհաւար եղաւ, եւ թէ Ռումանիոյ վարչապետ Պ. Տուքա, որ անցեալ շարթու սպաննուեցաւ, կեանքերին զոհարեցելն իրենց պարտականութիւն նկատած իտէալին համար:

«Մեր օրերուն անկեղծութեան մասին «Հինցած զաղափար մըն է» պոռալ սովորութիւն դարձած է եւ յաճախ կը լսենք հետեւեալ խօսքը. «Իմ զաղափարներուն համար բնաւ չեմ կրնար նահատակուիլ»: Աս կը նշանակէ թէ զաղափարը արժէքէ զուրկ է եւ կամ մարդը:

«Այսօրուան ալլտսերումը սակայն ընդհանուր չէ: Տակաւին կ'ապրին հին դարերու հսկայ գէմքերուն նման կիներ եւ ալրեր: Դուրեան Ս. եւ Մ. Տուքա կրնան իբր վայլուն օրինակներ ծառայել»:

Վայրադ սպանումը Հայոց Առաջնորդ Դուրեան Արքեպիսկոպոսի՝ որ Ս. Ծննդեան նախօրեակին, Նիւնորքի իր եկեղեցւոյ ատեանը դաշունահար եղաւ երկու մարդասպաններու կողմէ՝ սոսկական մեղանչում մը չէր ընդդէմ ոճրարդել օրինաց կամ հասարակ սպանութիւն մը անհատի։ Ոճրադործներն ու ասոնց զրդիները ո՛չ միայն իրենց հայրենակիցներու դէմ դաւաճանեցին այլ նաեւ նախատած եղան այս երկիրն ու անոր ժողովուրդը որոնց մէջ ապաստան գտած էին սպանողներ եւ սպանեալ։ Այսպէս կ'արտայայտուինք ասոնց սեւէ ծանօթութիւն ունենալու Արքեպիսկոպոսի նկարագրին կամ հետեւած ուղղութեան նկատմամբ ու նաեւ ասոնց նկատի ունենալու պայքարներն ու հարցերը որոնք կրնան պատճառ դարձած ըլլալ դործուած եղեռնին։ Դժբախտութիւնը հոն է որ ամէն այսպիսի արարք աւելի եւս կը ծանրացնէ այն նախապաշարումն ու արտաքին որ զուգորդուած են «օտարական» բառին հետ բաղդատմամբ բնիկ Ամերիկացիին։ Ասիկա իրողութիւն մըն է որ խիստ կը դժուարացնէ ջանքը ամէն անոնց որոնք կ'աշխատին ցեղային պատուարներն ու նախապաշարումները չքացնել։ Արդիւնքը կ'ըլլայ նաեւ պատնէշներու բարձրացում եւ խտրականութեանց դժբախտ մըն ընդդէմ խնդրոյ առարկայ ցեղի կամ կրօնի պատկանող ազգայնոց։ Նաեւ խոչընդոտները կ'աւելցընէ այս երկրէն ներս ընդունուելուն օտար երկիրներէ հասնող այնպիսիներու որոնք ի վիճակի են դնահատել ազատութիւնն ու պատեհութիւնները զորս այս երկիրը՝ նպաստաւոր պայմաններու տակ լայնօրէն տրամադրած է եւ կրնայ տակաւին մատուցանել։

Պարզ է թէ մեր երկրին եւ Ամերիկեան բնիկներու մէջ պակաս չեն պայքարներ ու վրէժխնդրութիւններ, սակայն ռամկավար Ամերիկայի մէջ բացարձակապէս

անտեղի է ներածումն ու շարունակումը օտար սխա-
կալութեանց։ Ոճրադորձներու հետապնդումը՝ յան-
դելով իսկ ձերբակալութեան եւ դատապարտութեան՝
հարցը չի լուծեր։ Անօգուտ է նաեւ այս ասիթով նա-
խազաշարումներ զրգուել երբ տեղական տարրերու գոր-
ծած ոճիրները ա՛յնքան մեծաթիւ են ու բազմադան։
Ընդհակառակը այդպէսով չարիքը կը ծաւալի։ Բայց
ամէն Ամերիկացի իր կարողութեան գերագոյն չափով,
բացէ ի բաց, խոհականօրէն, շինարար սղւով եւ հա-
մամկրական զիրքով պէտք է պահանջէ որ ուրիշ եր-
կիրներէ բոլոր Ամերիկա եկողներ իրենց ետեւ թողուն
ամէն կոխ եւ հին աշխարհի մէջ ծաղում առած սխա-
կալութիւններ։ Հոս գործ չունին Ամերիկեան ռամկա-
վարութեան սկզբունքներուն եւ հաստատութեանց չի
հպատակողներ։ Կան որոշ բաներ որոնք Ամերիկեան
սահմանադրութիւն կամ նաւահանգիստէ ներս մտնող ա-
մէն անձ, ըլլա՛յ այցելու կամ աղաղայ քաղաքացի,
պարտաւոր է մէկզի թողուլ կամ մոռնալ։

Մենք բնաւ հաստատեցած չենք թէ այս երկրի ոճիր-
ներու հարցը օտար կամ կէս-օտար ժողովուրդներու
խնդիր է։ Ա՛յնքան խորաբմատ եղած է ոճիրը անցեալ
երեք դարերու Ամերիկեան պատմութեան մէջ որ այդ-
օրինակ կարծիք մը չարդարանար։ Բայց ճշմարիտ է
նոյն ասեւն թէ օտարականի մը կողմէ գործուած ամէն
ոճիր կը ձգար իր ազգութեան պատկանողներու կեան-
քը դժուարացնել այս երկրին մէջ եւ ամբաղնդել
խտրական պատնէշները։ Ծիշդ է մանաւանդ որ «ա-
զատորդիչներու այս երկրին մէջ հին աշխարհի քաղա-
քական ու կրօնական պայքարներէն բղխող ու դապա-
նակուող ոճիրներ մասնաւորապէս դատապարտելի են
ու հետեւանքներով աղէտալի քանդի կը ջնջեն այն յա-
րարերութիւնները զորս Ամերիկեան դադափարականն
ու հաստատութիւնները նպատակ ունին պահպանելու
եւ սնուցանելու։

ՏԻՐԱՄԱՅԻ ՍՐԲՈՒՀԻ ԴՈՒՐԵԱՆ

«Սիրելի Որդեակ¹,

Ի յիշատակ անմոռաց սիրոյ եւ յարգանաց, գուցէ իւր վերջին սոյն լուսանկարը քեզ կը նուիրէ՝ քերանք՝ բարօրութեանդ եւ առողջութեանդ աղօթքով դողդոջուն, սիրտն ու հոգին՝ քու կարօտովդ այրող, միտքը՝ յարածամ քեզմով զբաղող

Ծերուկ մայրդ

ԲԵՐՈՒՋ ԳՈՒՐԵԱՆ»

¹ Տիրամայրը գրած է այս իր լուսանկարի ետին, զոր գրկած է սղրացեալ Սրբազանի նահատակութենէն առաջ:

ՈՃՐԱԳՈՐԾՆԵՐՈՒ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ամերիկեան հասարակաց կարծիքը խորապէս յուզուեցաւ Քրիստիանի նուիրական օրով, կրօնական պաշտամանց պահուն, Դուբեան Սրբազանի սպանութեան ահաւոր լուրը լսելով:

Ամերիկեան բոլոր թերթերն ալ օրերով սինականեր նուիրեցին այս աննախընթաց ոճրի մասին եւ խստօրէն դատապարտեցին այս եղևոն ու ոճրագործները:

Նիւ Եորք Ամերիգըն այս ոճրին եւ 1170 Դեկտ. 29-ին Անդլիոյ մէջ Գէնթըրպրիի Արքեպիսկոպոս Թովմաս Պէքըթի սպանութեան մէջ նմանութիւն կը գտնէր եւ ցաւ կը յայտնէր որ Հայերը քաղաքակրթութեան աստիճանի վրայ ութը դար ետ մնացած ժողովուրդ մը են:

Իսկ Նիւ Եորք Սըն խմբագրականով մը մեղ կը թելադրէր Ս. Սաչ եկեղեցին, ուր հոսեցաւ Դուբեանի անմեղ արիւնը, վերածել Ուխտատեղիի մը, ինչպէս ըրին Անդլիացիք Թովմաս Պէքըթի նահատակուած Տաճարը:

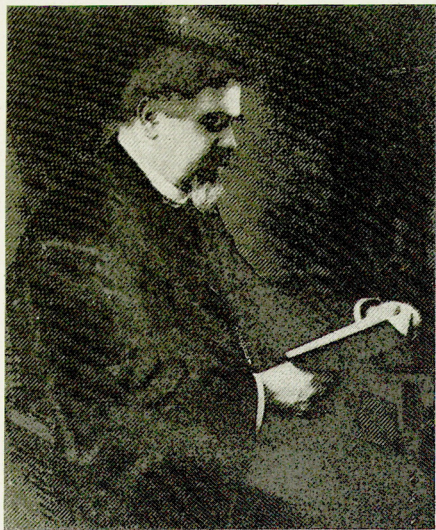
Ամերիկեան իշխանութիւնք չի հետաքրքրուեցան ոճրին տեղի տուող ներքին պատճառներով, եւ ոչ ալ ուղեցին հասկնալ եռագոյն դրօշի սնամէջ վէճը կամ հակահայաստանեան կազ ու կռիւները: Իրենց պետական հեղինակութեան հետ կապուած միակ հարցն էր Արքեպիսկոպոսի մը խժգուժ սպանութիւնը Ամերիկեան հողի վրայ:

Այլևս իրենց համար արժանապատուութեան և արդարութեան անսեղիապէս խնդիր էր սերտորոշներու ձերբակալութիւնը և գաղտնագրութիւնը։ Իրօք ալ գատակոն և ստիկանական փորձ և կարող պաշտօնեաներու յանձնուեցաւ սերտորոշներու հետապնդման գործը։

Արդէն երկուքը, Լէյլէկեան և Սարգիսեան, սերիփ վայրը նոյն օրն իսկ ձերբակալուած էին։ Ականատես վկաններու ցուցմունքով եօթը մեղսակիցներ ալ հետզհետէ ձերբակալուած յանձնուեցան արդարութեան։

Պատմութեան սեփականութիւն գտնայաւ սահմանուած այս քսամնելի սերին գաղտնալարութեան արձանագրութիւնը յառակօրէն կը պարզէ կանխամօրէն ծրարուած այս բոլոր պարագաները և պատասխանատուները։

Ահա թէ ինչու ուղեցինք գաղտնալարութեան արձանագրութիւնը կարելի եղած մանրամասնութեամբ ամփոփել սոյն հատորին մէջ։

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ

ԵՐԳՈՒՆԵԱՆՆԵՐՈՒ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Նիւ Եոթ, Յունիս 7.— (Էսօշիէյքըտ Բրէս) Ոստիկանական խիստ հսկողութեան տակ սկսաւ դատավարութիւնը ինը Հայերու, որոնք կ'ամբաստանուին թէ զաշունհար սպաննեցին Արքեպիսկոպոս Ղեւոնդ Դուրեանը, Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Ամերիկայի Առաջնորդը: Երեսուն ստիկաններ եւ զապանի ստիկաններ պաշտօնի զլուխ կը զանուէին, երբ Դատաւոր Ճօզֆ Ի. Քորիկըն բացաւ դատավարութիւնը ձեկըրըլ Սէշընգ Գօրքի մէջ:

Ինը ամբաստանեալները կը ճանչցուն անդամ Հ. Յ. Դաշնակցութեան: Արքեպիսկոպոսը սպաննուեցաւ, երբ Պատարադ մատուցանելու համար Ս. Խաչ Եկեղեցին մուտք կը դործէր Քրիսմբսի նախօրեակին:

Երգուեալներու ընտրութենէն առաջ պաշտպան փաստաբաններ ձէգըպ Պ. Պէնթըն եւ Թամըս Շէրիտըն, Դատաւոր Քորիկընի կրկնեցին իրենց պահանջը դատին յետաձգման համար մինչեւ Հսկումբեր, պատճառաբանելով թէ իրենց ընկերներէն Վահան Գարտաշեան լուրջ հիւանդ է եւ ստիպուած է տուն մնալ, եւ ներկայացուցին այս մասին երկու բժիշկներէ ստորագրուած վկայաթուղթեր:

Ընդհանուր Դատախաղ Տաճ, որ ներկայ էր իր երկու օգնականներով Ալեքսանդր Հ. Քէմընըսքի եւ Ճօզֆ Քօճն, որոնք պիտի վարեն դատը, յանուն պետութեան, ընդդիմացան այս առաջարկին:

Դատաւոր Քորիկըն, ինչպէս բրած էր, կրկին մերժեց առաջարկը: Այն ատեն պաշտպան փաստաբաններ Պէնթըն եւ Շէրիտըն խնդրեցին որ իրենց թոյլ տրուի քաշուիլ, բայց հաւանեցան մնալ ու շարունակել դատավարութիւնը, եթէ դատարանը զիրենք պաշտպան

փաստարան կարգէ: Դատաւոր Քորիկըն ընդունեց ա-
սիկա եւ անոնք վերադարձան դատարան:

Ընդհ. Դատախազի օգնական Քէմընըքի, ընտրելի
երդուեալներու հարցուց թէ իրենք Հայ ծանօթներ ու-
նին, թէ ցեղային, կրօնական կամ քաղաքական կար-
ծիքներու տէ՞ր են, ընդդէմ Սովիէթ Կառավարու-
թեան: Անիկա բացատրեց թէ Նահանգային Իշխանու-
թիւնք համոզուած են որ սպանութեան շարժառիթն են
քաղաքական վէճեր, որոնք դոյութիւն ունին Դաշնակ
կոչուած Հայ յեղափոխական կաղմակերպութեան մը
եւ Խորհրդային Հայաստանի Իշխանութեան միջեւ:
Խորհ. Հայաստան անկախ Հանրապետութիւն մըն է
Սովիէթ Միութեան մէջ:

Երեկոյեան ուշ ատեն ընտրուեցան երդուեալները:
Դատաւարութիւնը պիտի տեւէ վեց շաբաթ: Ընդհա-
նուր Դատախազը պիտի ներկայացնէ 60 վկայ, պաշտ-
պան կողմը աւելի քան 50:

ՄԱՆՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՆԻՒ ԵՈՐԻԹԵՐԹԵՐԵՆ

Հինդշարթի օրուան դատաւարութեան մասին հե-
տեւեալ յաւելուածական տեղեկութիւնները կը քաղենք
Նիւ Եորքի նոյն երեկոյեան եւ Ուրբաթ առաւօտեան
թերթերէն:

Բաց ի դատարանի չէնքին մէջ հսկող 30 ոստիկան-
ներէ, հինգ հեծեալ եւ վեց դադտնի ոստիկաններ ան-
ընդհատ հսկողութիւն կատարած են չէնքին շուրջ եւ
վկաներու, երդուեալի ընտրելիներու ու հանդիսա-
տեաներու բաղմութեան մէջ, թոյլ չտալու համար որ
եւէ անախորժութիւն պատահի:

Պաշտպան փաստարանները դատին յետաձգումը
պահանջած են այն հիման վրայ թէ Պ. Վահան Գար-
տաշեան հարցաքննած է իրենց վկաներուն մեծ մասը
եւ անիկա սրտի հիւանդութեան պատճառաւ պիտի
չկրնայ իր տունէն դուրս ելլել երեք ամիս:

Երգուեալ գատաւորներու պէտ անուանուած է Վիլիքըմ Ս. Շիլլերը, մետաքսի վաճառական, որ իրեն եղած հարցումներուն պատասխանելով բռած է թէ ինք բազմաթիւ եղեոնական գատերու մէջ ծառայած է իրրեւ երգուեալ եւ հակառակ չէ մահուան պատժոյ, եւ աւելցուցած է թէ ի հարկին պիտի չվարանի ինը

ՃՕՋԷՖ Բ. ՔՈՐԻԿԸՆ
ՈՃՐԱԴԱՏ ԱՏԵԱՆԻ ԴԱՏԱԻՈՐ

ամբաստանեալներն ալ յանցապարտ հռչակելու առաջին կարգի մարդասպանութեամբ, եւ թէ նոյն իսկ ցոյց տրուի թէ անոնցմէ մէկը կամ երկուքը միայն դործնականապէս տրուած բլլան մահացու հարուածները:

Ընդհանուր Դատախազ Տաճ բռած է թէ ինչո՞րք միջազգային շահազրկութեան առարկայ եղած է եւ պաշտպան փաստարանները լիուլի ժամանակ ունեցած են դործը պատրաստելու համար: Այս հիման վրայ մերժուած է դատին յետաձգման խնդրանքը:

Ինը ամբաստանեալներ դատաւարահ բերուած են հսկողութեան տակ: Առաջին անգամ է որ — դիտել կուտան թերթերը — ինը հոգիէ բաղկացեալ խումբ մը պիտի դատուի առաջին կարգի մարդասպանութեան ամբաստանութեամբ:

Երկուստեք լսուելիք վկաներու թիւը 122-է աւելի

է : Ասոնց մէջ կան 15 կիներ : Երկոտասանեակ մը վկաներ — կը գրէ «Նիւ Եորք Ուրբլտ-Թէլէկրամ» — գիշեր եւ ցերեկ ոտտիկանական պահպանութեան տակ կը գտնուէին , որովհետեւ իշխանութիւնք կը վախնային որ անոնց կեանքին վտանգ մը կը պատահի : Ընդհ. Դատախազութեան զլխաւոր վկան , որուն անունը գաղանի կը պահուի , ամիսներով բանտ մնացած է եւ 5000 տօլարի երաշխաւորութեան ներքեւ կը գտնուի :

Մարդասպանութեան այս բարդ գործը աւելի կենճոտած է այն իրողութեան պատճառաւ որ Արքեպիսկոպոս Դուրեան Անդղիական հպատակ մըն է եւ երկու տարի է ի վեր Ամերիկա կը գտնուի եւ ասկէ առաջ եղած է Մանչէսթըրի եպիսկոպոս :

ԵՐԴՈՒԵԱԼՆԵՐՈՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

- 1.- Վիլիլմ Ս. Շիլինկըր — Մետաքսի վաճառական :
- 2.- Օկը-Վիւս Բ. Սքէնրաք — Ապահովագրութեան պաշտօնեայ :
- 3.- Հերելտ Լ. Վոլքըրս — Ծանուցումներու գործակալ :
- 4.- Ֆրէմ Զ. Չիհոր — Ապահովագրող :
- 5.- Ալպէրք Ս. Պաուըր — Դոհարավաճառ :
- 6.- Հերի Զ. Ֆիլտըր — Ծանուցումներու գործակալ :
- 7.- Հըրմըն Մորից — Կերպասեղէնի վաճառական :
- 8.- Հերոլտ Լ. Բաւորլ — Ճարտարագէտ :
- 9.- Վիլիլմ Ֆ. Հոկըն — Արժեթութերու գործակալ :
- 10.- Ճէյմս Ֆ. Քանըր — Առեւտրական պաշտօնեայ :
- 11.- Հըրպըրք Ս. Պէչմըն — Դրամատան պաշտօնեայ :
- 12.- Քալ Սքրաուս — Հաշուակալ :
- 13.- Չարլզ Միլըն — Թուղթի վաճառական :
- 14.- Հերիս Բ. Էմըրսըն — Տնօրէն :

Վերջին երկուքը փոխանորդ են եւ ի հարկին պիտի մտնեն երգուեալներու մէջ :

Նիւ Եորք, Յունիս 11. — Այսօր, Երկուշաբթի, առաւօտեան ժամը 10-ին վերսկսաւ դատաւարութիւնը Դուբեան Արքեպիսկոպոսի սպանութեամբ ամբաստանուած ինը զաչնակցականներու, Դատաւոր Քորիկընի եւ 12 երզուեալներու ներկայութեամբ:

Ինը ամբաստանեալները զրաւած էին իրենց ախտները, պաշտպան փաստարաններու զրաւեղաններուն ետեւ, հետեւեալ շարքով. — Մաթէոս Լէյլէկեան, Նշան Սարգիսեան, Օսկան Երկանեան, Մարթին Մօդեան, Ճան Միրիճանեան, Միհրան Զատիկեան եւ Յովհաննէս Անդրէասեան:

Նիւ Եորք Նահանգի ժողովուրդին կողմէ կը ներկայանային Օգնական Շրջանային Դատախազներ Ալեքսանդր Հ. Քամինսքի եւ Ճօզէֆ Քօհն: Իսկ ամբաստանեալներու կողմէ՝ փաստարանները ձէզրալ Հ. Պէնթըն եւ Թամըս Շէրիւրն:

Հարցաքննիչ փաստարաններն էին՝ Օգնական Դատախազ Ալեքսանդր Քամինսքի, ժողովուրդին կողմէ, իսկ Թամըս Շէրիւրն՝ ամբաստանեալներու կողմէ:

Դատախազ Քամինսքի արտասանեց իր բացման ճառը որուն ամփոփումը հետեւեալն է. —

«Տէր Դատաւոր եւ Պարոնայք Երզուեալներ.

«1933, Դեկտեմբեր 24-ի առաւօտեան, Նիւ Եորքի Հայց. Առաք. Սր. Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ, պաշտամունքի ժամանակ, սպաննուեցաւ Ամերիկահայոց Առաջնորդ Ղեկոնդ Արքեպս. Դուբեան, երբ անիկա եպիսկոպոսական համադրեւտով Թաիօրի մէջ կը յառաջանար դէպի խորանը պատարագ մատուցանելու:

«Այդ սպանութեան համար ամբաստանուած են ինը անձեր, զորս կը տեսնէք հոս դատարանին մէջ: Իմ պարտականութիւնս է, իբր Նիւ Եորքի ժողովուրդին ներկայացուցիչը, ձեզի տալ ամփոփ պատկերը այն վկայութեանց, որոնց ուժով պիտի ջանամ ապացու-

ցանկել յանցապարտութիւնը այս ինը ամբաստանեալներուն: Իմ ըսելիքներս վկայութիւններ չեն հապապարդարանութիւնը այն վկայութեանց, զորս զուք պիտի լսէք վկաներուն բերնէն:

«Վկաները բաղմաթիւ են ու վկայութիւնները բաղմազան: Սակայն մեր ջանքը պիտի ըլլայ զանոնք կապել իրարու այնպիսի եղանակաւ մը որ երեւան եկած ամբողջութիւնը ձեզի տայ լման պատկերը ամբաստանեալներու կապակցութեան այս ոճիւրին հետ: Օրինակով մը պարզեմ միտքս: Քանի մը տարի առաջ երեւան եկաւ Ճիկ-սօ Փըզըլ անունով խաղ մը: Ամբողջական տեսարանի մը կամ պատկերի մը բաղմաթիւ կտորներ կային մէջտեղ: Փըզըլը լուծող անհատը պիտի աշխատէր այդ անխմաստ կտորները իրարու քով բերել, եւ իւրաքանչիւրը իր յարմարագոյն տեղը դետեղել: Ճշգրիտ դասաւորումով էր միայն որ կարելի պիտի ըլլար պատկերը մէջտեղ բերել: Ահա այդ է որ պիտի ընենք մենք:

«Հոս քաղաքական հայեացքներու, տեսակէտներու եւ լմբոնումներու դէմ դատ չունինք մենք, ոչ ալ պիտի փորձենք հակընդդէմ մտածումներու դատապարտութեան ճիշդ մը: Երբ այդ մասին խօսինք, մեր նպատակն է սոսկ ոճիւրին շարժառիթ մը ներկայացնել: Ժողովուրդին համոզումն է որ ոճիւրը արդիւնքն է քաղաքական մտածողութեանց հակամարտութեան:

«Հայաստան կոչուած երկիրը դարերով բաժնուած է երկու գլխաւոր մասերու, մին՝ Թուրքիոյ տիրապետութեան ենթակայ, միւսը՝ Ռուսիոյ տիրապետութեան: 1892-ին, խումբ մը հայեր հիմնեցին Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւն անունով կազմակերպութիւն մը որուն նպատակն էր Թրքահայոց ազատագրութիւնը: 1918-ին, Համաշխարհային Պատերազմէն յետոյ, Թուրքիա քաղաքական նպատակներով Թոյլատրեց կազմութիւնը Հայաստանի Հանրապետութեան:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը կառավարութեան պլան ան-
ցաւ: 1920-ին, Սէփրի Դաշնադրով, մեծ պետութիւն-
ները ընդարձակեցին Հայաստանի սահմանները տնօր
կցելով քանի մը նահանգներ: Հայաստան իր պետա-
կան գրօշակ սրբեկորած էր եռագոյնը:

«1918-էն մինչեւ 1920-ի վերջերը Հայաստան
միւրճուեցաւ երեք պատերազմներու մէջ, որոնցմէ մին
ու ամենավտանդաւորը Թուրքիոյ հետ էր, որ վերջա-
ցաւ Հայաստանի պարտութեամբ: Այդ պարագային էր
որ Սովիէթները միջամտեցին ու Հայաստանի մէջ հաս-
տատեցին Պոլշէէի կառավարութիւն մը, եւ պետու-
թիւնը փոխանակ բոլորովին անկախ բլաւու, մաս կադ-
մեց Սովիէթ ինքնավար Հանրապետութեան Միու-
թեան:

«Երբ Հայաստան միացաւ Սովիէթներուն, զաշ-
նակցականները վտարուեցան երկրէն: Անոնք հաս-
տատուեցան Սիւրիոյ, Յունաստանի, Եգիպտոսի,
Պալքաններու, Ամերիկայի եւ ուրիշ երկիրներու հայ
զաղութներուն մէջ, ու թերեւ հայրենասիրական
ձգտումներով, թերեւս պարտուածի հոգեբանութեամբ
յառաջ եկած հակառակութեանց պատճառաւ, մղե-
ցին քաղաքական պայքարը Հայաստանի Կառավարու-
թեան դէմ՝ իրենց նշանարան ունենալով 1918-ին երե-
ւան եկած անկախութեան վերադարձը: Այս գործու-
նէութիւնը պատճառ դարձաւ ընդհանուր յուզումի,
վէճի եւ հակառակութեանց:

«Հայց. Առաք. Եկեղեցին ամենահին քրիստոնեայ
ինքնուրոյն եկեղեցին է: Անոր նմանող միակ եկեղե-
ցին Եւթովպիոյ մէջ է: Կաթողիկոսներու պէս հայերը
ունին իրենց Կաթողիկոսը՝ իրր գերագոյն իշխանու-
թիւնը Հայ Եկեղեցիին, հաստատուած պատմական Ա-
րարատի փէշերուն տակ: Գէորդ Ե. Կաթողիկոսի մա-
հէն յետոյ, 1932-ին, Սովիէթները արտօնեցին գու-
մարումը Հայաստանի մէջ Երեսփոխանական Ժողովի

մը ուր Խորէն Արքեպիսկոպոս ընտրուեցաւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց:

«1931-ին, Ամերիկահայոց Առաջնորդ կարգուեցաւ Դևուդ Արքեպս. Դուրեան, որ Ամերիկա մտաւ Մայիս 8, 1931 ին: Առաջին վայրկեանէն իրեն դէմ սկսաւ հալածանքը: Անոր դէմ եղած զանգատներէն մին այն էր թէ Առաջնորդը համակիր էր Սովիէթ Հանրապետութեան, եւ նոյն իսկ անոր դործակալը: Այս հալածանքը շարունակուեցաւ մինչեւ Յուլիս 1, 1933, որ ատեն Դուրեան Արքեպիսկոպոս Շիքակօ դնաց Հայկական Օրուան առթիւ խօսելու: Հայերը Յանձնախումբ մ'ունէին որ կը բաղկանար զանազան կաղմակերպութեանց ներկայացուցիչներէն: Երբ Դուրեան Արքեպիսկոպոս հանդիսավայրը հասաւ, սրահը ու բեմը զարդարուած դրտաւ եռագոյն դրօշակներով: Յանձնախումբին ուշադրութիւնը հրաւիրեց այդ կէտին վրայ: Ժողով դամարեցին, ու որոշեցին որ ներկաներու կամքը առնեն քուէով, թէ եռագոյնը պիտի մնա՞ր թէ պիտի վերցուէր: Ներկանքը որոշեցին որ եռագոյնը վերցուի, ու վերցուեցաւ:

«Այնուհետեւ ահաւոր խաչակրութիւն մը սկսաւ Արքեպիսկոպոսին դէմ: Ուէսթպօրոյի մէջ քանի մը անձինք յարձակում դործեցին անոր վրայ: Սպառնալիքներ եղան Պոսթոնի եւ Ուոտրի մէջ:

«Յետոյ զուամարուեցաւ Ամերիկահայ Երեսփոխանական Ժողովը: Երեսփոխանները բաժնուեցան: Դաշնակցականները առանձին Երեսփոխանական Ժողով զուամարեցին Արքեպիսկոպոսին հակառակ, ու Առաջնորդը հրաժարեցուցին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը չընդունեց այդ հրաժարեցման վճիռը:

«Ժողովուրդը պիտի աշխատի փաստել թէ Նոյեմբեր 23-ին Պոսթոնի մէջ ամբաստանեալներէն երկուքը յայտարարած են թէ իրենք պիտի հետեւին Արքեպիսկոպոսին: Յուլիս 8-ին, Մարթին Մօզեան իր բարե-

կամներէն մէկուն ըսած է. «Լաւ պիտի ըլլայ որ Առաջնորդը իր հետ պահապան մ'ունենայ միշտ, այլապէս առաջին յարմար պատեհութեամբ զինքն տեղն ու տեղը պիտի սպաննենք»: Միհրան Չատիկեան բարեկամի մը այցելութեան դացած պահուն, երբ տեսած է Ամերիկեան Դրօշակը դրան վրայ կախուած, կը հարցնէ. — «Ո՞ւր է եռագոյնը: Գիտեմ Առաջնորդն է որ կ'արգիլէ անոր գործածութիւնը: Զայն պիտի սպաննենք»: Նոյն բանը կրնամ ըսել միւս ամբաստանեալներուն համար:

«Ու ահա կը հասնի Դեկտ. 24ը: Այդ առաւօտուն Յովհաննէս Անդրէասեան ճաշարանի մը մէջ կը յայտարարէ. — «Այս անգամ չպիտի ձախողինք, Տիկին այսինչը դանակը բերած է եկեղեցին: Զեմք կրնար ձախողիլ»:

«Այդ օր ժամը 10-ին տառնները Արքեպիսկոպոսը զդեստաւորուած թափօրով եկեղեցի կը մտնէ պատարազ մատուցանելու համար: Նստարաններու վեցերորդ կամ եօթներորդ շարքին վրայ, միջանցքին կից աթոռին վրայ նստած է մէկը, անոր քով կին մը, կնոջ քով ուրիշ մէկը: Միջանցքէն անդին նոյն շարքին վրայ ուրիշ մը նստած ու անոր քով ալ երկրորդ մը: Այսպէս 8—9 անձինք մէկ երկու շարքի վրայ իրարու մօտ նստած են: Եկեղեցւոյ ըջըրներէն մին կը տեսնէ որ Լէյլէկեան ձեռքը վերարկուին տակ դրած վարժուած է աթոռին վրայ: Երբ թափօրը ներս կը մտնէ, Սարգիսեանին հետ իր տեղը կը փոխէ, շուրջը կը նայի, աչքով նշան կուտայ: Ամէնքն ալ ոտքի ելած են: Երբ Արքեպիսկոպոսը կը մօտենայ, Լէյլէկեան ծոցէն առարկայ մը կը հանէ թուղթի մէջ փաթթուած, կը ծռի խաչը համբուրելու պատրուակաւ: Սարգիսեան Արքեպիսկոպոսին թեւը կը բռնէ, միւսները ամէն կողմէ կը յարձակին Արքեպիսկոպոսին վրայ ու կը զարնեն անոր: Առաջնորդը թաւալգլոր գետին կ'իջնայ:

Սուճապ, իրարանցում: Լէյլէկեան կը բռնուի փախուստի պահուն:

«Քիչ յետոյ ամբաստանեալներէն մին նոյն ճաշարանը կը մտնէ ու կը յարէ «մեռաւ»: Սարաֆեան կը մտնէ նոյն տեղը եւ կը յայտարարէ «գործը կատարուած է, Արքեպիսկոպոսը սպաննուեցաւ»:

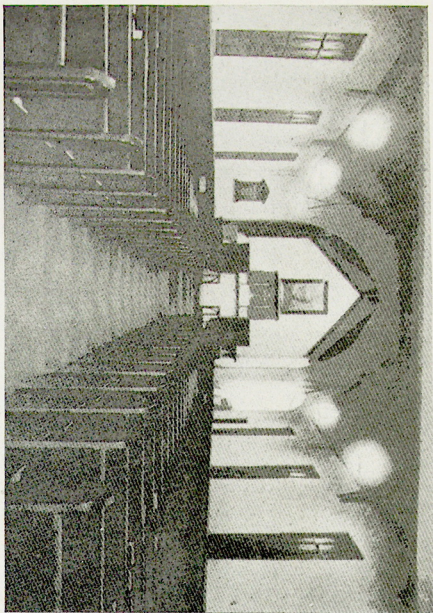
«Ահա այս է զոր կառավարութիւնը պիտի ջանայ ապացուցանել վկայութեամբ: Ամբաստանեալներուն անունները պիտի յիշուին մէկիկ մէկիկ, եւ իւրաքանչիւրին դէմ պիտի արուի վկայութիւն: Պիտի լսէք նաեւ անունները մարդոց որ ամբաստանուած չեն:

«Կառավարութիւնը Լէյլէկեանին դէմ պիտի ապացուցանէ որ Պոսթոնի մէջ եօթը հոգիի ներկայութեան յայտարարած է թէ Արքեպիսկոպոսին ետեւէն պիտի երթան, պիտի ապացուցանէ թէ՝ անիկա ոճիւրի պահուն իր ընկերներուն աչքով նշան տուած է, թէ՝ Սարգիսեանի հետ իր տեղը փոխած է. թէ՝ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած է. թէ՝ դանակը անոր ծոցը պահուած է եզեր. թէ՝ դարձած է Արքեպիսկոպոսին. թէ՝ դանակը իր ոտքերուն տակ դառնուած է. թէ՝ ան փախչիլ փորձած է. թէ՝ անիկա դաշնակցականներու ատենապետն է: Արքեպիսկոպոսի սպաննիչը Լէյլէկեանն է:

«Կառավարութիւնը Նշան Սարգիսեանի դէմ պիտի ապացուցանէ որ ան Պոսթոնի մէջ 7 հոգիի ներկայութեան խօսած է. թէ ոճիւրը դործուած օրը, եկեղեցին կը մտնէր ու դուրս կ'ելլէր յաճախ. թէ՝ Արքեպիսկոպոսին թեւը բռնած է, զայն համբուրելու պատրուակաւ. թէ՝ ան փախչիլ փորձած է:

«Կառավարութիւնը Ոսկան Երկանեանի դէմ պիտի ապացուցանէ, թէ՝ անիկա Արքեպիսկոպոսը բռնած ու դէպի ետ քաշած է. թէ՝ Արքեպիսկոպոսին գլխուն դարկած է:

«Կառավարութիւնը Մարթին Մօզեանի դէմ պիտի ապացուցանէ, թէ՝ ոճիւրէն առաջ յայտարարած է թէ՝

Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՆԵՐՔՆԱՄԱՍԸ՝ ՈՒՐ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԵՑԱԿ
Ս. ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ ԽԱԶ Ի ԶՆՈՒՆ

սլաի սպաննէ Արքեպիսկոպոսը. թէ՛ եկեղեցիին մէջ
յարձակած է Արքեպիսկոպոսին վրայ:

«Կառավարութիւնը Ճան Կ. Զալիքեանի դէմ սլաի
ապացուցանէ, թէ՛ ոճիրէն յետոյ ճաշարան դացած եւ
սպանութեան լուրը հաղորդած է. թէ՛ Արքեպիսկո-
պոսին վրայ յարձակած է. թէ՛ մասնաւորապէս ար-
դելք հանդիսացած է ժողովուրդին Արքեպիսկոպոսին
մօտենալու ոճիրը զործուած պահուն:

«Կառավարութիւնը Հէրրի Սարաֆեանի դէմ սլա-
տի ապացուցանէ, թէ՛ աչքով նշան տուած է թափօրէն
առաջ. թէ՛ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած է. թէ՛
ճաշարանին մէջ յայտարարած է «մենք անոր դասը
տուիմք, կարծեմ մեռաւ»:

«Կառավարութիւնը Ճան Միրիճանեանի դէմ սլա-
տի ապացուցանէ, թէ՛ ան նախորդ գիշեր բարեկամի
մը տունը խրախճանք բրած է, ու անոր ըսած է. «Մի
մոռնար զիս արքնցնել, երբ եկեղեցիին զանգակը հըն-
չէ». թէ՛ յարձակած է Արքեպիսկոպոսին վրայ:

«Կառավարութիւնը Միհրան Զատիկեանի դէմ սլա-
տի ապացուցանէ, թէ՛ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձա-
կած է. թէ՛ անոր զլխուն զարկած է. թէ՛ անոր երկու
թեւերը բռնած է այն պահուն երբ անոր կողը դանակ
կը խրուէր. թէ՛ փայտով զարկած է մէկուն զլխուն երբ
կը մօտենայ եղեր:

«Կառավարութիւնը Յովհաննէս Անդրէասեանի դէմ
սլաի ապացուցանէ, թէ՛ դաշնակցական քլըպին մա-
տակարարն է. թէ՛ չէ թողուցած ժողովուրդը որ մօ-
տենայ, սպառնալով «հեռու կեցե՛ք». թէ՛ ոճիրէն յե-
տոյ յայտարարած է «աղուոր գործ տեսանք»:

«Ահա ասոնք են որ կառավարութիւնը սլաի ապա-
ցուցանէ իր 68 վիճաներով: Մենք դատապարտութիւն
մը ձեռք ձգելու ճիգ չէ որ կ'ընենք, հապա արդարու-
թիւնը երեւան հանել սլաի աշխատինք:»

ՄՈՒՆԵՐԱՆԻ ՄԸ ԿԱՄ ՊՈԼՇԵՒԻԿ ՄԸ ԿՐՆԱՅ
ՍՊԱՆՆԱԾ ԸԼԼԱԼ

Յետոյ խօսեցաւ պաշտպան փոստարաններէն թա-
մբն Շէրիտըն: Հետեւեալը ամփոփումն է անոր ճառին:

«Ինձմէ մի տարուիք, սխալ կ'ըլլայ այդ: Դատա-
խաղէն ալ մի տարուիք, տախիա աւելի մեծ սխալ կ'ըլ-
լայ: Մենք երկուքս ալ նախադաշարուած ենք:

«Ամերիկացիի մը համար տախիա շատ զգուար զատ
մըն է, որովհետեւ Ամերիկացին Արեւելիցիին հոգերա-
նութիւնը չի կրնար բմբոսել:

«Տարակոյս չկայ որ ինը ամբաստանեալները դաշ-
նակցականներ են: Մինչեւ 1375 թուականը Հայերը
անկախ պետութիւն ունէին, առկէ յետոյ թուրքիոյ
հպատակ ժողովուրդը դարձան: Աշխարհի մէջ չկայ ժո-
ղովուրդ մը որ Հայերուն հափ տառադած ըլլայ: Անոնց
դէմ զործուած խժդժութիւնները իրենց ամենատհաւոր
ատերձանին հասան 1915-ին երբ հարիւր հազարաւոր-
ներ սպաննուեցան:

«1917 — 1918-ին երբ Ռուսական բանակը քայքայ-
ուեցաւ 250,000 Հայեր Կովկասի մէջ կուուեցան թուր-
քերուն դէմ եւ ստեղծեցին անկախ պետութիւն մը որ
տեւեց երկուք ու կէս տարի: 1920-ին թուրքերը եւ
Պոլլեւիկները Հայաստանը երկու մասի բաժնեցին:
Մէկ մասը թուրքիոյ ձեռքն անցաւ, իսկ միւս մասը՝
Ռուսիոյ: Վերջին մասը կը ճանչցուի Խորհրդային
Հայաստան անունով:

«Պոլլեւիկները անաստուած են, կրօնքի ու եկե-
ղեցիի չեն հաւատար:

«Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս իր դէմ հակառակութիւն
ստեղծած էր որովհետեւ եկեղեցիին մէջ Խորհրդային
Հայաստանի յիշատակութիւնը կ'ընէր, ու ատիկա

պատճառ կ'ըլլար որ հաղարաւոր Հայեր եկեղեցի չ'երթան:

«Յուլիս 1-ը եկաւ: Շիքահոյի մէջ Հայկական Օրուան առթիւ եռադոյն դրօշակ պարզուած էր: Արքայիսկոպոսը մերժեց խօսիլ մինչեւ որ դրօշակը վերցուեցաւ: Յետոյ երկու հակառական յայտարարութիւններ բրաւ, մէկը՝ Պոլշեւիկներուն, որուն մէջ կ'ըսէր թէ Խորհրդային Հայաստանի դիրքը պաշտպանելու համար բրած էր այդ, միւսը՝ Վարչութեան, որուն մէջ կ'ըսէր թէ ինք յարգանք ունէր Եռադոյնի հանդէպ, սակայն վերցնել առւած էր որպէս զի արիւնահեղութիւն չ'ըլլայ:

«Յետոյ կոչ բրած էր Երեսփոխանական Ժողովի դումարման: Երեսփոխաններու 75% դաշնակցականներ էին: Առանց նկատի առնելու իր դրկած կոչը, իրեն համախոհ երեսփոխաններով հօթէլի մը մէջ Ժողով դումարած էր:

«Մենք պիտի Զանանք ապացուցանել որ Անդրէասեան ոճիրին օրը ձերբակալուած էր ուրիշի մը զարկած ըլլալուն համար եւ ազատ թողուած էր, թէ ինք եկեղեցի դացած էր միայն հաւաքոյթի մը ծանուցումն ընելու համար:

«Թէ Յունուար 23-ին ութը ամբաստանեալները ուղած էին Կրէնտ Ճիւրիին ներկայանալ եւ մերժուած էին:

«Թէ՝ Անդրէասեան Ապրիլ 23-ին միայն ամբաստանուած է Կրէնտ Ճիւրիի կողմէ:

«Թէ՝ Հայերու մէջ դաշնակցականներէ զատ կան նաեւ Ռամկապարներն ու Հնչակեանները: Ռամկապարները եւ դաշնակցականները իրարու չատ հակառակ են, նոյնպէս միւսները:

«Թէ Ժողովներ սարքուած են, դրամ հաւաքուած է, փաստաբաններ վարձուած են Դուրեան Յանձնախումբին կողմէ, վիճաներ տեսնուած են ու նոյն իսկ չըջա-

րեքականներով ժողովուրդի զգացումները հրահրուած են :

«Թէ ինը ամբաստանեալներէն զատ եկեղեցիին մէջ 15—20 ուրիշ զաշնակցականներ կան եղեր :

«Թէ սճիրը զործուելէն յետոյ մէկը եկեղեցւոյ ետեւի դռնէն փախած է :

«Թէ սճիրէն մէկ շարաթ տոաջ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ Հոգարարձութիւնը ժողով զումարած է ու հոն զաշնակցական անդամ մը ըսած է թէ խահճութիւն չէ Արքեպիսկոպոսը հոգ հրաւիրել :

«Թէ Արքեպիսկոպոսին պահապանը եւ ստաիկան մը եկեղեցին զանուած են :

«Թէ այս վկաները կամ զէպքերը կ'երեւակայեն եւ կամ ենթարկուած են այլ ազդեցութիւններու :

«Մենք պիտի ջանանք ապացուցանել որ այս սճիրը կրնայ զործուած ըլլալ Փանաթիկոսի մը կողմէ, Չեկայի միջոցաւ : Արատահամանի մէջ Սովիէթ Հայաստանի զէմ եզոզ միակ ուժը Հ. Յ. Դաշնակցութիւնն է : Կրնայ պատահիլ որ սճիրը զործուած է պոլշեւիկի մը կողմէ Դաշնակցութիւնը վարկարեկելու համար :

«Ես պիտի աշխատիմ ճշմարտութիւնը գտնել, ձեզի նման : Կը խնդրեմ որ համբերող ըլլաք : Իմ պարտականութիւնս է հաստատել թէ վկաններէն քանի՞ն ճշմարտութիւնը կը խօսին, քանի որ Արքեպիսկոպոսը զանակահարուելէն տառը վայրկեան յետոյ միայն գիտցուած է թէ անիկա զարնուած է :

«Ոճիրին դաւադրութեան մը արդիւնքն ըլլալը անբմբռնելի է : Տեղը, ժամանակը, ու եղանակը առոր հակառակը կը թելադրեն : Դատողութեան հակառակ է դաւադրութեան փաստարկութիւնը :

«Մենք չենք գիտեր ո՛վ սպաննեց Արքեպիսկոպոսը :

«Դիտեցէք վկանները, նայեցէք անոնց զէմքերուն եւ անոնց արտայայտութիւններէն պիտի կրնաք հասկընալ թէ ճշմարտութիւնը կը խօսի՞ն : Անոնցմէ շատե-

րը երկրէն իրենց հետ բերած են քաղաքական ներհակ մտածողութեանց արդիւնք եղող հակառակութիւններ :

«Դիտեցէք դանսնք : Համբերող եղէք :»

ՎԿԱՆԵՐՈՒ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԸ

Առաջին վկան էր DR. GONZALES, CHIEF OF THE MEDICAL EXAMINERS.

Դատ. Քամիմսֆի.— Իբրեւ բժիշկ կառավարութեան կողմէ, Դուբեան Արքեպիսկոպոսի մարմինը քննեցի՞ք :

Տոֆթ. Կօնգալէս.— Այո :

Հ.— Ո՞ւր :

Պ.— 578 Ուէսթ 187րդ Սթ.ի եկեղեցիին մէջ :

Հ.— Ի՞նչպէս զգեստաւորուած էր :

Պ.— Եկեղեցական համազգեստով : Մարմինը տա-կուն տաք էր :

Հ.— Ի՞նչ էր արդիւնքը ձեր քննութեան :

Պ.— Մարմնոյն վրայ դտայ երկու վէրքեր, մէկը կողին վերի կողմը, միւսը՝ վարը : Նաեւ ցուցամատին վրայ փոքրիկ կարուածք մը ունէր :

ԶՈՀԻՆ ԱՐԻԻՆՈՏ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԶԳԵՍՏՆԵՐԸ

ՅՈՅՅ ԿԸ ՏՐՈՒԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻՆ

Այս պարագային դատախազը ներկայացուց դոր-ծածուած դանակը իբր փաստ : Նաեւ արիւնոտ պատ-մուճանը եւ համազգեստի զանազան մասերը ներկա-յացուցան իբրեւ փաստանշաններ : Պ. Շէրիտըն առարկեց ըսելով որ իրենք կ'ընդունին թէ Դուբեան Արքեպիսկոպոս դանակով զարնուած էր, հետեւաբար սէտք չկար հաղուստներու ցուցադրութեան : Դատա-ւոր Քարիկըն, սակայն ըսաւ, կ'ընդունի համազգեստի մասերը ցոյց տալ, ցուցնելու համար թէ հարուածը մարմնոյն ո՞ր մասին տրուած է :

Երկրորդ վկան էր Չարլս Լօնկ (Հայ) :

Դատախազ.— Ի՞նչ է ձեր դործը :

Վկայ .— Հաղուստ մաքրող :

Հ .— Արքեպիսկոպոս Դուրեանը կը ճանչնայի՞ ք :

Պ .— Այո :

Հ .— Վերջին անգամ ե՞րբ տեսաք զինքը իր սղջութեան :

Պ .— Իմ տանն մէջ :

Հ .— Մահէն յետոյ ո՞ւր տեսաք :

Պ .— Դիարանը (morgue) :

Հ .— Հոն տեսած մարմինդ Արքեպիսկոպոսի՞նն էր :

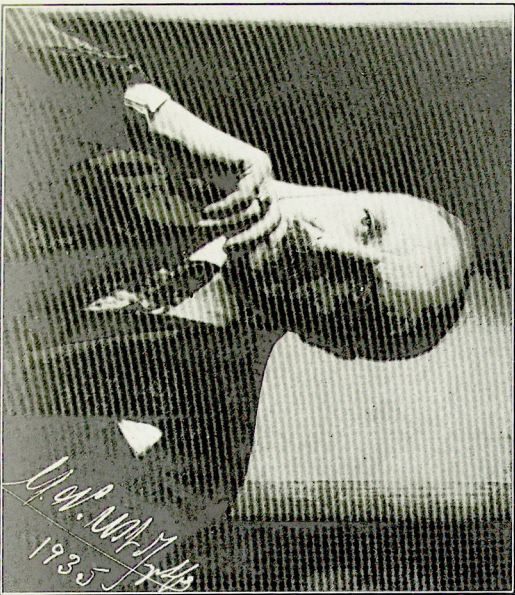
Պ .— Այո :

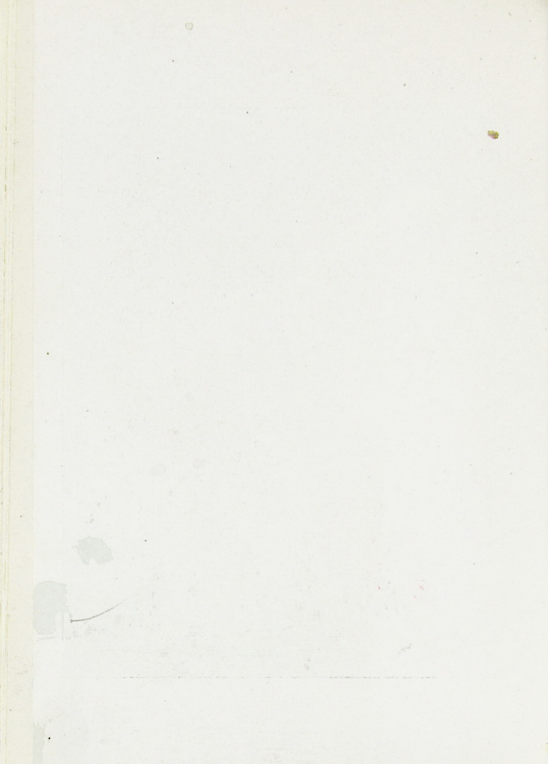
Երբորդ վկան էր W. H. Loughrin, որ Սր. Սաչ եկեղեցւոյ ներսի եւ դուրսի յատակադիճները ներկայացուց, մանրամասնօրէն բացատրելով միջանցքի լայնութիւնը, աթոռներու դասաւորումը եւ այլ մանրամասնութիւններ :

ԱԿԱՆԱՏԵՍ Ս . ՏԷՄԻՐԱՅԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

ԱԶՔՈՎ ՏԵՍԱԾ Է ԴԱՇՈՒՆԱՀԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Վկայ Սարգիս Տէմիրճեան, 56 տարեկան, անբիւ վաճառող մը, Ընդհանուր Դատախազ Քամինաքիի հարցումներուն պատասխանելով Դատաւոր Քորիկընի եւ 14 Երդուեալներու յայտարարեց որ ինք տեսաւ ու կը ճանչնայ ամբաստանեալներէն երկուքը, Մաթոս Լէյլէկեանն ու Նշան Սարգիսեանը եւ տեսաւ որ անոնցմէ մէկը Մաքոս Լէյլէկեան սպաննեց Առաջնորդը մտավաճառի դաճակով, Ս . Սաչ եկեղեցւոյ բաղձութեամբ լեցուած դլխաւոր ատեանին մէջ : Ըստ վկային, Եպիսկոպոսը զգեստաւորեալ թափօրով կը յառաջանար դէպի խորան, երբ Լէյլէկեան եւ ուրիշներ նստարաններէն խոյացան ու յարձակեցան իր վրայ : Տէմիրճեան ճանչցաւ նաեւ Նշան Սարգիսեանը, որ ըսաւ թէ Լէյլէկեանի հետ միասին նստած էր նոյն նստարանին վրայ : Վկան ըսաւ նաեւ թէ ինք հինգ ամիս առաջ լսած է ամբաս-

տանեալներէ Մարթին Մօզեանի բերնէն թէ ինք որոշած է Արքեպիսկոպոս Դուրեանը սպաննել առաջին պատահութեամբ:

Մօզեան որոշած էր Արքեպիսկոպոսը սպաննել, շարունակեց վկան, որովհետեւ Շիքակոյի Արուեստահանդէսին Հայկական օրը, մերժած էր հանդիսութեանց նախագահել դաշնակցական եռագոյնի տակ: Դաշնակները, Հայ յեղափոխական կազմակերպութիւն մըն են, որ հակառակ են Հայաստանի Սորհրդային Հանրապետութեան:

Տէմիրճեան երէկ կանչուած չորս վկաներէն վերջինն էր: Ինք կը հարցաքննուէր տակաւին պաշտպան փաստարան Շէրիտընի կողմէ, երբ դատաւարութիւնը այդ օրուան համար վերջացաւ ու պիտի շարունակուի Երեքշաբթի:

Ս. Տէմիրճեան ըսաւ թէ ինք Ս. Սաչ Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասուն անդամներէն մէկն էր եւ երդումով հաստատեց որ Արքեպիսկոպոսին անմիջապէս ետեւէն կը քալէր բուրվառով մը, երբ յարձակումը տեղի ունեցաւ, երդումով հաստատեց թէ ինք տեսաւ որ Լէյլէկեան ծռեցաւ Արքեպիսկոպոսին առջեւ եւ ինք տեսաւ որ անոր բազուկը ատրճանակի մը ձեւով երկարած էր դէպի Արքեպիսկոպոսին մարմինը: Տէմիրճեան վկայեց նաեւ թէ երբ Արքեպիսկոպոսը կ'իյնար, ինք տեսաւ դանակը Լէյլէկեանին ձեռքը: Երբ ժողովուրդը կը խոնուէր, տեսաւ նոյն դանակը դռնին մարմնոյն քով:

Անիկա դատարանին մէջ ճանչցաւ նոյն դանակը:

Պաշտպան փաստարաններ դիտել տուին թէ Տէմիրճեան առաջին հարցաքննութեան պահուն ըսած էր թէ ինք չէր ճանչնար Լէյլէկեանը: Վկան ըսաւ թէ այդ բանը հետեւանք էր իր մտքի յուզեալ վիճակին: Ըսաւ նաեւ թէ այն ատեն ինք Լէյլէկեանի անունը չէր դիտեր:

ՍԱՐԳԻՍ ՏԷՄԻՐՃԵԱՆԻ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Դատախազ .— Քանի՞ տարեկան էք :

Վկայ .— 56 տարեկան :

Հ .— Ի՞նչ է ձեր դործը :

Պ .— Անթիքի վաճառական :

Հ .— Ս . Խաչ եկեղեցւոյ անդամ էք :

Պ .— Այո :

Հ .— Ի՞նչ է ձեր պաշտօնը եկեղեցւոյ մէջ :

Պ .— Հողաբարձու :

Հ .— Մարթին Մօզեան անունով մէկը կը ճանչնա՞ք :

Պ .— Այո :

Հ .— Հոս դատարանին մէջ կը տեսնէ՞ք զայն , ցոյց տուէ՛ք :

Վկան Մօզեանը կը ցուցնէ :

Հ .— Որքա՞ն տեսնէ ի վեր կը ճանչնաք զայն :

Պ .— 6—8 տարի :

Հ .— Բարեկամ էի՞ք անոր հետ 1933 Յուլիսին :

Պ .— Քիչ մը բարեկամ :

Հ .— Նոյն կազմակերպութեան անդամ է՞ք :

Պ .— Ոչ :

Հ .— Ֆիֆք Էվլնոյի վրայ անոր հանդիպելնիդ կը յիշէ՞ք :

Պ .— Այո :

Հ .— Ե՞րբ :

Պ .— Յունիս կամ Յուլիս 1933-ին :

Հ .— Երբ գինքը տեսաք , Ֆիֆք Էվլնոյի ո՞ր մասին վրայ էք :

Պ .— 27 , 28 կամ 29-րդ փողոցին մէջ , ճաշարանի մը առջեւ :

Հ .— Մօզեանի հետ խօսեցա՞ք այդ ճաշարանին առջեւ :

Պ .— Այո :

Հ.— Հաճեցէք երգուեալներուն ըսել թէ ի՞նչ խօսեցաք:

Պ.— Ես իրեն հարցուցի «Ի՞նչպէս էք, ի՞նչ կ'ընէք», ինք պատասխանեց՝ «անգործ եմ»: Ես հարցուցի՝ «Ինչու համար է որ Սրբազանին դէմ այսքան բաներ կը դրուին: Ի՞նչ պատճառ կայ այդ գրութեանց»: Մօզեան պատասխանեց՝ «Իմացած չե՞ս որ անիկա Շիֆակոյի մէջ Հայկական դրօշակը վար առած է, եթէ ես պատեհութիւն ունեցայի զայն պիտի սպաննէի, քող գիս ելեփտական արքոս դնէին»:

Հ.— Խօսակցութեան միջոցին ըսա՞ւ թէ ինչու պիտի սպաննէր Եպիսկոպոսը եթէ առիթ ունենար:

Պ.— Այո, «Շիֆակոյի մէջ դրօշակը վար առնելուն համար պէտք է որ սպաննուի», ըսաւ:

Հ.— Դեկտ. 24, 1933-ին Ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ՞ էիք:

Պ.— Այո:

Հ.— Ժամը քանիի՞ն եկեղեցի հասաք:

Պ.— Ժամը 10-ի տունները:

Հ.— Ո՞վ տեսաք հոն:

Պ.— Ես միայն երկու հոգի ճանչցայ:

Հ.— Որո՞նք էին ձեր ճանչցած երկու անձերը: Հաճեցէք վար իջնել եւ ցոյց տալ:

Վկան վար կ'իջնէ եւ Մատթէոս Լէյլէկեանը եւ Նըշան Սարգիսեանը կը մատնանշէ:

Պ.— Ես տեսայ որ Լէյլէկեանը Սրբազանին առջեւ անցաւ եւ թեւերը շարժեց:

Հ.— Դուք թափօրին մէջ՞ էիք:

Պ.— Այո, ես քչոց ունէի ձեռքիս մէջ: Արքեպիսկոպոսին հետեւն էի ձախ կողմին վրայ:

Հ.— Ո՞վ էր անոր աջ կողմին վրայ:

Պ.— Պր. Գաղանճեան:

Հ.— Ան ի՞նչ կ'ընէր:

Պ.— Ան ալ քչոց ունէր:

Հ.— 1933 Դեկտ. 24-ին :

Պ.— Այո, ոստիկանատան մէջ :

Հ.— Այդ օր դրաւոր տեղեկագիր մը ստորագրեցի՞ր :

Պ.— Տեղեկագիր ստորագրելս չեմ յիշեր :

Հ.— Ոստիկանութեան կամ Շրջանային Դատախաղի պաշտօնեաներէն ոեւէ մէկուն ըսի՞ր թէ տեսած էիր որ Լէյլէկեան Արքեպիսկոպոսին առջեւ անցած է :

Պ.— Այո՛ :

Հ.— Նօթագրիչ կա՞ր :

Պ.— Ձեմ յիշեր :

Հ.— Քանի՞ տարի է որ այս երկիրն եկած ես :

Պ.— Քսան տարի :

Հ.— Գիտե՞ս թէ ինչ կը նշանակէ թուղթի մը տակ ստորագրել :

Պ.— Իմ ըսածներս դրի առին բայց ստորագրելս չեմ յիշեր :

Հ.— Դեկտ. 24-ի առաւօտուն էր թէ իրիկունը :

Պ.— Կէսօրին :

Հ.— Այսօրուան ըսածներդ ոստիկանութեան պատմեցի՞ր :

Պ.— Ամբողջ օրը ոստիկանութեան դրասենեակն էի :

Հ.— Ոեւէ մէկը քու տունդ եկա՞ւ :

Պ.— Ոչ ոք եկաւ իմ տունս :

Հ.— Ոեւէ մէկու մը այդ օր ըսի՞ր թէ Սարգիսեան դետին ինկաւ :

Վկան չի պատասխանեց :

Հ.— Արքեպիսկոպոսին որքա՞ն մօտ էիր :

Պ.— Այնքան մօտ որքան կարելի էր... Թերեւս կէս սաք հեռու, երկու ձեռքով քշոցը բռնած : Սրբազանին երկու կողմերէն մարդ չէր քալեր :

Հ.— Որքա՞ն բարձր է հասակդ :

Պ.— Ձեմ գիտեր :

Հ. — Որքա՞ն բարձր է Լէյլէկեանը :

Պ. — Ինձմէ կարճ :

Հ. — Եկեղեցիին մէջ քանի՞ մարդ կար :

Պ. — 150—175 հոգի :

Հ. — Ի՞նչ է քու գործդ Եկեղեցիին մէջ :

Պ. — Ես կ'օգնեմ Եկեղեցիին : Տարւումն մէջ 50 կիրակի Եկեղեցի կ'երթամ , միայն երկու կիրակի կը բացակայիմ :

Հ. — Ճի՞շտ է որ անցեալ Յունիս կամ Յուլիան Մօղեանի հանդիպեցար , եւ թէ 6—8 տարիէ ի վեր է որ կը ճանչնայիր դայն :

Պ. — Այո :

Հ. — Երեք տարի առաջ միայն աւսած էիր զինքը վերջին անգամ :

Պ. — Ֆիֆթհ Էվիմոյի վրայ , 28 կամ 29 փոզոցնեմէջուկ :

Հ. — Փոզոցին վրա՞յ թէ ճաշարանին մէջ խօսեցար անոր հետ :

Պ. — Ճաշարանին առջեւ :

Հ. — Կէսօրէ յետո՞յ :

Պ. — Ժամը 2-ի առէնները :

Հ. — Պատահարա՞ր հանդիպեցար :

Պ. — Այո , Ժամադրութեամբ չէր :

Հ. — Գիտէ՞ր որ դաշնակցական էր :

Պ. — Ոչ :

Հ. — Ուրեմն ատկից առաջ չէ՞ր գիտեր անոր դաշնակցական ըլլալը :

Պ. — Ոչ , միայն ես իրեն հարցուցի թէ ինչո՞ւ այսքան բաներ կը դրուէին Սրբազանին դէմ , եւ ըսի՝ « Ի՞նչ պատճառաւ կ'ուզէք Սրբազանը սպաննել » :

Հ. — Եկեղեցիին մէջ որո՞նք տեսար :

Պ. — Լէյլէկեանը , Սարգիսեանը եւ Մօղեանը , միւսները չեմ յիշեր :

Հ. — Քանի՞ հոգի ոստիկանատուն տարին :

Պ. — Շատ մարդ , 10-15-20 հոգի :

Հ. — Իւրաքանչիւրն առանձինն հարցաքննեցին :

Պ. — Պղտիկ սենեակի մը մէջ ամէն ոք առանձինն հարցաքննեցին :

Հ. — Մը . Քօհնը հո՞ղ էր :

Պ. — Այո :

Հ. — Մը . Քօհնին ըսի՞ր որ ատոնցմէ մէկուն հանդիպած էիր Յունիսին կամ Յուլիսին , ու ան քեզի ըսած էր որ Արքեպիսկոպոսը պիտի սպաննէր երբ յարմար առիթը ներկայանար :

Պ. — Ոչ :

Հ. — Նօթագրող կա՞ր :

Պ. — Չեմ յիշեր :

Հ. — Ոեւէ ատեն Դուրեան Յանձնախումբի անդամներէն ուեւէ մէկուն կամ Հայ փաստաբանի մօտ դացի՞ր , կամ անոնցմէ ուեւէ մէկը քու մօտդ եկա՞ւ , այս խընդիրներուն համար :

Պ. — Ես ոչ Քքի խօսեցայ , բաց ի օգնական դատախազէն :

Հ. — Ուեւէ մէկուն ըսա՞ծ ես թէ Մօղեանը Արքեպիսկոպոսը պիտի սպաննէր :

Պ. — Շատերու խօսած եմ , բայց անունները չեմ յիշեր :

Հ. — Դուն դաշնակցակա՞ն ես :

Պ. — Ոչ :

Հ. — Ռամկապա՞ր ես :

Պ. — Տասը տարի առաջ անդամ եղայ , բայց չի սիրեցի եւ դուրս ելայ :

Հ. — Երբ Սարգիսեան Արքեպիսկոպոսին առջեւ ծնրադրած էր ու Լէյլէկեան ձեռքերը կը շարժէր , դուն դիտցա՞ր որ Արքեպիսկոպոսը դանակով դարնուեցաւ :

Պ. — Ոչ , ատիկա դիտցայ երբ սենեակ տարինք :

ԸՆԴՀ. ԴԱՏԱԽԱՋԻ ՕԳՆԱԿԱՆ
ՃՕՁԷՖ ՓՕՀԸՆ

Որ Նախնական Հարցախնուրթիւնները Վարեց

Այս պարագային Մ. Ծէրիտըն դատախազէն պահանջեց որ Տէմիրճեանի գրաւոր պատմութիւնը դատարանին ներկայացուի: Երկու գրաւոր տեղեկութիւններ կային իր կողմէ: Մէկը Դեկտ. 24 թուականը կրող, միւսը 1934 Յունուար 16: Առաջին գրութեան մէջ Տէմիրճեան յիշած էր Լէյլէկեանի անունը: Պատմած էր թէ երկու հոգի յարձակած էին Առաջնորդին վրայ, սակայն միայն Սարգիսեանը կրցած էր զանազանել: Երկրորդ գրութեան մէջ ըսած էր թէ Սրբազանին առջև ձեռքերը շարժող անձը Լէյլէկեանն էր: Դանակի մասին ալ կար հակասութիւն մը: Առաջին տեղեկագրին մէջ ըսած էր թէ դանակը տեսած էր:

Վկան բացատրեց թէ այդ օր շատ աղդուած էր ինք: Սակայն յետոյ կրցած էր աւելի պաղարիւնօրէն խորհիլ դէպքերուն վրայ ու դատարանին մէջ կը ներկայացնէր միայն ճշմարտութիւնը, յենլով իր լաւագոյն յիշողութեան վրայ:

Նիստը դոցուեցաւ ժամը 4-ին:

ՎԱՍՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻՆ

Նիւ եօրթ, Եչ., Յունիս 12, 1934.— Դեռոնդ Արքեպս. Դուրեանի սպանութեամբ ամբաստանուած ինը բանտարկեալներու դատաւարութիւնը վերսկսաւ այս առաւօտ ժամը 10-15 ին: Այսօր ամբաստանեալները աւելի ուրախ ըլլալ կը թուէին: Կարծես վարժուած էին մթնոլորտին: Ոմանք աւելի քան վեց ամիս, իսկ միւսները քիչ մը պակաս՝ հռչակաւոր Թումզի արեւադուրկ խցիկներուն մէջ արգելափակուած ըլլալով, անտարակոյս կ'ողջունէին դատարանի լուսաւոր սենեակը, հող չէ թէ հոն սիւսի վճռուէր իրենց մահու եւ կենաց հարցը: Մէկ հողեմաշ անպատեհութիւն մը կայ: Դատարանի այն սենեակը, ուր իրենք կը դատուին, դէմ առ դէմ կը դանուի բանտին: Հոնկէ ամբաստան-

եալները անխուսափելիօրէն կը տեսնեն Թումզի սար-
սուռ ազդող զլանածեւ շէնքը:

Ահաւոր վիշտ, դառնութիւն, կամ մեղանչողի
զգացում զթուար է կարդալ անոնց զէմքին վրայ: Իւ-
րաքանչիւրը, սակայն, կը ներկայացնէ առանձինն
պատկեր, իւրայատուկ եւ գրեթէ անփոփոխ: Մէկը
միայն, որ կ'ամբաստանուի իրրեւ զանակը դործածող
ոճրագործ հաշտուած ըլլալ կը թուի իր ճակատագրին
հետ: Ժպիտ չունի երբեք եւ ոչ ալ դառնութիւն: Կը-
րաւորական արտայայտութիւն մը կայ իր զէմքին
վրայ, որ ցոլք չունի եւ ոչ ալ դոյն: Դատարանին մէջ
անցած զարձածը, վկաներու խիստ եւ անմարտելի
ամբաստանութիւնը, փաստարաններու սուր վէճերը,
դատաւորին աննպաստ վճիռները, վկայութեանց կամ
արտայայտութեանց օրինաւորութեան մասին, իր վը-
րայ նշանախեց մ'անգամ չեն ազդեր: Միւսներէն ո-
մանք անհոգ, զուարթ եւ նոյն իսկ ինքնավստահ:

* * *

Պաշտպան փաստարան Մր. Շէրիտըն վերսկսաւ
Սարգիս Տէմիրճեանի հակահարցաքննութեան: Ամէն
ճիշդ թափեց վկան մոլորեցնելու համար: Տէմիրճեան
իրեն ուղղուած հարցումներուն պատասխանելով,
կրկնեց իր տեսածները մանրամասնութեամբ: Այսպէս.

«Երբ Սրբազանը վար ինկաւ միջանցքին մէջ,
ղինքը ներս տարինք, քովընտի սենեակը: Ես անմիջա-
պէս փողոց վազեցի ու ինքնիրմէս ելած պտռացի.
«Տոքթոր, տոքթոր, տոքթոր»: Յետոյ եկեղեցի մը-
տայ: Ահազին խուճապ մը կար հոն: Ամէն մարդ հոս
ու հոն կը վազէր: Ժողովուրդին մէկ մասը դուրս ե-
լած էր, մնացածը ներսն էր»:

Մր. Շէրիտըն.— (Դանակը ցուցնելով) Այս դա-
նակը Լէյլէկեանին նստած տեղէն որքա՞ն հեռու էր,
երբ դուն առաջին անգամ տեսար զայն:

Վկայ .— Երբ դուրսէն ներս վազեցի, դանակը կեղբորնի միջանցքին մէջ էր, Լէյլէկեանի գրաւած աթոռէն 4 կամ 5 մասնաչափ հեռու:

Մը. Եէրիտըն .— Բացի կեղբորնական միջանցքէն դուրս ելլելու ուրիշ ճամբայ կա՞յ եկեղեցիին մէջ:

Վկայ .— Ոչ, առիկա մինակ ճամբան է:

Մը. Եէրիտըն .— Դուն տեսա՞ր թէ դանակը ո՞վ վերցուց գեանէն:

Վկայ .— Ոչ:

Մը. Եէրիտըն .— Դեկտեմբեր 24-ին ստիկանատան մէջ ո՞վ տեսար:

Վկայ .— Լէյլէկեանը եւ Սարգիսեանը:

Յետոյ ուրիշ հարցումներու ի պատասխան վկան յայտարարեց թէ ինք Դուրեան Յանձնախումբի գրասենեակը բնաւ դացած չէ, Յանձնախումբի անդամները չի ճանչնար, իրեն սեւէ հայ մօտեցած չէ այս դատին նկատմամբ վկայութիւն տալու եւայլն:

Մը. Եէրիտըն .— Դուրեան Յանձնախումբէն սեւէ գրամ ստացա՞ծ ետ:

Վկայ .— (Ձայրացումով) Պրն. փաստարան իմ պատիւիս հետ խաղալու իրաւունք չունիք: Ես հոս եկած եմ ճշմարտութիւնը խօսելու:

Հակահարցաքննութիւնը վերջացաւ:

Դատախաղ Քամինսքի կրկին հարցաքննեց Տէմիրճեանը, քանի մը կէտերու բացատրութեան եւ լուսարանութեան համար: Վկան յայտարարեց թէ Դեկտ. 24-ին երբ ստիկանատուն գնաց, երկու ձերբակալուածներու անունները չէր գիտեր: «Մէկուն ցէֆրան ուշադրութիւնս գրաւած էր, իսկ միւսին ճաղատ գլուխը: Ես այնպէս տպաւորուած էի որ Լէյլէկեանը կարճահասակ անձն էր: Վստահ եմ սակայն որ Սրբազանին առջեւ իր ձեռքերը շարժող անձը Լէյլէկեանն էր, իսկ անոր ձեռքը բռնողը, համբուրելու պատրուակաւ, Սարգիսեանն էր»:

Մր. Շէրիտընի հարաքննութիւնները չափազանց կրկնութիւններ կը պարունակէին: Մէկէ աւելի անգամներ զատաւորը անոր ուշադրութիւնը հրաւիրեց այդ կէտին վրայ, սակայն հարցաքննութիւնը նոյն եղանակաւ շարունակուեցաւ: Երգուեալներն անգամ կարծես կորսնցուցին իրենց հետաքրքրութիւնը, նոյն հարցումները բազմաթիւ անգամներ լսելով:

Տասը վայրկեան զադրէ մը յետոյ իբրեւ վկայ ներս կանչուեցաւ Տիկ. Ճէմիլէ Տէմիրճեան, Պրուքլինէն, որ այսպէս վկայեց.—

«1933 Օգոստոս ամսոյ մէջ Հօփաթքանկ Լին զաւցած էի բարեկամի մը այցելութեան: Հոն եկած էր նաեւ ամբաստանեալ Միհրան Զատիկեանը: Շարաթօր մըն էր: Յաջորդ օրը, Կիրակի առաւօտ, Ամերիկեան դրօշակը կը կախէի զրան վրայ: Զատիկեանը մօտեցաւ ինծի եւ ըսաւ.— «Երբ այդ դրօշակը վեր բարձրացուցիր կարծես սիրտիս դանակ խորեցին»: Յետոյ ըսաւ թէ ինչպէս Դուրեան Արքեպիսկոպոսը Շիրակոյի մէջ հայկական դրօշակը վար առած է, ան յարեց.— «Մենք այդ դրօշակին համար արիւն քափած ենք, ինչո՞ւ Առաջնորդը զայն իր ոտքին տակ առաւ: Թող պահապանով պտտի, մենք զայն պիտի սպաննենք»:

Մր. Շէրիտըն սկսաւ իր հակահարցաքննութեան:

Մր. Շէրիտըն.— Առաջին անգամ այդ խօսակցութիւնը որո՞ւ պատմեցիր:

Վկայ.— Գալլաճեան անունով մէկու մը, որ Զատիկեանի ազգական է:

Մր. Շէրիտըն.— Ե՞րբ:

Վկայ.— Մէկ շաբաթ յետոյ:

Մր. Շէրիտըն.— Ո՞ւր:

Վկայ.— Նոյն տեղը:

Մր. Շէրիտըն.— Ուրիշ ոչ ոքի չե՞ս ըսած:

Վկայ.— Ոչ: Նոյնիսկ ամուսնոյս չեմ ըսած:

Յետոյ ի պատասխան Մր. Շէրիտընի հարցումներուն յայտարարեց թէ Առաջնորդի սպանութեան օրը Ս. Խաչ Եկեղեցի չէ եղած, թէ այդ օրերը այցելութեան դացած է եղեր նոյն բարեկամներուն նիւ ձըրդի մէջ եւ թէ հոն խօսակցութեան ժամանակ կրկնած է Զատիկեանի խօսքերը, թէ Արքեպիսկոպոսի սպանութեան մասին կարդացած է Հայ թերթերուն մէջ, թէ Յունուար 18-ին, Զատիկեանի ձերբակալման օրը ստիկանատուն տարուած է ու հոն իր պատմութիւնը կրկնած է Օդնական Դատախաղին առջեւ:

Մր. Շէրիտըն.— Զատիկեանի հետ ունեցած խօսակցութեանդ առեւն, զիտէ՞ր որ անիկա դաշնակցական է:

Վկայ.— Ոչ:

Մր. Շէրիտըն.— Զատիկեանը դրօշակի մասին քեզի սեւէ խօսք ընելէ առաջ դուն անոր դէմ սեւէ նախադաշարում ունէ՞ր:

Վկայ.— Ոչ:

Մր. Շէրիտըն.— Ունէ Հայ փաստարան քեզի մօտեցած է այդ վկայութեան համար:

Վկայ.— Ոչ: Սակայն միւս կողմէ Զիլինկիրեան անունով մէկը իմ քովս եկաւ ու ըսաւ որ դատարան չերթամ Զատիկեանի դէմ վկայելու:

Կէսօրուան մէկ ժամը դադարէն յետոյ նիստը վերսկսաւ ժամը 2-ին:

ՈՃԻՐԸ ՊԻՏԻ ԳՈՐԾՈՒԷՐ ՊՈՍԹՈՆԻ ՄԷՋ

«ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ ՈՒՐ ՈՐ ԵՐԹԱՅ ՄԵՆՔ ԱՆՈՐ
ԵՏԵԻՆ ՊԻՏԻ ԵՐԹԱՆՔ»

Յաջորդ վիան էր Տիկ. Լուսի Անուշեան, Սըմըր-վիլէն:

Դատախաղ Քամիմսֆի.— Դուն Պատթոնի Հայց. Առաքելական Եկեղեցին կ'երթա՞ս:

Վկայ.— Այո:

Դատախազ .— Վերջին անգամ Դուրեան Արքեպիս-
կոսոսի այցելութեան ժամանակ եկեղեցի դաջած էիր :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Ո՞ր ամսուն :

Վկայ .— Անցեալ Նոյեմբերին վերջերը :

Դատախազ .— Ըսէ թէ եկեղեցիէն դուրս ելլելէ
յետոյ ո՞ւր դաջիր , եւ ի՞նչ բրիր :

Վկայ .— Եկեղեցին աւարտելէն յետոյ դուրս ելայ
Տիկ . Սարգիսեանին հետ եւ միասին քալեցինք տուն
երթալու համար : Քանի մը փողոց քալելէ յետոյ վե-
րադարձանք : Եկեղեցւոյ դրան առջեւ երկու կիներ
կային : Ես ուղեցի ներս մտնել կանանց սենեակը եր-
թալու համար : Այդ կիները ինծի ըսին որ ներսը մէկը
չկար : Դուռը բացի ներս մտայ : Եկեղեցւոյ ներքնա-
սրահին դրան առջեւ , աղբիւրին մօտ , ելեքտրական
լոյսին տակ կանդնած էին եօթը անձինք , որոնցմէ մին
այսպէս ըսաւ .— «Արքեպիսկոպոսը ուր որ երթայ մենի
անոր ետեւէն պիտի երթանք» : Զիս տեսնելուն պէս ա-
նոնցմէ մէկը յարեց .— «Սո՛ւ եղէ՛ք , մարդ եկաւ» : Յե-
տոյ երկու հոգի ինծի մօտեցան եւ հարցուցին թէ ո՞վ
կ'ուղեմ , ու շարունակեցին . «Հոս քու ուզած մարդիկ-
ներդ չկան» : Թեւէս բռնեցին ու զիս դուրս առաջնոր-
դեցին :

Դատախազ .— Դատաւորի արտօնութեամբ կ'ու-
ղեմ որ վար իջնես տեղէդ եւ տեսնես թէ քեզ դուրս ա-
ռաջնորդող երկու անձինքը հո՞ն են :

Վկան մօտեցաւ ինը ամբաստանեալներուն եւ մատ-
նանչեց Մատթէոս Լէյլէկեանը եւ Նշան Սարգիսեանը :

Դատախազ .— Այդ երկուքէն ո՞ր մէկն էր որ ըսաւ
«Արքեպիսկոպոսը ուր որ երթայ մենի անոր ետեւէն
պիտի երթանք» :

Վկան մատնանչեց Լէյլէկեանը :

Դատախազ .— Քեզ դուրս առաջնորդող երկու
անձինքը որո՞նք էին :

Վիլան մատնանչեց Լէյլէկեանը եւ Սարգիսեանը :
Հակա-Հարցաքննութիւն Մր. Շէրիտընի կողմէ :
Մր. Շէրիտըն. — 1933, Նոյ. 26 էն առաջ Լէյլէկեանը կամ Սարգիսեանը սեւէ ատեն տեսած էիր :

Վկայ. — Երբեք :

Մր. Շէրիտըն. — Անկից վերջ սեւէ ատեն տեսած ես անոնք :

Վկայ. — Ճիշտ հիմակ հոս տեսայ :

Մր. Շէրիտըն. — Վերջին երկու օրուան ընթացքին սեւէ մէկը զանոնք մատնանչած է քեզի :

Վկայ. — Ոչ :

Յետոյ վիան յայտնեց թէ Առաջնորդի սպանութեանէն յետոյ այդ երկուքին նկարները թերթերուն մէջ տեսած է :

Մր. Շէրիտըն. — Դեկտեմբեր 24-էն յետոյ այդ երկու անձերը Նոյեմբեր 26-ին եկեղեցիին դաւիթին մէջ տեսած բլլարդ սեւէ մէկուն ըսած ես :

Վկայ. — Ամէսնոյս ըսած եմ :

Մր. Շէրիտըն. — Գրաւոր սեւէ յայտարարութիւն ստորագրած ես :

Վկայ. — Այո, կառավարութեան փաստաբանը (Մր. Քօհնը ցուցնելով) մեր տունը եկաւ եւ անոր պատմեցի, ինքն ալ դրեց :

Մր. Շէրիտըն ամէն ճիշդ թափեց որ վիան Հակասութեան մէջ բռնէ, սակայն վերջինը անդրդուելիօրէն կրկնեց իր ըսածները քանի մը անգամներ :

Յաջորդ վիան էր Տիկ. Էմիլի Սարգիսեան, Սը-

(Իրբեւ միջանկեալ, լուսարանութեան համար ըսեմ որ բոլոր վիաները դատավարութեան սենեակէն դուրս առանձինն սենեակի մը մէջ դրուած են ու մէկիկ մէկիկ, երբ իւրաքանչիւրին կարգը կուգայ, ներս կը կանչուին: Այնպէս որ վիաները մինչեւ որ վկայութեան համար ներս չգան, ամբաստանեալները տեսնելու հնարաւորութիւն չունին:)

մըրվիլէն, որ յայտարարեց թէ Նոյեմբեր 26-ին ինքն
ալ եկեղեցի դացած է Տիկ. Անուշեանի հետ: Պատա-
րադէն յետոյ միասին դուրս ելան են, քանի մը փո-
ղոց քալած ու վերադարձած են եկեղեցի: Տիկ. Անուշ-
եան ներս մտած ու դուրս ելած է: Անմիջապէս յետոյ
ինքը դուռը բացած ու ներս նայած է: Տեսած է որ եօթը
անձինք դուրսէն մէջ կեցած կը խօսին: Զինքը տես-
նելնուն պէս երկու հոգի իրեն մօտեցած ու հարցու-
ցած են. «Ի՞նչ կ'ուզես»: Յետոյ զինքը դուրս բրած են
ու դուռը փակած:

Դատախազի խնդրանքով վկան իր աթոռէն վար ի-
ջաւ ու մատնանչեց նախ Սարգիսեան յետոյ Լէյլէկեան,
յայտարարելով որ ասոնք էին իրեն մօտեցող անձերը:

Հակա-հարցաքննութեան ժամանակ Մր. Շէրխարն
ուղեց հասկնալ թէ ոեւէ մէկը վկային ցոյց տուա՞ծ
էր երկու ամբաստանեալները, սակայն ժխտական պա-
տասխան ստացաւ:

Մր. Շէրխարն.— Ոեւէ մէկը քեզի ըսա՞ւ թէ ինը
ամբաստանեալներու շարքին մէջ առաջինը Լէյլէկե-
անն է իսկ երկրորդը Սարգիսեանը:

Վկայ.— Դուրսի խօսուածներէն իմացայ որ թէեւ
առաջինը Լէյլէկեանն է, սակայն Սարգիսեանի մասին
բան մը չլսեցի:

Մր. Շէրխարն.— Նոյ. 26-էն յետոյ Լէյլէկեանը
և Սարգիսեանը տեսած ըլլալդ ոեւէ մէկուն ըսի՞ր:

Վկայ.— Այո, ամուսնոյս պատմած եմ:

Մր. Շէրխարն.— Ո՞վ էր քեզի հարցնողը թէ ի՞նչ
կ'ուզես:

Վկայ.— Սարգիսեանը:

Յետոյ նախորդ վկային նման բացատրեց թէ Ա-
ռաջնորդին սպանութենէն յետոյ այդ երկուքին նկար-
ները թերթերուն մէջ տեսած է ու ճանչցած, թէ Օդ-
նական Դատախազ Քօհն իր տունը դացած է եւ իր
պատմութիւնը գրի առած:

Յաջորդ վիճան էր Արթին Համբաշեան, Ասթօրիան :

Դատախազ Քամիլնսֆի.— Քանի՞ տարի է որ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ անդամ ես :

Վկայ.— Երեք տարի :

Դատախազ.— Ուրիշ պաշտօն ունի՞ս :

Վկայ.— Այո, հոգարարձու եմ :

Դատախազ.— 1933 Դեկտ. 24-ին եկեղեցի դացի՞ր :

Վկայ.— Այո :

Դատախազ.— Հաճէ՛ վար իջնել աթոռէդ եւ ցոյց տալ թէ ամբաստանեալներէն որո՞նք այդ օր եկեղեցիին մէջ տեսար :

Վկան վար իջաւ եւ մատնանշեց հետեւեալները, Լէյլէկեան, Սարգիսեան, Չատիկեան, Միրիճանեան, Չալիքեան եւ Սարաֆեան :

Դատախազ.— Հիմա ըսէ՛ թէ ի՞նչ կ'ընէին անոնք երբ դիրենք տեսար :

Վկայ.— Առաջին անձը որ ուղադրութիւնս դրաւց Սարգիսեանն էր : Մէկ երկու անդամներ եկեղեցիէն դուրս ելաւ եւ ուրիշներու աչքով նշան ըրաւ, յետոյ ներս մտաւ եւ եկեղեցւոյ ետեւի մասին հինդերորդ կամ վեցերորդ շարքին վրայ միջանցքին աջ կողմը ծայրի աթոռին վրայ նստաւ : Յետոյ տեսաւ Չալիքեանը եւ Սարաֆեանը որ նստած էին երրորդ շարքին վրայ ձախ կողմը : Ես ճիշդ անոնց ետեւ նստայ : Այդ միջոցին նրկատեցի որ Լէյլէկեան այս երկուքին աչք ըրաւ : Սկըտայ աւելի ուղադրութեամբ հսկել անոնց վրայ : Այդ պահուն թափօրը ներս մտաւ ու յառաջացաւ : Սարաֆեան եւ Չալիքեան իրենց աթոռէն ելան եւ դէպի Արքեպիսկոպոսը քալեցին : Երբ ան հինդերորդ շարքը հասաւ Լէյլէկեան անոր վրայ յարձակեցաւ : Չատիկեան որ ձախ կողմը նստած էր, Արքեպիսկոպոսը բռնեց : Միւսները յարձակեցան վրան : Չորս կողմէն շրջապատեցին զայն :

Ժամբ 4-ն էր արդէն ու նիստը փակուեցաւ: Վկան իր պատմութիւնը պիտի շարունակէ վաղը առաւօտ Ժամբ 10-ին—

ԼՈՒՐՋ ԲԱՆՈՒՄ ՄԸ ՇԷՐԻՏԸՆԻ ՆԻ ԸՆԴՀ.

ԴԱՏԱԽԱՋԻՆ ՈՒ ԴԱՏԱԻՈՐԻՆ ՄԻՋՆԻ

Նիւ. Եոթ, Դշ., Յունիս 13, 1934.— Այսօր առաւօտեան նիստը բացուելէն քանի մը վայրկեան յետոյ, տեղի ունեցաւ առաջին լուրջ բախումը պաշտպան փաստաբանին, դատախազին եւ դատաւորին միջեւ: Բոպէ մը ինծի աշնպէս թուեցաւ թէ միսքրայլ տեղի պիտի ունենայ, այսինքն ինը ամբաստանեալներու դատաւարութիւնը պիտի կասի: Մ. Շէրիտըն սպասնաց հրաժարիլ անմիջապէս: Ծիւրին դուրս զրկուեցաւ ու վէճը շարունակուեցաւ երկու կողմերուն եւ դատաւորին միջեւ:

Օրինական կարեւոր հարցի մը մասին դատաւորին արձակած վճիռին դէմ էր որ կը բողոքէր պաշտպան փաստաբանը: Վկաներէն մին՝ Արթին Համբաշեան Դեկտ. 24 ի ոճիրէն յետոյ նոյն օրը եւ երկու տարբեր առիթներով, Յունուար 11-ին եւ 18-ին զրաւոր տեղեկութիւն տուած էր Շրջանային Դատախազին: Մ. Շէրիտըն կը պահանջէր որ այդ զրութիւնները դատախազին կողմէ երեւան հանուէին, որպէսզի ինք հնարաւորութիւն ունենար բաղդատութիւնն ընելու վկային նախապէս խօսածներուն եւ ներկայ դատաւարութեան ընթացքին իր տուած վկայութիւններուն:

Դատախազը կը պաշտպանէր այն տեսակէտը թէ ամբաստանեալները կը դատուին երդումի տակ տըրուած վկայութիւններով միայն, ոչ թէ անպաշտօն յայտարարութիւններով:

Դատաւորին վճիռը այն եղաւ որ պաշտպան փաստարանի պահանջը օրինական չէ:

Այնպէս կը թուէր թէ Համբաշեանի առաջին յայտարարութիւնը չի պարունակեր ոճիրին մասին իր գիտցած բոլոր մանրամասնութիւնները: Թէ երկրորդ ու երրորդ յայտարարութիւնները, ոչ թէ կը հակասեն առաջինին, հասկա անոր լրացուցիչ տեղեկութիւնները կը պարունակեն:

Յետ միջօրէի նիստին դատախազը համաձայնած էր Մր. Շէրիմանի տրամադրութեան տակ դնել այդ երեք յայտարարութիւններն ալ, որոնք կարգացուեցան ճիւրիին:

Առաջին յայտարարութեան մէջ Համբաշեան կ'ըսէր, թէ եկեղեցիին ետեւի մասէն հաշուելով հինգերորդ կամ վեցերորդ շարքին վրայ, միջանցքին աջ կողմը ծայրի երկու աթոռներուն նստող երկու անձերը (Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան) յարձակած էին Դուրեան Արքեպիսկոպոսին վրայ: Ուրիշի անուն չէր յիշած:

Երկրորդ յայտարարութիւնով կ'ըսէր թէ եկեղեցիին մէջ ետեւի շարքին վրայ տեսած էր Միրիճանեան եւ Սարաֆեան, որոնք կասկածելի թուած էին իրեն: Տեսած էր որ անոնք աչքով Լէյլէկեանի նշան կուտան: Թէ՛ Սարգիսեան քանի մը անգամներ եկեղեցիէն դուրս ելած ու ներս մտած էր: Թէ՛ Լէյլէկեան Սրբազանին վրայ յարձակած ատեն Սարաֆեան եւ Միրիճանեան եւս յարձակում դործած են ետեւէն:

Երրորդ յայտարարութիւնով Համբաշեան կը պատմէր թէ եկեղեցիին մէջ տեսած էր նաեւ Միհրան Զա-

տիկեանը, որ նոյնպէս յարձակում զործած էր Արքեպիսկոպոսին վրայ:

Հարցաքննութեան պահուն երեւան եկաւ որ Դեկտեմբեր 21-ին միայն Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան ձերբակալուած են եղեր, Միբրիճանեան եւ Սարաֆեան Դեկտեմբեր 28 ին, իսկ Ջատիկեան Յունուար 18-ին: Համբաշեան իր զբաւոր տեղեկութիւնները տուած է այս երեք յաջորդական թուականներուն:

Սոյն տեղեկութիւնները կարգալէ յետոյ, Մր. Շէրիտըն վերսկսաւ Համբաշեանի հակա-Հարցաքննութեան:

Մր. Շէրիտըն. — Առաջին տարիքով քու տեսածներդ ամբողջութեամբ պատմեցի՞ր օգնական զատարխաղ Բօհնի:

Վկայ. — Ոչ, որովհետեւ վախցայ: Մարդիկ որ եկեղեցիին մէջ, եպիսկոպոս մը կը սպաննեն պատարապի ժամանակ, կարող են սեւէ մարդ սեւէ տեղ սպաննել:

Մր. Շէրիտըն. — Յունուար 11-ին տուած տեղեկութեանդ մէջ կը յիշես Միբրիճանեանի եւ Սարաֆեանի անունները, սակայն Ջատիկեանի մասին ոչինչ կ'ըսես, այնպէ՞ս է:

Վկայ. — Ծիշդ է, որովհետեւ վախցայ ըսել:

Մր. Շէրիտըն. — Դուն տեսա՞ր Ջատիկեանի աթոռին վրայ կանգնելը:

Վկայ. — Այո:

Մր. Շէրիտըն. — Տեսա՞ր անոր քալելը միջանցքէն վար:

Վկայ. — Այո:

Առաւօտեան նիստին երբ Ճիւրին կրկին ներս բեր-
ուեցաւ, Համբաշեան վկայի աթոռը կը դրաւէր: Մը-
Շէրիտարնի հարցումներուն պատասխանելով կրկնեց
նախորդ օրուան պատմութիւնը թէ ինք նախապէս եկե-
ղեցիէն դուրս տեսած էր որ Սարգիսեան մօտ յիսուն
սոք հեռաւորութեան վրայ դանուող խումբ մը մար-
դոց աչք կ'ընէ եղեր. թէ՛ յետոյ եկեղեցիին մէջ Սա-
րաֆեան եւ Չալիքեան, որոնք ճիշդ իր առջեւը նստած
են եղեր, աչքով նշան ըրած են Լէյլէկեանի եւ Սարգիս-
եանի, որոնք վախազարձարար նոյն նշանով պատաս-
խանած են. թէ՛ երբ Եպիսկոպոսը մօտեցած է Լէյլէկ-
եանի, վերջինը յարձակած է անոր վրայ. թէ Սարաֆ-
եան, Միրիճանեան, Չալիքեան եւ Չատիկեան, իւրա-
քանչիւրը իր տեղէն յարձակած է Արքեպիսկոպոսին
վրայ:

Մը. Շէրիտըն. — Թափօրը յառաջացած եւ Արքե-
պիսկոպոսին վրայ յարձակում գործուած ատեն քու
տեսողութիւնդ արդիւող սեւէ բան կա՞ր:

Վկայ. — Ոչ, ես աթոռին վրայ ցատկեցի ու մի-
ջանցքէն վար նայեցայ:

Մը. Շէրիտըն. — Դուն Ռամկավա՞ր ես:

Վկայ. — Ոչ:

Մը. Շէրիտըն. — Այս պատմութիւնդ Դուրեան
Յանձնախումբին ըսած ես:

Վկայ. — Ոչ, բացի Մը. Քօհնէն ոչ ոքի չեմ ըսած:

ՎԿԱՅ ՏԻԿԻՆՆԵՐՈՒ ՅՈՒՋՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՅՐՈՅԹԸ

Յաջորդ վկան էր Տիկ. Ռօդ Թադուշեան, նիւ Եոր-
քէն:

Անիկա պատախաղի հարցումներուն պատասխանե-

լով, պատմեց թէ Դեկտեմբեր 24-ի Կիրակի առաւօտ
Եկեղեցի դացած էր իր ամուսնոյն հետ ու նստած էր
10 կամ 11րդ շարքին վրայ, աջ կողմը: Իր ետեւի երկ-
րորդ շարքին վրայ տեսած է Տիկին Ահարոնեան եւ
անոր քով ուրիշ երկու աղամարդ:

Դատախազ Քաւիմսֆի.— Այդ երկու մարդիկը կը
ճանչնայի՞ր:

Վկայ.— Ոչ:

Դատախազ.— Տիկ. Ահարոնեան եւ այդ մարդիկը
ի՞նչ շարքով նստած էին:

Վկայ.— Երկու մարդիկը գրաւած էին ծայրի եր-
կու աթոռները միջանցքին կից, իսկ Տիկ. Ահարոնեան
երրորդ աթոռը:

Դատախազ.— Դատաւորին արտօնութեամբ կը
փափաքեիմ որ վար իջնես աթոռէդ եւ ցոյց տաս այդ
երկու անձերը:

Վկան վար իջաւ եւ մատնանշեց Լէյլէկեանը, միւս
անձը չէր ճանչցած:

Դատախազ.— Լէյլէկեան ո՞ր մէկ կողմը նստած
էր:

Վկայ.— Երկրորդ աթոռը: Անոր մէկ կողմը նըս-
տած էր Տիկ. Ահարոնեան իսկ միւս կողմը՝ ծայրի ա-
թոռին վրայ՝ միւս մարդը:

Յետոյ պատմեց թէ երբ թափօրը մօտեցած էր
Լէյլէկեան իր քով նստող մարդուն ետեւէն անցնելով
յարձակած էր Արքեպիսկոպոսին վրայ:

Դատախազ.— Լէյլէկեան իր ձեռքին մէջ ունէ՞ր:

Վկայ.— Ես անոր ձեռքերը չտեսայ:

Մը. Շէրիաըն սկսաւ վկան հարցաքննել: Ի պա-
տասխան անոր հարցումներուն վկան յայտարարեց թէ
Դեկտ. 24-ին ինք ոստիկանատուն դացած չէր, եւ սա-
կայն դէպքէն 3—4 օր յետոյ ոճիրին վայրը տարուած

էր ուրիշ խումբ մը անձերու հետ եւ հոն իր տեսածները նկարագրած :

Մը. Եւրիտըն.— Դեկտ. 24էն առաջ Լէյլէկեանը կը հանջնայէր :

Վկայ.— Ոչ :

Մը. Եւրիտըն.— Անոր նկարը քեզի ցոյց տուա՞ծ է սեւէ մէկը :

Վկայ.— Այո :

Եւրիտըն.— Ո՞վ ցոյց տուա :

Վկայ.— Թերթին մէջ էր :

Վկան կրկնեց դատախազի հարցաքննութեան ժամանակ իր ըսածները իր յիշած անձերու նստած տեղին մասին :

Մը. Եւրիտըն.— Ճիշդ քու ետեւ եղող շարքին վրայ ո՞վ նստած էր :

Վկայ.— Մէկը չկար :

Մը. Եւրիտըն.— Եկեղեցին լեցուա՞ծ էր :

Վկայ.— Ոչ, ամբողջութեամբ :

Պաշտպան վաստարանը դործուած ոճիւրին նկատմամբ վկային բրած նկարագրութեանց մասին ունէ հարցում չբրաւ : Ուղեց իմանալ միայն թէ ինք դատախազին կամ ոստիկանութեան կողմէ հարցաքննուա՞ծ էր : Վկան պատմեց թէ ոճիւրի թուականէն զրեթէ մէկ տմիս յետոյ դատախազին զրասենեակը դացած եւ հոն իր զխցածները պատմած է, սակայն ունէ թուղթ ըստորագրած չէ, թէ ինք ունէ ատեն Դուրեան Յանձնախումբին զրասենեակը դացած չէ :

Մը. Եւրիտըն.— Տիկ. Ահարոնեանի քով ուրիշ կին մը նստած ըլլալը տեսա՞ր :

Վկայ.— Ոչ :

Մը. Եւրիտըն.— Նոյն շարքին վրայ ուրիշ ունէ մէկը կա՞ր :

Վկայ.— Ես մէկը չտեսայ :

Մը. Շէրիտըն. — Ամուսինդ Դաշնակցական է թէ
Ռամկապար:

Վկայ. — Ձէզոք է:

Յաջորդ վկան էր Տիկ. Սաթենիկ Անդրէասեան,
Նիւ Եորքէն:

Դատախազի հարցումներուն պատասխանելով վր-
կան պատմեց թէ Դեկտեմբեր 24-ի առաւօտ եկեղեցի
դացած է, ու նոտած է ձախ կողմը խորանի կողմէն
վեցերորդ շարքին վրայ: Թափօրը ներս մտնելուն պէս
ժողովուրդին հետ ոտքի ելած է:

Դատախազ. — Արտասովոր բան մը տեսա՞ր:

Վկայ. — Ես տեսայ որ Լէյլէկեան...:

Դատախազ. — Ո՞վ է Լէյլէկեանը:

Վկան վար իջաւ եւ Լէյլէկեանը ցուցուց բռունց-
քով անոր ուսին դարնելով: Յետոյ դրաւեց վկայի ա-
թուը:

Դատախազ. — Նախապէս կը ճանչնայի՞ր Լէյլէկե-
անը:

Վկայ. — Ոչ:

Վկան պատմեց թէ Թափօրը յառաջանալուն, երբ
Արքեպիսկոպոսը հինգ կամ վեցերորդ շարքին կը մօ-
տենայ Լէյլէկեան անոր վրայ կը յարձակի: Այս դործո-
ղութիւնը այնքան արագ կերպով կը կատարուի որ վր-
կան չի գիտեր թէ Լէյլէկեան ո՞ր կողմէն եկած է: Միւս
յարձակողներու մասին ոչինչ գիտէր վկան: Յետոյ
ցոյց տուաւ թէ յարձակումը ինչպէս դործուած էր:

Մը. Շէրիտըն սկսելով իր հակահարցաքննութեան
ուղեց իմանալ թէ վկան ոեւէ ատեն ոեւէ տեղ ցոյց
տուա՞ծ է յարձակման այդ եղանակը: Վկային պա-
տասխանը ժխտական էր:

Մը. Շէրիտըն. — Ոեւէ մէկը Լէյլէկեանի նկարը
ցուցուցա՞ծ է քեզի:

Վկայ. — Այո:

Մը. Շէրիտըն. — Արքեպիսկոպոսին ո՞ր կողմէն
յարձակեցաւ:

Վկայ .— Այնքան արագ շարժեցաւ որ չեմ կրնար
բռնել :

Կէսօրուան մէկ ժամ դադարէն յետոյ հարցաքնն-
նութիւնը շարունակուեցաւ :

Մր . Եւրիտըն .— Երբ դուն կանգնած էիր , ու թա-
փօրը կը յառաջանար դէպի քեզ , այդ պահուն Լէյլէկե-
անը տեսա՞ր :

Վկայ .— Ոչ :

Մր . Եւրիտըն .— Երբ տեսար որ մէկը յարձակե-
ցաւ Արքեպիսկոպոսի մարմնոյն վարի մասին վրայ
յարձակողին դէմքը թէ կոնակը քու կողմդ էր :

Վկայ .— Կոնակը , գլխուն ետեւի մասը :

Մր . Եւրիտըն .— Դէմքը տեսա՞ր :

Վկայ .— Ոչ :

Այնուհետեւ վկան պատմեց թէ յարձակումէն յե-
տոյ երբ Արքեպիսկոպոսը վար ինկաւ ու զայն ներս
տարին , խումբ մը կիներ բռնեցին յարձակում դործողը
և սկսան ծեծել : Այդ ատեն ինք Լէյլէկեանի դէմքը տե-
սած է :

Մր . Եւրիտըն .— Դուն կարճատե՞ս ես թէ հետա-
տես :

Վկայ .— Հետատես :

Յաջորդ վկան Արթին Համբաշեանն էր :

Յետոյ վկայութեան կանչուեցաւ Տիկ . Մէյրի
Մարգարեան , Պրոնքէն :

Տիկ . Մարգարեանի վկայութիւնը յար եւ նման էր
Տիկ . Անդրէասեանի վկայութեան : Անոնք եկեղեցիին
մէջ քով քովի նստած են եղեր ու դէպքը տեսած են նոյն
ձեւով : Միակ տարրերութիւնը այն էր որ Լէյլէկեա-
նի ճաղատ գլուխը Տիկ . Մարգարեանի ուշադրութիւնը
գրաւած էր :

Ժամը չորսն էր արդէն երբ անոր վկայութիւնը
վերջացաւ :

ՊԱՇՏՊԱՆ ՓԱՍՏԱՐԱՆԻՆ ՃԻԳԵՐՈՒՆ ՀԱԿԱՌԱԿ
ՀԱՍՏԱՏ ԿՐ ՄՆԱՆ ՎԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Նիւ Եորք, Եւ., Յունիս 14. — Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս Դուբրանի սպանութեամբ ամբաստանուած ինը դաշնակցականներու դատավարութիւնը հետզհետէ աւելի որոշ պատկեր մը կը ստանայ: Վկայութիւնները աստիճանաբար աւելի մեկին կերպով կը բացատրեն ոճիրին զործադրութեան ճշգրիտ եղանակը: Կարծես այլևս ամէն տարակոյսէ վեր է որ Մտտթէոս Լէյլէկեանն է եղած դանակ զործածողը: Ամէն վկայ դայն մասնանիշ կ'ընէ իրրեւ խկական ոճրագործը: Բոլոր վկաներուն մէջ զեռ չգտնուեցաւ մէկը որ դայն ճանչցած ըլլար Դեկտեմբեր 24-ի ազէտաւոր թուականէն առաջ, եւ կամ դայն տեսած ըլլար այդ թուականէն յետոյ մինչեւ վկայի աթոռը գրաւած վայրկեանը: Սակայն, բոլորն ալ անվարան կերպով իրենց ցուցամատը կ'երկարեն դէպի այդ ամբաստանեալը երբ իրենց կը հարցուի թէ ո՞վ էր որ Առաջնորդին վրայ յարձակեցաւ եւ իր ձեռքերը շարժեց անոր որովայնին մօտերը:

Այսօրուան ամենահետաքրքիր վկան Տիգրան Չաքմաքճեանն էր որ մանրամասնօրէն նկարագրեց թէ ինչպէս Լէյլէկեան աթոռին վրայ նստած է եղեր, ձախ արմուկը աթոռի թեւին վրայ, ճակատը ձախ ձեռքին մէջ, իսկ աջ ձեռքը ձախ կողմը վերարկուին տակ, թէ երբ Արքեպիսկոպոսը մօտեցած է իրեն, տեղէն ցատկեր է: Ծռած անոր առջեւ, ու զարկած: Վկան Լէյլէկեանի ձեռքին մէջ տեսած է ճերմակ առարկայ մը:

Պաշտպան փաստաբանին անողոք հարցաքննութիւնները անկարող եղան վկային պատմութիւնը փոխել: Չաքմաքճեան ինքնավստահ էր ու բոլորովին անվախ:

Առաւօտեան նիստը բացուելուն իրրեւ առաջին վրայ կանչուեցաւ Տիկ. Խանրմ Տէքմէճեան, Նիւ Եորք-

քէն, 66) տարիներու բեռան տակ ընկճուած կին մը, որ
զողզվալով մօտեցաւ վկայի աթոռին, ու երբ Սր. Գիր-
քը երկարեցին իր երդումն առնելու համար, ջերմե-
ռանդութեամբ համբուրեց զայն:

Տիկ. Տէքմէճեան պատմեց թէ ոճիրը դործուած
օրը եկեղեցի դացած եւ ձախ կողմի վրայ միջանցքին ե-
ղերքի աթոռը դրուած է: Թափօրը ներս մտած պահուն
ստքի կանգնած է ժողովուրդին հետ ու Սրբազանին վը-
րայ սեւեռած իր աչքերը: Իր ճիշտ գէմը, միջանցքին
միւս կողմը երկրորդ աթոռին վրայ նստած է եղեր
ամբաստանեալ Լէյլէկեան: Մէկէ աւելի անգամներ
նշմարած է Լէյլէկեանին գէպի ետ նայիլը: Թափօրը կը
յատաջանայ, ու երբ Սրբազանը կը մօտենայ այն շար-
քին ուր Լէյլէկեան կանգնած է եղեր, վերջինը իր առ-
ջեւ դանուոյ մարդուն ետեւէն կ'անցնի ու կը յարձակի
Առաջնորդին վրայ:

Դատախազ. — Այս դատարանին մէջ ուրիշ մէկը
կը տեսնե՞ս որ սեւէ բան բրաւ Արքեպիսկոպոսին, վար
իջիր եւ ցուցուր:

Վկայ. — Աստիճ բոլորն ալ հոն էին ու Սրբազանին
կը սարնէին:

Վկան չկրցաւ Լէյլէկեանէն դատ ուրիշ սեւէ մէկը
մատնանչել:

Հակա-հարցաքննութեան տակն պաշտպան փաս-
տարանին առջին հարցումն էր.

Սր. Շէրիտըն. — Քանի՞ տարեկան ես:

Վկայ. — Իմ տարիքս քու ի՞նչ պէտքդ է:

Ընդհանուր քրքիջ մը փրթաւ դատարանին մէջ, ո-
րուն մտնակցեցան դատաւոր, դատախազ, փաստա-
բաններ ու ամբաստանեալներ:

Սր. Շէրիտընի հարցումներուն պատասխանելով
վկան պատմեց թէ Դեկտ. 24-ին, գէպքէն յետոյ, ոս-
տիկանատուն դացած, ու իր տեսածները պատմած է,
թէ այդ թուականէն առաջ Լէյլէկեանը բնաւ տեսած

չէ, թէ ոճիրը դործուելէն անմիջապէս յետոյ ժողովուրդը յարձակած է Լէյլէկեանի վրայ ճիշտ նոյն տեղը եւ զայն քաշկուտած է մինչեւ խորանին տոջեւ, թէ վկան ինքն ալ զարկած է Լէյլէկեանին:

Մը. Եւրիտըն.— Ոստիկանատան մէջ քեզի ցուցելո՞ն Լէյլէկեանը, ու հարցուցելո՞ն թէ Արքեպիսկոպոսին զարնողը ան է:

Վկայ.— Այո:

Մը. Եւրիտըն.— Խումբո՞վ ներս բերուեցան թէ առանձինն:

Վկայ.— Մինակ երկու հոգի ձերբակալուած էին, եւ անոնք առանձինն ներս բերուեցան:

Մը. Եւրիտըն.— Վերջին քանի մը օրերու ընթացքին այս վկայութեանդ մասին ոեւէ մէկուն հետ խօսած ես:

Վկայ.— Ոչ:

Մը. Եւրիտըն.— Ոեւէ մէկը քեզի ըսաւ թէ Լէյլէկեան դատարանին մէջ ո՞ր տեղ կը նստի:

Վկայ.— Ոչ:

ՏԻԳՐԱՆ ՉԱՔՄԱՔՃԵԱՆԻ ՇԱՀԵԿԱՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻԻՆԸ

Յաջորդ վկան է Տիգրան Չաքմաքճեան, որ ըսաւ թէ 1923 էն ի վեր Ամերիկա կը դաճուի, արքիստ է, անցեալին մէջ Սը. Խաչ Եկեղեցւոյ հողաբարձութեան անդամ եղած է, եւ թէ Արքեպիսկոպոսի սպանութեան առեն եկեղեցիին մէջ եղած է:

Դատախազին հրամանով վկան մատնանչեց ամբաստանեալներ Լէյլէկեան, Սարգիսեան, Երկանեան, Մօզեան, Չալիքեան եւ Միրիճանեան, ու յայտարարեց թէ ասոնք եկեղեցին դաճուած են այդ օր,

Դատախազ.— Մէկիկ մէկիկ առնելով երդուեալներուն ըսէ թէ Լէյլէկեանին ի՞նչ ընելը տեսար:

Վկայ.— Ես եկեղեցւոյ ձախ կողմի վեց կամ եօթերորդ շարքին վրայ նստած էի: Տեսայ որ Լէյլէկ-

եան միջանցքին միւս կողմն է, ձախ արմուկը աթոռին կողմնափայտին վրայ դրած նակատը ձախ ափին մէջ առած, ու աջ ձեռքը պահած ծոցին մէջ, վերարկուն տակ: Սրբազանը միջանցքին այս ու այն կողմը ձեռքի խաչը բարձրացուցած իր օրհնութիւնները տալով կը յառաջանար, երբ այն մօտեցաւ Լէյլէկեանի ու դարձաւ կէս մը իր օրհնութիւնը տալու, Լէյլէկեան ցատկեց անոր առջեւ ու որովայնին դարկաւ մէկէ աւելի անդամներ: Լէյլէկեանի ձեռքին մէջ կար ներմակ առարկայ մը:

Դատախազ.— Սարգիսեանին ի՞նչ ընելը տեսար:

Վկայ.— Սարգիսեան Սրբազանի աջ կողմէն յարձակեցաւ եւ անոր կողին կը դարնէր:

Դատախազ.— Երկանեանի՞ ինչ ընելը տեսար:

Վկայ.— Երկանեան կը ջանար Լէյլէկեանը ժողովուրդին ձեռքէն փախցնել:

Դատախազ.— Մոյկանի՞ ինչ ընելը տեսար:

Վկայ.— Մոյկան՝ Սարգիսեանի կողքին էր ու Սրբազանին կը դարնէր:

Դատախազ.— Չալիքեան՞ն հասար:

Վկայ.— Կը սրտար, կը կանչէր եկեղեցիին մէջ, իր թեւերը կը շարժէր, սակայն Սրբազանին դարնելը չտեսայ:

Իբր միջանկեալ աւելցնեմ հոս թէ հակահարցաքննութեան պահուն վկան յայտարարեց թէ Չալիքեան եւս Արքեպիսկոպոսին դարկած էր:

Դատախազ.— Միրիճանեանի ի՞նչ ընելը տեսար:

Վկայ.— Անիկա ժողովուրդին հետ կը կուէր, որպէսզի միւսները ազատէ:

Մր. Շէրիտըն սկսաւ իր հակա-հարցաքննութեան, որուն ընթացքին Չաքմաքճեան պատմեց թէ դէպքէն յետոյ ոստիկաններ եկած են հոգ եւ սակայն ինք անոնց սեւէ բան ըսած չէ, որովհետեւ զաշնակցականներէն փախցած է:

Մր. Շէրիտըն.— Դուն Թուրքիոյ մէջ լրատու-
թիւն բրտ^օժ ես:

Վկայ.— Երբեք:

Մր. Շէրիտըն.— Մահմետականութիւն չընդունե-
ցի՞ր:

Վկայ.— Այո, ընդունեցի: Թրքական ջարդերու
ժամանակ եթէ դուն իմ տեղս եղած ըլլայիր չի նկէճէ
կ'ըլլայիր:

Յետոյ պատմեց թէ գէպքին օրը երեկոյին ստի-
կանատուն դացած է ժամը 8-ին առեւտրը, սակայն ի-
րեն ըսած են որ յաջորդ օրը դայ. թէ Դեկտ. 24-էն ա-
ռաջ իր մատնանշած անձերէն ուէ է մէկը տեսած չէ, թէ
յետոյ անոնց նկարները տեսած է դատախազի գրասեն-
եակը:

Մր. Շէրիտըն պահանջեց եւ ստացաւ Չաքմաք-
ճեանի կողմէ Յունուար 10-ին ստորագրուած տեղեկա-
դիրը, որ նոյն պատմութիւնը կը պարունակէր:

Մր. Շէրիտըն.— Այսօր դատարան դալէզ առաջ
այս տեղեկագիրը կարդացի՞ր:

Վկայ.— Ոչ:

Մր. Շէրիտըն.— Ուրիշ մէկը կարդա՞ց քեզի:

Վկայ.— Ոչ:

Մր. Շէրիտըն.— Ատոր պատճէնը ունէ՞ր քովդ:

Վկայ.— Ոչ, առիկա միակ օրինակն է:

ՊԵՆՏԷԼԵԱՆԻ, ԹԱԳՈՒՇԵԱՆԻ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՆՈՐ ԱՐԵՒԵԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Նիւ Եորք.— Չաքմաքճեանէն յետոյ վկայութեան
կանչուեցաւ Համբարձում Պէնտէլեան, որ վկայեց թէ
Ս. Խաչ Եկեղեցիին մէջ զործուած ոճիւրին ահանատես
եղած է, տեսած է որ Լէյլէկեան յարձակած է Արքե-
պիսկոպոսին վրայ եւ երկու ձեռքերով անոր որովայ-

նին դարկած է, թէ՛ ինք լէյլէկեանի վրայ յարձակած ու գայն բռնած է :

Հակա-Հարցաքննութեան պահուն պատմեց թէ Դեկտեմբեր 24-ին ստաիկանատուն դացած չէ, եւ ոչ ալ նոյն օրը ստաիկաններուն պատմած է իր տեսածները, թէ՛ եկեղեցիին դրան առջեւ սպասած է մինչեւ այն տան երբ ստաիկաններ Սարգիսեանը ձերբակալած են : Երկու-երեք օր յետոյ իր անունը տուած է իբրեւ վկայ եւ Յունուար 2-ին դատախազին դրասենեակին մէջ իր պատմութիւնը դրի առնուած է ու ինք ստորագրած է :

Մը. Եւրիտըն. — Երբ դուն լէյլէկեանին վրայ ցտակեցիր՝ անիկա միջանցքին մէջ էր թէ նստարաններուն մէջտեղ :

Վկայ. — Արքեպիսկոպոսին առջեւը :

Մը. Եւրիտըն. — Անոր ձեռքը դանակ տեսա՞ր :

Վկայ. — Ո՛չ :

Մը. Եւրիտըն. — Գասպարեան անունով մէկը կը ճանչնա՞ս :

Վկայ. — Այո՛, կը ճանչնամ :

Մը. Եւրիտըն. — Դուն անոր չե՞ս ըսած թէ եկեղեցիին մէջ նստած էիր այն կողմը որ լէյլէկեանը նըստած էր, եւ դուն անոր բան մը ընելը չտեսար :

Վկայ. — Գասպարեանին հետ խօսած եմ, սակայն այդպիսի բան չեմ ըսած անոր :

Յաջորդ վիան էր Կարապետ Թադուշեան, ամուսինը Ռօզ Թադուշեանի, որ նախորդ օրը տուած էր իր վկայութիւնը : Թադուշեան նկարագրեց զէպքը ճիշդ այնպէս ինչպէս իր կիներ նկարագրած էր : Եկեղեցիին մէջ այր եւ կին միասին նստած են եղեր ու տեսած են թէ ինչպէս լէյլէկեան յարձակած է Առաջնորդին վրայ :

Հակահարցաքննութեան պահուն բնաւ չուրացաւ թէ իր կնոջ հետ խօսած է վերջնոյն տուած վկայութեան մասին : Յայտնեց թէ ոճիւրին օրը ստաիկանա-

տուն զացած է, սակայն երկու երեք օր յետոյ ուրիշ շատերու հետ եկեղեցի տարուած է, ակադոյն վրայ ցոյց տալու թէ սճիրը ինչպէս զործուած է, թէ՛ Յունուարի մէջ առանձինն դատախազի զբասկեակը զացած է, հոն իր պատմութիւնը դրի առնուած ու ինք ստորագրած է:

Մր. Շէրիտըն. — Դուրեան Յանձնախումբի անգամներուն կամ անոնց կողմէ զրկուած սեւէ մէկու մը հետ խօսած ես այս զէպքին նկատմամբ:

Վկայ. — Ոչ, ես առտուն ժամը 6-ին զործի կ'երթամ, ու մինչեւ դիշերուան 12-ը կը զործեմ:

Վերջին վկան ալեւոր մաղերով, 65 տարեկան, ծերուկ կին մըն էր, Տիկ. Ագապի Նորարեւեան որ Սարգիսեանն ու Լէյլէկեանը մատնանշելէ յետոյ պատմեց թէ ինչպէս վերջինը յարձակած է Սրբազանին վրայ առջեւէն: Սարգիսեան իր ուշադրութիւնը դրաւած է, որովհետեւ թափօրը դալէն առաջ դուրս ելած ու ներս մտած է կրկին:

Հակա-հարցաքննութեան մէջ կրկնեց նոյն բաները եւ աւելցուց թէ Յունուար 18-ին իր պատմութիւնը դրի առնուած է դատախազին կողմէ:

Ժամը արդէն 4-ն էր, ու նիստը փակուեցաւ:

ՊԱՇՏՊԱՆ ՓԱՍՏԱԲԱՆ ՊԵՆԹՈՆ ՄՏԱՀՈԴ ԵՒ ԱՆԽՕՍ

Նիւ Եորք, Ուր., Յունիս 15. — Պաշտպան փաստարան Շէրիտընի հակա-հարցաքննութիւնները տաղտկալիօրէն երկար եւ ձանձրացուցիչ կը դառնան հետզհետէ: Բազմաթիւ կրկնութիւններ, երկար խորհրդակցութիւններ փաստարան Պէնթընի հետ, անտեղի վիճարանութիւններ նոյն իսկ վկաններուն հետ՝ անպակաս են առաւօտէն մինչեւ իրիկուն: Յաճախ դատաւորին համբերութիւնը կը հատնի: Այսօր մէկէ աւելի անգամներ ստիպուեցաւ Շէրիտընի աղաւարակ որ իր

Հարցաքննութեանց ընթացք տայ: Անգամ մը պոռաց անոր Երեսին. «Շատ ժամանակ կը վատնէք խորհրդակցութիւններով, ևս կ'ուզեմ որ դատը յառաջ տարութ»:

Դժուար է Շէրիտընը մեղադրել: Ան ինքզինքը դէմ յանդիման դառն է ապառաժի մը: Վեհները անդրդուելի են. վկայութիւնները խիստ վտանգաւոր՝ իր պաշտպանեալներուն համար: Ինը անձերու կեանքը փրկելու խիստ պատասխանատու գործը իր ուսերուն վրայ դրուած է: Իր արամադրութեան տակ դառնում միջոցները բաւական չեն՝ լաւագոյն պաշտպանութիւնն ընծայելու, ու եթէ ասոր հետ ինքն ալ թերացումներ ունենայ, իր հարցադիմումները կատարեալ չըլլան, մի գուցէ ծանր խղճի խայթ մ'ունենայ՝ իր լաւագոյնը ըրած չըլլալուն համար:

Ամբողջ շարթուան մէջ դատավարութեան ընթացքին ներկայացուած վկայութիւնները տարակոյս չկայ որ զայն բերած էին այն համոզման թէ՝ իր պաշտպանեալներէն դռնէ երկուքը փրկել կարելի չըլլայ: Միւսները կան, սակայն, եօթը հոգի եւս որոնց մասին պէտք է պայքարի՝ ողի ի բոլին:

Ահա ասոր համար է որ Շէրիտըն կը վիճարանի, կը խորհրդակցի ու կրկնութիւններ կ'ընէ: Կարելի՞ է մեղադրել զինքը: Յայտնի է որ դատարանին մէջ ամենէն շատ տանջուող անձը ինքն է: Մը. Պէնթըն նստած է հոն, ճիշդ էէյլէկեանի կողքին, մտածկոտ եւ անխօս:

Ամբաստանեալները անգիտակ են իրենց կացութեան: Կարծես պարզ հանդիսատեսներ ըլլային ներկայացման մը՝ որուն մէջ կայ ողբերգութիւն եւ դաւեշտ: Չեն գիտեր թէ ի՞նչ կ'անցնի կը դառնայ իրենց շուրջը: Չեմ բմբռներ թէ, ո՛վ գիտէ, թերեւս իրենց իւրաքանչիւրին կեանքը մաղէ թելէ մը կախուած է՝ որ կրնայ կորիլ ամենադոյզն հպումով:

Այսօր դանակը մօտեցաւ այդ թեւին, դէթ մէկ քանիին համար: Եթէ արտասովոր ուժ մը հակառակ ուղղութեան մը չգայ ու չկասեցնէ դանակին յառաջխաղացումը, այդ թեւը պիտի կտրի: Այն ատեն այսօրուան ամբաստանեալը պիտի դառնայ ոճրագործ ու պիտի կրէ բոլոր մարդասպաններու վերադաճուած պատիժը: Այն ատեն որքա՞ն արդար պիտի ըլլայ զայրոյթը եւ զգուսնքը բոլոր անոնց հանդէպ՝ որոնք վառեցին կրակը, հրահրեցին այս տղայոց կիրքն ու ատելութիւնը եւ դանոնք ոճիրի մղելէ յետոյ պատճառ դարձան անոնց կեանքին:

Ամէն օր դատարանն էն ամբաստանեալներէն ոմանց կիները եւ միւսներուն ազգականները: Մարդ կը խորհի յաճախ, թէ արդե՞օք անոնց սրտին մէջ զգը՞մի զխտակցութիւնը արթնցած է: Անոնցմէ մէկուն կինը այսօր դադանի ոտիկաններէն մէկուն կ'ըսէր՝ «Կը յուսամ առ Աստուած որ արդարութիւնը պիտի յաղթանակէ»: Ոստիկանին անվարան պատասխանը այս էր. «Տիկին, եթէ այդպէս ըլլայ, ձերինին նման ամուսին մը ո՞ւր կից պիտի գտնէք»: Արդարութեան յաղթանակ, շատերուն համար այս առիթով կը նշանակէինը բանտարեւաններու մահապատիժ: Ըսուած է թէ «Արդարութիւնը կոյր է»: Իրօք որ եթէ չի տեսներ ու չի շօշափեր, կրնայ սխալիլ, կրնայ անարդարութեան փոխուիլ:

Խիստ ողբերգական տեսարանի մը տկանատես եղանք այսօր, դատարանին մէջ: Կարճահասակ, ճղճիմ կապմուտքով, յիսուներ անցած մէկը կանչուած էր վկայութեան: Կարապետ Զատիկեան է անոր անունը: Քանի մը շարաթներէ ի վեր անծանօթ վայր մը դըրկուած է բնակելու համար, որովհետեւ սպառնադիր ստացած է: Կը լսէ, բայց չի կրնար խօսիլ, որովհետեւ վտանգաւոր հիւանդութեան մը պատճառաւ կոկորդին

մէջ փող մը գետեղուած է: Ոստիկանները «սուլիչ» (whistle) անունը կուտան իրեն:

Սովորականին պէս անիկա իր երգումը առաւ եւ վկայի աթոռը դրաւ: Անոր վկայութիւնը ստանալու համար հարցումներ պիտի ուղղուէին իրեն թարգմանի միջոցաւ ու ինք իր պատասխանները պիտի դրէր թուղթի վրայ: Եթէ երկրորդական վկայ մը եղած ըլլար՝ նշանակութիւն չունէր, կրնար կամ անտեսուիլ եւ կամ թեթեւ հարցաքննութիւնով մը ազատիլ: Սակայն կարեւոր էին իր վկայութիւնները: Առաջին անձն էր որ պիտի վկայէր թէ դանակը լէյլէկեանի ձեռքին մէջ տեսած էր այն վայրկեանին երբ թափօրը կը յառաջանար դէպի խորան: Պիտի վկայէր՝ ոճիրին օրը եկեղեցիին մէջ տեսած էր օտար դէմքեր, ու իր ուշադրութիւնը տուած էր անոնց իւրաքանչիւրին: Պատկերը այնքան յստակ եղած էր Զատիկեանի մօքին մէջ որ ան դժած էր եկեղեցւոյ ներսի յատակազիծը, աթոռներ նշանակած էր ու այդ անձանթ ածինքը գետեղած էր աթոռներու վրայ:

ՎԿԱՆ ԴԱՆԱԿԸ ՏԵՍԱԾ Է ԼԵՅԼԷԿԵԱՆԻ ՁԵՌՔԻՆ ՄԷՁ

ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ ԲՈՆԱԾ Է ԶՈՀԻՆ ԱՋ ՁԵՌՔԸ

Կարեւոր վկայութիւն է, չէ՞: Պէտք է կերպ մը խորհիլ որ անոր պատմութիւնը օրեր չ'առնէ: Դատաւոր, դատախազ եւ պաշտպան փաստաբաններ համաձայնեցան կերպի մը վրայ որ բոլորովին անսովոր է: Դատախազին իրաւունք տրուեցաւ իր հարցումները դատաւորելու այնպիսի եղանակաւ մը որ վկան ստիպուի «այո» կամ «ոչ» պատասխանել: Գլուխը վեր վար շարժելը «այո» պիտի նշանակէր իսկ մէկ կողմէն միւսը՝ հորիզոնական շարժելը «ոչ»:

Դատախազ Քամինքի սկսաւ իր հարցաքննութեան:

Դատախազ .— Սուրբ Խաչ եկեղեցւոյ անդամ ես :

Վկայ .— Ոչ :

Դատախազ .— Այդ եկեղեցին կը յաճախե՞ս :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Դեկտեմբեր 24-ին եկեղեցի դացա՞ծ էիր :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Հոն մեծ թիւով անծանօթ դէմքեր տեսա՞ր :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Այս անծանօթ դէմքերը գիտեցի՞ր :

Վկայ .— (Թուղթի վրայ գրեց) .— Ես անոնց կը նայէի մասնաւոր ուշադրութեամբ :

Դատախազ .— Դուն նկատեցի՞ր որ Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան եկեղեցիէն ներս մտան եւ աջ կողմի եօթերորդ շարքին վրայ նստան :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Տեսա՞ր որ Երկանեան եւ Մօղեան միասին ներս մտան եւ ձախ կողմի վրայ վեցերորդ կամ եօթերորդ նստարանները գրաւեցին :

Վկայ .— (Թուղթի վրայ գրեց) Ես անոնց անուանները չեմ գիտեր :

Ու երբ ամբաստանեալները ոտքի կանգնեցան՝ վրէկան պատասխանեց՝ «այո» :

Դատախազ .— Երբ անոնց ներս մտնել ու նստիլը տեսար՝ հոգարարձութեան անդամներէն ոեւէ մէկուն բան մը ըսի՞ր :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Տեսա՞ր որ Սարաֆեան ձախ կողմի վրայ երրորդ շարքի նստարաններէն մին գրաւած էր :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Տեսա՞ր որ Չալիքեան եւ Սարաֆեան որ ետեւի ձախ կողմի շարքերէն միւսին վրայ նըս-

տած էին, թափօրէն յառաջանալը կը դիտէին :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Երբ այս մարդիկը տեսար դուն սկսա՞ր թափօրին ետեւէն երթալ :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Դուն Արքեպիսկոպոսին ետեւէն դա-
ցի՞ր շատ մօտէն :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Երբ Արքեպիսկոպոսը աջ դարձաւ
իր օրհնութիւնը տալու այդ շարքին, տեսա՞ր որ Լէյ-
լէկեան դէպի ան ցատկեց իրր թէ խաչը համբուրելու :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Դուն տեսա՞ր որ Լէյլէկեանի թեւին
մէջ պահուած էր դանակ մը որուն շեղբը մասամբ կը
տեսնուէր :

Վկայ .— Այո :

Այս պահուստ արիւնոտ դանակը ցոյց տրուեցաւ ու
վկան հաստատեց թէ տեսածը այդ էր :

Դատախազ .— Այս դանակը ասկից առաջ ունէ՞
տեղ տեսա՞ծ ես :

Վկայ .— (Գրեւով) Եկեղեցիին մէջ տեսայ, արիւ-
նոտ :

Դատախազ .— Յոյց տուր թէ դանակը ի՞նչպէս
պահուած էր :

Վկան դանակը, անոր կոթը պահեց իր ճաքէթին
աջ թեւին մէջ ու ձեռքով բռնեց շեղբը, ցուցամատը
երկարելով շեղբին մինչեւ ծայրը : Յետոյ ցոյց տուաւ
թէ Լէյլէկեան ինչպէս յարձակած էր Արքեպիսկոպո-
սին վրայ :

Դատախազ .— Դուն տեսա՞ր որ Սարգիսան Արքե-
պիսկոպոսին աջ ձեռքը բռնեց, երբ Լէյլէկեան դանակը
ձեռքին՝ Արքեպիսկոպոսին առջեւ անցաւ :

Վկայ .— Այո :

ԸՆԴՀ. ԴԱՏԱԽԱԶԸ ԵՒ ՇԷՐԻՏԸՆ ԿԸ ՎԻՃԱԲԱՆԻՆ

ԴԱՏԱԻՈՐԸ ԿԸ ՄԻՋԱՄՏԷ

Դատախազ.— Դուն տեսա՞ր որ Երկանեան Արք-
եպիսկոպոսին վրայ ցատկեց ու թաղը թոցուց անոր
դիտուն վրայէն :

Վկայ.— Այո :

Դատախազ.— Երկանեան ո՞ր կողմէն եկաւ :

Վկայ.— (Գրեւով) Անիկա ձախ կողմէն եկաւ :

Դատախազ.— Տեսա՞ր որ Սարաֆեան Արքեպիս-
կոպոսին վրայ ցատկեց, անոր դուռը քաշեց եւ ետեւէն
գարկաւ :

Վկայ.— Այո :

Դատախազ.— Դուն տեսա՞ր որ Մօղեան կը պոռար
եւ ձեռքերը կը շարժէր :

Վկայ.— Այո :

Դատախազ.— Արքեպիսկոպոսը քովի սրահը տար-
ուած պահուն դուն եկեղեցիէն դուրս դացի՞ր :

Վկայ.— Այո :

Դատախազ.— Փորձեցի՞ր Երկանեանը եւ Մօղեանը
բռնել :

Վկայ.— Այո :

Դատախազ.— Այն ատեն Անդրէասեանը գարկա՞ւ
քեզի եւ ստիպե՞ց որ Մօղեանը եւ Սարաֆեանը թողուս :

Վկայ.— Այո :

Հարցաքննութիւնը վերջացաւ : Մը. Շէրիտըն պա-
հանջեց որ իրեն ցոյց տրուի Զատիկեանի զծագրական
չափ մը հայերէն նոթագրութիւններ : Այդ նոթագրու-
թեանց թարգմանութիւնը ունենալէ յետոյ Մը. Շէրի-
տըն պիտի սկսի՞ իր հակահարցաքննութեան Երկուշաբ-
թի առաւօտ :

Ուրիշ կարեւոր վկայ մըն էր Յը. Աստղիկ Տաղա-
ւարեան, Դպրաց Դասի անդամներէն մին որ պատմեց
թէ ինք թափօրին մէջ էր եւ խումբին հետ միւղիքը

ձեռքը կ'երգէր, երբ իրարանցումի ձայն լսեց: Անմիջապէս ետեւ դարձաւ ու վաղեց դէպի հոն ուր մարդիկ խոնուած էին: Տեսաւ որ Լէյլէկեան գետին ինկած էր միջանցքին մէջ ու շուրջի եղողները անոր կը դարնէին: Երկու հոգի, Նշան Մինասեան անունով մէկը եւ ուրիշ մը դայի վերցուցին եւ քովի աթոռին վրայ նետեցին: Այդ պահուն ինք գետնին վրայ տեսաւ արիւնոտ դանակը, ճիշդ Լէյլէկեանի ինկած տեղը:

Դատախազ.— Դուռն դանակը վերցուցի՞ր:

Վկայ.— Ոչ, արիւնոտ էր, վախցայ:

Դատախազ.— Ուրիշ մէկը տեսա՞ր որ դանակը վերցուց:

Վկայ.— Ոչ:

Մը. Շէրիտընի հակա-հարցաքննութեան ժամանակ երեւան եկաւ որ վկան ուրիշներու նման իր պատմութիւնն ըրած է օղնական դատախազին երկու տարբեր առիթներ եւ հոն ըսած է թէ ինք Մօղեանն ալ ժողովուրդին մէջ տեսած է, եւ թէ երբ Լէյլէկեանը կը ծեծեն եղեր՝ վերջինը ըսած է. «Ես չսպաննեցի»:

Օրուան առաջին վկան էր Խոսրով Կորկոտեան, Դուրեան Արքեպիսկոպոսի պահապանը (պատի կարտ), որ պատմեց թէ ինչպէս Արքեպիսկոպոսը եկեղեցի բերած է, հագուեցուցած է, ու յետոյ թափօրին հետեւած է մինչեւ եկեղեցւոյ ներսի դուռը ու հոն կանգնած: Թէ ինչպէս միջանցքին մէջ երկու հոգի յարձակած են անոր վրայ, թէ ինք անմիջապէս վազած է Արքեպիսկոպոսին մօտ, «Ի՞նչ եղաւ Սրբազան» հարցուցած է ու պատասխան չէ ստացած. թէ դայի եկեղեցւոյ մուտքի դրան քով (ետեւը) դռնուող սենեակը տարած է ու վերադարձած դրան առջեւ, ատրճանակը հանած ու հրամայած է որ մարդ դուրս չելլէ: Թէ Երկանեան իր քովէն դուրս փախչիլ ուղած է ու ինք անոր զարկած է, թէ Չալիբեան իր առջեւ անցած է ու ինք ատրճանակին կոթով անոր գլխուն դարկած ու գլուխը ճեղ-

բաժնի, թէ Մօզեանի մագերէն բռնած ու զետին նետած է զայն, թէ Սարաֆեանը եկեղեցիին մէջ տեսած է :

«Երբ ոստիկանները եկան, շարունակեց վկան, ես դուրս ելայ : Փողոցի դրան առջեւ Անդրէասեան առջեւ տնցաւ եւ ըսաւ . «Զդուչացիր, յաջորդը դուն պիտի ըլլաս», ժամը 11-30-ին ասենները ոստիկանատուն դացի : Քանի մը օր յետոյ օգնական դատախազը դրի առաւ իմ պատմութիւնս :»

Հակա-հարցաքննութեան ժամանակ վկան կրկնեց իր պատմութիւնը ու ըսաւ թէ ինք չէ տեսած Լէյլէկեանի ղէմքը եւ չի գիտեր թէ ո՛ր կողմէն յարձակած է Արքեպիսկոպոսին վրայ : Նաեւ երբ Սրբազանը քովի սենեակը տառջնորդելէ յետոյ վերադարձած է եկեղեցի, տեսած է որ ժողովուրդը Լէյլէկեանի վրայ հասած կը ծեծեն եղեր զայն :

Այս հարցաքննութեան պահուն երեւան եկաւ որ Անդրէասեան սկիզբները ձերբակալուած եւ ազատ արձակուած է, ու Կորկոտեան նախնական դատաւարութեան ժամանակ դատարան զացած ու վկայած չէ : Դատախազը բացատրեց թէ իրենց արտօնութեամբ Անդրէասեան ազատ թողուած է որովհետեւ Կորկոտեանի այն յայտարարութիւնը թէ Անդրէասեան իրեն սպառնացած է՝ բաւական չէ մէկը մարդասպանութեամբ տմբատանելու, եւ թէ Անդրէասեան կրկին ձերբակալուած է վերջէն ստացուած տեղեկութեանց վրայ :

Տաք վիճարանութիւն մը սկսաւ դատաւորին եւ Մր. Շէրիարնի միջեւ, որու ընթացքին դատաւորը պոռաց .

«Ես ձեր կարծիքները չեմ հարցնէր, չեմ ուզէր, եւ անոնց կարեւորութիւն չեմ տար» :

Այսօր վկայեց նաեւ Ճօրճ Գաղանճեան, որ ըսաւ թէ Սարգիս Տէմիրճեանի (նախապէս վկայած) հետ ինք ալ իր ձեռքին մէջ քչոց ունէր, եւ երկուքը միասին Արքեպիսկոպոսին ճիշտ ետեւէն կը քալեն եղեր մօտա-

ւորապէս հինգ ոտք հեռաւորութեան վրայ: Թէ ինք տեսած է որ աջ կողմէն մէկը Սրբազանին վրայ յարձակած է, սակայն դէմքը չէ տեսած, վերջէն երբ ժողովուրդը բռնած է յարձակողը, ինք տեսած է որ Լէյլէկեանն է:

Հակա-հարցաքննութեան պահուն վկան յայտարարեց որ իր ետին կամ քովը ուրիշ մէկը տեսած չէ:

Պաշտպան փաստաբանը անտարակոյս պիտի ջանայ այդ վկայութեամբ նուազեցնել արժէքը Կարապետ Զատիկեանի այն վկայութեան թէ ինք Գաղանճեանի աջ կողմին վրայ եղած է քիչ մը ետեւ:

Երկուշաբթի առաւօտեան նիստը պիտի պարզէ թէ Զատիկեանի վկայութիւնը պիտի կրնա՞յ անփոփոխ մընալ, Մր. Շէրիտընի խիստ հարցաքննութեանց ներքեւ: Սպասենք եւ տեսնենք:

ԼԵՅԼԵԿԵԱՆԻ ՆԻ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԿԸ ԿԱՐԴԱՅՈՒՒՆ

ՈՒՐԻՇ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նիւ Եորք, Բշ., Յունիս 18.— Այսօր եօթերորդ օրն է որ Ամերիկահայոց Առաջնորդ Դուրեան Արքեպիսկոպոսի սպանութեամբ ամբաստանուած ինը դաշնակցականներու դատավարութիւնը տեղի կ'ունենայ: Արդէն լսուած են 27 վկաներ, որոնցմէ շատ շատերը տեսած են եղեր Լէյլէկեանի կողմէ գործուած յարձակումը եւ անոնցմէ մին զանակը տեսած է այդ ամբաստանեալի ձեռքին մէջ:

Բոլոր վկայութիւններն ալ իրենց դիտաւոր կէտերուն մէջ ըլլալով նոյնանման, սկսած են ձանձրացուցիչ դառնալ: Դատարանը ամէն օր լեցուն է հետաքրքիր բազմութեամբ մը, բոլորն ալ հայեր: Շատեր

ներս մտնելու կարելիութիւն չունենալով, յուսախար
եւ դիտիկոր ետ կը վերադառնան: Համազգեստով եւ ա-
ռանց համազգեստի ոստիկաններ ուշի ուշով կը հսկեն
որ անտեղութիւններ չպատահին: Որոշապէս կը տես-
նուի որ երկու կողմի ունկնդիրներն ալ դուստ կեց-
ուածք մ'ունին եւ կը դդուշանան վիճարանութիւններէ
եւ անտեղի ակնարկութիւններէ:

Ամբաստանեալներու տրամադրութիւնները ցարդ
անխտովօս մնացած են: Կը ժպտին, իրարու կը փափսան
եւ ամենայն սրաղարիւնութեամբ մտիկ կ'ընեն իրենց
կեանքին սպառնացող վկայութեանց:

Ուրբաթ օրուան անխօս վկան, Կարապետ Զատիկե-
կան, այսօր կրկին դրակեց վկայի աթոռը պաշտպան
փաստաբան Շէրիտընի կողմէ հարցաքննուելու հա-
մար: Իր պատրաստած յատակադէին վրայ նօթադրը-
ռած հայերէն արձանագրութիւնները թարգմանուած
էին անգլիերէնի եւ օրինակը յանձնուած էր Մր. Շէ-
րիտընի:

Շէրիտըն սեւէ ակնարկութիւն չըբաւ այդ նօթա-
գրութեանց: Յայտնի է որ այդ արձանագրութիւնները
բոլորովին աննպաստ էին ամբաստանեալներուն հա-
մար: Էաւ էր որ չի խօսուէր այդ մասին, այլապէս այդ
գրութիւնները մաս պիտի կազմէին վկայութեանց եւ
ճիւրին պիտի լսէր դանոնք:

Զատիկեան ձեռքի ու գլուխի դիւրադրդիւ շար-
ժումներով ու յաճախ դրելով պատմեց թէ եկեղեցիէն
դուրս բռնած էր Մօզեանը եւ Երկանեանը, երբ Անդրէ-
տեան վրայ հասած էր եւ իր սրունքին կից մը տալով
աշխատած էր ազատել դանոնք: Այդ պահուն ոստիկան-
ներ եկած են ու բռնած Մօզեանը եւ Երկանեանը, սա-
կայն անմիջապէս ազատ արձակած են, որովհետեւ
Զատիկեան չէ կրցած ըսել անոնց թէ ինչո՞ւ բռնած է
այդ երկուքը:

Վկան խոստովանեցաւ թէ Դեկտ. 24 ին եւ Յուն-

ԿԱՐԱՊԵՏ ԶԱՏԻՆԱՆ

Գլխավոր ակամատես վկան, զոր կաշառել փորձեցին
իբ վկայութիւնը յետս կոչելու համար.

ուսար 15 ին երկու դրաւոր յայտարարութիւններ տուած է եւ սակայն չէ յիշած թէ Լէյլէկեանի ձեռքը դանակ տեսած է :

Մը. Եւրիտըն. — Մոռցած էիր թէ վախցած դահակը յիշելու :

Վկայ. — Ես մինակ ինծի եղած հարցումներուն պատասխանելի : Եթէ դանակի մասին հարցնէին, այդ ալ պիտի ըսէի :

Յունուար 15-ին ստորագրուած իր յայտարարութեան մէջ Վիան կ'ըսէ. «Եկեղեցւոյ մէջ Մօզեանը տեսայ ձախակողմի վրայ եօթերորդ շարքին միջանցքէն սկսեալ երկրորդ աթոռին վրայ նստած : Երբ Աեքեպիսկոպոսը այդ շարքին մօտեցաւ, Մօզեան անոր վրայ յարձակեցաւ եւ մօզերէն քաշեց : Չալիքեան ձախ կողմի հինգերորդ շարքին միջանցքին կից ծայրի աթոռին վրայ նստած էր : Երբ Սրբազանին վրայ յարձակում գործուեցաւ ինքն ալ անոր ետեւէն յարձակեցաւ : Սարաֆեան ձախ կողմի չորրորդ շարքի ծայրի աթոռը դրուած էր : Անիկա ալ ցատկեց Արքեպիսկոպոսին վրայ : Երկանեան ձախ կողմէ հինգերորդ կամ վեցերորդ շարքին վրայ նստած էր : Երբ Արքեպիսկոպոսը անցաւ ցատկեց անոր վրայ եւ թաղը դուռէն թրուցուց » :

Մը. Եւրիտըն. — Տոբթ. Արզարեանը կը ճանչնա՞ն :

Վկայ. — Այո :

Մը. Եւրիտըն. — Տոբթ. Արզարեանի չե՞ս ըսած թէ դուն Եկեղեցիին մէջ բան մը չտեսար :

Վկայ. — Ոչ :

Մը. Եւրիտըն. — Երբ դիւղ դացիր քու ծախքերդ Դուրեան Յանձնախումբին կողմէ չվճարուեցա՞ն :

Վկայ. — Ես իմ պարտքերս կը վճարեմ, ասիկա քու ի՞նչ գործդ է :

Ոչ ոք կրցաւ իր խնդուքը դասել : Նոյն իսկ ամ-

բատտանեալներէն ոմոնք բարձր ձայնով խնդացին այս պատասխանը լսելով :

Դատախազի հարցումներու պատասխանէն յայտնի եղաւ որ վկան Յունուար 12-ին Կրէնտ Ճիւրիին ներկայացած է եւ հոն վկայած թէ ինք տեսած է եւ հոն վկայած թէ ինք տեսած է որ Լէյլէկեան դանակը իր ձեռքին եւ թեւին մէջ պահած ու Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած եւ դարկած է : Մինչ Սարգիսեան բռնած է Սրբապանին աջ ձեռքը :

Վկան նորէն իր ձեռքն առաւ արիւնոտ դանակը , կոթը անցուց իր թեւին մէջ եւ ձեռքով բռնեց պողպատեայ մասը : Այդ պահուն հանդիսականներուն մէջէն լսուեցաւ կնոջ մը փղձկումը : Ամէն մարդու աչքերը սեւեռեցան առաջին շարքին վրայ նստող միջահասակ կնոջ մը վրայ : Անոր աչքերէն արցունքը հեղեղի պէս վար կը վազէր իր այտերէն : Դատարանի հրահիչներէն մին վաղեց անոր մօտ : Կինը հանդարտեցաւ : Դանակին ցուցադրութիւնը ազդած էր իր վրան : Մէկ վայրկեան դատարանը լուռ հանդիսատես եղաւ այդ ողբերգութեան : Ամբաստանեալները չէին ժպտեր այլեւս :

Ջատիկեանի հարցաքննութիւնը վերջացած էր : Ականատես վկան իր նախկին վկայութեան վրայ պնդած էր ու նշանախեց մ'անգամ փոխած չէր իր ըսածները :

Անոր հետեւեցաւ Նշան Մինասեանը , բուրվառակիր : Անիկա պատմեց թէ ինքը թափօրին առջեւէն կ'երթար , կռնակը դէպի խորան ետ ետ քալելով : Իրեն եւ Առաջնորդին միջեւ կը գտնուէին Դպրաց Դասի անդամները եւ Յովսէփ Եպիսկոպոս : Երբեմն ետ ետ կը դառնար իր ուղղութիւնը պահելու համար : Այն վայրկեանին երբ ետ դարձած էր , ժխոր մը եւ քշոցներուն իրարու դարնուիլը լսած էր : Ուշադրութիւնը դարձուցած էր իր առջեւ ու տեսած որ խումբ մը մարդիկներ

հաւաքուած են միջանցքին մէջ: Բոպէ մը ինքզինք
կորսնցուցած էր. յետոյ բուրձառը աղջկան մը տալով
վաղած էր կռիւին վայրը, ու տեսած որ քանի մը հոգի
լէյլէկեանին վրայ հասած կը ծեծեն զայն: Լէյլէկեա-
նի ստփերուն քով տեսած էր արիւնոտ դանակը, զոր
վերցնելով տարած խորանին առջեւ. դրած ու վերա-
դարձած էր կռիւին կեդրոնը: Միւս ամբաստանեալնե-
րը նշմարած չէր:

Դեկտեմբեր 24-ին վկան ստիկանատուն դացած է,
սակայն դանակի մասին բան մը ըսած չէ: Սակայն
Յունուար 12-ին Կրէնտ Ճիւրիին առջեւ իր տեսածները
պատմած է ամբողջութեամբ:

Ոստիկան Ճէյքըպօրն պատմեց թէ Դեկտ. 24-ին
Մինտսեանի հետ խօսած է եկեղեցիին մէջ, ու անիկա
իրեն պատմած է թէ դանակը դեանէն վերցնողը ինք է-
լաւ: Ուրիշ ոստիկան մը վկայեց թէ ոճիրին օրը ժա-
մը 10-ին եւ 10.30-ին միջեւ եկեղեցիէն ներս մտած է,
ու տեսած որ մարդիկ կը կռուին կեդրոնի անցքին մէջ:
Լէյլէկեանը ձերբակալած է ու յետոյ զայն դադանի ոս-
տիկաններու յանձնած է:

Այս երկու ոստիկաններն ալ հակա-հարցաքննու-
թեան չենթարկուեցան:

Յետոյ կարդացուեցաւ Լէյլէկեանի յայտարարու-
թիւնը Օգնական Դատախազ Քօհնի ներկայութեամբ ե-
ղած, Դեկտ. 24-ին: Հետեւեալը ամփոփումն է այդ
յայտարարութեան:

«39 տարեկան եմ. տասը տարիէ ի վեր դաշնակ-
ցական եղած եմ. Նիւ Եորքի Կոմիտէին քարտուղարն
եմ. շարաք մը առաջ ժողով ունեցանք. 100-ի չափ ան-
դամներ ներկայ էին: Սբ. Խաչ եկեղեցւոյ անդամ չեմ:
Ես առանձինն զացի եկեղեցի ու հոն Սարգիսեանը տե-
սայ: Արքեպիսկոպոսը մեր դքսակին դէմ էր. իսկ
մենք ալ իրեն դէմ էինք: Եկեղեցիին մէջ 50—60 հոգի
կային երբ ես ներս մտայ: Երբ Արքեպիսկոպոսը ներս

մտաւ ես բան մը չըրի: Այդ դանակը ոեւէ ատեն տե-
սած չեմ: Մէկը բան մ'ըսաւ եւ կոխ սկսաւ: Ես չեմ
գիտեր քէ Արքեպիսկոպոսը որտեղ զարնուեցաւ: Իմ
վրաս յարձակեցան որովհետեւ ես հակառակորդ կու-
սակցութեան մը անդամ էի: Այդ դանակը ես բերած
չեմ հետս: Արքեպիսկոպոսը սպաննելը իմ մտքէս ան-
ցած չէ բնաւ: Անիկա մեր եկեղեցին չէր գար, ես Սբ.
Խաչ եկեղեցի գացի որ զինքը լսեմ: Ես անոր վրայ չի
ցատկեցի:»

Յաջորդ վկան էր Արա Կիւրեղեան, որ պատմեց թէ
ժամը 10-30-ին ատենները եկեղեցի հասած է, ու տե-
սած որ ժողովուրդին մէկ մասը դուրս կը փախչի: Դը-
րան առջեւ տեսած է որ Կարապետ Չատրիկեան Մօղեա-
նի եւ Երկանեանի օձիքէն բռնած է: Նոյն պահուն
Անդրէասեան վրայ հասած եւ Չատրիկեանին կից մը
տուած է պոռալով. «Քող տուր ատոմք, ... գաւալ»: Յետոյ
Անդրէասեան փողոցին միւս կողմը անցած եւ
կանաչադոյն օթօմօպիլի մը մէջ դառնուող 4—5 հոգիներ-
ու ըսած է. «Հեռացէ՛ք այստեղէն, Եպիսկոպոսը ըս-
պաննեցինք»:

Մր. Շէրիտընի հարցումներուն պատասխանելով
վկան յայտնեց թէ դէպքին յաջորդ օրը ոստիկանատուն
զացած է իր տեսածները պատմելու: Իրեն հարցուցած
են. «Եկեղեցիին մէջ էիր», երբ «ոչ» պատասխանած
է, ըսած են իրեն. «Քեզի պէտք չունինք, կրնաս եր-
թալ»: Ապրիլ 26-ին իր ստորագրած յայտարարութիւնը
բոլոր մանրամասնութիւնները կը պարունակէ:

Արա Կիւրեղեանի յաջորդեց Պերճ Կարապետեան,
որ Սբ. Խաչ եկեղեցիին մէջ ժողովուրդին աթոռներ
ցոյց կուտայ եղեր: Կարապետեան եկեղեցիին մէջ տե-
սած է Լէյլէկեան, Սարգիսեան, Մօղեան եւ Չալիքեան:

«Երբ իրարանցում եղաւ, յայտարարեց վկան, խը-
ռովութեան տեղը վագեցի: Լէյլէկեան Սրբազանին առ-
ջեւ տեսայ. Սարգիսեան Սրբազանին ձախ կողմը

վերջնոյն վրայ յարձակեցաւ. Մօզեան ետեւէն Սըր-
րազանին դիտուն դարկաւ իր բռունցքով. Զալիքեան՝
Սարգիսեանի ուսերուն վրայէն կը քանար Սըրազանին
դարնէլ: Թափօրը սկսած ատեն նրկանեան եկեղեցիին
մէջ տեսայ, սակայն անոր բան մ'ընելը չնկատեցի: Մի-
րիճանեան իր շուրջը զանուոյններուն հետ կը կռուէր,
սակայն Սըրազանին դարնէլը չտեսայ»:

Մր. Շէրիտընի հարցաքննութեան ատեն վկան
պնդեց որ Սարգիսեան Արքեպիսկոպոսին ձախ կողմին
վրայ եղած է. թէ գէպքէն մօտաւորապէս 10 օր յետոյ
ստիկանատուն դացած եւ իր տեսածները պատմած է,
իսկ Յունուար 15 ին ալ դրաւոր յայտարարութիւն մը
ստորագրած է:

Այդ յայտարարութեան ընթերցումէն յայտնի եղաւ
որ վկային պատմութիւնը նոյն է եղած: Անոր մէջ ալ
վկան ըսած է թէ Սարգիսեան ձախ կողմի վրայ նստած
է եղեր, թէ եւ միւս բոլոր վկաները այդ ամբաստան-
եալը աջ կողմի վրայ տեսած են:

Մր. Շէրիտըն. — Դուն դանակը տեսա՞ր:

Վկայ. — Ոչ:

Մր. Շէրիտըն. — Այս դատին շուրջ Դուբեան Յանձ-
նախումբի սեւէ մէկ անդամին, կամ հայ փաստաբանի
մը խօսած ես:

Վկայ. — Ոչ:

Յետոյ կարգացուեցաւ ամբաստանեալ Նշան Սար-
գիսեանի, ստիկանատան մէջ տուած տեղեկութիւն-
ներուն դրաւոր արձանագրութիւնը, որ մօտաւոր կեր-
պով հետեւեալն է. —

«38 տարեկան եւ, ամուսնացած, սակայն կնոջմէս
տիւօրս եղած 1931-ին Տիքրոյքի մէջ: Զաւակ չունիմ:
Նրկու տարիէ ի վեր է որ Նիւ եոբֆ կը բնակիմ: Դաշ-
նակցութեան անդամ չէի առաջ, վերջերս երբեմն կ'եր-
բամ ժողովներու: Կօմիտէի վերջին ժողովին ներկայ
չէի: Եկեղեցիին մէջ աջ կողմի վրայ երրորդ շարքին

վրայ նստած էի: Քանի մը անգամ դուրս ելայ ծխելու: Հոգաբարձուներէն մին ինծի ըսաւ որ եթէ ծխելը չդադրեցնեմ զիս դուրս պիտի ընէ եկեղեցիէն: Ես չէի գիտեր թէ Արքեպիսկոպոսը պիտի պատարագէր: Ես անոր քշմամի չէի: Ես անոր չգարկի: Լէյլէկեանը եւ ես կամաւոր էինք: Երեք շաբաթ է ի վեր Լէյլէկեանը տեսած չէի: (Դանակը ցոյց տրուած է իրեն) Այդ դանակը երբեք տեսած չեմ: Չեմ գիտեր թէ Մատթէոսին (Լէյլէկեան) կը պատկանի թէ ոչ: Ես Մատթէոսը եկեղեցիին մէջ տեսայ, սակայն Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակիլը չտեսայ: Ես Արքեպիսկոպոսին վրայ չի ցատկեցի, անոր վրայ չյարձակեցայ: Չեմ գիտեր թէ ի՞նչ պատահեցաւ հոն»:

Սոյն յայտարարութեան ընթերցումէն յետոյ վերահայտեան կանչուեցաւ Ռուբէն Կէզուրեան, որ ամբաստանեալ Սարաֆեանի ճաշարանին մէջ աման լուացող է: Անիկա պատմեց թէ ժամը 7-ին ատենները Չալիքեան ատանձինն եկած եւ Սարաֆեանը հարցուցած է: Քիչ յետոյ ուրիշի մը հետ Չալիքեան կրկին եկած եւ երբ Սարաֆեանը հող չէ դտած, լուր ձգած է թէ իրենք Սր. Խաչ եկեղեցին կ'երթան:

Մր. Շէրիտըն աննպաստ բան մը չտեսնելով այդ վերահայտեան մէջ, վկան չհարցաքննեց:

Յետոյ կանչուեցաւ Պետրոս Դարբինեան, որ նոյն ճաշարանին մէջ խոհարար է: Անիկա պատմեց թէ ժամը 9-30 ին ատենները Սարաֆեան ճաշարան եկած եւ ըսած է որ Սր. Խաչ եկեղեցին պիտի երթայ, ու մեկնած է: Կէսօրուան ժամը 12-ին մօտերը վերադարձած է, դէմքը բոլորովին այլայլած. վկային հարցուցած է, «Վաղարշակ Օտապաշեան Ռամկավա՞ր է»։ Վկան պատասխանած է. «Չեմ գիտեր, ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահած է»։ Ասոր վրայ Սարաֆեան ըսած է. «Արքեպիսկոպոսը ծեծեցիմք, կ'ըսեն որ մեռած է»։

Այս պահուն սկսաւ վէճ մը պաշտպան փաստաբանին եւ դատախազին միջեւ : Թարգմանը նախապէս վերկային խօսքերը այսպէս թարգմանեց , իբրեւ թէ Սարաֆեան ըսած ըլլայ «Արքեպիսկոպոսը ծեծեցին , կ'ըսեն որ մեռած է» : «Ծեծեցին» եւ «ծեծեցինք»ը անհունապէս տարբեր են իրարմէ : Վկան կրկնեց իր պատմութիւնը եւ շատ յտաւորէն ըսաւ թէ Սարաֆեան «ծեծեցինք» ըսած էր եւ ոչ թէ «ծեծեցին» :

Ժամը 4-ն էր արդէն եւ վկային հարցաքննութիւնը մնաց փաղտան նիստին :

Այսօրուան դատավարութիւնը շատ արագ անցաւ : Մր. Շէրիւրնի հարցումները շատ աւելի կարճ էին եւ թիւով աւելի սրահաս :

ԿԸ ԿԱՐԳԱՅՈՒԻՆ ԱՄԲԱՍՏԱՆԵԱԼՆԵՐՈՒ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՆՈՐՎԿԱՆԵՐ ԿԸ ԼՍՈՒԻՆ

Նիւ Եորք , Բշ. , Յունիս 19. — Երէկուան նիստէն սկսեալ վկայութիւնները սկսան կեդրոնացուիլ վերջին եօթը ամբաստանեալներուն վրայ : Լէյլէկեանի եւ Սարգիսեանի մասին շատ քիչ վկայութիւն մնացած է : Դատախազը կը թուի համոզուած ըլլալ թէ այդ երկուքին դէմ ներկայացուած փաստերը այնքան զօրաւոր են որ աւելիին սէտք չկայ անոնց համար դատապարտութիւն ակնկալելու ճիւրիէն :

Ուշադրութիւն դրաւող դէպքեր չպատահեցան այսօր : Շէրիւրնի եւ Դատաւորին միջեւ եղած բախումները սովորական բաներ դարձած են այլեւս եւ մասնաւոր հետաքրքրութիւն չեն պատճառեր , ոչ ներկաներուն եւ ոչ ալ թերեւս ճիւրիի անդամներուն : Ամբաստանեալները անտարակոյս ուրախ կը զգան որ յաջողած են ձեռք ձգել փաստաբան մը որ կռուիլ զիտէ ի-

րենց կեանքի պաշտպանութեան համար եւ դատաւորի յանդիմանութիւններէն չի վախնար :

Երբ առաւօտեան նիստը բացուեցաւ Պետրոս Դարբինեան վկայի աթոռին վրայ էր , Մր. Շէրիտընի կողմէ հարցաքննուելու համար : Վկան յայտարարեց միւսներուն նման թէ իր կամքով վկայութիւն տալու եկած է եւ պատմեց կրկին թէ ինչպէս երբ Սարաֆեան ժամը 12-ին ատենները այլապէս զէմքով ճաշարան վերադարձած է ու իրեն ըսած . — «Արքեպիսկոպոսը ծեծեցիմք , կ'ըսեն որ մեռած է» :

Մր. Շէրիտըն . — Որքա՞ն ատեն Սարաֆեանի ճաշարանը գործեցիր :

Վկայ . — Մօտաւորապէս երկու ամիս :

Մր. Շէրիտըն . — Գործէդ ե՞րբ ձգուեցար :

Վկայ . — Արքեպիսկոպոսի սպանութենէն դրեթէ երեք շաբաթ յետոյ :

Մր. Շէրիտըն . — Ո՞վ քեզ գործէդ հանեց :

Վկայ . — Տիկ . Սարաֆեանը :

Մր. Շէրիտըն . — Երբ գործէդ ձգուեցար , Ռամկավարներու Քլըպը գործեցի՞ր :

Վկայ . — Այո , մէկ ամիսի չափ :

Մր. Շէրիտըն . — Հոն ոեւէ մէկուն ըսի՞ր թէ Սարաֆեանը քեզի ինչ ըսած է :

Վկայ . — Ոչ :

Մր. Շէրիտըն . — Դատախաղի դրասենեակը երթալէդ առաջ ոեւէ մէկուն հետ խօսեցա՞ր :

Վկայ . — Ոչ :

Մր. Շէրիտըն . — Դուրեան Յանձնախումբի ոեւէ մէկ անդամին հետ խօսա՞ծ ես :

Վկայ . — Ոչ :

Մր. Շէրիտըն . — Ոեւէ մէկէն դրամ ստացա՞ծ ես :

Վկայ . — Ոչ :

Մր. Շէրիտըն չյաջողեցաւ ոեւէ կերպով փոխել վկային պատմութիւնը , ու ստիպուեցաւ ձգել անոր օ-

ձերքը, իր բախտը յաջորդին վրայ փորձելու համար:

Գարրինեանի յաջորդեց Տիկ. Միրանոյշ Գաֆաֆեան, որ պատմեց թէ Դեկտեմբեր 23-ին, Տիգրան Քէնտիկեանի խանութը դացած է եւ հոն հանդիպած է ամբաստանեալ Միրիճանեանի: Միրիճանեան ըսած է իրեն թէ այդ գիշեր իրենց պիտի այցելէ եղեր: Ու իր խոստումը կատարած է: Գիշերուան ժամը 11-ին առեկնեքը Միրիճանեան Գաֆաֆեանի տունը դացած է: Ուրիշ բարեկամներ ալ եկած են, ու գիշերը մինչեւ յայտ նստած՝ թուղթ խաղացած, խմած եւ ուրախացած են: Առաւօտուն Միրիճանեան ուղած է մեկնիլ, սակայն Տիկ. Գաֆաֆեան ըսած է որ իրենց տունը մնայ: Հիւրասէնեակին մէջ տեղ մը պատրաստուած է անոր համար: Պառկելէն առաջ Միրիճանեան ըսած է. «Երբ եկեղեցւոյ զանգակները հնչեն զիս արքնցուցէ՛ք»: — «Ինչո՞ւ համար կ'ուզես որ արթնցնենք, դուն եկեղեցի դացող չես»: Պատասխանած է վկան: Միրիճանեան ասանց հազուսաները հանելու պառկած է, մինչ Տիկ. Գաֆաֆեան իր ընկերուհիներուն հետ խոհանոց դացած է ամանները յուարու եւ նախաճաշ պատրաստելու:

«Տասնհինգ վայրկեան վերջ, շարունակեց վկան, Միրիճանեան խոհանոց եկաւ եւ ըսաւ որ չի կրնար քրնանալ: Ամուսինս արթնցուցի եւ միասին եկեղեցի դացին»:

Վկան այս պատմութիւնը կրկնեց Մր. Շէրիաքնի հակա-հարցաքննութեան ատեն:

Մր. Շէրիաքն. — Ուէ մէկը քու ամուսնոյդ ըստանացած է թէ գինքը ձերբակալել պիտի տան, որովհետեւ Միրիճանեանի հետ եղած է:

Վկայ. — Ոչ:

Մր. Շէրիաքն. — Քանի տարի է ի վեր է որ Միրիճանեանը կը ճանչնաս:

Վկայ. — Վեց կամ եօթը տարի:

Մր. Շէրիտըն.— Այդ օրուէնէ առաջ վերջին անգամ ե՞րբ տեսած ես Միրիճանեանը:

Վկայ.— Գրեթէ մէկ ամիս առաջ:

Շէրիտընի առաջարկով իրրեւ վկայութիւն ընդունուեցաւ Տիկ. Գաֆաֆեանի գրաւոր յայտարարութիւնը, Յունուար 29-ին պատրաստուած Դատախաղ Քօհնի ներկայութեամբ: Ուեէ Հակասութիւններ չկային այդ յայտարարութեան եւ ախօրուան վկայութեան միջեւ:

Մր. Շէրիտըն.— Դուրեան Յանձնախումբի ուեէ մէկ անդամին հետ խօսա՞ծ ես:

Վկայ.— Ոչ: Անոնց ով ըլլալը չեմ գիտեր:

Յետոյ պատմեց թէ Արքեպիսկոպոսի սպանութեանէն քանի մը շաբաթ առաջ Միրիճանեանի տունը այցելութեան դացած է եղեր, սակայն Միրիճանեան տունը եղած չէ, յետոյ եկած եւ իրեն ըսած է որ 27-րդ փողոցի եկեղեցին դացած բայց ներս մտած չէ:

Տիկ. Գաֆաֆեանէն անմիջապէս վերջ վկայութեան կանչուեցաւ անոր ամուսինը Լեւոն Գաֆաֆեան որ իր կնոջ ըսածները հաստատելէ յետոյ շարունակեց.

«Ես Ժամը 5-ին առեւանջուի անկողին դացի: Պրդտիկա արթնցած էր, ուղեցի դայն քնացնել, ես ալ քնացայ: Ժամը 8-ին մօտերը տիկինս զիս արթնցուց: Նախաճաշէն յետոյ Միրիճանեանի հետ եկեղեցի դացինք ու գրաւեցինք ձախ կողմէ հինգերորդ կամ վեցերորդ շաբթի միջանցքին քովի երկու աթոռները: Միրիճանեան իմ ձախ կողմս նստաւ, իսկ ես ալ ծայրի աթոռին վրայ:

«Երբ թափօրը ներս մտաւ ոտքի ելանք: Արքեպիսկոպոսը մեղմէ երկու-երեք քայլ անցած էր երբ իրարանցում մը տեղի ունեցաւ: Տեսայ որ Լէյլէկեան Սըրբազանի աջ կողմէն անոր վրայ յարձակեցաւ, Սարգիսեան Սըրբազանին աջ ձեռքը բռնեց, իսկ Երկանեան Սըրբազանին միւս կողմէն անոր մէջքը բռնեց: Ես ուղեցի Սըրբազանին օգնութեան երթալ, երբ Միրիճան-

եան ձախ բաղուկս ուժով մը բռնեց ու չթողուց։ Թեև քաշեցի ու երբ պիտի յառաջանայի ժողովուրդը խուժեց ու ես աթոռին վրայ ինկայ։ Ուրիշ մէկուն յարձակիրը չաւսայ։

Գաֆաթեան Դեկտեմբեր 26-ին դատախազին դրասեռեակը դացած եւ դրաւոր յայտարարութիւն մը տւած է, որուն մէջ այս մանրամասնութիւնները կը պակսին։ Միայն ըսած է թէ 1էյլէկեան Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած է, թէ Սարգիսեանը միայն խուճապին մէջ տեսած է, իսկ միւսներուն համար ոչ մէկ բան ըսած է։ Վկան բացատրեց թէ այդ գիշեր ժամը 11-էն յետոյ է որ Դատախազ Քօհնի ներկայացած է չափազանց յոյնած վիճակի մէջ։

Մը. Շէրիտըն այս հակասութիւնները առաւելագոյն չափով օգտագործեց, սակայն վկան պնդեց թէ իր այսօրուան պատմութիւնն էր ճշմարիտը։ Օրուան տաղտկալի միօրինակութիւնը փոխող միակ առիթը այս հարցաքննութեան մէջ ստեղծուեցաւ։ Որպէսզի տպաւորութիւնը ճիշդ ըլլայ լաւ է անդիւրէն լեզուով տալ այս փոքր մասը։

Mr. Sheriden.— Are you a Ramgavar (անդլիւրէն լեզուով)։

Witness.— I am a Liberal Democrat.

Mr. Sheriden.— Is that the Ramgavar.

Witness.— I am speaking English now.

Mr. Sheriden.— And I am speaking Armenian.

Բարձրաձայն քրքիջ մը լեցուց սրահը։ Ամէն մարդ կը խնդար։ Շէրիտըն արժանացած էր Շէրիտեան առնին։

Յետոյ կարգացուեցաւ ամբաստանեալ Ոսկան Երկանեանի յայտարարութիւնը Դատախազ Քօհնի կողմէ առնուած։ Մօտաւորապէս հետեւեալն է այդ յայտարարութիւնը։

«41 տարեկան եմ, ամուրի եւ Ամերիկեան քաղա-
 քացի: Կը պատկանիմ Հ. Յ. Դաշնակցութեան: Սր. Խաչ
 եկեղեցի գացի Դեկտեմբեր 24-ին եւ մուտքի դրան քով
 նստարաններու երկրորդ շարքին վրայ նստեցայ: Նիւ
 եորքի Կոմիտէին վերջին հաւաքոյթին ներկայ էի, սա-
 կայն հոն Արքեպիսկոպոսի Սր. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ
 պատարագելուն մասին ոեւէ բան չխօսուեցաւ: Ես չէի
 գիտեր թէ անկեա պիտի պատարագէր: Ասկից ամիս
 մը առաջ Սր. Խաչ եկեղեցի գացի բայց ներս չմտայ:
 Իսկ ատկէ 3—4 ամիս առաջ գացած էի հոն: Ես միշտ
 27-րդ փողոցի եկեղեցին կ'երթամ: Այդ օր հոն չգա-
 ցի, որովհետեւ գիտէի որ Յովսէփ Եպիսկոպոս պիտի
 պատարագէր: Դուրեւան Արքեպիսկոպոսի պատարագե-
 լու մասին վստահ չէի: Ամերիկեան Բրիսմըսի օր էր եւ
 ուգեցի հոն ըլլալ: Եկեղեցի հասայ ժամը 9-ին եւ 10-
 ին միջեւ: Ուգեցի Յովսէփ Եպիսկոպոսը կամ Դուրեւան
 Արքեպիսկոպոսը լսել: Ոտքի վրայ կանգնած էի երբ
 քափօրը ներս մտաւ: Արքեպիսկոպոսին վրայ չյար-
 ձակեցայ, անոր ոեւէ բան չըրի: Ես անոր դէմ դժգո-
 հութիւն ունէի բայց ատիկա իր անձին դէմ չէր: Դաշ-
 նակցութիւնը հակառակ էր անոր, բայց ոչ թէ անոր
 անձին: Երեսփոխանական ժողովին գացի, սակայն ո-
 եւէ բաժին չունէի: Ճշմարտութիւն է որ կը խօսիմ:
 Երբ Արքեպիսկոպոսը ներս մտաւ ու յառաջացաւ, կոիւ
 մը սկսաւ: Ինչ պատահեցաւ չեմ գիտեր: Մօզեանի հետ
 միասին ներս մտանք բայց անկեա աջ կողմին վրայ
 նստաւ: Իսկ ես ձախ կողմի: Անոր հետ միասին չնըս-
 տանք: Ոեւէ մարդ իր ուզած տեղը կրնայ նստիլ: Եկե-
 ղեցիին մէջ 80—90 հոգի կային: Կոիւը սկսելէն յետոյ
 ինքզինքն դուրս գտայ: Զիս դուրս նետեցին: Երկու հո-
 գի բռնեցին զիս, չեմ գիտեր ինչու համար: Եկեղեցիին
 մէջ 10—12 դաշնակցականներ կային, որ նստած էին
 առջեւ ետեւ եւ ցրուած: Ես հոն գացի պատարագին
 ներկայ ըլլալու, միւս դաշնակցականներն ալ ատոր հա-
 մար եկած էին:»

Ասկէ յետոյ կարգացուցաւ Մարթին Մողեանի յայտարարութիւնը, որ Դեկտեմբեր 26 թուականը կը կրէ, և մօտաւորապէս հետեւեալն է .

«41 տարեկան եմ, ամուսնացած, երեք զաւակներ ունիմ, կինս հիւանդանոցն է: Ամերիկեան քաղաքացի եմ եւ դաշնակցական: Ս. Խաչ եկեղեցի գացի Դեկտ. 24-ին ժամը 9-30—10 ի ատենները: Կոմիտէի վերջին քէյսսեղանին ներկայ էի: 100—150 հոգի կային հոն: Արքեպիսկոպոսին անունը չյիշուեցաւ: Ասկէ երկու տարի առաջ Ս. Խաչ եկեղեցի գացած եմ մէկ անգամ: Շաբաթուան ընթացքին իմացայ որ Դուրեան Արքեպիսկոպոս պիտի պատարագէր հոն: Ես անոր գործունէութեան մէկ մասին հակառակ իսկ մէկ մասին ալ համակիր էի: Օսկան երկանեանի հետ միասին եկեղեցի գացինք, բայց անիկա ձախ կողմը նստաւ, իսկ ես աջ կողմը նոյն շարքին վրայ: Ուրիշ դաշնակցական չտեսայ: Երբ Արքեպիսկոպոսը միջանցէն կը յառաջանար դէպի խորան կոխը սկսաւ: Ես անոր վրայ չյարձակեցայ: Ուզեցի դուրս փախչիլ, վար ինկայ, քերելս մէկը գարկաւ ինծի: Դուրսը Կարապետ Զատիկեան իմ օձիքէս բռնեց: Մատքէնս Լէյլէկեան գրեթէ չորս շաբաթ ինձմէ առաջ նստած էր աջ կողմը: Նշան Սարգիսեանն ալ հոն տեսայ: Ես չեմ գիտեր թէ դանակը որո՞ւ քով էր: Լէյլէկեանին յարձակում գործելը չտեսայ:»

Յետ միջօրէի նիստին առաջին վկան էր Վաղարշակ Օտապաշեան, որ պատմեց թէ սպանութեան օրը եկեղեցի գացած էր և աջ կողմի ետեւի երրորդ շարքին վրայ նստած էր:

Դատախազ. — Դատարանին մէջ կը տեսնե՞ս ոեւէ մէկը, որ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակեցաւ:

Վկայ. — Այո:

Դատախազ. — Վար իջիր և ցոյց տուր:

Վկան վար իջաւ և մատնանշեց ամբաստանեալներ Սարափեան և Միրիճանեան:

Դատախազ .— Դեկտ. 24-էն առաջ Սարաֆեանը կը ճանչնայի՞ր :

Վկայ .— Երկու-երեք շաբաթէ ի վեր :

Դատախազ .— Միրիճանեանը կը ճանչնա՞ս :

Վկայ .— Այո, երկրէն կը ճանչնամ :

Դատախազ .— Սարաֆեանին ի՞նչ ընելը տեսար :

Վկայ .— Անիկա ձախ կողմի չորրորդ կամ հինգերորդ շաբթին վրայ նստած էր, երբ Արքեպիսկոպոսը այդ շաբթէն կ'անցնէր, տեսայ որ Սարաֆեան անոր գլխուն զարկաւ, ետեւէն :

Դատախազ .— Միրիճանեանին ի՞նչ ընելը տեսար :

Վկայ .— Անիկա ալ, որ Սարաֆեանին հետ նոյն շաբթին վրայ էր, աթոռին վրայ ելաւ եւ Արքեպիսկոպոսը անցած ատեն անոր զարկաւ :

Հակահարցաքննութիւն՝ Մր. Շէրիտընի կողմէ :

Մր. Շէրիտըն .— Սարաֆեանը Արքեպիսկոպոսին թաղը դուխէն ձգե՞ց :

Վկայ .— Ժիշդ այդ պահուն թաղը դուխը չէր :

Մր. Շէրիտըն .— Երբ Արքեպիսկոպոսը դէպի Դրդ կամ Տրդ նստարանը կը յառաջանար, դուն տեսա՞ր որ մէկը անոր առջեւէն յարձակում դործեց :

Վկայ .— Իմ ուշադրութիւնս այս երկուքին (Սարաֆեան եւ Միրիճանեան) վրայ դարձած էր. ես ուրիշ բան չտեսայ :

Մր. Շէրիտըն .— Դուրեան Յանձնախումբի ժողովին ներկայ եղա՞ծ ես :

Վկայ .— Ո՞ր մէկ ժողովի : Հրապարակային ժողովին ներկայ եղած եմ :

Մր. Շէրիտըն .— Դաշնակցական ես :

Վկայ .— Ոչ :

Մր. Շէրիտըն .— Դաշնակցութեան հակառակ ես :

Վկայ .— Մասնաւոր հակառակութիւն չունիմ :

Յետոյ ըսաւ թէ Դեկտեմբեր 28 ին դատախազ Քօհ-

նի մօտ դացած եւ իր տեղեկութիւնները հաղորդած է ու անոնք զրի առնուած են: Մը. Շէրիտըն ուղեց հասկընայ սովորականին պէս թէ վկան տեւէ մարդու հետ խօսած է, վկան սրտասխանեց թէ Դեկտ. 27-ին, եկեղեցիին մէջ, ուր ուրիշ վկաներ ալ հաւաքուած են եղեր, ինք Լեւոն Դաճաճեանին խօսած է: Վկային Դեկտ. 28ի յայտարարութեան եւ այսօրուան վկայութեան միջեւ տեւէ տարբերութիւն չկար:

Այս վկայութեան աւարտումէն յետոյ կարդացուեցաւ Հէրրի Սարաճեանին Դեկտ. 28 ին ըրած յայտարարութիւնը, որուն ամփոփումը հետեւեալն է. —

«24 տարեկան եմ, ամուսնացած, եւ մէկ զաւակ ունիմ: Երկու տարի է որ Դաշնակցութենէն հրաժարած եմ: Կոմիտէի վերջին քէյսսեղանին ներկայ եղայ. 200-ի չափ մարդ կար: Բոլորը դաշնակցական չէին: Ես ինքզինքս անդամ չեմ նկատեր: Սը. Խաչ եկեղեցւոյ անդամ չեմ, սակայն իմ բոլոր ազգականներս հոն կը յանախեն: Ես ալ հոն կ'երբայի ամիսը գոնէ երկու անգամ: Կիրակի առաւօտ ժամը 9-ին իմացայ որ Դուրեան Արքեպիսկոպոս պիտի պատարագէր եւ քարոզէր հոն: Ես հպարտ կը զգայի Սրբազանով եւ իրեն համակիր էի: Շատ գէշ եւ անպատուութեամբ զգացի այդ դէպքին համար: Երբ եկեղեցի հասայ ժամը 10-15 ին, եկեղեցին բաւական լեցուն էր: Զախ կողմը երրորդ կամ չորրորդ շարքին վրայ էի: Երբ Արքեպիսկոպոսը իմ քովէս անցաւ. երեսն խաչակնքեցի ի յարգանս իրեն: Անոր վրայ չյարձակեցայ: Ինծի դէմ եղածը սուտ ամբաստանութիւն է, հակառակորդի մը կողմէ ըսուած: Ես կիսն եւ զաւակ ունիմ, ինչո՞ւ այդ բանը պիտի ընեմ: Ես Արքեպիսկոպոսին հակառակ եղած չեմ, միշտ սիրած եմ զայն: Կոիւին չմասնակցեցայ: Եկեղեցիէն դուրս քաղեցի: Սրբազանին պահապանը տեսաւ զիս: Երբեք ըսած չեմ քէ Արքեպիսկոպոսը երկար

կեանք պիտի չունենայ: Ես չփախայ, հապա միայն դուրս ելայ եւ փողոցը կեցայ հետաքրքրութեան համար: Ոստիկանները եկան ու ես չփախայ: Երբ մաշարան վերադարձայ, տիկնոջս ընի քէ կռիւ տեղի ունեցած էր, չըսի քէ Սրբազանը սպաննուած էր: Եկեղեցիէն մեկնելէս առաջ լսեցի որ ոմանք կ'ըսէին քէ մեռած է, իսկ ուրիշներ՝ ողջ է: Ուրիշ դաշնակցականներ կային հոն, բայց անունները չեմ գիտեր: Ես տեսայ որ Երկանեանը միջանցքին մէջ ցատկեց, սակայն չեմ գիտեր քէ ինչո՞ւ: Լէյլէկեանը չեմ մանչնար: Չեմ գիտեր քէ դանակը գործածողը ո՞վ եղած է: Ես կ'ուզեմ օգնել ձեզի եթէ կրնամ: Ասիկա անարդարութիւն է իմ անձիս դէմ»:

Օրուան վերջին վկան Խաչիկ Քէչիշեան անունով մէկն էր, որ եկեղեցիին դրան առջեւ եղած է սպանութիւնը դործուած պահուն եւ ինք տեսած է որ Անդրէասեան, Չալիքեան, Մօղեան եւ Երկանեան եկեղեցիէն դուրս քշուած են: Տեսած է որ Չատիկեան բռնած է Մօղեանը եւ Երկանեանը, իսկ ուրիշներ Չալիքեանը բռնած են: Ինք ուրիշ մէկը բռնած է եղեր, սակայն Միրիճանեան բռնեցքի հարուածով զինքը գետին վրաւորած է ու իր բռնած մարդը փախած է: Անդրէասեան քանի մը մարդոց կ'ըսէ եղեր որ հեռանան այդ տեղէն:

Այս վկան երեք տարբեր առիթներով յայտարարութիւններ տուած է, Դեկտ. 26, 28 եւ Ապրիլ 26 թւականներով: Այս երեք յայտարարութիւնները միասնաբար կը լրացնեն այսօր վկայութիւնը:

Շէրիտընի խիստ հակահարցաքննութեան տակ վրկան խոստովանեցաւ թէ ինք դաշնակցականներէն վախնալուն համար բոլոր դիտցածները առաջին առթիւ չէրած:

ՊԱՏՐԱՍՏԷ ԻՐ ՎԿԱՆՆԵՐԸ

Միայն երկու վկաներ կային այսօր: Մնացած ժամանակը յաակացուեցաւ ամբաստանեալներէն ուսմանց դրասոր յայտարարութեանց ընթերցումին:

Առաջին յայտարարութիւնը Ճան Միրիճանեանինն էր, Դեկտ. 28-ին առնուած Դատախաղ Քօհնի կողմէ: Հետեւեալը ամփոփումն է այդ յայտարարութեան. —

«41 տարեկան եմ, սէյլզմէն, Ամերիկեան քաղաքացի: Երկուքուկէս տարի առաջ դաշնակցական եղայ: Կոմիտէի թէյասեղանին ներկայ չէի: Դուրեան Արքեպիսկոպոսի դործունէութեան հակառակ չեմ: Սբ. Խաչ Եկեղեցի հասայ ժամը 10.30-ին առեկները: Առաջին անգամն էր որ հոն կ'երթայի: Այդ եկեղեցւոյ անգամ չեմ: Նախապէս չէի գիտեր թէ Դուրեան Արքեպիսկոպոս հոն պիտի ըլլար: Լեւոն Գաֆաֆեանէն իմացայ այդ պարագան: Դիչերը Գաֆաֆեանին տունն էի: Ժամը 7.30-ին անկողինէս ելայ, ու Գաֆաֆեանին հետ եկեղեցի դացինք: Չախ կողմի երրորդ շարքի միջանցքի երկու ավանները դաւեցինք: Ես երկրորդ ավանին վրայ նստայ, իսկ Գաֆաֆեան առաջին ավանին: Երբ Արքեպիսկոպոսը մօտեցաւ ոտքի ելայ: Երեսս խաչակնքեցի: Անոր վրայ չյարձակեցայ, ուրիշ մէկուն յարձակելը չտեսայ: Երբ Արքեպիսկոպոսը անցաւ ժողովուրդը սկսաւ խոնուիլ եւ զիրար հրմշակել: Լեւոնին ըսի. «Քալէ երթանք»: Զիս դուրս հրեցին ու աստիճաններէն վար ինկայ: Ուէ մէկուն յարձակիլը չտեսայ: Ով որ կ'ըսէ թէ ես Արքեպիսկոպոսին վրայ ցատկած եմ թող ապացուցանէ այդ: Ես Արքեպիսկոպոսը մօտիկ ընելու դացի, այդ էր եկեղեցի երթալուս պատճառը:»

Օրուան առաջին վկան էր Անդրանիկ Տէսթեան, որ այսպէս վկայեց:

«Դեկտ. 24-ին եկեղեցի դացի: Երբ ներսի դրան առջև հասայ տեսայ որ ահագին իրարանցում կար: Դրան վրայ կանգնեցայ»:

Դատախազ.— Ուսէ մէկուն Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակիլը տեսա՞ր:

Վկայ.— Այո:

Դատախազ.— Վար իջիր եւ ցոյց տուր թէ զո՞վ տեսար:

Վկան աթոռէն վար իջաւ եւ մատնանշեց ամբաստանեալ Միհրան Զատիկեանը: Յետոյ պատմեց թէ Զատիկեան աթոռի մը վրայ կանգնած էր ու երկու ձեռքերով Արքեպիսկոպոսին ուսը կը սեղմէր, ձախ կողմէն:

Դատախազ.— Ատկից յետոյ Զատիկեան ի՞նչ ըրաւ:

Վկայ.— Սկսաւ դուրս փախչիլ: Իմ քովէս անցաւ, ես ալ իր ետեւէն վազեցի. փորձեց ինծի զարնել, բայց ես ձեռքիս դաւաղանով անոր գլխուն զարկի, դաւաղանըս կոտրեցաւ: Զատիկեան յաջողեցաւ փախչիլ:

Երկու կտոր եղած դաւաղանը ներկայացուեցաւ դատարանին:

Հակա-հարցաքննութեան պահուն յայտնի եղաւ որ վկան 28 տարիէ ի վեր Ամերիկա է: Մր. Շէրիտըն պնդեց որ Անդլիերէն խօսի, սակայն վկան բոլորովին մերժեց մէկ բառ խօսիլ:

Դեկտ. 24-ին իր ըրած յայտարարութեան մէջ վկան ըսած է. «Թխադոյն վերարկուով մէկը ինծի զարկաւ, ես վար ինկայ ու դաւաղանս կոտրեցաւ: Մարդը չեմ ճանչնար»:

Մր. Շէրիտընի հարցապնդումին վրայ վկան յայտարարեց թէ այդ յայտարարութիւնը ճշմարտութիւն չի պարունակէր, թէ ինք այդպէս ըսած է, որովհետեւ վախցած է:

Յունուար 18-ին, Զատիկեանի ձերբակալուած օ-

բը, վկան տուած է երկրորդ յայտարարութիւն մը, որուն մէջ կ'ըսէ թէ իրեն զարնողը Միհրան Չատիկեան եղած է։ Այդ օր դատախաղի գրասեղանին մէջ իրեն ցոյց արուած են քանի մը մարդիկ ու ինք անոնց մէջէն Չատիկեանը ճանչցած է։

Երկրորդ յայտարարութեան մէջ ալ հակասութիւն մը երեւան եկաւ։ Վկան ըսած է «Չատիկեան զաւադանով մը գլխուս դարկաւ», փոխանակ ըսելու «Ես զաւադանով Չատիկեանի գլխուն դարկի»։

Այս հակասութիւնները մեծ հաճոյք կը ստանձանեն պաշտպան փաստարանին, որովհետեւ ան կը հաւատայ թէ ատոնք կրնան վկային ամբողջ վկայութիւնը չէզոքացնել։

Մը. Շէրիտըն.— Դեկտ. 24-էն առաջ Միհրան Չատիկեանը կը ճանչնայի՞ր։

Վկայ.— Երբեք տեսած չեմ զինքը։ Չէի ճանչնար։

Մը. Շէրիտըն.— Երբ Եկեղեցւոյ մուտքի դրան առջեւ հասար կուի, կա՞ր։

Վկայ.— Այո։

Մը. Շէրիտըն.— Ժողովուրդը զուրս կը խուժէ՞ր։

Վկայ.— Չատիկեան առաջին անձն էր որ զուրս փախաւ, եւ ես անոր ետեւէն վազեցի։

Մը. Շէրիտըն չմոռցաւ իր անխուսափելի հարցումը. «Դուրեան Յանձնախումբի ունէ մէկ անդամին հետ տեսնուած ես»։ Վկային պատասխանը «ոչ» էր։

Իսկապէս բոլորովին նորութիւն մ'եղաւ Միհրան Չատիկեանի զրաւոր յայտարարութիւնը Յունուար 18 ին։ Չատիկեան այդ օր Եկեղեցին ըլլալը բոլորովին կ'ուրանայ։ Ստորեւ կը կարգաք այդ յայտարարութեան կարեւոր մասերը։

«Պրուքին կը բնակիմ։ Ատենէ մը ի վեր անդործ եմ, եւ Նունիլինի կողմէ վճարուած շարաթական \$20-ով կ'ադրիմ։ Ամուսնացած եմ։ Տասներկու տարիէ ի վեր է որ զաջնակցական եմ եւ Բէթրըսընի Կոմիտէին կը

սլատկանիմ: Դեկտեմբեր 24-ին ես հիւանդ էի ու եկեղեցի չգացի: Արքեպիսկոպոսին դործունէութեան հակառակ են շատ մարդիկ: Ես ալ կ'ըսեմ թէ անիկա սիալներ դործած է: Բնաւ չեմ ըսած «Լաւ է որ սլահապանով պտտի, մենք պիտի սպաննենք զինքը»: Իմացած էի որ Սր. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ պիտի պատարագէր, ամէն մարդ գիտէր ատիկա: Այդ օր ես տունէն դուրս չելայ: Պրուքլինէն ժամը 9.30 ին ատենները Չարլզ Չալիքեան մեղի եկաւ եւ մինչեւ ժամը 11 մընաց: Եղբայրս ալ տունն էր, ու միասին ճաշեցինք: Նիւ Եորք չիջայ այդ օր: Ես Արքեպիսկոպոսին դադափարներուն թշնամի էի եւ ոչ թէ իր անձին: Նիւ Եորքի Կոմիտէի վերջին ժողովին դացած չէի: Տիկ. Ճէմիլէ Տէմիրճեանի բնաւ ըսած չեմ թէ «Արքեպիսկոպոսը պիտի սպաննենք, եթէ պահապան չունենայ»: Անդրանիկ Տէսթէեան զիս չի կրնար ճանչնալ, որովհետեւ ես Նիւ Եորք չէի: Արթին Համբաշեան չի կրնար զիս եկեղեցիին մէջ տեսած ըլլալ, որովհետեւ այդ օր ես հիւանդ սլառկած էի: Անոր ըսածը սուտ է: Ես ուրիշ բան չունիմ ըսելիք: Այս մարդիկը կեանքիս մէջ տեսած չեմ: Այնքան գիտեմ որ ես եկեղեցիին մէջ չէի այդ օր:»

ՏԻԿ. Վ. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆԻ ԱՆՈՒՆԸ ՅԻՇՈՒԱԾ

ԻԲՐԵԻ ԴԱՆԱԿԸ ԲԵՐՈՂ

Նիւ Եորք, Դշ., Յունիս 20.— Դատախաղ Քամինըսքի, հնարամիտ ճարպիկութեամբ մը, իր փաստերու շարքը կը լրացնէր խիստ ազդու եւ տպաւորիչ վճռակայութիւնով մը: Մանուկ Յակոբեանն էր այդ վկան, Ս. Խաչ եկեղեցիէն քանի մը քայլ անդին դրաւած ճաշարանի մը շէֆը, որ կ'եփէ ամէն տեսակ համադամ կերակուրներ — «շիշ ֆէպպ, սալմա, տօլմա, խա-

պուրիզա եւն. եւն. 2 : Եթէ ճիւրին հաւատայ Յակորեանի վկայութեան, աներկբայօրէն կը հասնի այն եղբակացութեան թէ Գուրեան Արքեպիսկոպոսի սղանութիւնը կատարուած չէ խելագար մոլեռանդի մը ձեռքով, հապա արդիւնք է կանխամտածուած եւ մասնաւորապէս ծրագրուած դաւադրութեան մը, ու այս դաւին մէջ բաժին ունեցած են ոչ միայն ամբաստանեալներէն շատերը հապա ուրիշներ ալ, որոնց կապակցութիւնը երեւան հանուած չէ :

Մանուկ Յակորեանի վկայութենէն յայտնի եղաւ որ կայ տասներորդ ամբաստանեալ մը որ իր օձիքը ձեռք տուած չէ տակաւին եւ որուն անունը դադտնի կը պահուի : Գատախաղին եւ դատաւորին կողմէ մէկէ աւելի անգամներ հրահանգ տրուեցաւ որ ամէն անգամ երբ ստիպուի այդ անձանօթ մարդուն անունը գործածել՝ զայն կոչէ Մր. X, որպէս զի ճիւրին, ամբաստանեալները եւ հետաքրքիր ունկնդիրները անոր անունը չիմանան :

Հետաքրքրական է կարդալ Յակորեանի հարցաքննութիւնը ամբողջութեամբ :

Գատախաղ Քամիւնսֆի. — Քանի՞ տարեկան ես :

Վկայ. — 64 տարեկան :

Գատախաղ. — Ի՞նչ գործով կը զբաղիս :

Վկայ. — Գործաւոր եմ :

Գատախաղ. — Դեկտեմբեր 24, 1933-ին ի՞նչ գործով կը զբաղէիր :

Վկայ. — Ճաշարանի մէջ խոհարար էի :

Գատախաղ. — Ո՞ւր կը գործէիր իբրեւ խոհարար :

Վկայ. — 1530 Սթ. Նիքքլս Կլընիւ :

Գատախաղ. — Գիտե՞ս թէ Ս. Սալ եկեղեցին ուր է :

Վկայ. — Այո :

Գատախաղ. — Քու գործած տեղէդ քանի՞ պլաֆ հետու է :

Վկայ. — Կէս պլաֆ մինչեւ եկեղեցւոյ փողոցին

անկիւնը, իսկ կէս պլաֆէն ալ պահաս, անդին:

Դատախազ.— Օհաննէս Անդրէասեանը կը ճանչնա՞ն:

Վկայ.— Այո:

Դատախազ.— Քանի՞ տարիներէ ի վեր:

Վկայ.— Հինգ կամ վեց տարի:

Դատախազ.— Վերջին անգամ ե՞րբ տեսար դայն:

Վկայ.— Դեկտեմբեր 24-ի օրը իմ գործած ճաշաբանը եկաւ:

Դատախազ.— Առաւօտո՞ւն թէ կէսօրէ յետոյ:

Վկայ.— Առաւօտուն, ժամը 9-ը քանի մը վայրկեան անցած:

Դատախազ.— Անդրէասեան մինա՞կ էր, թէ ուրիշ մէկը կար իր հետ:

Վկայ.— Նախապէս ուրիշ մէկը եկաւ, քանի մը վայրկեան նստաւ եւ յետոյ Անդրէասեան ներս մը տաւ:

Դատախազ.— Այդ միւս անձը կը ճանչնա՞ն:

Վկայ.— Եթէ տեսնեմ կը ճանչնամ:

Դատախազ.— Մը. X-ն էր:

Վկայ.— Այո:

Դատախազ.— Երբ Անդրէասեան ներս մտաւ ու Մը. X նստած էր, ճաշարանին մէջ ուրիշ ո՞վ կար:

Վկայ.— Ես եւ Գերմանացի աղջիկ սպասարկող մը:

Դատախազ.— Անդրէասեան եւ Մը. X ի՞նչ ըրին:

Վկայ.— Երկու սուրճ ապսպրեցին եւ սկսան խօսիլ:

Դատախազ.— Դուն անոնց խօսակցութիւնը լսեցի՞ր:

Վկայ.— Այո, լսեցի:

Դատախազ.— Անոնց սեղանին որքա՞ն մօտ էիր:

Վկայ.— Ես խոհանոցին դրան առջեւ էի, Անդրէասեան իմ կողմս էր իսկ Մը. X անոր քով:

Դատախազ .— Խոհանոցի դրան որքան մօտ էին :

Վկայ .— Գրեթէ երեք սոք :

Դատախազ .— Նախապէս ո՞վ խօսեցաւ :

Վկայ .— Անդրէասեան :

Դատախազ .— Խօսակցութիւնը անդիւրեղնօ՞վ էր թէ հայերէնօ՞վ :

Վկայ .— Հայերէն լեզուով :

Դատախազ .— Անդրէասեան ի՞նչ ըսաւ Մր . X ին :

Վկայ .— Անդրէասեան սուրճը առաւ եւ սկսաւ խօսիլ . «Այսօր ամէն բան կարգադրուած է . Առաջնորդը չհասած մենք հոն պիտի ըլլանք» : Այդ պահուն Մր . X-ը բան մը ըսաւ չհասկցայ : Յետոյ Անդրէասեան ըսաւ . «Անկարելի է , այսօր չազատիր , Ահարոնեանի կի-նը դանակը պիտի բերէ» :

Ունկնդիրները , կարծես բոլորը միասին , զսպուած ճիչ մը արձակեցին : Օրերով սպասած էին Տիկ . Ահարոնեանի անունը իմանալու վկայի մը բերէն : Ասդիէն անդիւրեղն լսած էին որ եկեղեցի դանակ տանողը անիկա եղած էր , սակայն , «Աստուած իմ» , ինչո՞ւ չէր յիշուեր անոր անունը» : Արդե՞օք սուտ էին տարածայնութիւնները : Վերջապէս շատեր զոհացում ստացած էին , մէկը զտնուած էր որ ամբաստանելի մը բերնով ըսած էր թէ «Տիկ . Ահարոնեանը դանակը պիտի բերէ» :

Դատախազ .— Անդրէասեանի այդ խօսքերէն յետոյ անոնք ի՞նչ ըրին :

Վկայ .— Սուրճերին կիսատ ձգեցին եւ դուրս ելլելով եկեղեցիին կողմը քալեցին :

Դատախազ .— Քու զործած ճաշարանիդ քով կրօսրբի խանութ մը կա՞յ :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Այդ օր այդ կրօսրբի խանութը դա-ջի՞ր :

Վկայ .— Հոն շատ անգամ կ'երթամ : Այդ օր ա-ստօտեան ժամը 10-30-ին առնենք զայի :

Դատախազ.— Հոն մէկը տեսա՞ր որ կրնաս ճանչնալ:

Վկայ.— Այո:

Դատախազ.— Վար իջիր եւ մատնանշէ այն մարդը որ կրօւրբի խանութին մէջ տեսար:

Վկան վար իջաւ եւ իր մատովը ցոյց տուաւ ամբաստանեալ Ճուան Կօնդալէս Չալիքեանը:

Դատախազ.— Այժմ նկարագրէ Չալիքեանի հագուստը:

Վկայ.— Անոր հագուստը մասնաւոր ուշադրութիւնս չգրաւեց: Միայն գիտեմ թէ Խէկ չէր հագած եւ շապիկին կուրծքին վրայ արեան բիծեր կային:

Դատախազ.— Այդ թուականէն առաջ Չալիքեանը տեսա՞ծ էիր:

Վկայ.— Շատ անգամներ — ճաշարանին եւ կրօւրբի խանութին մէջ:

Դատախազ.— Անոր ի՞նչ ըսիր երբ շապիկին վրայ արիւն տեսար:

Վկայ.— Քովը դացի, չաքէթը բոնեցի եւ ըսի. «Ի՞նչ է այս, ի՞նչ պատահեցաւ»:

Դատախազ.— Անիկա ի՞նչ պատասխանեց:

Վկայ.— Մատը խածնելով ըսաւ, «Եկեղեցի էիմք, Առաջնորդը սպաննեցիմք»:

Դատախազ.— Ահարոն Վարդանեան անունով մէկը կը կը ճանչնա՞ս:

Վկայ.— Այն ատեն ճանչցայ:

Դատախազ.— Երբ Չալիքեան իր մատը բերնին մէջ դրաւ ու ըսաւ «Առաջնորդը սպաննեցինք» Վարդանեան ի՞նչ ըսաւ:

Վկայ.— Վարդանեան իր ձեռքով Չալիքեանի բերանը գոցեց եւ ըսաւ.— «Սո՛ւս, սո՛ւս»:

Դատախազ.— Անկէ յետոյ ո՞ւր դացիր:

Վկայ.— Երբ Առաջնորդին սպաննուիլը լսեցի վաղեցի փողոցին անկիւնը:

Գատախաղ.— Հոն մնացի՞ր թէ՛ ևս եկար:

Վկայ.— Ետ եկայ:

Գատախաղ.— Ո՞վ տեսար:

Վկայ.— Երբ վերադարձայ Անդրէասեան Քէնտրիկ-
եանի կրօնքի խանութին առջևն էր, նոյն պահուն
Չալիքեան և Վարդանեան խանութէն դուրս կ'ելլէին:

Գատախաղ.— Այդ տեսն Անդրէասեան ի՞նչ ըսաւ
կամ բրաւ:

Վկայ.— Անդրէասեան ըսաւ. «Փախէ՛ք, փախէ՛ք,
մեռաւ, բան մը մի ըսէ՛ք»:

Գատախաղ.— Յետոյ ինչ պատահեցաւ:

Վկայ.— Երբ տաիկա լսեցի ճաշարան մտայ, ու-
րովհետեւ կրակին վրայ կերակուր դրած էի:

Այնպէս թուեցաւ որ Մր. Շէրիտըն անակնկալի
եկած էր: Մտնաւոր ճիղ մ'ըրաւ իր յուզումը ծածկե-
լու համար, ժպտեցաւ և իրր թէ ուրախ տրամադրու-
թեան տակ հարցուց.

Մր. Շէրիտըն.— Ի՞նչ կ'եփէիր:

Վկայ.— Ամէն տեսակ կերակուր:

Մր. Շէրիտըն.— Ի՞նչ տեսակ, անունները տուր:

Վկան սկսաւ համբել կերակուրներ, «տօլմա, սար-
մա, փիլաւ...»: Մր. Շէրիտըն ընդմիջեց «կը բաւէ,
կը բաւէ»: Բոլորին տրամադրութիւնը վայրկենապէս
փոխուած էր: Ամէն մարդ բարձրաձայն խնդաց:

Մր. Շէրիտըն Գատախաղէն պահանջեց և ստա-
ցաւ վկային դրաւոր յայտարարութիւնը որ պատրաստ-
ուած ու ստորագրուած էր 1934 Ապրիլ 19-ին: Կար-
գաց: Այժմ դառնութեան զգացում մը կ'արտացոլար
անոր դէմքին վրայ: Խորհրդակցեցաւ Անդրէասեանի
հետ ու յետոյ դարձաւ վկային:

Մր. Շէրիտըն.— Քանի՞ տարի է որ Ամերիկա կը
դառնոյ:

Վկայ.— 23 տարի:

Մր. Շէրիտըն.— Կ'ուզեմ որ իմ հարցումներուս անդլիերէնով պատասխանես:

Վկայ.— Անդլիերէն խօսիլ չեմ գիտեր (Հայերէնով):

Մր. Շէրիտըն.— Ես չատ պարզ պիտի խօսիմ:

Վկայ.— Այ տօնդ սրիք ինկլիշ: Քու ըսածներդ կրնամ քիչ մը հասկնալ, բայց իմ ըսելիքներս չեմ կրնար ըսել:

Մր. Շէրիտըն.— Յունուար 17-ին կամ 18-ին, երբ Անդրէասեան ոստիկանատուն տարուած էր, դուն հոն դացի՞ր եւ զինքը տեսա՞ր: Անդլիերէնով պատասխանէ:

Վկայ.— Հարցումդ չեմ հասկնար. Այ տօնդ սրիք ինկլիշ, այ քէլ եռւ,— պոռաց վկան:

Երբ հարցումը Թարգմանի միջոցով հայերէնի վերածուեցաւ, վկան պատասխանեց. «այո»:

Մր. Շէրիտըն.— Այդ օր դրաւոր յայտարարութիւնով մը պատմեցի՞ր ճաշարանին մէջ Անդրէասեանի եւ Մր. X-ի միջեւ եղած խօսակցութիւնը:

Վկայ.— Հոն դացի օր մը. Թուականը չեմ յիշեր: Լիւթէնընթը ինծի հարցուց թէ եկեղեցի՞ն էի Դեկտ. 24-ին, ես պատասխանեցի որ հոն չէի. որուն վրայ անիկա ըսաւ. «հիմակ դնա ուրիշ ատեն կը կանչենք քեզ»:

Մր. Շէրիտըն.— Ատկից առաջ ոեւէ ոստիկանի կամ դատախազի ըսած էիր Անդրէասեանի եւ Մր. X-ի մասին զիտցածներդ:

Վկայ.— Ինծի հարցուցին եւ ես պատասխանեցի թէ այդ երկուքը տեսած էի:

Մր. Շէրիտըն.— Այդ երկուքին միջեւ եղած խօսակցութիւնը լսած ըլլալդ ոեւէ մարդու ըսած էիր:

Վկայ.— Ես ոեւէ մէկուն բան մը չեմ ըսած:

Մր. Շէրիտըն.— Կը վախնայի՞ր:

Վկայ.— Անշուշտ կը վախնայի: Ոմանք երկիրէն

կը ճանչնայի . գիտէի թէ կրնան մարդ սպաննել :

Մը . Եւրիտըն .— Ուէ՛ք մէկը դրամ տուա՞ծ է քեզի այս վկայութեան համար :

Վկայ .— Ես խղճիս թելադրանքին համաձայն կը խօսիմ եւ ոչ թէ դրամի համար :

Մը . Եւրիտըն .— Յունուար 18-էն առաջ խիղճ ունէ՞ր :

Վկայ .— Այո , ունէի , հիմակ ալ ունիմ , ու դրամի պէտք չունիմ :

Մը . Եւրիտըն .— Երբ Յունուար 22-ին Մարգասպանական Դատարանին մէջ Անդրէասեանի դէմ վկայութիւն կը մատուցուէր , դուն հոն դացա՞ծ էիր :

Վկայ .— Ես Կրէնտ Ճիւրիին առջեւ ելայ միայն , այդ գիտեմ :

Դատախաղ Քամինսքի յայտարարեց թէ Յունուար 22-ին Մարգասպանական Դատարանին մէջ Մանուկ Յախորեան վկայութեան կանչուած չէր :

Մը . Եւրիտըն .— Յունուար 18-ի ատենները ոստիկանատան մէջ թաղգմանի միջոցա՞ւ խօսեցար :

Վկայ .— Օրը չեմ գիտեր : Գիտեմ թէ ոստիկանատան դացի առաջին անգամ երբ Անդրէասեան ձերբակալուած էր :

Մը . Եւրիտըն .— Հայ ոստիկան մը կա՞ր հոն :

Վկայ .— Շատ մարդիկ կային :

Մը . Եւրիտըն .— Ոստիկան Իսքէնտէրեանը հո՞ն էր :

Վկայ .— Երբ Անդրէասեան ներս բերուեցաւ անիկան հոն էր :

Մը . Եւրիտըն .— Գիտէ՞ր որ Իսքէնտէրեան հայերէն կրնար խօսիլ :

Վկայ .— Քանի մը բառ խօսեցաւ ինծի , այն ատեն հասկեցայ որ Հայ է :

Մը . Եւրիտըն .— Գիտէ՞ր թէ ոստիկան է :

Վկայ .— Ձէի գիտեր , առաջին անգամ էր որ զինքը կը ականէի :

Մր. Ծէրիտըն.— Քեզի ըսա՞ւ թէ ոստիկան է ինք:
Վկայ.— Ոչ:

Մր. Ծէրիտըն.— Քեզի ըսա՞ւ որ այս դատին վը-
րայ կը գործէ:

Վկայ.— Ես իրենց ըսի թէ այսչափ միայն գիտեմ
եւ ոչ աւելի: Որովհետեւ կը վախնայի:

Մր. Ծէրիտըն.— Յունուար 18 ին բոլոր գիտցած-
ներդ ըսի՞ր:

Վկայ.— Ոչ, բոլորը չըսի, որովհետեւ վախցայ ը-
սել: Յետոյ սըփիմա (հրամանագիր) ստացայ եւ Ապ-
րիլ 18-ին կամ 19-ին գացի:

Մր. Ծէրիտըն.— Ապրիլ 19էն առաջ ոեւէ հայու
քու պատմութիւնդ ամբողջութեամբ ըսա՞ծ ես:

Վկայ.— Ոչ: Ես միայն Դատախազին օֆիսը գա-
ցած եւ իմ պատմութիւնս ըրած եմ Ապրիլ 18-ին կամ
19-ին:

Մր. Ծէրիտըն.— Ոեւէ մէկը քեզ հոն ղրկե՞ց:

Վկայ.— Ոչ ոք:

Մր. Ծէրիտըն.— Յունուար 18-ին քեզի ոեւէ հար-
ցում ըրի՞ն:

Վկայ.— Եթէ ընէին ալ պիտի չպատասխանէի, ո-
րովհետեւ կը վախնայի:

Մր. Ծէրիտըն.— Վախդ ե՞րբ փախաւ:

Վկայ.— Երբ դատախազին գրասենեակը գացի:
Այն ատեն ամէն բան ըսի:

Յետոյ Մր. Ծէրիտըն կարգաց վկային գրաւոր
յայտարարութիւնը, որ յար եւ նման էր այսօրուան
տուած վկայութեան:

Մր. Ծէրիտըն շարունակեց իր հարցաքննութիւնը,
բաղում անդամներ կրկնելով իր հարցումները — «Մէ-
կը քեզի եկա՞ծ է»: «Մէկուն բան ըսա՞ծ ես». «Քեզի
գրամ տրուա՞ծ է», եւայլն եւայլն: Վկան տուաւ նոյն
պատասխանները, ու ամենադոյզն չափով չփոխեց իր
վկայութիւնը: Յետոյ իմացայ որ այս մարդուն վախը

հիմ ունի եղեր. ան ալ Կարապետ Զատիկեանի նման սպառնալիք ստացած է :

Յակոբեանի վկայութեան յաջորդեց ընթերցումը Հուան Կ. Չալիբեանի, Դեկտ. 26, 1933 թուակիր յայտարարութիւններուն Յունուար 18-ին եւ Ապրիլ 21-ին ստորագրուած :

Չալիբեանի յայտարարութեան ամփոփումը հետեւեալն է .—

«28 տարեկան եմ, ամուրի, դաշնակցական: Կօմիտէի վերջին ժողովին ներկայ չէի: Սր. Խաչ եկեղեցի հասոյ ժամը 10 ին, եւ ետեւի ձախ կողմի երկրորդ շարքին միայն նստայ: 100-ի չափ մարդ կար եկեղեցին: Երկանեան եկաւ եւ քովս նստաւ: Միայն երեք անգամ այդ եկեղեցին դացած եմ. վերջին անգամ Դեկտ. 24-էն դրեթէ մէկ տարի առաջ: Իմացած էի որ Արքեպիսկոպոսը հոգ պիտի ըլլար: Ես անոր համակիր չէի: Եկեղեցիին մէջ տեսայ 3—4 ուրիշ դաշնակցականներ, առնունները չեմ գիտեր: Երբ Արքեպիսկոպոսը իմ առջեւէս անցաւ եւ յառաջացաւ, տեսայ որ մարդ մը ուրիշի մը կը դարնէր բռնեցօքով: Ես սեւէ մէկուն Արքեպիսկոպոսին միայն յարձակիլը չտեսայ: Ես ալ չյարձակեցայ: Չէի գիտեր որ դանակ գործածած են: Տեսայ որ մարդիկ կը կռուէին: Եթէ գիտցած ըլլայի թէ այդպիսի բան պիտի պատահէր հոն, պիտի չերթայի: Երբ տեսայ որ ամէն մարդ իրար անցած էր, ես պոռացի. «Կեցէ՛ք, մի՛ կռուիք, բոլորս ալ հայեր ենք»: Մէկը իմ գլխուս դարկաւ: Ես Կորկոտեանի առջեւ էի: Յետոյ կրօսրրիի խանութը դացի եւ շապիկս փոխեցի: Ոստիկանատուն չգացի բողոքելու թէ մէկը ինծի զարկած էր, որովհետեւ եղածին կարեւորութիւն չտուի: Չէի գիտեր թէ Արքեպիսկոպոսը սպաննուած էր: Առտուն ժամը 9:30-ին անգամ մը կրօսրրիի խանութը դացի, իսկ երկրորդ անգամ կռիւէն վերջ: Արբահամը ինծի հետ էր: Միտաին թէքսի առինք եւ սըպուէյի կայարա-

նը դացինք, ո՛ր կայարան՝ չեմ գիտեր. Լէքսինկթըն է—
վընիւի էքսքրէսը առինք: Պատուոյս վրայ կ'երդնում
որ կայարանին անունը չեմ գիտեր: Ես Արքեպիսկոպոսին
վրայ չյարձակեցայ: Անիկա ինձմէ գրեթէ 8 ոտք
հեռու էր: Ուէէ մէկուն նշան չտուի: Առաջին առիթով
տեսայ որ մեր տղաքը (դաշնակցականներ) կը ծեծուին,
եկեղեցիէն չփախայ, հապա դուրս ելայ, կամաց կա—
մաց քալեցի կրօնըրի խանութը: Արրահամին հետ
միասին թէքսի առինք: Արրահամը իմ բարեկամս չէ:
Կառավարին մօտաւորապէս 50 սէնթ վճարեցինք: Ար—
րահամը կառավարին տուաւ կայարանին անունը: Յե—
տոյ տուն դնացի: Եկեղեցիին մէջ տեսայ որ դաշնակ—
ցականներու վրայ յարձակեցան: Տեսայ որ Լէյլէկեանը
կը ծեծեն: Չեմ գիտեր ինչո՛ւ: Տեսայ որ Լէյլէկեանին
երկու աչքերն ալ սեւցած էին»:

Օհաննէս Անդրէասեանի առաջին յայտարարու—
թեան ամփոփումը հետեւեալն է.—

«Նիւ Եորքի Կոմիտէի քլըպապահն եմ. 42 տարե—
կան եմ, ամուրի, դաշնակցական եղած եմ 1910 ին:
Ես Սբ. Խաչ եկեղեցիէն ներս չմտայ. դուրսի դրան
առջեւ փողոցն էի: Հոն հասայ ժամը 11—ին Կոմիտէի
յառաջիկայ հաւաքոյթին յայտարարութիւնները ցըր—
ուելու: Առաւօտուն անկողնէս ժամը 9:30 ին ելայ: Ան—
միջապէս եկեղեցի չգացի, ածիլուեցայ, նախաճաշ ա—
ռի եւ յետոյ դացի: Չէի գիտեր թէ Արքեպիսկոպոսը հոն
պիտի ըլլար: Կոմիտէի վերջին ժողովին մէջ անոր ա—
նունը չյիշուեցաւ: Ինծի համար տարբերութիւն չէր
ըներ թէ Արքեպիսկոպոսը ի՞նչ ըրած էր: Բնաւ չէի
իմացած որ Արքեպիսկոպոսը հող պիտի ըլլար: Երբ հոն
հասայ, ժողովուրդը խռնուած էր: Կորկոտեանը տե—
սայ դուրսը. կռիւը ներսը կը շարունակուէր: Ես Կոր—
կոտեանին երբեք չեմ ըսած թէ յաջորդը ինք պիտի ըլ—
լայ: Կարապետ Զատիկեանին երկու մարդ բռնելը չտե—
սայ: Երկանեանը եւ Մօյեանը կը ճանչնամ, երբեմն քը—

յըսըր կուգան: Եւ 5—6 վայրկեանէն աւելի չմնացի հոն: Կրօսարբի խանութը չգացի, միայն առջեւէն անցայ: Չալիբեանը կը ճանչնամ: Չայն խանութին մէջ չտեսայ, հապա դուրսը, եւ չէի գիտեր թէ Արքեպիսկոպոսը մեռած է, կէսօրէն յետոյ դադանի ոստիկաններէն իմացայ: Մեր ընկերներուն չեմ ըսած որ Արքեպիսկոպոսի սպանման առթիւ խրախճանք ընեն: Փողոցը՝ տեսայ որ ոստիկան մը Լէյլէկեանը բռնած էր. չեմ յիշեր թէ ոստիկանէն խնդրեցի որ Լէյլէկեանը ազատ ձգէ: Սարգիսեանը չտեսայ հոն: Երէկ առաջին անգամն էր որ Կարապետ Չատիկեանը տեսայ. եւ անոր ոտքով չեմ դարկած:»

Օհանէս Անդրէասեանի երկրորդ յայտարարութիւնը, Ապրիլ 21, 1934.

«Եկեղեցի հասայ ժամը 11-ին: Անկից առաջ ժամը 10 ին Արաքս ճաշարանը գացի, ուր ըլլալը չեմ գիտեր, կարծեմ 1530 Սթ. Նիքըլս Էվընիւն է: Ծաշարանին խոհարարը կը ճանչնայմ: Հետո ուրիշ մէկն ալ կար: Երկուքս միասին ճաշարան մտանք. այդ անձը ճաշարանին մէջ չի գործեր: Մեր կուսակցութեան ուրիշ մէկ անգամը չտեսայ: Կրնայ ըլլալ որ Մր. X-ը դէմքով ճանչնամ: Ծաշարանին մէջ մէկուն հետ խօսեցայ, սակայն չեմ գիտեր թէ միեւնոյն ա՞նձն է: Խօսեցանք մեր յոռաճիկայ ձեռնարկին մասին: Անոր դաշնակցական ըլլալը չեմ գիտեր: Խոհարարը կը ճանչնամ, բայց մականունը չեմ գիտեր: Եթէ փողոցը հանդիպիմ անոր, կը ճանչնամ զինքը: Մայք անունով գիտեմ զայն: Ծաշարանը շատ սղօտիկ է: Մենք խոհանցի դուռնէն երկու երեք քայլ հեռու նստած էինք: Հոն կեցայ 15 վայրկեանի չափ: Տիկ. Ահարոնեանը լաւ կը ճանչնամ: Եկեղեցիի շուրջը չտեսայ զայն: Անիկա շարաթը մէկերկու անգամ քրլպ կուգայ: Երբ եւ եկեղեցի հասայ ժողովուրդը դուրսը խոնուած էր: Եկեղեցիին մէջ ինչ պատահած ըլլալը չէի գիտեր: Հարցուցի, ինձի ըսին որ

բան մը պատահած էր, կռիւ եղած էր ներսը: Միայն այդքան իմացայ: Յայտարարութիւնները չցրուեցի: Կէսօրէ վերջ լսեցի որ Արքեպիսկոպոսը սպաննուած է: Կրօսըրիի խանութը դիտեմ: Ձալիքեանը տեսայ երբ անիկա այդ խանութին առջեւէն կ'անցնէր: Ձեմ խորհրթի թէ խօսեցայ անոր հետ: Իր վրայ արտասովոր բան մը չնշմարեցի: Գլխարկ չունէր, մասնաւոր ուշադրութիւն չտուի անոր: Ես իմ անձնական դադափարներս ունիմ Արքեպիսկոպոսի մասին: Դաշնակցական ժողովներու կ'երթամ երբ ժամանակ ունենամ: Ժողովներու որոշ օր չկայ: Երբ ժողով ըլլայ «Հայրեմի» մէջ կը ծանուցուի, կամ նամակ կը դրկուի: Կոմիտէն 100—120 անդամ ունի: Վերջին ժողովը Դեկտեմբեր 14—ին էր: Ես ուշ գացի այդ ժողովին, մեծ բազմութիւն կար: Ժողովէն յետոյ թէյասեղան ունեցանք: Իբրեւ քլրպապահ չաբաթը 20 տուար կ'առնեմ: Այդ գումարը մուտքէն կը պակսեցնեմ ու մնացածը վարչութեան կը յանձնեմ: Լէյլէկեան Նիւ Եորքի Կոմիտէին ատենադպիրն է: Կուսակցութիւնը կոմիտէներ ունի Ամերիկայի ամէն կողմը: Լէյլէկեան դնումներուն հետ գործ չունի: Վարչութիւնը չաբաթը անգամ մը ժողով կ'ունենայ: Լէյլէկեան այդ ժողովներուն ներկայ կ'ըլլայ: Ես վարչութեան անգամ չեմ: Դեկտեմբեր 24—ի Կիրակի օր 27—րդ փողոցի եկեղեցին ալ պատարագ ունէր: Իմ պարտականութիւններէս մին յայտարարութիւններ ցրուել է: Մէկը չկար որ Սր. Խաչ եկեղեցին երթար, այդ պատճառաւ ես գացի: Նախապէս մաս մը յայտարարութիւն 27րդ եկեղեցին տարի եւ սեղանին վրայ դրի, ու անկէ վերջ Ս. Խաչ եկեղեցին գացի: Ես հոն երկար չմնացի որ մեր ընկերները տեսնէի: Ես չեմ ըսած «փախէ՛ք տղաք, փախէ՛ք, մեռաւ, մարդու բան մի ըսէ՛ք»: Ասկից աւելի բան մը չունիմ ըսելիք:»

Այսօրուան վկայութիւններով վերջացաւ կառավարութեան վկայներուն շարքը: Ժամը 3:20—ին Դա-

տախաղ Քամինըսքի յայտարարեց թէ կառավարութիւնը կը դռնանար ինը ամբաստանեալներու դէմ ներկայացուած փաստերով: “The government rests” ըսաւ Մր. Քամինըսքի:

Կարգը պաշտպան փաստարանին եկած էր, իր պաշտպանեալներու ի նպատակ վկայութիւններ ներկայացնելու դատարանին: Մր. Շէրիտըն խնդրեց դատաւորէն որ քիչ մը ժամանակ տրուի իրեն իր վկաններուն հետ խօսելու, եւ անոնց վկայութեան շարքը պատրաստելու համար: Յետոյ փափաք յայտնեց որ մինչեւ ներկուշարթի Յունիս 25, դադար տրուի: Դատախաղ Քամինըսքի հաւանեցաւ այս դադարի առաջարկին, ու դատաւորը ընդունեց զայն եւ ըստ այնմ հրահանգեց երդուեալները:

Մ. ԼԵՅԼԵԿԵԱՆ ԵՒ Ն. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ԿԸ ՀԱՐՅԱՔԵՆՆՈՒԻՆ

ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐԻՆ ՏԵՌՕՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԿԸ ԿԱՐԴԱՑՈՒԻՆ

Նիւ Եորք, Յունիս 26, ԲՀ. — Այսօր դատարանը ամբողջովին զբաղեցաւ ինը ամբաստանեալներէն երկուքին — Լէյլէկեանի եւ Սարգիսեանի — հարցաքննութեամբ:

Ժամը 10:30-ին, պաշտպան փաստարան Շէրիտըն՝ պահանջեց եւ ընդհ. դատախաղ Քամինըսքի հաւանեցաւ որ երդուեալ դատաւորները (նիւրիմ) պահ մը բացաւ հային դատաւորին հետ մասնագիտական կէտի մը շուրջ խորհրդակցելու:

Մր. Շէրիտըն դիտել տուաւ դատաւորին թէ դատախաղութեան կողմէ ներկայացուած վկայութեանց մէջ արժէքաւոր հիմունք պակսելով՝ ամբաստանեալներու անպարտ արձակուիլը օրէնքի պահանջն է:

Պէտք է ըսել թէ Մր. Շէրիտընի այս պահանջը արդարացնող պատճառները այնքան թոյլ էին, որ աւելի արուեստական երևոյթ մը տուին Շէրիտընի խօսքերուն ու համոզուած մարդու մը արտայայտութիւնը չէին:

Ընդհ. դատախազ Քամինսքի աւելի քան 10 վայրկեան տեւողութեամբ վերաքաղով մը ծանրացաւ մէն մի ամբաստանեալի ոճիրի մասնակցութեան բաժնին եւ իրենց դէմ վկայութեանց եւ փաստերուն վրայ, ու մատնանշելով գլխաւոր վկայութեանց հիմնական մասերը՝ պահանջեց որ դատաւորը մերժէ պաշտպան փաստաբանի առաջարկը, ու դատին ճակատագիրը ձգուի երդուեալներու ատեանին: Դատաւորը ընդունելով Մր. Քամինսքիի պահանջին արդարացիութիւնը՝ հրամայեց որ երդուեալները ներս գան եւ իրենց տեղերը դրաւն:

Մր. Շէրիտըն ճարահատ սկսաւ հարցաքննել Լէյլէկեանը (Մատթէոս): Սովորական ընթացիկ հարցումներէ վերջ ամբաստանեալի տարիքին, այս երկիրը գալուն, գրադման եւ բնակավայրին նկատմամբ, անցաւ հիմնական հարցումներու:

Մր. Շէրիտըն.— Ո՞ր ծնած ես:

Լէյլէկեան.— Բալուի Հաւաւ գիւղը:

Շ.— Ե՞րբ եկած ես այս երկիրը:

Լ.— 1913 ին, եւ հաստատուեցայ Բրավիտէնս:

Շ.— Ընդհ. պատերազմին կամաւոր գացի՞ր:

?.— Այո, 1917 Օգոստոս 12-ին մեկնեցայ, եւ երեք տարի Լէգէոնին մէջ ծառայելէ ետք, 1920 Օգոստոսին վերադարձայ Նիւ Եորք, եւ Բրավիտէնս գործելու համար: 1930 Մայիսին Նիւ Եորք հաստատուելով՝ դաշնակցական կոմիտէին մէջ քանի մը ամիս գործեցի, եւ յետոյ 49րդ փողոցը մսավաճառի խանութ մը բացի:

Շ.— Դաշնակցութեան անդամ ես:

Լ.— Այո:

Ծ. — 1933 Դեկտեմբերին անդամ էիր Նիւ Եորքի կոմիտէին :

Լ. — Այո :

Ծ. — Հայոց մէջ ծանօթ մէկն ես :

Լ. — Այո, Բրադիտէնսի մէջ լաւ կը նանչնամ իմ հայրենակիցներս եւ ինծի ծանօթ շրջանակի հայերը :

Ծ. — Անցեալ 10 տարիներուն հայոց հանրային դորձերուն մասնակցած ես :

Լ. — Այո, եւ անոնց տուած եմ իմ անձնական եւ բարոյական օժանդակութիւնս :

Ծ. — Ամուսնացած ես :

Լ. — Այո, երկիրը : Բայց կրնա մեռած ըլլալով տը-
ղաս 1929 ին հոս բերել տուի :

Ծ. — Պոսթոն գտնուած ես երբեք :

Լ. — 1930 էն ի վեր բնաւ դուրս ելած չեմ Նիւ-
Եորքէն :

Ծ. — 1933 Նոյ. 26-ին Պոսթոն էիր եւ հոն Ծօմբի
Էմբրիւի հայ եկեղեցին գտնուած ես, Նշան Սարգիս-
եանի հետ եւ կամ՝ առանձինն :

Լ. — Բնա՛ւ, ո՛չ Պոսթոն գտնուած եմ եւ ոչ ալ ե-
կեղեցիին ուր ըլլալը գիտեմ : Ես այդ օրը Նիւ Եորք էի
իմ խանութիւ մէջ :

Ծ. — Նոյ. 26, 1933 ին, հայ եկեղեցիին մէջ Պոս-
թոն, ձեռքդ սեւէ կնոջ մը ուսին դնելով ըսած ես թէ
դո՛ւք սակէ դացէք, մենք կարեւոր դորձ ունինք հոս :

Լ. — Ո՛չ բնաւ : Ես Նիւ Եորք էի այդ օրը, Ժամը
1-ին խանութիւս գոցելով հիւանդ բարեկամի մը այցե-
լութեան դացի. Ժամը 2.30 ին կէսօրէ վերջ հոն հասայ
եւ հիւանդը քիչ վերջը մեռնելով՝ ես հոն մնացի մինչեւ
Ժամը 12 : Հոն էին մեռեալին այրին Տիկ. Ներսէս Օս-
կանեան եւ պարագաները :

Ծ. — Ո՞ւր կը բնակէիր այդ միջոցին :

Լ. — Տղուս հետ խանութիւս ետեւի կողմը :

Ծ. — Դեկտ. 24, 1933 Կիրակի Ս. Պալ եկեղեցին
դացի՞ր :

Լ. — Այո : Առտուն 8:30 ին խանութս ձգելով 7-րդ
էվընիւի սրպուէյով Ս . Խաչ եկեեցին դացի :

Շ. — Ինչո՞ւ դացի :

Լ. — Ուրովհետեւ Արքեպիսկոպոսը լսած էի բնաւ,
եւ ուզեցի լսել զինքը :

Շ. — Քեզի հետ ո՞վ կար :

Լ. — Մինակս էի :

Շ. — Սոյն եկեղեցւոյն անդամ ես :

Լ. — Ոչ :

Շ. — Ե՞րբ հասար հոն :

Լ. — Ձեմ յիշեր թէ երբ :

Շ. — Հոն հասնելուդ՝ ո՞ր կողմը նստար :

Լ. — Երեսս դէպի խորանը՝ անկէ 4-րդ շարքին
վրայ մէջտեղերը նստայ :

Շ. — Պատարագի թափօրն սկսելէ առաջ ոեւէ դա-
դար տրուեցա՞ւ :

Լ. — Այո , բայց որչափ տեսելը չեմ գիտեր :

Շ. — Երբ թափօրն սկսաւ շարժիլ , ոտքի ելլող ե-
ղա՞ւ :

Լ. — Այո , բոլորը , ինչպէս սովորութիւն է նմանո-
րինակ առիթներու :

Շ. — Թափօրն երբ յառաջանալ սկսաւ՝ ի՞նչ ըրիք ,
ի՞նչ տեսար :

Լ. — Տեսայ որ թափօրը չէր յառաջանար :

Շ. — Երբ թափօրն շարժիլ սկսաւ ի՞նչ տեսար :

Լ. — Տեսայ մէկը Արքեպիսկոպոսին առջևի կողմը
եւ ուրիշներ անոր ետեւը :

Շ. — Ի՞նչ հադած էիր :

Լ. — Սեւի մօտ վերարկու մը : (Իրենց ցոյց տրուե-
ցաւ եւ հաստատեց թէ նոյն վերարկուն է) :

Շ. — Աջ ձեռքդ ձախի գրպանդ դրա՞ծ էիր :

Լ. — Ոչ :

Շ. — Միջանքի ծայրի նստարանին վրայ նստողի
մը հետ տեղդ փոխեցի՞ր երբեք :

Լ. — Ո՛հ, տեղէն չչարժեցայ:

Շ. — Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակեցա՞ր:

Լ. — Ոչ երբեք:

Շ. — Ձեռքդ դանակ ունէ՞ր:

Լ. — Ես դանակ մանակ չունէի ամիս մէջ:

Շ. — (Դանակը ցոյց տալով) Տեսա՞ծ ես այս դանակը նոյն օրը:

Լ. — Ես դանակ տեսած չեմ:

Շ. — (Շէրիտըն՝ սրտնեղած կը կրկնէ) Եկեղեցիին մէջ տեսար այդ դանակը:

Լ. — Ոչ, ես դանակ մանակ տեսած չեմ:

Շ. — Նպարաւաճառի խանութիդ մէջ այդ տեսակ դանակ կը գործածե՞ս:

Լ. — Ոչ, բայց ես գործիւ մէջ դանակ կը գործածեմ:

Շ. — Տիկին Ահարոնեան ըսուած կին մը կը ճանչնա՞ս:

Լ. — Այո, բայց ձեր ակնարկած Դեկա. Չէ-ի օրը եկեղեցիին մէջ տեսած չեմ գինքը:

Շ. — Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակեցա՞ր:

Լ. — Ոչ: Թափօրը դեռ մեղի չհասած խառնակութիւն մը փրթաւ դրան մօտ, ու ամէնքը վրաս յարձակեցան զաշնա՛կ, զաշնա՛կ ըսելով:

Շ. — Դանակ ունէ՞ր թեւիդ մէջ:

Լ. — Ոչ, ինչպէս ըսի, ոչ դանակ ունէի քովս եւ ոչ ալ դանակ պահած էի թեւիս մէջ: Ես տեղէն ալ չարժած չի:

Շ. — Ո՞ր ծեծեցին քեդ:

Լ. — Նստարանիս մէջ, յետոյ ոստիկանը ձերբակալեց զիս ու եկեղեցիին խուցը տարաւ:

Շ. — Նստարանին ո՞ր մասին վրայ նստած էիր:

Լ. — Մէջակեբը, ինչպէս ըսի:

Շ. — Վրադ ուէ՞ դանակ ունէ՞ր ձերբակալուած պահուդ:

Լ.— Այո, երկու փոքր դմելիներ, զորս զրպանէս առին:

Հոս Մր. Շէրիտըն ամբաստանեալը (Լէյլէկեան) աթոռէն վար կանչեց ու աշխատեցաւ անոր ճշդեւ տալ թէ ի՞նչ դիրքով կեցած էր Արքեպիսկոպոսին ուղղութեամբ:

Շ.— Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակեցա՞ր, ու անոր մարմնոյն վարի մասին մօտեցա՞ր, աջ ձեռքդ շարժեցի՞ր բնաւ:

Լ.— Ինչպէս ըսի, ես տեղէս չեմ շարժած բնաւ:

Շ.— Ձերբակալութենէդ վերջ ոստիկանատան մէջ ծեծեցի՞նք քեզ:

Ընդհ. Դատախազը առարկեց այդ հարցման եւ Դատաւորը իրաւացի գտաւ առարկութիւնը:

Շ.— Որքա՞ն ատեն ոստիկանատուն մնացիր:

Լ.— Մինչեւ ժամը 7 կ. վ.:

Շ.— Եկեղեցիէն ոստիկանատուն հասնելուդ հոն Հայեր տեսա՞ր:

Լ.— Այո, իսլամացող վկան (Չաքմաքճեանը) եւ ուրիշ երկու հոգի:

Շ.— Ն. Սարգիսեանն ալ հո՞ն էր:

Լ.— Այո:

Շ.— Ձեզմէ դատ ուրիշներ կայի՞ն:

Լ.— Ոչ:

Շ.— Ձեզի ի՞նչ ըրին ոստիկանատան մէջ:

Լ.— Մեզ ծեծեցին:

Շ.— Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակում գործեցի՞ր, 1933 Դեկտ. 24-ին Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ:

Լ.— Ոչ, նստարանէս դուրս չելայ բնաւ եւ բան չի տեսայ:

Այս մանրամասն ու գրեթէ տաղտկալի հարցաքննութեամբ (որ յաճախ դիտողութեանց տեղի կուտար) Պաշտ. Փաստաբանը կը ճգնէր անուղղակի հարց-պատասխաններով ուղղակի չէզոքացնել Լէյլէկեանի դէմ

տրուած՝ այնքան յատակ վկայութիւնները : Սակայն՝ նոյն իսկ այդ հարց-պատասխանները առիթ տուին որ Լ՛նդհ. Դատախաղը ջարդ ու փշուր ընէ Մր. Շէրիտընի թաքուն նպատակները, ու այսպէսով աւելի ամբաստնող է ամբաստանութեան կասկերը որոնք հետզհետէ կը պրկուէին Լէյլէկեանի շուրջ :

Քամինսփի .— Դուն Ն. Ե. Կոմիտէի քարտուղարն եմ :

Լէյլէկեան .— Այո :

Ք .— Իրեւ այդ, միակ մարդն ես որ Կոմիտէի 7 անդամները ժողովի կրնաս հրաւիրել — այնպէս չէ՞ :

Լ .— Այո :

Ք .— Բոորականտի կամ այլ կազմակերպական գործերու համար դիրենք կրնա՞ն ժողովի հրաւիրել :

Լ .— Այո :

Ք .— Եւ այդ հանդամանքով՝ ձեր Կեդր. Կոմիտէի հրամանները չէ՞ք գործադրեր :

Լ .— Չեմ գիտեր :

Ք .— Դաշնակ կազմակերպութեան Կանոնադրի տրամադրութեանց տեղեա՞կ ես :

Լ .— Այո :

Լ՛նդհ. Դատախաղը կը կարդայ դաշնակ կազմակերպութեան կանոնադրի 155, 156, 157 թիւ յօդուածները Տեոթ վերնադրին տակ :

Քամինսփի .— Սոյն յօդուածները դրուած են դաշնակ տեսակէտներուն հակառակողները ահաբեկելու համար, այնպէս չէ՞ :

Լէյլէկեան .— Ես չեմ գիտեր այդպէս բան մը : Դաշնակցութիւնը միայն իր թշնամիներուն դէմ կը կուտի եւ սղաննութիւններ չըներ :

Ք .— Բայց դուն Կոմիտէի պատասխանատու անդամ մը ըլլալով՝ ի՞նչպէս անդիտակ կը մնաս կանոնադրի տեւորիցմի տրամադրութեան :

Լուսթիւն . . . :

Ք. — Դուռն դաշնակցութեան անդամ մ'ես եւ իբր այդ չե՞ս պատկանիր այդ կազմակերպութեան ընդհանուր կազմին, եւ հետապնդեր անոր գործունէութիւնը աշխարհի զանազան կողմերը:

Լ. —

Ք. — Դուռն ո՞ր մէկին անդամ ես, տիեզերական (!) դաշնակցութեան Նիւ Եորքի Կոմիտէին:

Լ. — Դաշնակցութիւնը անկախ կազմակերպութիւն մըն է:

Ք. — Բայց դուռն տիեզերականին! անդամ ես, չէ՞:

Լ. — Այո:

Ք. — Իրողութիւն մը չէ՞ որ դաշնակցութեան անդամակցելէ առաջ՝ պէտք է ընդունիս անոր կանոնները, ծրագիրը եւ գործելու կերպը, ու հնազանդութիւն յայտնես գործադրելու համար վերէն եկած հրամանները, ամէն դնով:

Լ. — Դաշնակցութիւնը հայրենասիրական ընկերութիւն մըն է միայն:

Ք. — (Սրտնեղած շեշտով մը) Հարցմանս պատասխանէ այո եւ կամ ոչ:

Լ. — Այո:

Ք. — Երբ դաշնակ կազմակերպութեան միացար չընդունեցի՞ր անոր քաղաքական եւ կազմակերպական երկու տեսակ տեռօրիզմը:

Լ. — Դաշնակցութիւնը Տեռօրիզմ չէ:

Ք. — Ձե՞ս գիտեր որ ըստ այդ կանոնադրին Հայաստանի Թշնամիները տէռօրի կ'ենթարկուին:

Լ. — Դաշնակցութիւնը բնաւ սպանութիւն ըրած չէ:

Ք. — Ձեր ծանուցումները Պոսթոնի ձեր պաշտօնաթերթին «Հայրենիք»ի մէջ՞ կը հրատարակուին:

Լ. — Այո:

Ք. — Նոյն «Հայրենիք» պաշտօնաթերթին մէջ դուռն Թղթիկեան անունով յօդուած չե՞ս գրած:

Լ. — Ոչ : Ես դրել չեմ գիտեր , միայն կը կարդամ , կը հետեւիմ անոր ուղղութեան եւ կը քննադատեմ անոր սխալները :

Ք. — Դաշնակցութեան Ընդհ. Կանոնադրութիւնը ունի՞ն :

Լ. — Քոյն չունիմ :

Ք. — Ոստիկանատան մէջ հարցաքննութեանց պահուն Ընդհ. Դատախազի Օղնական Մր. Քօհնի մօտ ուրացած ես Կօմիտէի քարտուղար ըլլալդ :

Լ. — Ոչ , չեմ ուրացած :

Հոս Քամինաքի Լէյլէկեանի բթացած յիշողութիւնը թարմացնելու մտօք , կը կարդայ անոր նախկին յայտարարութիւնները :

Ք. — Ինչո՞ւ նախապէս ուրացար եւ հիմա կ'ընդունիս քարտուղար ըլլալդ :

Լ. — Ես չեմ ուրացած :

Ք. — Մր. Քօհնի ինչո՞ւ պատասխանեցիր թէ դաշնակցական տեսած չես եկեղեցիին մէջ , ու վերջը ընդունած ես տեսած ըլլալդ երբ դէմ առ դէմ բերուած ես փաստին հետ : Հիմա յիշողութիւնդ թարմացուր երբ կը կարդամ նախկին յայտարարութիւններդ զորս Մր. Քօհնի բրած ես :

Ք. — (Արդալէ վերջ) Ինչո՞ւ ուրացար թէ եկեղեցիին մէջ դաշնակցական չկայ : Ինչո՞ւ :

Լ. — Ես ըսի որ եկեղեցի մինակ դացի , բայց հոն հասնելուս Նշան Սարգիսեանը տեսայ :

Ք. — Ճիշդ չէ՞ որ Մր. Քօհնի կողմէ Նշան Սարգիսեանի անունը յիշուելէ վերջ միայն՝ ընդունեցիր դայն հոն տեսած ըլլալդ :

Հոս ամբաստանեալը շփոթած անկապ պատասխաններ կուտայ : Ընդհ. Դատախազը կը սաստէ զայն կարգալոյ իր (Լէյլէկեանի) երկու յայտարարութիւնները սրոնք տրամադծօրէն կը հակասէին իրարու : Շէրիալն կ'առարկէ այդ երկու հակառակ յայտարարու-

Թեանց ընթերցումին, բայց Դատաւորը իրաւունք կուտայ Քամինսքիի որ կը կարդայ հարցումները:

1.— Քու կազմակերպութեանդ պատկանողներէ ոեւէ մէկը տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ: Այս հարցումին պատասխանած ես թէ չես տեսած:

2.— Սարգիսեան դաշնակցական է: Այո, եղած է պատասխանդ, հիմա ինչո՞ւ կ'ուրանաս: Մր. Քօհն այս հարցումները քեզի չըրա՞ւ: Ինչո՞ւ ուրացար:

Լ.— Ես պատասխանեցի ինծի եղած հարցման: (Հոս Դատաւորը ընդմիջելով կը հարցնէ ամբաստանեալին: — Սարգիսեանէն զատ ոեւէ դաշնակցական տեսա՞ծ ես եկեղեցիին մէջ):

Քամինսքի կը կարդայ Լէյլէկեանի հետեւեալ պատասխանը, «Դաշնակցութենէն քանի՞ հոգի կային եկեղեցին եւ դուն ըսիր թէ բաւական թիւով հայեր կային այս կողմերէն: Ասոնցմէ քանի՞ հատը տեսար եկեղեցիին մէջ:

Լ.— Ես ոեւէ դաշնակցական չտեսայ եկեղեցին: Զիս այնքան ծեծեցին որ ես մարդ չտեսայ:

Դատաւորը կը սաստէ ամբաստանեալը, որ տեսածը պատմէ միայն:

Լ.— Ո՛չ ոք չեմ տեսած:

Ք.— Հոս դիմացդ նստող միւս եօթը ամբաստանեալներէն ոեւէ մէկը հոն չտեսա՞ր:

Լ.— Ո՛չ:

Ք.— Դուն ըսիր թէ խորանի կողմէն սկսելով 4-րդ նստարանն էիր, եւ նախկին յայտարարութեանդ մէջ ալ ըսած ես թէ դրանք քով խառնակութիւն կար թափօրն սկսած պահուն: Ի՞նչպէս եղաւ որ քու վրադ յարձակեցան:

Լ.— Չեմ գիտեր, ես նստարանիս մէջ էի երբ դաշնա՛կ, դաշնա՛կ ըսելով վրաս յարձակեցան:

Ք.— Արքեպիսկոպոսը ո՞ւր տեսար երբ դաշնակ, դաշնակ կը պոռային:

Լ. — Ես բան չտեսայ :

Ք. — Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այդ 6 ոտք եւ 2 մատ բարձր մարդը չտեսար :

Լ. — Ես երեսոս այն կողմն անդամ չդարձուցի :

Ք. — Քիչ մը առաջ դուն չըսի՞ր թէ ժողովուրդը ոտքի կ'ելլէ երբ Արքեպիսկոպոսի թափօրը կը սկսի : Ըսել կ'ուզես թէ Արքեպիսկոպոսը եկեղեցիին մէջ ունէ տեղ չտեսա՞ր :

Լ. — Ըսի թէ թափօրը կանդ առած էր ու Կարապետեան Եպիս. ը տեսայ :

Ք. — Ըսել կ'ուզես թէ չտեսա՞ր Արքեպիսկոպոսը , որ Կարապետեան Եպիս. ի կը հետեւէր :

Լ. — Ես թափօրը միայն տեսայ :

Ք. — Թափօրի ընթացքին աչքովդ չտեսա՞ր Արքեպիսկոպոսը :

Լ. — Կոնստնս միշտ թափօրին կողմն ըլլալով՝ չտեսայ զինքը :

Ք. — Միջանցքին մէջ ո՞ւր տեղ տեսար թափօրը :

Լ. — Ի՞նչ գիտեմ քանիերորդ նստարանին մօտ , քանի որ ես Արդ. շարքին վրայ էի :

Ք. — Ժողովուրդի խառնակութեան ընթացքին՝ դուն ո՞ւր էիր :

Լ. — Նստարանիս վրայ , իմ տեղս :

Ք. — Ո՞վ տեսար թափօրին առջեւը :

Լ. — Մարդ չտեսայ :

Ք. — Յոյց տուր թէ թափօրին առջեւի անձը քանի՞ քայլ հեռու էր քեզմէ :

Լ. — Ես ի՞նչ գիտեմ :

Ք. — Դուն լսեցիր վկաներու ըսածները թէ 6—7-րդ շարքին վրայ էիր :

Լ. — Այո , լսեցի , բայց սխալ են անոնք :

Ք. — Ընկեր Մօզեանը կը ճանչնա՞ս :

Լ. — Այո :

Ք. — Լսեցի՞ր որ ան վկայեց թէ ինքը 3-րդ կամ 4-

րդ շարքը նստած էր ձախէն, եւ դուն ալ իրմէ 2 կամ 3 շարք առաջ նստած էիր: Այս վկայութեան ի՞նչ ունիս ըսելիք:

Լ.— Ես չեմ գիտեր, ան կրնայ ըսած ըլլալ կամ ոչ:

Կը կարդացուի Մօզեանի նախկին յայտարարութիւնը, ըստ որում Երկանեան եւ Լէյլէկեան իրմէ 3—4 շարք առաջ նստած էին աջ կողմը:

Ք.— Հիմա կը յիշե՞ս ուր նստած ըլլալդ:

Լ.— Ինչպէս առաջ ըսի, ես 4—րդ նստարանն էի:

Ք.— Ինչո՞ւ այդ օրը եկեղեցի դացիր:

Լ.— Արքեպիսկոպոսի քարոզը լսելու:

Ք.— Ինչո՞ւ նախապէս ըսած ես թէ Արքեպիսկոպոսը տեսնելու դացի:

Լ.— Քանի որ վարի եկեղեցին չէր դար, ես ալ վերի եկեղեցին դացի իր քարոզը լսելու:

Ք.— Ժամը կ. ա. 8—ին Ս. Խաչ եկեղեցին էի՞ր:

Լ.— Ոչ, ես 8:30 ին ձգեցի խանութս:

Ք.— Մը. Քոհնն Հարցուցած է թէ Արքեպիսկոպոսին հակառակած ես, եւ դուն պատասխանած ես թէ ո՛չ անհատապէս, եւ մեր կաղմակերպութիւնը քննադատած է Արքեպիսկոպոսի ընթացքը Երեսփոխանական Ժողովին առթիւ, եռադոյնին հանդէպ իր վարմունքը, եկեղեցիները մեր կաղմակերպութեան դէմ փակել տալուն եւ Ժողովուրդը իրար ձգելուն:

Ք.— Ուրիշ ոեւէ ատեն տեսած էիր Արքեպիսկոպոսը:

Լ.— Ոչ:

Ժամը մէկ ըլլալով՝ դադար տրուեցաւ ու Ժամը 2:20 ին վերսկսեցաւ հարցաքննութիւնը:

Ք.— (Շարունակելով) Ուրացար թէ «Հայրեմիք»ի մէջ Թղթիկեան անունով յօդուած դրած չես: Նախապէս անունդ ի՞նչ էր:

Լ.— Արադիլեան:

Ք.— Այսինքն անդլիերէն սքոքֆ եւ Թրքերէն Լէյ-

լէկեան : Ուսէ ատեն Արագիլեան անունը դորձած եցի՞ր :

Լ. — Ոչ :

Ք. — Երկանեանը կը ճանչնա՞ս :

Լ. — Այո, 1913 էն ի վեր :

Ք. — Եկեղեցին տեսա՞ր գինքը :

Լ. — Ոչ :

Ք. — Պաշտամունքէն կէս ժամ առաջ ուր ըլլալդ
ընդունած ես :

Լ. — Զիս ծեծեցին, ոչինչ կրնամ յիշել :

Ք. — Քու խանութէդ Ս. Սաչ եկեղեցին, 7-րդ է-
վընի ի սրբոյէյոյ կրթալու համար որչափ կ'առնէ :

Լ. — Ի՞նչ գիտեմ :

Ք. — Երկանեանը չտեսա՞ր եկեղեցիին մէջ :

Լ. — Ոչ :

Քամինսքի յաջորդաբար ամբաստանեալներու ա-
նունները հարցուց եւ Լէյլէկեան պատասխանեց որ ոչ
մէկը տեսած է եկեղեցիին մէջ :

Ք. — Քանի որ 17 կամ 16 շաբաթ առաջ նստած էիր,
ի՞նչպէս եղաւ որ վրադ յարձակեցաւ :

Լ. — Չեմ գիտեր, խառնակութիւն կար, եւ 4-րդ
շաբաթի իմ նստարանիս վրայ էի :

Ք. — Ո՞ր կից սկսաւ կոխը :

Լ. — Չեմ գիտեր :

Քամինսքի հոս նկար մը կը ցուցնէ, զոր Լէյլէկե-
ան իրեն ըլլալը կը հաստատէ :

Ք. — Իր նախապէս ցոյց տուած վերաբերուն է, ինչ
որ չէր, Շէրիարն կը միջամտէ, կ'աշխատի հաստատել
որ միեւնոյն վերաբերուն է, որ կը կրէր եկեղեցիին մէջ :

Ք. — Ուսէ ատեն սեւէ տեղ սեւէ թերթի մէջ ծած-
կանունով յօդուած գրա՞ծ ես :

Լ. — Ոչ :

Ք. — Դուն նպարտաւճա՞ր ես :

Լ. — Այո :

Ք. — Երբ թափօրը առաջին անգամ շարժման մէջ
էր, ի՞նչ տեսար :

Լ. — Ուշինչ :

Քամինսքի հոս կանգ առաւ դռհացում ստացած ըլլալով թէ՛ ամբաստանեալը ոչ միայն իր բացարձակ ուրացումներով չկըցաւ հաստատել իր անմեղութիւնը, այլ ընդհակառակը ունկնդիրներուն մէջ (դաշնակցական ընկերներն ալ միասին) հաստատեց թէ՛ ինքը բռնուած էր ցանցին մէջ իբրեւ քաւութեան նոխադ, այդ ահռելի ոճիրը իրեն դործադրել տուողներուն :

ԱՄԲԱՍՏԱՆԵԱԼՆԵՐ ԿԸ ԶԱՆԱՆ ԻՆՔՁԻՆՔՆԻՆ

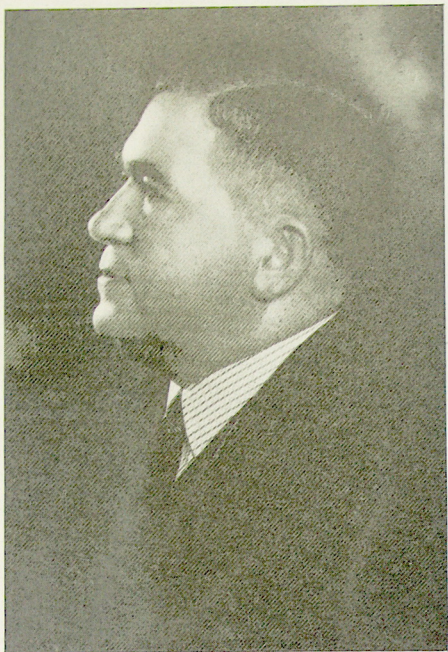
ԱԶԱՏԵԼ ՈՒՐԱՑՈՒՄՆԵՐՈՎ

ԿԸ ԲՈՆՈՒԻՆ ՈՒ ԿԸ ԴԱՌՆԱՆ ՀԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

ՑԱՆՑԻՆ ՄԷՋ

Նիւ Եորք, Յունիս 28. — Օդը սարսափելի հեղձուցիչ էր դատարանին մէջ, մանաւանդ դաշնակ համակիրներուն համար՝ որոնց էութիւնը կ'այրէր եւ յուսահատութիւնը կը լափլիզէր իրենց հոգին ի տես գլխաւոր ամբաստանեալի պատէ պատ դարնուելուն՝ Մր. Քամինսքիի հակահարցաքննութեան տակ : Ինչպէս պոչէն բռնուած իժը՝ կը գալարուի իր պրկումներուն մէջ մարմինը գետինը կը զարնէ թունալից լեզուն դուրս ձգած, նոյնն էր Լէյլէկեանի հոգեկան վիճակը : Ի դուր կը ջանար բացասական պատասխաններով եւ ուրացումներով պրծիլ իր գլխուն նետուած ջախջախիչ հարցումներէն : Քանի կ'ուրանար իրեն դէմ բերուած ականատեսներու անհերքելի վկայութեանց ճշմարտութիւնը՝ նոյնքան կը պրկուէր իր վիղն անցած շղթային մեծ օղակը : Եւ այդ տառապանքի վիճակին մէջ, սակայն՝ միշտ նոյն շնական քմծիծաղը շրթներուն, վար իջաւ իր աթոռէն, եւ իրեն տեղ կանչուեցաւ միւս դըլխաւոր ամբաստանեալը Նշան Սարգիսեան :

Նշան Սարգիսեան, ամբարտաւան երեւոյթով՝

ՆԻԻ ԵՈՐԳԻ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԱՂՏՆԻ ՊԱՇՏՈՆԵԻՅ ՊԵՏ
ՀԱՆ Զ. ՍԵԼԵՎԸՆ

յանձնապատասխան մէկն էր, իր պաղարիւնութիւնը յայտնապէս արուեստական ճիգ մ'էր, թուքը. յաճախ կը ցամքէր բերնին մէջ հակառակ լեզուով զայն քանկոյթը ջեղուն: Սարգիսեան գոռոզ էր ամբողջ հարցաքննութեան շրջանին եւ «հպարտ դաշնակցութեան պէս կազմակերպութեան մը պատկանելուն»: Եւ այս սին գոռոզութիւնը յամառեցաւ իրեն հետ ամբողջ հարցաքննութեան ընթացքին:

Ամբաստանեալին կարգ մը սովորական հարցումներ ընելէ վերջ՝ Պաշտ. Փաստարան Մր. Շէրիտըն կը հարցաքննէ զայն:

Շէրիտըն. — Ուրիշ անունով ալ կը ճանչցուի՞ս:

Սարգիսեան. — Այո, Գըրթիկեան:

Շ. — Ե՞րբ անդամագրուեցար դաշնակցութեան:

Ս. — 1913-ին, եւ անդամ եմ անկից ի վեր:

Շ. — Ո՞ւր կը բնակէիր:

Ս. — Բրավիտէնս, Բ. Ա. մինչեւ 1915:

Շ. — Մեծ Պատերազմին ո՞ւր գացիր եւ ե՞րբ:

Ս. — Կամաւոր գրուեցայ 1915-ին ու մեկնեցայ Թուրքերուն դէմ կռուելու մինչեւ երկու տարի, եւ 1917-ին Ամերիկա վերադառնալէ վերջ կամաւոր արձանագրուեցայ եւ Կիլիկիա մեկնեցայ, ուր երեք տարի մնալէ ետք՝ 1920-ին ետ գալով Բրավիտէնս հաստատուեցայ եւ հացագործութեամբ պարապեցայ:

Շ. — Ուրիշ ո՞ր քաղաքները գտնուած ես, եւ որքան ատեն:

Ս. — Երեք տարի Ֆրէզնօ, եւ 7—8 տարի ալ Տիթ-րոյթ, ուրիշ Նիւ Եորք եկայ 1932 ին:

Շ. — Դաշնակցութեան անդամ ես:

Ս. — Այո:

Շ. — 1933 Դեկտ. 24-ին Սր. Սաչ Եկեղեցին գացիր:

Ս. — Այո:

Շ. — Ե՞րբ եւ որո՞ւ հետ:

Ս. — Ժամը կէսօրէ առաջ 9.40-ին եւ մինակս:

Շ. — Լէյլէ կեանք տեսա՞ր :

Ս. — Այո, իմ հոն հասնելէս վերջը եկաւ :

Շ. — Ո՞րքէն ատեն եկեղեցիէն դուրս ելա՞ր :

Ս. — Այո, ծխելու համար :

Շ. — Ո՞րքէն մէկը գիտողութիւն բրա՞ւ քեզի :

Ս. — Ժամկոչը որ մի ծխեր, եթէ ծխես ոստիկան-ներուն կը յանձնեմ քեզ, բաւ :

Շ. — Ի՞նչ բրիր :

Ս. — Ետ ներս մտայ եկեղեցին :

Շ. — Եկեղեցին մտնելէդ վերջ՝ ո՞ր կողմը նստե-ցար :

Ս. — Աջ կողմը առջեւի հինդերորդ շարքին վրայ :

Շ. — Ո՞վ կար քովդ նստարանին վրայ քեզի ծանօթ :

Ս. — Ոչ ոք :

Շ. — Եկեղեցիէն դուրս գացի՞ր նորէն :

Ս. — Այո, երկրորդ անգամ բլլալով, եւ վերա-դարձիս՝ նախկին տեղս նստայ :

Շ. — Ուրիշ անգամ դուրս ելա՞ր :

Ս. — Այո, երրորդ անգամ բլլալով երբ տասը բո-սկի գաղար ծանուցուեցաւ : Եւ ներս վերադարձիս երրորդ շարքին վրայ սխալ նստէի երբ իրարանցում ե-ղաւ ու չկրցի նստիլ :

Շ. — Վերադարձիդ ի՞նչ բրիր, եւ ի՞նչ տեսար :

Ս. — Երբ տեսայ որ թափօրը կը յառաջանար, եւ նշմարելով որ երրորդ շարքի նստարանին վրայ տեղ կար՝ ուղեցի հոն երթալ : Բայց երբ սխալ նստէի խառ-նակութիւն մը ծագեցաւ :

Շ. — Դուն ձեռք վերցուցի՞ր Արքեպիսկոպոսին վը-րայ, բռնեցի՞ր զինքը :

Ս. — Արքեպիսկոպոսը առաջ էր եւ Ժողովուրդը իրար անցած, ինձմէ չատ հեռու :

Շ. — (Եկեղեցիին մէջ գտնուած դանակը ցոյց տա-լով ամբաստանեալին) : Այս դանակը տեսա՞ր 1933 Դեկտեմբեր 24-ին, կամ՝ ուրիշ ո՞րեւէ Ժամանակ :

Ս.— Բնաւ, ոչ այն տառն եւ ոչ ալ անկէ առաջ:

Շ.— Զայն երբեք տեսա՞ծ ես:

Ս.— Կեանքիս մէջ բնաւ տեսած չեմ այդ դանա-
կը, ոչ մէկու մը ձեռքը:

Շ.— Լէյլէկեանի յարձակիլը տեսա՞ր Արքեպիսկո-
պոսին վրայ:

Ս.— (Բերանը չորցած՝ լեզուովը կը ջանար քրջել
պատասխանելու-ատեն) Երբեք:

Շ.— Դեկտ. 24, 1933-ին, Ընդհ. Դատախաղ Մր.
Քօհնի կողմէ (Ժամը վեցին կէսօրէ ետք) Հարցաքննուե-
ցա՞ր:

Ս.— Այո:

Շ.— Արքեպիսկոպոսը դաշունահարեցի՞ր Հարց-
ման ի՞նչ պատասխանեցիր:

Ս.— Ես դաշունահարած չեմ գինքը եւ ոչ ալ հա-
կառակած եմ իրեն:

Շ.— Եկեղեցիին մէջ կու՞ւ տեսա՞ր:

Ս.— Այո:

Շ.— Տեսա՞ր որ Լէյլէկեանը կը ծեծեն:

Ս.— Ոչ, Ժողովուրդն այնքան իրար անցած էր որ
բան չտեսայ:

Շ.— Կու՞ւէն վերջ ի՞նչ ըրիր:

Ս.— Փողոց ելայ:

Շ.— Յետո՞յ:

Ս.— Երբ փողոցին հանդիպակաց կողմը կանգնած
էի՝ ոստիկաններու եկեղեցիէն ներս մտնելը տեսնելով
ես ալ իրենց հետեւեցայ:

Շ.— Ե՞րբ ձերբակալեցին քեզ:

Ս.— Փողոցը մինչ կը ծխէի:

Շ.— Ո՞վ ձերբակալեց քեզ:

Ս.— (Կը մատնանչէ դադտնի ոստիկանը որ ոտքի
կեցած էր այս տառն) Այո, այդ մարդը ձերբակալեց
զիս:

Շ.— Մինա՞կ էր քեզ ձերբակալող այս ոստիկանը:

Ս. — Հետք ուրիշ ոստիկան մ'ալ կար :

Շ. — Ո՛ւր էիր երբ ձերբակալուեցար :

Ս. — Եկեղեցիին առջև փողոցին դիմացի կողմը :

Շ. — 1933 Նոյեմբեր 26-ին Պոսթոն էի՞ր, Հայ Եկեղեցիին մէջ :

Ս. — Ես կեանքիս մէջ Պոսթոն անգամ դացած չեմ :

Շ. — Ձերբակալումէդ վերջ ո՛ւր տարուեցար :

Ս. — Եկեղեցիի ներանցքին մէջ դրան քովի խուցը :

Շ. — Ո՛րքան ժամանակ փողոցը սպասեցիք :

Ս. — Մօտ 15 վայրկեան :

Շ. — Ի՞նչ կ'ընէիր հոն :

Ս. — Կը սպասէի տեսնելու թէ ի՞նչ պիտի ընեն Լէյլէկեանի :

Շ. — Եկեղեցիին մէջ սեւէ մէկուն աչք ըրիր :

Ս. — Երբեք :

Շ. — 1933 Նոյեմբեր 26-ին ո՛ւր էիր :

Ս. — Խանութն :

Շ. — Ուրիշներ չալ կայի՞ն հոն :

Ս. — Այո, աղղականս որ կ'օգնէր ինծի, եւ տիկին մը որ հրաւիրեց զիս իրենց տունը երթալ հնդկահաւ ուտելու :

Պաշտպան փաստաբան Մր. Շէրիաւըն իր հարցաքննութեան ընթացքին ամբաստանեալէն իր ստացած պատասխաններով պահ մը յաղթական ու զոհուածակ — դանէ տուրեւութապէս — Նշան Սարգիսեանը ձգեց լ'նդհ. Դատախազի ողորմութեան : Բայց Մր. Քամինսքի զոհը իր մտղիլներուն տակ բռնող արծուի մը պէս փետտակեց ամբաստանեալի կողմէ շնականօրէն տըրտած պատասխանները, որոնք միայն ուրացում էին գէպերու, իրողութեանց եւ վկայութեանց :

Քամինսքի. — (Նշան Սարգիսեանի) Գիտե՞ս որ քու բնակած կողմերդ Հայոց Եկեղեցի մը կայ 27-րդ փողոցի վրայ :

Սարգիսեան. — Այո :

Ք. — Սբ. Խաչ եկեղեցի^ն մօտ է քեզի թէ 27-րդ փողոցի վրայի եկեղեցին :

Ս. — Այս վերջինը աւելի մօտ է :

Ք. — Ուրեմն ինչո՞ւ Սբ. Խաչ եկեղեցին դացիր Դեկտ. 24, 1933 ին :

Ս. — Պատճառ չկայ : Ուզած տեղս կ'երթամ :

Ք. — Արքեպիսկոպոսի Սբ. Խաչ եկեղեցին ըլլալը դիտէի՞ր կանխաւ :

Ս. — Ոչ :

Ք. — Ե՞րբ հասկցար որ Արքեպիսկոպոսը եկեղեցիին մէջն է :

Ս. — Երբ որ Ժողովուրդը ի կարգ հրաւիրուեցաւ :

Ք. — Քիչ առաջ Մբ. Շէրիտընի ըսիր թէ դուն երկու անգամ եկեղեցիէն դուրս ելար ծխելու պատրուակաւ, եւ վերադարձիդ նախկին տեղդ դրաւեցիր : Այնպէ՞ս է :

Ս. — Այո :

Ք. — Որչա՞փ ժամանակ նստած տեղդ մնացիր :

Ս. — Երբ դադարի ծանուցումը եղաւ, եւ առաջին անգամ 10 : 10 անցած դուրս ելայ :

Ք. — Առաջին անգամ ո՞րչափ մնացիր նստած տեղդ :

Ս. — Կէս ժամ :

Ք. — Երկրորդ անգամին որչա՞փ նստած մնացիր տեղդ :

Ս. — Տասը վայրկեան :

Ք. — Ըսել է, մօտ 40 վայրկեան նստած եղար : Քովդ քանի՞ հոգի կային :

Ս. — Ո՛չ ոք կար քովս :

Ք. — Քանի՞ երրորդ շարքին վրայ նստած էիր :

Լ. — 5-րդ նստարանը :

Ք. — Առջեւդ 4-րդ նստարանին վրայ Լէյլէկեանը տեսա՞ր :

Ս. — Այո, տեսայ :

Ք. — Ինչո՞ւ ուրեմն նախապէս ուրացար Լէյլէկ-
եանի ուր նստած ըլլալը ու հիմա կը խոստովանիս թէ
Ա—րդ չարքին վրայ նստած էր ան :

Ս. — Ես սատիկանստան մէջ ալ նոյն բանը (Լէյ-
լէկեանի ուր նստիլը) ըսի :

Ք. — Հոս դատարանին մէջ սեւէ մէկուն Լէյլէկ-
եանի ուր նստած ըլլալը ըսի՞ր : Ձըսի՞ր թէ Լէյլէկեան
եկաւ եւ առջեւիս նստարանը դրաւեց :

Ս. — Այո :

Ք. — Մը. Քոհնին ալ ըսի՞ր այս պարագան :

Ս. — Այո :

(Մը. Քամինսքի կը կարդայ Սարգիսեանի կողմէ
Մը. Քոհնի եղած յայտարարութիւնը, որուն մէջ ան
բոլորովին ուրացած էր թէ գիտէ Լէյլէկեանի ուր նըս-
տած ըլլալը) :

Ք. — Այդ օրը շերտաւոր (սքրայր) փողկապ դը-
րած էիր, չէ՞ :

Ս. — Այո :

Ք. — Երբ սատիկանն եկաւ քեզ ձերբակալելու, ի՞նչ
կ'ընէիր :

Ս. — Կը ծխէի :

Ք. — Ընչդ չէ՞ որ երբ սատիկանն եկաւ քեզ ձերբա-
կալելու՝ դուն վերարկուիդ օձիքը վեր դարձուցիր որ
փողկապը չտեսնուի :

Ս. —

Ք. — Կ'ըսէիր թէ կոխէն վերջ՝ սատիկաններուն
հետ ներս դուրս կ'երթայիր կուզայիր, բայց սատիկա-
նը ո՛չ ճանչցաւ քեզ եւ ոչ ալ ձերբակալեց :

(Մը. Շէրիտընի արդէն կարմիր երեսները աւելի
եւս կարմրած՝ սաքի կը ցատկէ առարկութիւն ընելու,
սակայն դատաւորը իրաւունքը Ընդհ. Դատախազին
տալով՝ կը հրահանդէ որ ան շարունակէ իր հակահար-
ցումները) :

Ք. — Դաշնակ կաղմակերպութեան անդամ ես :

Ս.— (Յանկարծ լոյս տեսնողի մը պէս՝ աւելի հանդիստ կը տեղաւորուի իր աթոռին մէջ) : Այո, անդամ եմ, շարունակ եղած եմ :

Ք.— Այդ կազմակերպութեան ծրագիրը դիտե՞ս :

Ս.— Այո, դիտեմ :

Ք.— Գիտե՞ս որ տէնօրիգմի տրամադրութիւն կայ այդ ծրագրին մէջ :

Ս.— (Առանց այո կամ ոչ ըսելու) Այդ կազմակերպութիւնը կը կռուի միայն ազգին թշնամիներուն դէմ, անոր շահերը պաշտպանելու :

Ք.— Սոյն ծրագրին հաւատարիմ մնալու երդում ըրա՞ծ ես :

Ս.— Այո :

Ք.— Դաշնակ կազմակերպութեան կողմէ դրօշակի հակառակորդներուն դէմ տէնօրիգմին կը հաւանի՞ս :

Ե.— Ես դաշնակցութեան անդամ եղած միջոցիս՝ դրօշակ չկար :

Ք.— Հիմա դաշնակցակա՞ն ես :

Ս.— Այո, բայց քանի մը ամիսներէ ի վեր ժողովի դաջած չունիմ :

Ք.— Մը. Քոհնի հարցման ի պատասխան ըսած ես թէ՛ դաշնակցական անդամ էի, բայց քիչ անդամ կը յաճախեմ, միայն երբեմն երբեմն : Այնպէս է՞ :

Ս.— Այո, անդամ եմ, միայն վերջի քանի մը ամիսներուն ժողովի դաջած չեմ : Հպարտ եմ դաշնակցական ըլլալու : (Երբ սկսաւ ճոռոմաբանել ամբաստանեալը, եւ մի գուցէ նոր թակարդներու մէջ բռնուրի, Մը. Շէրիտըն կ'ընդմիջէ ու հայերէնով կ'ըսէ Սարգիսեանին, «Այո կամ ոչ» ըսէ միայն) :

Ք.— Ըսած ես նախկին յայտարարութեանդ մէջ թէ Դեկտ. 24-էն 2 ամիս առաջ միայն ժողովին ներկայ եղած ես վերջին անգամն ըլլալով : Հիմա ըսէ «այո» կամ «ոչ» թէ սպանութենէն 2 օր առաջ ձեր քլրպին

մէջ թէյասեղան մը կա՞ր :

Ս. — Որոշ չեմ յիշեր :

Ք. — Չէ՞ որ Մր. Քոհրնի ըսած էս թէ թէյասեղանը ոճիբի գէպքէն 2—3 օր առաջ էր, եւ դուն հոն ներկայ եղած էս :

Ս. — Այո, բայց էս ըսած էմ որ թէյասեղանին դացած էմ եւ ժողովին դացած չեմ : Իրապէս էս թէյասեղանին ներկայ եղած էմ :

Ք. — Արքեպիսկոպոսին հակառա՞կ էս :

Ս. — Անձնապէս կը յարզեմ գինքը, բայց «Հայրենիք»-ի մէջ իր արարքներու մասին երեւցած քննադատութիւններէն ազդուած՝ չէի բաժնէր իր տեսակէտները :

Ք. — «Հայրենիք» դաշնակ կազմակերպութեան պաշտօնաթէ՞րթն է :

Ս. — Այո :

Ք. — Հայերէն ուրիշ ազդասէր թերթեր ալ կը քննադատէին Արքեպիսկոպոսը :

Ս. — Այո, բոլոր հայրենասէր մամուլը :

Ք. — Ինչ էր Արքեպիսկոպոսին յանցանքը : Կը հաւատա՞ս թէ ան Հայաստանի թշնամի էր :

Ս. — Ոչ : Դաշնակցութիւնը միայն անկախ Հայաստանի կը հաւատայ :

Ք. — Անկախ Հայաստանը չճանչնալուն համար գինքը «մասնիչ», «դաւաճան» չէի՞ր ճանչնար :

Ս. — Ինչո՞ւ ազդպէս պիտի ճանչնամ : Ան բռնութիւն կը բանեցնէր եկեղեցականներուն եւ Երեսփ. Ժողովին վրայ, եւ դէմ էր ազդային դրօշակին :

Ք. — Արքեպիսկոպոսը ո՞ւրկից կ'առնէր իր հրամանները :

Ս. — Սովիէթ Ռուսիոյ Հայաստանէն :

Ք. — Դաշնակ կազմակերպութիւնը ո՞ւրկից 'կառնէ իր հրամանները :

Ս. — Անիկա «անկախ Հայաստան»-ի կը հաւատայ :

Ք. — Դուն այդ պատճառով դէմ էիր Արքեպիսկոպոսին :

Ս. — (Ամբաստանեալը շփոթած ու ահամայ կը պատասխանէ) Ես իրապէս մամուլի քննադատութիւններէն տարուած էի :

Ք. — «Դաւաճան» չէի՞ր ճանչնար Արքեպիսկոպոսը :

Ս. — Ոչ :

(Ընդհ. դատախազը ամբաստանեալը անել հակասութեանց թնճուկին մէջ այսպէս ատեն մը բռնելէ վերջ՝ դատարանի ժամանակին խնայելու նպատակաւ պահ մը թոյլ տուաւ որ ամբաստանեալը շունչ առնէ) :

Ք. — Ըստ Մր. Քոհնի տրուած յայտարարութեան՝ Սարգիսեան ըսած էր թէ կը նստէի խորանէն հաշուելով Ծրդ շարքը : Ծիտա՞կ է :

Ս. — Այո :

Ք. — Ծխելէն վերադարձիդ երկրորդ անգամին նոյն տե՞ղը նստար :

Ս. — Այո :

Ք. — Երրորդ անգամ ո՞ւր նստար :

Ս. — Երրորդ անգամ առջի տեղս գրաւուած տեսնելով երրորդ շարքին պիտի նստէի, չնստայ, որովհետեւ ժողովուրդը արդէն խոնուած իրար անցած էր :

Ք. — Դուն ըսիր որ Ծրդ շարքին վրայ նստած ես առաջին եւ երկրորդ անգամ, ասիկա ճի՞շդ է :

Ս. — Այո :

Ք. — Հիմա ուշադրութիւն ըրէ նախկին յայտարարութեանդ, որ Քոհնի գրաւոր յայտնած ես :

«Նստած էի ետեւի կողմէն 3րդ շարքին վրայ. երկրորդ անգամ 4-րդ շարքին նստայ եւայլն» :

Ս. — Ես այն ատեն շփոթութեան մատնուեցայ, որովհետեւ անգլիերէն չեմ գիտեր եւ Մր. Քոհն բեր-

ներն ծայրովը (ձեռքը բերնին քովէն դոցելու ձևով շարժման մէջ) միայն կը հարցնէր :

Ք. — Դու դիտե՞ս թէ՞ պէ՞ք ինչ ըսել է, գիտե՞ս թէ՞ փրոնք ինչ է, փայլ, քըրի :

Ս. — (Դիտելի շարժումով) Այո :

Ք. — Այսչափ :

Նորէն Դատախաղը կը շարունակէ. Սր. Խաչ Եկեղեցւոյ ժամկոչին հետ այդ առտու ծխելու պատճառաւ կոխ չունեցա՞ր :

Ս. — Ոչ, անիկա ըսաւ որ ծխելը դադրեցուր թէ ոչ ոստիկանին լուր կուտամ :

Ք. — Եկեղեցւոյ օրէնքով շիտա՞կ է դուրս ելլել ծխելը :

Ս. — Եկեղեցին օրէնք մը չունի որ դուրս չելլեն չծխեն :

Ք. — Ըսիր որ 1913—1915 Բրալիտէնս բնակեցար, այդ ժամանակամիջոցին բնաւ Պոսթոն չգացի՞ր :

Ս. — Ոչ :

Ք. — Դիմացի նստող ձերբակալեալներէն որո՞նք կը ճանչնայիր առաջուց :

Ս. — Երկանեանը գէպէն երկու ամիս առաջ, Զարբեանը յետոյ ճանչցայ, թէյասեղանին եկած էր : Սարաֆեանը տեսած էի չառ, օր մը իրենց տունը դացած եմ : Միրիճանեանը չեմ ճանչնար, Զատիկեանը բնաւ տեսած չեմ. անիկա Նիւ Եորք չի բնակիր : Անդրէասեանը կը ճանչնամ որովհետեւ քլրպին մէջ կը դործէ :

Ք. — Եկեղեցիին մէջ ասոնցմէ որո՞նք տեսար :

Ս. — Լէյլէկեանէն եւ Մօզեանէն դատ ոչ ոք տեսած չեմ :

Կէսօրէ վերջ ժամը 4-ին նիստը փակուեցաւ :

Նիւ Եորք, Ֆետիս 26, Բչ. — Ամբաստանեալ Նշան Սարգիսեան այս առաւօտ կրկին զրաւեց վկայի աթո-

ուր : Դատախազ Քամինսքի վերջացուցած չէր իր հար-
ցաքննութիւնը :

Դատախազ .— Երէկ վկայեցիր որ եկեղեցիէն
դուրս ելլելէ յետոյ փողոցին դիմացի կողմէն անցար
ու սպասեցիր , այնպէս չէ՞ :

Սարգիսեան .— Այո :

Դատախազ .— Ինչո՞ւ կը սպասէիր :

Ս .— Մտաթէոս Լէյլէկեանին կը սպասէի որպէս
դի մեկնէինք :

Դատախազ .— Երբ վերջին անգամ եկեղեցի մտար
Լէյլէկեանը տեսա՞ր :

Ս .— Ոչ , առաջին անգամ եկեղեցի մտնելու տե-
սայ որ Լէյլէկեանը նստած էր :

Դատախազ .— Ատկէ յետոյ ե՞րբ եւ ո՞ւր տեսար :

Ս .— Երբ ոստիկանները զայն բռնած դուրս բերին ,
փողոցին մէջ տեսայ :

Դատախազ .— Դուն ո՞ւր էիր :

Ս .— Փողոցն էի :

Յետոյ ամբաստանեալը փոխեց իր վկայութիւնը եւ
ըսաւ որ վերջին անգամ Լէյլէկեանը տեսած է եկե-
ղեցույ ետեւի փողոցի սենեակին մէջ , անոր ձերբակա-
լումէն յետոյ :

Դատախազ .— Դուն երէկ ըսիր որ երբ վերջին ան-
գամ ներս մտար ուղեցիր ետեւի երրորդ շարքին վրայ
նստիլ , այնպէս չէ՞ :

Ս .— Այո , բայց ժամանակ չունեցայ նստելու , ո-
րովհետեւ ամէն բան իրար անցաւ :

Դատախազ .— Երբ ներս մտար Արքեպիսկոպոսը
տեսա՞ր :

Ս .— Այդ պահուն Արքեպիսկոպոսը երեք-չորս շարք
առաջ էր :

Դատախազ .— Վեցերորդ կամ եօթներորդ շարքի
ուղղութեամբ :

Ս .— Այո :

Դատախազ — Քեզմէ 8—10 ոտք հեռո՞ւ :

Ս — Այո :

Դատախազ — Լէյլէկեանը ո՞ւր նստած էր :

Ս — Առջևի չորրորդ շարքին վրայ :

Դատախազ — «Հայրենիք» թերթի Յուլիս 26, 1933-ի թիւին մէջ «Նախկին Լէյլէկեաններու բողոքը» խորագրով յօդուածի մը տակ ստորագրած ես, իրրեւ Նշան Թղթիկեան :

Ս — Նշան Թղթիկեանը ես եմ, այդ գրութիւնը կարդացի թերթին մէջ, սակայն կրնայ ըլլալ որ ուրիշներ ստորագրութիւնս դրած ըլլան, առանց իմ գիտութեան :

Դատախազ — Մատթէոս Արազիլեան անունով մէկը կը ճանչնա՞ն :

Ս — Այո, ատիկա Մատթէոս Լէյլէկեանն է : Լէյլէկեանի հայերէնը Արազիլեան է :

«Հայրենիք»ի Յուլիս 14, 1933 թիւին մէջ, Առաջնորդ Գուրեան Սրբազանի դէմ եղած բողոքագիրներու շարքին մէջ կար Պամակ մը Նիւ Եորքէն Մ. Արազիլեանի կողմէ ստորագրուած : Ամբաստանեալ Լէյլէկեան երէկ այդ ստորագրութեան իրն ըլլալը ուրացած էր : Բախտին մէկ անակնկալ զարձուածքովը այսօր իր կողքին նստող ընկերը զօրս տուաւ այդ զաղտնիքը, թերեւս միամտաբար :

ՈՍԿԱՆ ԵՐԿԱՆԵԱՆԻ ՀԱՐՅԱՔՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յաջորդն էր ամբաստանեալ Օսկան Երկանեան որ Մր. Շէրիարնի հարցումներուն պատասխանելով յայտարարեց թէ 42 տարեկան է, Սերաստիա ծնած է, 1913-ին ամուսնացած է, 1914-ին թրքական բանակին մէջ ծառայած, 1915-ին բանակէն հեռացած, 1920-ին Ամերիկա եկած, 1926-ին քաղաքացի եղած իսկ 1928-ին Դաշնակցութեան միացած է : Մարթին Մօզեանի հետ սենեկակից եղած է մինչեւ Դեկտեմբեր 24-ի դէպ-

քը: Այդ օր Մօզեանի հետ Սբ. Խաչ եկեղեցի հասած է ժամը 9-30 ին եւ 10-ին միջեւ: Ատկէ առաջ միայն երեք անգամ այդ եկեղեցին դացած է: Կը բնակի եղեր 28-րդ փողոցին վրայ եւ սովորաբար 27-րդ փողոցի եկեղեցին կը յաճախէ եղեր: Դեկտեմբեր 24-ին Սբ. Խաչ եկեղեցի դացած է որովհետեւ իմացած է եղեր որ Յովսէփ Եպիսկոպոս պիտի պատարագէ:

Մր. Շէրիտըն.— Իմացած էիր որ Դուրեան Արքեպիսկոպոսն ալ հոն պիտի ըլլար:

Երկամեան.— Ժողովուրդը կը խօսէր բայց ես չէի գիտեր:

Մր. Շէրիտըն.— 27-րդ փողոցի եկեղեցի՞ն ինչու չգացիր:

Երկամեան.— Որովհետեւ հոն միայն քահանայ կայ, ես ուղեցի եպիսկոպոսի մը պատարագին ներկայ ըլլալ:

Յետոյ պատմեց թէ եկեղեցիին մէջ ձախ կողմի վրայ ետեւի երրորդ կամ չորրորդ շարքին միջանցքի կից աթոռը գրաւած էր:

Մր. Շէրիտըն.— Երբ առաջին անգամ եկեղեցի մտաք Մօզեանը եւ դուն ո՞ր նստաք:

Ե.— Կը յիշեմ որ միասին նստած էինք, յետոյ Մօզեան դուրս ելաւ: Երբ վերադարձաւ իր տեղը ուրիշ մը նստած էր:

Մր. Շէրիտըն.— Երբ Թափօրը յառաջացաւ եւ Արքեպիսկոպոսը քու քովէդ անցաւ, անոր վրայ ցատկեցի՞ր:

Ե.— Ոչ:

Մր. Շէրիտըն.— Անոր Թափը գլուխէն վար ձգեցի՞ր:

Ե.— Ոչ, ոեւէ բան չըրի:

Մր. Շէրիտըն.— Դանակով զարկի՞ր անոր:

Ե.— Ոչ, երբ անիկա քովէս անցաւ ես երեսս խաչակնքեցի:

Մը. Շէրիտըն. — Ո՞րքան բերք:

Ե. — Ոչ, անիկա ինձմէ չատ հետու էր:

Յետոյ վկան պատմեց թէ Լէյլէկեանը տարիէ մը ի վեր կը ճանչնար, Նշան Սարգիսեանը զաշնակցական բլրոյին մէջ տեսած էր մէկ երկու անգամ. Մարթին Մօզեանը իր սենեկակիցն էր, Ճուան Կ. Չալիքեանը տեսած էր, սակայն սեւէ յարաբերութիւն չունէր անոր հետ, Հէրրի Սարաֆեանը երբեք տեսած չէր, Միրի-ճանեանը բնաւ չէր ճանչնար, իսկ Օշաննէս Անդրէասեանը կը ճանչնար որովհետեւ քրտպապահն էր:

Մը. Շէրիտըն. — Մօզեանէն զատ միւսներէն քանի՞ն տեսար եկեղեցիին մէջ:

Երկանեան. — Անոնցմէ եւ ոչ մին եկեղեցիին մէջ տեսայ: Կոխէն յետոյ զուրար փողոցին մէջ տեսայ Նըշան Սարգիսեանը:

Մը. Շէրիտըն. — Կարապետ Չատիկեանը եկեղեցիին դրան տօջու քեղ եւ Մօզեանը բռնեց:

Ե. — Ձեռ յիշե՛ք: Ես Չատիկեանը չտեսայ:

Մը. Շէրիտըն. — Եկեղեցիին մէջ ուրիշ զաշնակցականներ կայի՞ն:

Ե. — Այդ հարցումը նախապէս բրին ինձի եւ ես պատասխանեցի որ թերեւս կային:

Յաջորդական հարց-պատասխաններէն յայտնի եղաւ որ Երկանեան իր տան մէջ ձերբակալուած է եւ Դեկտեմբեր 26-ին Դատախաղի գրասենեակին մէջ թարգմանի միջոցաւ Դատախաղ Քօհնի հարցումներուն պատասխանած է: Այն տուն Երկանեան ըսած է թէ ինք եկեղեցիին մէջ ետեւի երրորդ շարքին վրայ նստած է եւ թէ կոխը իրմէ երեք չորս շարք դէպի առաջ տեղի ունեցած է: Այսօր անիկա իր պատմութիւնը փոխելով կ'ըսէ թէ՝ ճիշտ է որ նախապէս երրորդ շարքին վրայ եղած է, սակայն քանի մը տիկիներ եկած են ու ինք իր տեղը անոնց տալով չորրորդ շարքին անցած է, ու կոխը տեղի ունեցած է իրմէ 5—6 շարք դէպի առաջ:

Մր. Եփրիտըն.— Կռիւի պահուն ի՞նչ պատահեցաւ :
Երկամեամ.— Երբ Արքեպիսկոպոսը յառաջացաւ ,
չեմ յիշեր ճիշդ որքան , 4 կամ 5 շաբաթ , ժողովուրդը
սկսաւ կռուիլ : Ես ինքզինքս խուճապին մէջ գտայ : Քա-
նի մը հոգի ինծի դարկին , բայց ո՞վ ըլլանին չեմ գի-
տեր : Յետոյ ջանացի դուրս ելլել : Երբ դուռը հասայ
ամբողջ միջանցքին մէջ խոնուած էր : Աստիճաններէն
վար ինկայ :

Մր. Եփրիտըն.— Եկեղեցիէն դուրս քեզ ո՞վ բռնեց :
Ե.— Զիս բռնող չեղաւ , բայց կիներ եւ մարդիկ
կային որ ըսին թէ ես իրենց պարնել կը փորձէի : Երեք
չորս վայրկեան փողոցը կեցայ , ինքզինքս շտկեցի եւ
հեռացայ , որպէս զի կռուի չբռնուիմ : Այդ գիշեր ես
եւ Մօզեանը ձերբակալուեցանք :

Մր. Եփրիտըն.— Երբ Մօզեան դուրս ելլելէ վերջ
եկեղեցի վերադարձաւ ո՞ւր նստաւ :

Ե.— Զեմ գիտեր :

Դեկտեմբեր 26-ի յայտարարութեան մէջ Երկան-
եան ըսած է որ առաջին անգամ երբ Մօզեանի հետ
եկեղեցի մտած են երկուքը միասին բնաւ չեն նստած ,
Մօզեան իր առջեւի աթոռը դրաւած է , սակայն երբ
երկրորդ անգամ վերադարձած է , միջանցքին միւս
կողմը անցած եւ ճիշդ իր շաբքին ուղղութեամբ նըս-
տած է :

Երկանեանի հակահարցաքննութիւնը Դատախազ
Քամինսքիի կողմէ մեծաւ մասամբ տեղի ունեցաւ անդ-
լիերէն լեզուով : Դեկտեմբեր 26-ի հարցաքննութեան
ժամանակ ալ , ըստ արձանագրութեան , միայն երեք
հարցումներու պատասխանելու ատեն թարգմանի պէտք
ունեցած է , միւսներուն ինք պատասխանած է անգլիե-
րէնով :

Դատախազ.— Երբ Արքեպիսկոպոսը քու քովէդ
անցնելով յառաջացաւ Մօզեան ո՞ւր կանգնած էր :

Երկամեամ.— Ես դայն չտեսայ :

Դատախազ .— Մօզեան քու բարեկամդ ու սենեկակիցդ է, միասին եկեղեցի դաջիք, սակայն յետոյ դայն եկեղեցիին մէջ չտեսար :

Ե .— Չտեսայ :

Դատախազ .— Դեկտ . 2 -ին դուն Մր . Քօհնի ըսի՞ր թէ Մօզեան հակառակ կողմը նստած էր :

Ե .— Ոչ :

Դատախազ .— Մր . Քօհնը քեզի հարցունց թէ Մօզեան ուր նստած էր :

Ե .— Չեմ յիշեր : Ես թարգմանին ըսի թէ Մօզեանը չտեսայ :

Դատախազ .— Երբ թարգմանը քու բաժներդ չիտակ չթարգմանեց, ինչո՞ւ Մր . Քօհնին չըսիր թէ անիկա կը ստէ :

Ե .— Չեմ գիտեր :

Դատախազ .— Մր . Քօհն կ'ուզէր կեղծիքով քեզ բռնել :

Ե .— Ոչ, ես ապիկա չեմ ըսեր :

Դատախազ .— Մր . Քօհնը քեզի չհարցունց, «քանի՞ դաշնակցականներ կային եկեղեցիին մէջ», եւ դուն չդատասխանեցի՞ր՝ «քանի մը հատ, 10 կամ 12» :

Ե .— Այդ պատասխանը սխալ է :

Դատախազ .— Մր . Քօհնը քեզի չհարցունց՝ «զաշնակցականները ո՞ւր նստած էին» :

Ե .— Չեմ յիշեր :

Դատախազ .— Եւ դուն չպատասխանեցի՞ր՝ «առջեւը, ետեւը, ցրտած ամէն կողմ» :

Ե .— Ես վստահ եմ թէ այդպէս չեմ պատասխանած :

Դատախազ .— Գիտէի՞ր որ Դուբեան Արքեպիսկոպոս պիտի պատարագէր :

Ե .— Ոչ :

Դատախազ .— Մօզեան քեզի չըսա՞ւ թէ Արքեպիսկոպոսը հոն պիտի ըլլար :

Ե.— Ոչ: Ես Սբ. Խաչ եկեղեցին դացի երգեցողութեան մտիկ ընելու, հետաքրքիր չէի եպիսկոպոսի մասին, միայն կ'ուզէի եպիսկոպոսի մը պատարագելը տեսնել:

Դատախազ.— Դուրեան Արքեպիսկոպոսը կը սիրէի՞ր:

Ե.— Իբրեւ եպիսկոպոս՝ այո:

Դատախազ.— Կ'ատէի՞ր դայն, որովհետեւ Հայաստանի Սովիէթ կառավարութեան համակիր էր:

Ե.— Ես դայն չէի ատեր: Իբրեւ եկեղեցական միշտ յարգած եմ զինքը:

Դատախազ.— Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակում դործուելէն յետոյ ոեւէ մէկը քեզ բռնե՞ց:

Ե.— Ոչ: Ես դուրսն էի: Աստիճաններէն վար ինկայ: Ուրիշներուն կ'օգնէի, երբ Կարապետ Զատիկեանը տեսայ:

Դեկտեմբեր 26-ի յայտարարութեան մէջ կ'ըսէ, «այդ ատեն երկու հոգի զիս բռնեցին»:

Դատախազ.— Մր. Քօհնի ըսի՞ր թէ երկու հոգի քեզ բռնեցին:

Ե.— Ոչ, չըսի:

Դատախազ.— Խոսքով Կորկոտեանը մազերէդ բըռնե՞ց:

Ե.— Մարդ զիս չբռնեց, ես աստիճաններէն վար ինկայ:

Դատախազ.— Կարապետ Զատիկեան մասնաւոր պատճառ մը ունի՞ր ըսելու թէ դուն Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակեցար:

Ե.— Ոչ, բայց կը սխալի:

Դատախազ.— Հապա լեւոն Գաֆաֆեանը:

Ե.— Ան ալ կը սխալի:

ՄԱՐԹԻՆ ՄՕԶԵԱՆԻ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յաջորդ վկան Ոսկան Երկանեանի բարեկամ եւ սենեկակից Մարթին Մօգեանն էր, որ իր յամառու-

թիւամբ նոյն իսկ իր սրտաւոր փաստարանէն յանդիմանութիւն ստացաւ, երբ կը հարցաքննուէր դատախազի կողմէ :

Մօզեան՝ Մր. Շէրխարնի հարցումներուն պատասխանելով րաւ թէ՝ 41—42 տարեկան է, 1923-ին ամուսնացած, երեք զաւակներ ունի, քաղաքացի է, 1919-ին զաջնակցական եղած է, կամաւոր արձանագրուած, բայց կանչուած չէ, Դեկտ. 24-ին Երկանեանի հետ Մր. Սաջ եկեղեցի դացած է, գիտէ եղեր որ Առաջնորդ Դուբեան պիտի պատարաղէ, սովորաբար 27-րդ փողոցի եկեղեցին կը յաճախէ, Մր. Սաջ եկեղեցին 2—3 տարի առաջ դացած է եղեր, այս անգամ ուղած է հոն երթալ Դուբեան Սրբազանը լսելու, ժամը 9.30-ին եւ 10-ին միջեւ հոն հասած է եւ Երկանեանի հետ ձախ կողմի վրայ նստած է, յետոյ պէտքարան դացած ու երբ վերադարձած է ուրիշ մը իր աթոռը զրաւած է եղեր ու ինք միջանցքին աջ կողմը անցած է :

Դեկտ. 26-ին Դատախազ Քօհնի հարցումներուն պատասխանած է հետեւեալ կերպով .

Մր. Քօհն. — Երբ եկեղեցի մտաք, քու բարեկամ Երկանեանի քով նստար :

Մօզեան. — Ոչ :

Մր. Քօհն. — Ինչո՞ւ անոր հետ չնստար :

Մօզեան. — Դուն ուղած տեղը կրնաս նստիլ :

Մր. Քօհն. — Ո՞ր կողմի վրայ նստար :

Մօզեան. — Աջ կողմը :

Մր. Քօհն. — Բարեկամդ Երկանեան ալ ձա՞խ կողմը :

Մօզեան. — Այո :

Մր. Շէրխարն. — Ի՞նչ է հիմակուան յիշողութիւնդ :

Մ. — Նախապէս միասին նստանք ձախ կողմը : Ես դուրս ելայ ու երբ վերադարձայ, աթոռս զրաւուած էր, այն ատեն աջ կողմը նստայ :

Մր. Շէրխարն. — Աթոռին վրայ ելար եւ Արքեպիս-

կոպոսին վրայ յարձակեցա՞ր :

Մ. — Երբեք :

Մը. Շէրիտըն. — Ուէէ կերպով յարձակեցա՞ր ա-
նոր վրայ :

Մ. — Երբեք :

Յետոյ յայտարարեց թէ ինք դաշնակցական է ,
լէյլէկեանը 2—3 տարիէ ի վեր կը ճանչնայ . Սարգիս-
եանին Դեկտ . 24 էն շարաթ մ'առաջ հանդիպած է .
Սարաֆեան 10 տարիէ ի վեր ճանչցած է . Միրիճան-
եան երկար ատենէ ի վեր . Ջատիկեանը երբեք չի ճանչ-
նար : Լէյլէկեանը տեսած է եկեղեցւոյ առջեւի մասին
մէջ աջ կողմը . Սարգիսեանը եկեղեցիին մէջ տեսած է .
Երկանեան իր հետ եղած է . իսկ միւսները հոն չէ տե-
սած :

Մը. Շէրիտըն. — Դանակ ունէի՞ր քովդ :

Մ. — Ոչ :

Մը. Շէրիտըն. — (Յոյց տալով ոճրին համար դոր-
ծածուած դանակը) Ասիկա քու քո՞վդ էր :

Մ. — Ոչ :

Դատախազ Քամինսքի սկսաւ իր հակահարցաքն-
նութեան .

Դատախազ. — Կ'ուզեմ որ իմ հարցումներուս անզ-
լիներէն պատասխանես :

Մ. — Ոչ , չեմ կրնար :

Դատախազ. — Փորձէ , կրնաս խօսիլ :

Մ. — Տարբերութիւն չըներ , ես հայերէն խօսիլ
կ'ուզեմ :

Դատախազ. — Իսկ ես կ'ուզեմ որ անգլիերէն խօ-
սիս :

Մ. — Դուն անգլիերէն կ'ուզես , բայց ես չեմ ուզեր :

Դատաւոր. — (Միջամտելով) Քանի՞ տարի է որ
այս երկիրն ես :

Մ. — 20 տարի :

Մը. Շէրիտըն. — Լաւագոյնդ ըրէ , անգլիերէն խօ-
սիր :

Մ — Ոչ :

ՄԲ . Շէրիտըն .— (Բարկացած) Անգլիերէն խօսէ ,
բի՛ղ :

Մ — Օլրայք :

Գատալսազ .— Քու յիշողութիւնդ է՞րբ աւելի դո-
րաւոր էր , սպանութիւնը պատահած օրը թէ այսօր :

Մ — Ձեմ ուղեր ձեզի անգլիերէնով պատասխա-
նել :

Գատաւոր , գատախազ , պաշտպան փաստարան
յուսահատեցան , կարելի չէր այս մարդը խօսեցնել
անգլիերէնով : Հարցաքննութիւնը շարունակուեցաւ
թարգմանի միջոցաւ :

Գատալսազ .— Գիտես թէ Դեկտ . 24-ին Արքեպիս-
կոսոս Գուրեան սպաննուեցաւ :

Մ — Լսեցի :

Գատալսազ .— Կը յիշե՞ս որ Դեկտեմբեր 24-ին կամ
25-ին ձերբակալուեցար :

Մ — Անշուշտ :

Գատալսազ .— ՄԲ . Քօհնի խօսած ըլլալդ կը յիշես :

Մ — Կը յիշեմ :

Գատալսազ .— Այն ատե՞ն աւելի լաւ կը յիշէիր թէ
հիմա :

Մ — Ես պաշտպան փաստարանին իմ գիտցածներս
ըսի :

Գատալսազ .— Կը յիշե՞ս թէ ՄԲ . Քօհնի ըսիր որ
Դեկտ . 24-ին դուն աջ կողմը նստած էիր , իսկ Երկան-
եան ձախ կողմը :

Մ — Նախապէս երկուքս միասին ձախ կողմը նըս-
տանք :

Գատալսազ .— Ատիկա ՄԲ . Քօհնին ըսի՞ր :

Մ — Մտքէս ելած էր :

Գատալսազ .— Երկանեանի ըսի՞ր թէ Գուրեան
Արքեպիսկոսոս պիտի պատարագէր :

Մ — Ձեմ յիշեր . կրնայ ըլլալ որ ըսի :

Դատախազ .— Քէշիչեան անունով մէկը կը ճանչնա՞ն :

Մ .— Այո :

Դատաազ .— Անոր վկայութեան ատեն լսեցի՞ր ահոր ըսածը թէ երկու հոգի քեզ բռնած են :

Մ .— Ձատիկեանը զիս բռնած էր , չեմ գիտեր ինչո՞ւ :

Յետոյ ըսաւ թէ ինք Սարգիս Տէմիրճեանին ըսած չէ թէ «եթէ ես պատեհութիւն ունենայի Արքեպիսկոպոսը կը սպաննէի , թող զիս ելեքորական աթոռ նստեցնեն» . թէ Կորկոտեան իր մաղերէն չէ բռնած . թէ ինք աստիճաններէն վար ինկած է , եւ դուրսը Ձատիկեան իր օձիքէն բռնած է :

Դատախազ .— Լէյլէկեան ո՞ւր նստած էր :

Մ .— Առջեւի երրորդ կամ չորրորդ շարքին վրայ :

Դատախազ Քօհնի ըրած իր յայտարարութեան մէջ սակայն , Մօղեան ըսած է թէ Լէյլէկեան իրմէ երեքչորս շարք դէպի առաջ նստած է :

Դատախազ .— Չըսի՞ր թէ ան ութերորդ շարքին վրայ նստած էր :

Մ .— Կրնայ ըլլալ որ այդպէս ըսած եմ , ատիկա ինծի հետ ի՞նչ գործ ունի :

ԲԱՂԵՈՒՄ ՇԵՐԻՏԸՆԻ ԵՒ ԴԱՏԱԻՈՐԻՆ ՄԻՋԵՒ

Նիւ Եորք , Դշ . , Յունիս 27 .— Այսօր ծանրակշիռ քանի մը պահեր անցան դատարանին մէջ : Շատ նշանակալից բաղխում մը դատաւորին եւ պաշտպան փաստաբան Շէրիտընի միջեւ , ունկնդիրներուն այն վախը ներշնչեց թէ դատավարութիւնը անակնկալ կերպով վերջ պիտի գտնէր , միս-քրայլ հռչակուելով :

Կէսօրուան դադարէն անմիջապէս առաջ , դատաւորը երդուեալներուն յայտարարեց թէ իրենցմէ երկուքը անստորագիր նամակներ ստացած են , եւ հրահանգեց որ այդպիսի մերձեցումներու կարեւորութիւն չը-

տան եւ վկայութեանց ականջ դնեն միայն եւ երբ ժամանակը գայ՝ իրենց խորհրդածութիւնները ըստ այնմ կատարեն :

Մը. Շէրիտըն, որ կ'երեւի իմացած էր թէ դատաւորը այդ տեղեկութիւնը առած էր նամակ ստացող երգուեալներէն, յայտարարեց թէ դատաւորին ծանուցումը անստորագիր նամակներու մասին, Ճիւրին նախապաշարելու բնոյթ ունի, եւ թէ ինք նախապէս տեղեկութիւն ունենալու էր այդ մասին իրրեւ պաշտպան փաստարան :

Շէրիտըն չափազանց դրդուեցաւ, ու դատաւորին ըսաւ. «Ձեր շարժումները, գէմքի արտայայտութիւնները եւ խօսքերը ցոյց կուտան նախապաշարում մը ամբաստանեալներու դէմ եւ ես այդ հիման վրայ միս-քրայը կը պահանջեմ» :

Դատաւորը մերժեց միս-քրայի պահանջը եւ դատախազ Քամինսքիի խնդրանքով Ճիւրին հրահանգեց որ իր եւ պաշտպան փաստարանին միջեւ տեղի ունեցած վէճը բոլորովին անտեսէ, որովհետեւ ատիկա վկայութեանց մաս չի կաղմեր :

ՉԱԼԸՔԵԱՆԻ ՀԱՐՅԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Առաւօտուն վկայի աթոռը գրաւեց Ճուան Կ. Չալըքեան շարունակելու իր պատմութիւնը : Երէկ պաշտպան փաստարանի հարցումներուն պատասխանելով Չալըքեան ըսաւ թէ՝ ինք դաշնակցական է եղեր շարունակ, Դեկտ. 24-ին առանձին դացած է Սը. Սաչ եկեղեցի ժամը 10-ի տակնները, առկէ առաջ միայն երեք անգամ այդ եկեղեցին դացած է, Դեկտ. 24-էն 8—10 օր առաջ Նիւ Եորքի Կոմիտէին հաւաքոյթին ներկայ եղած չէ՝ որովհետեւ կը դարձէ եղեր :

Եկեղեցիին մէջ Չալըքեան նստած է ետեւի երկրորդ շարքին վրայ, ձախ կողմը միջանցքին կից աթոռին վրայ, յետոյ կիներ եկած են ու ինք շարք մը ա-

ռաջ անցած է, դիտէ եղեր որ Արքեպիսկոպոսը պիտի պատարադէ:

ԴԱՇՆԱԿ ԶԻՆԱՆՇԱՆԻ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Զալլքեան յայտարարեց թէ Լէյլէկեանը երկու տարիէ ի վեր կը ճանչնայ, Սարգիսեանը երբեք տեսած չէ, Երկանեանը միայն դէմքով կը ճանչնար, անունը չէր գիտեր, Մօզեանը հազիւ թէ կը ճանչնար, Սարաֆեանի մասին լսած է թէ դերասան է, բայց երբեք հանդիպած չէ անոր, Միքիճանեանը կը ճանչնայ, Զատիկեանը երբեք չէ ճանչցած, իսկ Անդրէասեանը կը ճանչնայ իբրեւ ջլլպապահ:

Մր. Շէրիտըն.— Եկեղեցիին մէջ քու առջևիդ շարքին վրայ նստողներէն ոեւէ մէկը կը ճանչնայի՞ր:

Զալլքեան.— Ոչ:

Շէրիտըն.— Երբ Արքեպիսկոպոսը թափօրին հետ եկաւ ոտքի ելա՞ր:

Զ.— Այո, ամբողջ ժողովուրդը ոտքի ելաւ:

Շէրիտըն.— Արքեպիսկոպոսին դարկի՞ր:

Զ.— Երբեք:

Դեկտ. 26-ի յայտարարութեան մէջ Զալլքեանը ուսած է. «Երբ Արքեպիսկոպոսը ինձմէ 7—8 քայլ անցաւ, տեսայ որ մարդիկ սկսան իրարու դարնել»:

Շէրիտըն.— Այս յայտարարութիւնը քու յիշողութիւնդ կը թարմացնէ՞:

Զ.— Ես ըսել ուզեցի թէ կոիւր սկսաւ երբ Արքեպիսկոպոսը ինձմէ 5 կամ 6 շարք յառաջացաւ:

Շէրիտըն.— Դուն ոեւէ յարձակում գործեցի՞ր Արքեպիսկոպոսին վրայ:

Զ.— Ոչ:

Շէրիտըն.— Ուրիշ դաշնակցականներու յարձակումը տեսա՞ր:

Զ.— Ոչ:

Շէրիտըն.— Ինչո՞ւ այդ եկեղեցին դացիր:

Զ.— Որովհետեւ Ամերիկեան Քրիստոս էր եւ լսած

էի որ Արքեպիսկոպոսը պիտի պատարագէր :

Յետոյ վկան յայտարարեց թէ Խոսրով Կորկոտեան իր քով եկած է Կոնիէն առաջ ըսած է՝ «Ճան, հանգարա եկցիր, ես կ'ակնկալեմ թէ Կոնի պիտի ըլլայ հոս, զգուշացիր» . Կոնիը սկսելն յետոյ Չալքեան եկեղեցիին մէջ պոռացած է . «Ամօթ է, ամօթ, ինչո՞ւ կը կըռուիք» :

«Ես չէի գիտեր թէ Արքեպիսկոպոսը դանակուած է, շարունակեց Չալքեան, մէկը իմ գլխուս զարկաւ, ով ըլլալը չեմ գիտեր, յետոյ Կորկոտեան քովս եկաւ ու բռաւ որ դուրս ելլեմ : Դուրս ելայ Քէնտրիկեանի խանութը գացի եւ գլուխս լուացի եւ շապիկս փոխեցի . ինծի հարցուցին թէ՛ ի՞նչ պատահեցաւ, ըսի որ չեմ գիտեր, եկեղեցիին մէջ Կոնի տեղի ունեցաւ : Անկից վերջ Արքահամ Վարդանեանի հետ միասին քէֆսի առինք Լէֆտիկթըն Էփընիի Սրպուէյը գացինք : Ես տուն գացի : Ոստիկանները յաջորդ օրը եկան ու զիս ոստիկանատուն տարին : Ոստիկանատան մէջ շատ հայեր կային, բայց ինծի անծանօթ էին» :

Եէրիտըն .— Դեկտ. 24-ի Կիրակի առաւօտ Սարաֆեանի հաշարանը գացի՞ր :

Չ .— Ոչ, ժամը 7-ին դործէս յետոյ ելայ, տուն գացի, ածիլուեցայ, բաղնիք առի ու եկեղեցի գացի :

Եէրիտըն .— Օհաննէս Անդրէասեանը Քէնտրիկեանի խանութին ստջեւ քեզի ըսա՞ւ . «Փախէ՛ք, փախէ՛ք, Եպիսկոպոսը մեռաւ» :

Չ .— Երբեք :

Եէրիտըն .— Եկեղեցիին մէջ ամբաստանեալներէն սեւէ մէկը տեսա՞ր :

Չ .— Ոչ :

Եէրիտըն .— Դուն Մանուկ Յակոբեանի ըսած ես . «Եկեղեցին էինք, Կոնի եղաւ, Արքեպիսկոպոսը սպաննեցինք» :

Չ .— Երբեք :

Դատախազ Քամինսքի սկսաւ իր հակահարցաքննութեան :

Դատախազ .— Դաշնակցական ե^րբ եղած ես :

Վկայ .— Կեանքիս բոլոր օրերը . անդամ եղած եմ 1926-ին :

Դատախազ .— Ծրագիր-կանոնագիրը կարգացած ես :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Ճիշդ է որ կանոնագրին մէջ տէրօրի համար մասնաւոր տրամադրութիւններ կան :

Վկայ .— Ձեմ գիտեր :

Դատախազ .— Գիտե՞ս որ Դաշնակցութիւնը դործօն եւ օժանդակ անդամներ ունի :

Վկայ .— Ես այնքան գիտեմ որ հաւատարմութիւն ուխտած եմ :

Դատախազ .— Սովիէթներու համակիր եղող մը դաւաճան կը նկատե՞ս հայ դատին :

Վկայ .— Ես այդպիսի մէկու մը հակառակ եմ դադաղափարական տեսակէտով :

Դատախազ .— Երբ Դաշնակցութեան միացար անոր զինանշանին իմաստն ի՞նչ էր :

Վկայ .— Նոյնը ինչ որ հիմակ է :

Դատախազ .— Գիտե՞ս ինչ կը նշանակէ :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Անոր վրայի բահին իմաստը գիտե՞ս :

Վկայ .— Այո , աշխատանք :

Դատախազ .— Խարո՞յկը (քօրչ) :

Վկայ .— Լուսաւորութիւն :

Դատախազ .— Դաշոյնը ի՞նչ կը նշանակէ :

Վկայ .— Կը նշանակէ թէ երբ դուն կ'աշխատիս , հաւատարիմ ես , սակայն քու մայրդ , քոյրդ եւ հազարաւոր հայեր կ'անարգուին , պէտք է կազմակերպուիլ , պաշտպանել մեր իրաւունքները եւ մեր կիները :

Դատախազ .— Քու այս պատասխանդ կը պատշա-
ճի՞ այսօրուան Սօվիէթ կառավարութեան :

Վկայ .— Առիկա չեմ գիտեր :

Դատախազ .— Դեկտ. 26-ին Մր. Քօչնի Հարցում-
ներուն անդիլերէնով պատասխանեցիր :

Վկայ .— Ձեմ յիշեր :

Դատախազ .— Անիկա քեզի հետեւեալ Հարցում-
ներն բրա՞ւ . «Դուն տեսա՞ր որ դաշնակցականներ յար-
ձակեցան եւ կամ դանակով հարուածեցին Արքեպիս-
կոպոսը» :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Առաջին անգամ երբ Կորկոտեանը
տեսար քեզի ի՞նչ բաւ .

Վկայ .— Ինծի բաւ . «Ճան դուն եկած ես կոիւ
Հանկու», ես իրեն «ոչ» պատասխանեցի :

Դատախազ .— Հապա յետոյ քեզի ինչո՞ւ դարկաւ :

Վկայ .— Անիկա գիտէր որ ես դաշնակցական էի ,
երբ ժողովուրդը «դաշնակ , դաշնակ» կը պոռար , անի-
կաւ եկաւ եւ օճիքէս բռնեց :

Դատախազ .— Դուն գիտէ՞ր որ անիկա Արքեպիս-
կոպոսին պահապանն էր :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Ուրեմն երբ քեզի բաւ որ Հան-
դարա կենաս , «կրնայ ըլլալ որ կոիւ ըլլայ», ինչո՞ւ
եկեղեցիէն չմեկնեցար :

Վկայ .— Մինչեւ հիմակ կը զղջամ ատոր Համար :
Ես երբեք չէի հաւատար որ կոիւ պիտի ըլլայ :

Դատախազ .— Գիտե՞ս թէ եկեղեցիին մէջ քանի
դաշնակցականներ կային :

Վկայ .— Ես քանի մը դէմքեր կը ճանչնամ , անուն-
ները չեմ գիտեր : Զանոնք Հրապարակային Ժողովնե-
րու մէջ տեսած եմ , բայց հետաքրքիր չեմ անոնց ա-
նոնց անունները հասկնալու :

Դատախազ .— Տիգրան Զաքմաքեանը կը ճանչ-
նա՞ս :

Վկայ .— Երբեք :

Դատախազ .— Լսեցի՞ր անոր սա վկայութիւնը .
«Ես տեսայ որ Չալիքեան Արքեպիսկոպոսին զարկաւ» :

Վկայ .— Այո , այդպէս վկայեց :

Դատախազ .— Լսեցի՞ր նաեւ որ ըսաւ . «Երբ Լէյ-
լէկեան յարձակում գործեց Չալիքեան կ'աշխատէր զայն
ազատել ժողովուրդին ձեռքէն» :

Վկայ .— Ես այդպիսի բան մը չըրի , անիկա կըր-
նայ այդպէս վկայել , ես ատոր չեմ կրնար օգնել :

Դատախազ .— Ոեւէ պատճառ ունի՞ այդպէս վկա-
յելու :

Վկայ .— Որովհետեւ ես դաշնակցական եմ , ես
հայրենիքս կը սիրեմ , անոր հասցէին չեմ խօսիր , եւ
իմ ժողովուրդիս պատիւը բարձր կը բռնեմ :

Դատախազ .— Երբ մէկը եռագոյնի ներկայութեան
չուզէ ժողովի մը խօսիլ , դուն ատիկա հայ ժողովուր-
դին դէմ անարդա՞նք կը նկատես :

Վկայ .— Ատիկա իր գիտնալիք բանն է :

Դատախազ .— Քիրիշեան անունով մէկը կը ճանչ-
նա՞ս :

Վկայ .— Ես այդ մարդուն անունը լսած չեմ :

Դատախազ .— Լսեցի՞ր երբ անիկա վկայեց թէ
հինգ տարիէ ի վեր է որ քեզ կը ճանչնայ :

Վկայ .— Ես միայն երեք տարիէ ի վեր է որ Ամե-
րիկա եմ , խնդրեմ :

Դատախազ .— Մանուկ Յակոբեանը կը ճանչնա՞ս :

Վկայ .— Անունով , մականունով հոս , դատարանին
մէջ ճանչցայ : Դուրսը տեսած եմ :

Դատախազ .— Դուն լսեցի՞ր անոր վկայութիւնը
թէ կրօնըրի խանութը դացեր ես արիւնլուայ եւ հոն
ըսած ես . «Եկեղեցի էինք , կռուեցանք , Արքեպիսկոպո-
սը սպաննեցինք» :

Վկայ .— Ես այդպէս բան բացարձակապէս չեմ ը-
սած , ատիկա զրպարտութիւն է , Աստուած վկայ որ

այդպէս չեմ բռնած : Եւ Արքեպիսկոպոսին սպաննուած բլլայլը չէի գիտեր : Ի՞նչ գիտէի թէ զանակ գործածուած էր :

Դատախոսազ .— Սարաֆեանի ճաշարանը քու բնակած տեղիդ մօտ է :

Վկայ .— Այո :

Դատախոսազ .— Եւ դուն կ'ըսես որ զայն չե՞ս ճանչնար :

Վկայ .— Ձեմ ճանչնար :

Դատախոսազ .— Ինչո՞ւ 27-րդ փողոցի եկեղեցին չի դաջիր :

Վկայ .— Որովհետեւ Եպիսկոպոսին պատարազը տարրեր է , ատոր համար հոն դաջի :

Դատախոսազ .— Բազմութիւն կա՞ր :

Վկայ .— Նախապէս շատ պարապ աթոռներ կային որ յետոյ լեցուեցան :

Դատախոսազ .— Կը յիշե՞ս որ Դեկտ . 26-ին Մր . Քօհնի ըսիր . «Այդ աքեն ես չէի գիտեր թէ Արքեպիսկոպոսը զանակի հարուած ստացած է , եւ միայն խորհեցայ որ անոնք բռնեցբով կը դարնէին» :

Վկայ .— Կը յիշեմ որ Մր . Քօհնի այդպէս ըսի : Այն տառն այդպէս կարծեցի : Ինծի հարցում եղաւ եւ ես պատասխանեցի :

Դատախոսազ .— Մր . Քօհնը քեզի հետեւեալ հարցումքն բրա՞ւ . «Դուն սեւէ մէկուն նշան բրի՞ր թէ Արքեպիսկոպոսին սահապանը ետեւը դրան մէջ է» :

Վկայ .— Այո :

Դատախոսազ .— Եւ դուն այսպէս պատասխանեցի՞ր . «Ես սեւէ նշան չտուի : Ես բան մը չբրի : Առաջին բանը որ ուշադրութիւնս դրաւեց այն էր որ մեր տղաքը կը ծեծուէին» :

Վկայ .— Ես մեր տղաքը չբրի : Ժողովուրդը «դաշնակ , դաշնակ» կը պոսար , այդ կը նշանակէր թէ անոնք մեր տղաքն էին :

Դատախազ.— «Մեր տղաք»ներէն զատ ուրիշներ
կը ծեծուէի՞ն:

Վկայ.— Ես ոեւէ բան չտեսայ:

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ ՍԿՍԱԻ ԿՌԻՒԸ ԿԸ ՀԱՐՑՆԵ

ԴԱՏԱՌՈՐԸ

Դատաւոր Քորիկընի հարցումներուն պատասխա-
նելով վկան յայտարարեց որ կռիւը թափօրին մէջէն
սկսաւ:

Դատաւոր.— Ո՞վ սկսաւ կռիւը:

Վկայ.— Չեմ գիտեր:

Դատաւոր.— Արքեպիսկոպոսն սկսաւ:

Վկայ.— Ատրկա կարելի՞ է:

Դատաւոր.— Հապա ո՞վ սկսաւ:

Վկայ.— Ժողովուրդը:

Դատաւոր.— Ո՞ր տեղէն:

Վկայ.— Թափօրին եղած տեղէն:

Դատաւոր.— Դպրաց Դասը ո՞ւր էր:

Վկայ.— Արքեպիսկոպոսին շուրջը:

Դատաւոր.— Շուրջն ըսելով չորս կողմե՞րը ըսել
կ'ուզես:

Վկայ.— Երկու կողմերը:

Դատաւոր.— Դպրաց դասը տղաքներէ եւ աղջիկ-
ներէ՞ կը բաղկանար:

Վկայ.— Այո:

Դատաւոր.— Ուրիշ ո՞վ կար:

Վկայ.— Արքեպիսկոպոսին ետեւ շապիկ հագած
մարդիկ կային, իսկ անոնց ետեւ սովորական հագուս-
տով մարդիկ:

Ասկէ յետոյ էր որ տեղի ունեցաւ միջադէպը դա-
տաւորին եւ Շէրիտընին միջեւ: Անկից յետոյ վկայու-
թեան կանչուեցաւ ամբաստանեալ Հէրրի Սարաֆեան,
լուրջ ու համակրելի դէմքով երիտասարդ մը, որ դա-
տավարութեան սկիզբէն մինչեւ հիմակ ամենայն լըր-

ջութեամբ եւ պաղարխնութեամբ հետեւած է բոլոր
վկայութեանց, եւ որ թերեւս սրտով կ'ողբայ իր ահա-
ւոր վիճակին վրայ:

ՀԷՐՐԻ ՍԱՐԱՅԵԱՆԻ ՀԱՐՅԱՔՆՈՒԹԻՒՆԸ

Սարաֆեան պատմեց թէ 25 տարեկան է, ամուս-
նացած, մէկ գաւակի հայր, Դեկտ. 24-էն երկու շա-
բաթ առաջ ճաշարան մը դնած է 27-րդ փողոցին վը-
րայ, անկից առաջ բնակած է Սր. Սաչ եկեղեցւոյ մօ-
տերը եւ ամիսը գրեթէ մէկ անգամ հոն կը յաճախէ ե-
ղեր: Իր կնոջ աղգականները մինչեւ այսօր հոն կը բնա-
կին եւ Ս. Սաչ եկեղեցի կ'երթան, վեց տարի առաջ
դաշնակցական եղած է եւ երկու տարի է ի վեր տուր-
քերը վճարած չըլլալուն համար ինքնաբերաբար դուրս
ձգուած է, այդ օր մինակ դացած է եկեղեցի եւ նստած
է ետեւի ձախ կողմի երրորդ շարքին մէջտեղի աթոռ-
ներէն մէկուն վրայ: Թափօրը յառաջացած առեն ոտ-
քի ելած է ու երբ Արքեպիսկոպոսը քանի մը շարք յա-
ռաջացած է, ինք տեսած է որ միջանցքին մէջ ժողո-
վուրդը իրար անցած է: Իր եւ Սրբազանին միջեւ առ
նուազն 20 հոգի կան եղեր իրարանցումի պահուն:

Մր. Դերիսըն. — Դուն Արքեպիսկոպոսին վրայ
յարձակեցա՞ր կամ անոր գարկի՞ր:

Վկայ. — Ոչ:

Մր. Դերիսըն. — Թափօրէն առաջ աչքով Լէյլէկ-
եանի նշան տուի՞ր:

Վկայ. — Ոչ, ես Լէյլէկեանը չտեսայ:

Յետոյ պատմեց թէ եկեղեցիէն ելլելէն վերջ ուղղակի
ճաշարան դացած է, ու հոն մնացած է մինչեւ գիշեր-
ուան ժամը 11: Կէսօրէ յետոյ ժամը 2-ին կամ երեքին
խմացած է Արքեպիսկոպոսին սպաննուիլը: Յաջորդ եր-
կու օրերն ալ ճաշարանը գործած եւ գիշերները տուն
դացած է: Դեկտեմբեր 27-ին, կէսօրէ յետոյ ժամը 1-ի
ատենները ճաշարանին մէջ գինքը ձերբակալած են ու

ոստիկանատուն տարած : Ոստիկանատան մէջ շատ մը հայեր տեսած է ու հոն խօսած է Կորկոտեանի եւ Վաղարշակ Օտապաշեանի հետ :

Միւս ամբաստանեալներուն հետ իր ունեցած ծանօթութեան մասին ըսաւ թէ Դեկտեմբեր 24-էն առաջ Լէյլէկեանը դէմքով ճանչցած է , միայն անունը չի գիտեր եղեր , Սարգիսեանը բնաւ չէ ճանչցած , Երկանեանը դէմքով կը յիշէ , որովհետեւ ուրիշ անդամներ տեսած է , Մօզեանը կը ճանչնայ եղեր , Չալքեանը եւ Ջատիկեանը չէ ճանչցած , Միրիճանեանին հանդիպած է այդ թուականէն քանի մը շաբաթ առաջ , իսկ Անդրէասեանը քլըպին մէջ տեսած է :

Մր. Շէրիտըն .— Կոիւին մէջ ոեւէ բաժին առի՞ր :
Վկայ .— Ոչ :

Մր. Շէրիտըն .— Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակեցա՞ր :

Վկայ .— Երբեք :

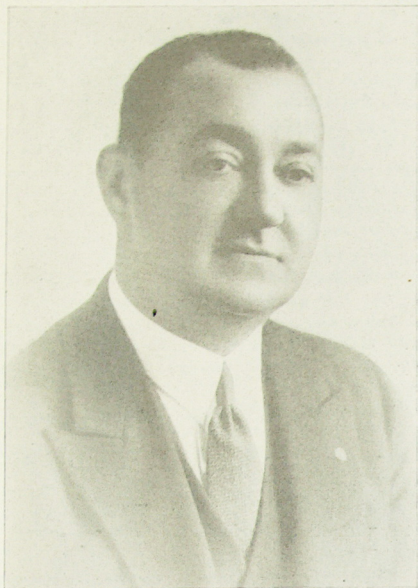
Մր. Շէրիտըն .— Մր. Քօհնի ըսած էս . «Ես տեսայ որ Երկանեանը միջանցքին մէջ ցատկեց , չեմ գիտեր ինչո՞ւ :»

Վկայ .— Ոչ , ես ըսած եմ այսպէս . «Կը խորհիմ թէ Երկանեանը միջանցքին մէջ տեսայ :»

Մր. Շէրիտըն .— Մր. Քաչ եկեղեցին դանդաղ ունի՞ր :

Վկայ .— Չեմ խորհիր թէ ունի :

Նիւ Եորք , ԵՂ . , Յունիս 28 .— Երէկուան ոչ բոլորովին անակնկալ միջադէպէն յետոյ , այսօր հանդիսատես եղանք բացարձակապէս անսպասելի յայտնութեան մը : Ամբաստանեալ Միքիբան Ջատիկեան ընդունեց թէ Դեկտ. 24-ի եղերական օրը ինքն ալ Մր. Քաչ Նկեղեցին գտնուած է եւ կոիւին մասնակցած է :

ԳԱՂՏՆԻ ՈՍՏԻԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԱԿԱՆ
ՃԵՅՄԱՆ Ի. ՏԱՆԵԼԼԻ

Միհրան Զատիկեան Յունուար 18-ին Օգնական Դատախազ Քօհնի իր տուած յայտարարութիւնով բողոքովին ուրացած էր Արքեպիսկոպոսի Սպանութեան օրը իր եկեղեցին դաժնուիլը :

«Այն օր սուտ խօսեցայ ես , որովհետեւ վախցայ թէ ոստիկանները զիս պիտի ծեծեն : Անգամ մը որ սուտ խօսեցայ , ստիպուած էի մինչեւ վերջը ստել» յայտարարեց Զատիկեան :

Երէկ յետ միջօրէի նիստին վկայի աթոռը վերստին դրաւեց Հէրրի Սարաֆեան , Դատախազ Քամինսքիի կողմէ հարցաքննուելու համար : Անիկա յայտարարեց թէ երբ ինք դաշնակցական եղած է իրեն կարգացուած է դաշնակցութեան Ծրագիր - Կանոնագիրը , սակայն չի յիշեր թէ անոր մէջ տէրօրական գործունէութեան համար տրամադրութիւններ կան եղեր :

Դատախազ .— Ինչո՞ւ համար Դեկտ. 24-ին Սր. Սաչ Եկեղեցին գացիր :

Սարաֆեան .— Պաշտամունքի մասին թղթակցութիւն ղրկելու Ֆիլատելֆիոյ եւ Պոսթոնի մէջ հրատարակուող երկու թերթերուն : Ժամը 10.15-ին հոն հասայ :

Դատախազ .— Արքեպիսկոպոսին վար ինչալը տեսա՞ր :

Ս .— Ոչ :

Դատախազ .— Անոր դուրս տարուիլը տեսա՞ր :

Ս .— Ես ատկից առաջ դուրս գացի :

Դ .— Թղթակցութիւն ղրկեցի՞ր այդ թերթերուն :

Ս .— Ոչ :

Դատախազ .— Զխորհեցա՞ր որ Արքեպիսկոպոսի սպաննուիլը իբրեւ լուր մեծ նշանակութիւն կրնար ունենալ Հայերուն համար :

Ս .— Անոր սպաննուիլը չէի գիտեր , իսկ կոիւր զիս չէր հետաքրքրեր :

Գառնախաղ — Ձէ՛ր գիտեր որ Յուլիս 1-էն յետոյ
Հայ ժողովուրդին մէկ մասը Արքեպիսկոպոսին հակա-
ռակ էր :

Ս — Անոր գործելակերպին հակառակ էր :

Գառնախաղ — Դուն ուէ՛ հակառակութիւն ունէ՛ր
անոր հանդէպ :

Ս — Ոչ, չառ համակիր էի անոր եւ կը յարգէի
դոյն : Եկեղեցական մեծ առաջնորդ մը կը նկատէի
դոյն :

Գառնախաղ — Վաղարշակ Օտապաշեանը կը ճանչ-
նա՞ս :

Ս — Դեկտ. 24-էն երկու շաբաթ առաջ հանդիպե-
ցայ անոր : Բանալէ՛ն բռնուեցանք : Այն ճաշարանը որ
ես գնեցի, ինքը կ'ուզէ գնել եղեր : Ձիս դատապար-
տեց առոր համար :

Գառնախաղ — Ձերբակալուած օրդ Կորկոտեանի
հետ ի՞նչ խօսակցութիւն ունեցար :

Ս — Ես Կորկոտեանի հարցուցի. «Ձիս հոս բե-
րեխուդ նպատակն ի՞նչ է» : Կորկոտեան պատասխա-
նեց. «Ես գիտեմ որ դուն օլլալիք ես, բայց, Օտապաշ-
եանը կ'ըսէ թէ ինք տեսած է որ դուն Արքեպիսկո-
պոսին զարկած ես» : Այն ատեն դարձայ Օտապաշեա-
նին եւ ըսի. «Իրա՞ւ աշխատէս բռած ես, կրնա՞ս ձեռքդ
խղճիդ վրայ գնել եւ աշխատէս ըսել : Դուն գիտես որ ես
Արքեպիսկոպոսին համ զարկած, կամ կը ստես կամ բո-
լորովին կը սխալիտ» : Օտապաշեան պատասխանեց ին-
ծի. «Սխալ կամ շիտակ, դուն գաշնակցական ես եւ ես
կ'ատեմ քեզ» :

Գառնախաղ — Յաջորդ օրը այս պատմութիւնդ Մր.
Քօհնի ըսի՞ր :

Ս — Ձեմ յիշեր թէ ըսի կամ ոչ, սակայն զաղտնի
ստիկաններուն ըսի :

Գառնախաղ — Օտապաշեանին Ռամկալար ըլլալը
գիտէի՞ր :

Ս.— Այո :

Դատախազ.— Հասկա երբ եկեղեցիէն վերադարձար խոհարարին ինչո՞ւ հարցուցիր. «Օտապաշեանը դաշնակցական է թէ Ռամկավար» :

Ս.— Ես այդպէս հարցում չեմ ըրած :

Դատախազ.— Անոր չըսի՞ր թէ «Առաջնորդը ծեծեցինք, կ'ըսեն որ մեռած է» :

Ս.— Երբեք :

Դատախազ.— Քու խոհարարդ ի՞նչ պատճառ ունի քեզ զրպարտելու :

Ս.— Ես ալ չեմ գիտեր : Կը յիշեմ թէ իրեն հետ վիճարանութիւն մ'ունեցանք, իր դործին մասին : Ես իր պատճառները չեմ գիտեր, կրնայ ըլլալ որ պատճառներ ունի, միայն գիտեմ թէ ճշմարտութիւնը չխօսեցաւ :

Դատախազ.— Արթին Համբաշեանի վկայութիւնը լսեցի՞ր :

Ս.— Այո :

Դատախազ.— Անիկա ի՞նչ պատճառ կրնայ ունենալ ըսելու թէ դուն Արքեպիսկոպոսին զարկած ես :

Ս.— Չեմ գիտեր : Ես ալ կ'ուզեմ իր պատճառներն իմանալ :

Դատախազ.— Եկեղեցիին մէջ ինչու համար ետեւի աթոռներէն մին դրակեցիր, քանի որ Արքեպիսկոպոսը մտիկ ընելու դացած էիր :

Ս.— Որովհետեւ առջեւի աթոռները լեցուած էին :

Դատախազ.— Դէպքէն յետոյ դուրսը եկեղեցիին դրան առջեւ ինչո՞ւ սպասեցիր 15—20 վայրկեան :

Ս.— Պարզ հետաքրքրութեան համար :

Դատախազ.— Հոն չլսեցի՞ր որ Արքեպիսկոպոսը սպաննուած է :

Ս.— Ոչ, իմ մտքէս բնաւ չէր անցներ որ յարձակումը Արքեպիսկոպոսին վրայ դործուած էր :

Մարաֆեան միակ ամբաստանեալն է որ Օղնական
դատախազ Քօհնի տունն իր յայտարարութեան պա-
րունակութեան չհակասեց իր վկայութեամբ: Միւսնե-
րը՝ բոլորն ալ իրենց յայտարարութիւններէն մէկ կամ
աւելի կէտեր փոխեցին:

ԱՄԲԱՍՏԱՆԵԱՎ, ՄԻՐԻՃԱՆԵԱՆ

ԿԸ ՅՈՒՍԱՀԱՏԵՅՆԷ ՊԱՇՏՊԱՆ ՓԱՍՏԱԲԱՆԸ

Մարաֆեանի յաջորդեց ամբաստանեալ Ճան Մի-
րիճան որ յայտարարեց թէ 41 տարեկան է: Դեկտեմբեր
23-ի Ծարաթ իրիկուն Քէնտիկեանի խանութին մօտերը
հանդիպած է Տիկ. Սիրանոյշ Գաֆաֆեանի որ զինք ի-
րենց տունը հրաւիրած է: Միասին տուն դացած են:
Գիշերուան ժամը 1-ին եւ 2-ին միջեւ Լեւոն Գաֆաֆ-
եան տուն եկած է ուրիշ երկու անձերու հետ: Միասին
նստած թուղթ խաղացած են, օղի խմած են: Ժամը
5-ին առնները Պ. Գաֆաֆեան անկողին դացած է իսկ
միւսները նստած են մինչեւ ժամը 7-ը:

Մր. Եէքիտըն. — Լսեցի՞ր Տիկ. Գաֆաֆեանի այն
վկայութիւնը թէ զուն ըսած էս իրեն. «Երբ եկեղեց-
ւոյ դանդակները հնչեն զիս արթնցուր»:

Վկայ. — Այո, լսեցի:

Եէքիտըն. — Ճիշդ է ասիկա:

Վկայ. — Ոչ:

Յետոյ Միրիճանեան պատմեց թէ առաւօտուն Պրն.
Գաֆաֆեանի հետ միասին դուրս ելած են պտոյտի հա-
մար ու երբ եկեղեցիին մօտեցած են Գաֆաֆեան առա-
ջարկած է որ եկեղեցի երթան ու ինք մերժած չէ: Ներս
մտած են ու ետեւի երրորդ շարքին վրայ նստած են,
Գաֆաֆեան միջանցքի կից աթոռին վրայ, իսկ ինք
երկրորդ աթոռին, Գաֆաֆեանի ձախ կողմը:

«Երբ թափօրը ներս մտաւ, շարունակեց Միրի-
ճանեան, ամէն մարդ սաքի ելաւ: Արքեպիսկոպոսը աջ
ու ձախ ձեռքի խաչով օրհնութիւն կուտար: Ես զլու-

խըս ծռած երեսս կը խաչակնքէի երբ ձայն մը լսեցի որ ըսաւ, «չարագործներ»։ Ամէն մարդ իրար խառնուեցաւ։ Գաֆաֆեան ամթոռէն դուրս ցատկեց, եւ ես խորհեցայ որ կռիւին մէջ պիտի մտնէ իր ձախ բաղուկը բռնեցի որ չերթայ։ Տեսայ որ Արքեպիսկոպոսին դաւադանը բռնող ձեռքը կը դողայ, անմիջապէս յետոյ անիկա վար ինկաւ»։

Շէրիտըն.— Ուրիշ ատեն այդ եկեղեցին դացած ես։

Միրիմանեան.— Երբեք։

Շ.— Գիտէի՞ր որ Արքեպիսկոպոսը հոն պիտի ըլլար։

Մ.— Ոչ։

Շ.— Գիտէի՞ր որ Արքեպիսկոպոսը հոն պիտի ըլլար։ Գաֆաֆեանենց տունը այդ մասին խօսք չեղած։

Մ.— Ոչ։

Շ.— Դուն ոեւէ մէկուն դարկի՞ր։

Մ.— Ոչ։

Շ.— Ոեւէ մէկը քեզի դարկած։

Մ.— Ոչ։

«Երբ եկեղեցիէն դուրս ելայ տուն դացի, շարունակեց վկան, յաջորդ օրը Ծնունդ էր, միւս օրը սովորականին պէս գործի դացի։ Զորեքշաբթի օր, Կորկոտեան եւ երկու ոստիկաններ մեր տունը եկած են։ Ես գործի էի։ Իրիկունը երբ տուն եկայ իմացայ այդ պարագան ու ժամը 7-ին ատենները ինքնաբերաբար ոստիկանատուն դացի առանձինն, հասկնալու համար թէ զիս ինչո՞ւ կը փնտռեն։ Հոն զիս հարցաքննեցին ու ես իմ պատմութիւնս ըրի։ Սարաֆեանն ալ հոն էր»։

Շէրիտըն.— Լսեցի՞ր Պերճ Կարապետեանի վկայութիւնը թէ դուն քու շուրջի գտնուող մարդոց հետ կը կոռւիս եղեր, բայց Արքեպիսկոպոսին վրայ չես յարձակած։

Միրիմանեան — Ես մարդու հետ չկուուեցայ :

Շ. — Արքեպիսկոպոսի գլխուն դարկի՞ր :

Մ. — Ոչ :

Շ. — Լսեցի՞ր Քրիշտեանի այն վկայութիւնը թէ
դուն զինքը հարուածած ու զեափն տապալած ես :

Մ. — Ես այդպէս բան չբրի :

Շ. — Լսեցի՞ր Չաքմաքեանի այն վկայութիւնը
թէ դուն ժողովուրդին հետ կը կուուէիր եւ կը ջանայիր
լէյլէկեանք ազատել անոնց ձեռքէն :

Մ. — Ատիկա ճիշդ չէ . ես սեւէ մէկուն հետ չկըու-
ուեցայ :

Շ. — Միւս ամբաստանեալները կը ճանչնայի՞ր
Դեկտ. 24-էն առաջ :

Մ. — Լէյլէկեան երկու տարի է, Սարգիսեան չէի
տեսած, Երկանեան զէմքով կը ճանչնայի, Մօզեան կը
ճանչնայի, բայց անունով չէի ճանչնար, Սարաֆեա-
նին երկու շաբաթ առաջ հանդիպած էի, Անդրէասեա-
նը երկու երեք տմբիէ իմեր կը ճանչնայի :

Այս առաւօտեան նիստին Միրիմանեան վերստին
գրաւեց վկայի աթոռը հակա-հարցաքննութեան հա-
մար : Որոչ էր որ ոչ իր եւ ոչ ալ իր պաշտպան փաս-
տաբանին մօքէն անցած էր թէ դատախազը ինչ հար-
ցումներ պիտի ուղղէր իրեն : Համոզուած եմ որ Մր.
Շէրիարն եւս շատ զժգոհ մնաց Միրիմանեանի պա-
տասխաններէն, աշխատեցաւ շտկել սխալները բայց
կարելի չեղաւ :

Դատախազ. — Ոեւէ տարակոյս չկայ է Դեկտ. 24-
ին եկեղեցին էիր չէ՞ :

Միրիմանեան. — Ոչ :

Դ. — Թափօր ալ եղաւ, չէ՞ :

Մ. — Այո :

Դ. — Թափօրին մաս կը կազմեն միայն եկեղեցա-
կան տարազ հաղնոցներ, այնպէս չէ՞ :

Մ. — Ոչ :

Դ. — Ձլսեցի՞ր որ Կորկոտեան ըսաւ թէ ինք թափօրին հետ ներս չմտաւ, որովհետեւ միայն շապիկ հագնողներ կրնան թափօրին մէջ ըլլալ:

Մ. — Լսեցի, բայց ատիկա ճիշդ չէ:

Դ. — Թափօրը ի՞նչ շարքով կազմուած էր:

Մ. — Նախ բուրվառակիրը, յետոյ Յովսէփ Եպիսկոպոսը, անոր ետեւէն Դպրաց Դասը զոյգ զոյգ եւ ամենէն յետոյ Արքեպիսկոպոսը, անոր ետին քշոց կըրող երկու անձինք կողք կողքի, ու ամենէն վերջը խումբ մը մարդիկ:

Դ. — Այդ խումբ մը մարդիկը քանի՞ հոգի էին:

Մ. — Գրեթէ 14 հոգի, ես բոլորն ալ կը ճանչնամ:

Դ. — Որո՞նք էին, անունները ըսէ:

Մ. — Մարգարեան, Համբաշեան, Կարապետ Զատիկեան, Կորկոտեան:

Դ. — Հապա մնացածները:

Մ. — Դէմքով կը ճանչնամ բայց անունները չեմ գիտեր:

Դ. — Կորկոտեանը թափօրին մէջ էր:

Մ. — Այո:

Դ. — Ձլսեցի՞ր որ Կորկոտեան ըսաւ թէ ինք թափօրին հետ ներս չմտաւ:

Մ. — Այո լսեցի, բայց ան սուտ կը խօսի: Առաջ սկսաւ քալել թափօրին հետ, յառաջացաւ մինչեւ երրորդ շարքը եւ յետոյ ետ դարձաւ:

Դ. — Կռուի ձայնը լսելէդ առաջ այս 14 հոգին տեսա՞ր:

Մ. — Երբ թափօրը սկսաւ, 14 հոգին հետեւեցան:

Դ. — Թափօրին մէջ քանի՞ եկեղեցականներ կային:

Մ. — Միայն երկու հատ, Յովսէփ Եպիսկոպոսը եւ Դուրեան Արքեպիսկոպոսը:

Դ. — Կը յիշե՞ս որ Զաւրքեան վկայեց թէ Արքեպիսկոպոսին առջեւէն կ'երթար կարճահասակ եկեղեցական մը:

Մ — Այո, բայց Յովսէփ Եպիսկոպոս Առաջնորդին առջեւէն չէր քաշեր, բուրվառակիրին հետեւն էր:

Դ — Ճիշդ հիմակ չըսիր որ միայն երկու եկեղեցականներ կային:

Մ — Ձեռ գիտեր:

Դ — Հասցա ի՞նչ կ'ուզես ըսել:

Մ — Ես կ'ըսեմ որ Յովսէփ Եպիսկոպոս Արքեպիսկոպոսին առջեւ չէր:

Դ — Օտապաշեանը կը ճանչնա՞ս:

Մ — Այո:

Դ — Լսեցիր անոր վկայութիւնը, թէ դուն Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած ես:

Մ — Լսեցի, բայց ան սուտ կը խօսի:

Դ — Քեզ գրպարտելու պատճառ ունի՞ր:

Մ — Անիկա Ռամկավար է: Քլըպին մէջ թուղթ խաղցանք, 45 սէնթ կորսնցուց, այնքան կծծի է որ այդ պատճառաւ իմ մասիս սուտ կը խօսի:

Դ — Անոր հետ ազդականութիւն ունի՞ս:

Մ — Ոչ:

Դ — Մը. Քօհնին չե՞ս ըսած որ անիկա քու ազդականդ է:

Մ — Ոչ, Մը. Քօհն նոյնպէս այդպիսի հարցում չըբաւ ինծի:

Դ — Միրիճանեանի Դեկտ. 28-ի յայտարարութեան մէջ կայ հետեւեալ հարց-պատասխանը.

«Մը. Քօհն. — Օտապաշեան անունով մարդը լսեցի՞ր որ կ'ըսէ քէ ինքը տեսած է որ դուն Արքեպիսկոպոսին գարկած ես:

«Միրիճանեան. — Լսեցի, անիկա ստախօս մըն է, իմ ալ քրղընս է: Բայց ես վկայ ունիմ, իր կուսակցութեան պատկանող մէկը որ ինծի հետ եկեղեցին էր եւ իմ առջեւ նստած էր»:

Այդ հարցումը եղա՞ւ քեզի եւ դուն այդ պատասխանը տուի՞ր:

դնա՛, այդ ըսածներդ այս դատին հետ կապ չունին» :

Դ. — Մը . Քօհնը քեզի ուրիշ հարցում չըրա՞ւ :

Մ. — Ոչ :

Միբիճանեանի յայտարարութիւնը քայքայքայ եղած է եւ կը գրաւէ երեք ու կէս էջ, բոլորը հարց-պատասխանի ձևով գրուած : Հարցաքննութիւնը տեւած է 16 վայրկեան, սակայն Միբիճանեան կը պնդէ որ իրեն միայն երեք-չորս հարցումներ եղած են :

Մը . Շէրիտըն ջանաց կացութիւնը փրկել, որովհետեւ Միբիճանեանի յայտարարութիւնը, իր (Շէրիտընի) պահանջումով իրրեւ վկայութիւն արձանագրուած էր :

Մը . Շէրիտըն . — Մը . Քօհնը դաշնակցական ըլլալդ հարցո՞ւյ :

Մ. — Ոչ :

Շ. — Հարցո՞ւյ թէ Կոմիտէի վերջին թէյասեղանին ներկայ եղա՞ծ ես թէ ոչ :

Մ. — Ոչ :

Շ. — Ի՞նչ հարցումներ բրաւ :

Մ. — Ինձի սեւէ հարցում չըրաւ :

Աւելորդ է շարունակել աւելի երկար : Այս ամբաստանեալին ընթացքը յստահատեցուցիչ էր :

ՄԻՀՐԱՆ ԶԱՏԻԿԵԱՆԻ ՀԱՐՅԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յաջորդ հետաքրքրական վկան ամբաստանեալ Միհրան Զատիկեանն էր :

Մը . Շէրիտըն . — Ո՞ր կը բնակիս :

Զատիկեան . — Քիթթիլըն, Ն. Ճ. :

Շ. — Քաղաքացի՞ ես :

Զ. — Այո :

Շ. — Ամուսնացա՞ծ ես :

Զ. — Այո :

Շ. — Դաշնակցական ես :

Զ. — Այո :

Շ.— Ո՞ր Կոմիտէին կը պատկանիս :

Ձ.— Բէթըրաւնի :

Շ.— Դեկտ. 24-ին Սր. Խաչ եկեղեցի դացի՞ր :

Ձ.— Այո : Հոն էի :

Բոլորովին անակնկալ էր այս պատասխանը : Մեր ականջին չէինք կրնար հաւատալ : Ամէն մարդ կարծես իր քովինին հարցուց. «Այո՞ ըսաւ, այո՞ ըսաւ» . ճիշդ լսած էինք բոլորս ալ :

Յետոյ պատմեց թէ առտուն ժամը 10-ին ատեննե-
րը եկեղեցի հասած էր, ձախ կողմի 10-րդ կամ 11-րդ
շարքին վրայ նստած էր :

«Երբ թափօրը սկսաւ, ես ոտքի վրայ էի : Դպրաց
Դասը անցաւ իմ շարքէս, ճիշդ այդ պահուն ձայն մը
լսեցի ետեւէն, կարծես ժողովուրդը զերար կը հրմըշ-
տըկէին : Մարդուն մէկը ինծի դարկաւ, ես ալ իրեն
զարկի : Արքեպիսկոպոսին չղարկի : Եկեղեցիէն դուրս
ելայ եւ փախայ : Եկեղեցիին մէջ լէյլէկեանին կամ
միւս ամբաստանեալներուն բան մը ընելը չտեսայ : Ես
անոնց ոչ մէկը կը ճանչնամ, բաց ի Օհաննէս Անդրէ-
ասեանէն : Յունուար 17-ին ոստիկանները տունս պա-
շարեցին, զիս ձերբակալեցին ու Նիւ Եորք տարին : Հոն
զիս հարցաքննեցին, ըսի որ ես եկեղեցին չէի ու զիս ա-
ղատ թողուցին : Ես խոստացայ որ յաջորդ օրը դատա-
խաղին զրասենեակը պիտի երթամ : Այդպէս ալ ըրի :
Յաջորդ օրը, Յունուար 18-ին, դացի հոն : Մր. Քօհնը
զիս հարցաքննեց : Սուտ խօսեցայ սկիզբէն մինչեւ
վերջ» :

Շ.— Սր. Խաչ եկեղեցին ինչո՞ւ դացի՞ր :

Ձ.— Որովհետեւ իմացած էի որ Դուրեան Արքե-
պիսկոպոսը պիտի պատարագէր : Իր մասին չատ լսած
էի, բայց գինքը բնաւ տեսած չէի : Ուղեցի լսել զինքը :

Շ.— Դանակ ունէի՞ր :

Ձ.— Ոչ :

Շ. — Արքեպիսկոպոսին զարկի՞ր :

Ձ. — Ոչ :

Շ. — Ո՞րքէն յարձակումի օգնեցի՞ր :

Ձ. — Ոչ :

Շ. — Լսեցի՞ր Համբաշեանի աշն վկայութիւնը թէ զո՞ւն թէ՛ և ձախ կողմը նստած էիր բայց աջ կողմէն յարձակեցար Արքեպիսկոպոսին վրայ :

Ձ. — Այո, բայց սուտ է : Ես իմ աթոռս բնաւ չփոխեցի :

Շ. — Լսեցի՞ր Տէսթէեանի աշն վկայութիւնը թէ զո՞ւն աթոռին վրայ ելած Արքեպիսկոպոսին ուսը կը սեղմէիր :

Ձ. — Ես արդարիւ բան չբրի :

Շ. — Ո՞րքէն մէկուն զարկի՞ր :

Ձ. — Այո, մարդիկ գլխուս զարկին, ևս ալ իրենց զարկի :

Շ. — Տիկին Տէմիրճեանին ըսած ևս թէ «թող Արքեպիսկոպոսը պահապանով պատի, մենք զայն պիտի սպանենք» :

Ձ. — Ոչ :

Դատախաղ Քամինսքի կ'սկսի հակա-հարցաքննութեան :

Դ. — Ե՞րբ իմացար թէ մարդասպանութեան ամբաստանութիւն կայ քեզի դէմ :

Ձ. — Յունուար 18-ին :

Դ. — Հապա ինչո՞ւ Դեկտ. 29-ին կինդ զրկեցիր նուիրքի գրասենեակը շարաթականիդ համար :

Ձ. — Որովհետեւ հիւանդ էի, մանաւանդ որ կիրակի օր եկեղեցիին մէջ գլխուս զարկած էին :

Դ. — Մը. Քօհնին ճշմարտութիւնը խօսեցա՞ր :

Ձ. — Ոչ, սկիզբէն մինչեւ վերջ ստեցի :

Դ. — Հիմակ չե՞ս ստեր :

Ձ. — Ոչ :

Դ. — Այն տակն ինչո՞ւ սուտ խօսեցար :

Ձ.— Որովհետեւ ոստիկաններէն վախցայ: Պոր-
հեցայ որ զիս պիտի ծեծեն: Անգամ մը որ սուտ խօսե-
ցայ, այլեւս տարբեր չէի կրնար խօսիլ:

Դ.— Մը. Պէնթընին լուր ղրկեցի՞ր:

Ձ.— Ոչ:

Դ.— Ո՞ւրկից իմացած ես որ ոստիկանները ձեր-
բակալեալ մը կը ծեծեն:

Ձ.— Թերթերուն մէջ:

Դ.— Ո՞ր Թերթի մէջ:

Ձ.— Ձեմ գիտեր:

Դ.— Մէկ Թերթի անուն չե՞ս կրնար տալ:

Ձ.— Ձեմ գիտեր Թէ Թերթի՞ մէջ կարդացի Թէ Ժո-
զովուրդէն իմացայ:

Դ.— Քեզ չծեծեցին, չէ՞:

Ձ.— Ոչ, բայց իմ համոզումս էր որ պիտի ծեծէին:

Դ.— Մը. Քօհնի գրասենեակը եղած ատենդ կը
վախնայի՞ր Թէ ծեծ պիտի ուտես:

Ձ.— Ոչ, բայց չէի գիտեր Թէ ինչ պիտի պատա-
հէր ինծի երբ անոր սենեակէն դուրս ելլէի: Մանա-
ւանդ երբ մարդիկ կային հող որ զիս պիտի զրպարտե-
ին:

Դ.— Ըսել Թէ՝ դուն եկեղեցին էիր, զրպարտու-
թի՞ւն է:

Ձ.— Ի՞նչպէս կ'ականկալես որ անգամ մը սուտ խօ-
սիմ, ու այդպէս չի շարունակեմ:

Դ.— Մը. Քօհնը հո՞ն էր երբ մարդիկ կը փորձե-
ին քեզ ֆրէյմ ընել:

Ձ.— Ոչ, հոն չէր:

Դ.— Դուն Մը. Քօհնին չըսի՞ր. «Ես պատրաստ
եմ երդում ընել Թէ եկեղեցին չէի»:

Ձ.— Այո:

Դ.— Ու կրկին ստեցի՞ր:

Ձ.— Այո:

Նիւ Եորք, Յունիս 29, Ուր.— Երբ Արթին Համբալեանի յայտարարութիւնները պահանջուցան պաշտպան փաստարանի կողմէ, դատաւորը յայտնեց՝ թէ Նիւ Եորքի նահանգային Վճռարեկ Ատեանը ասկից տուա՞լ People vs. Walsh (262 N. Y. 140) դատին մէջ հետեւեալ օրինական վճիռը արձակած է .

«Ասկէ առաջ միշտ, նոյնպէս այժմ, օրէնքը այն է որ պաշտպան կողմը իրաւունք չունի քննական հետազոտութիւն կատարելու զատալիսազի կամ ոստիկանական արխիւներու մէջ այն յոյսով որ քերեւս կարենայ բան մը գտնել որ իր պաշտպանեալին օգնէ» :

Այս օրէնքին հիման վրայ էր որ Դատաւոր Քորբիլըն մերժեց պաշտպան փաստարանի պահանջը : Հակառակ ատար՝ Դատաւորապը անվարանօրէն Մր. Շէրլտրնի տուաւ բոլոր յայտարարութիւնները, որովհետեւ Համայնութեան էր որ նոյն իսկ եթէ հակառակութիւններ ըլլային, ասանք չպիտի կրնային ազդել Ճիւրիի վերջնական վճիռին վրայ :

Ահա այս հիման վրայ որոշ է թէ ամբաստանեալները արգարօրէն եւ ասանց նախապաշարուածի կը դատուին : Յաճախակի բախումներ սովորական են սեւէ դատաւարութեան ընթացքին, մանաւանդ երբ բանտարկեալներու գէժ բերումը ամբաստանութիւնը մարդասպանութիւն է : Ուրեմն, եթէ ամբաստանեալներէն ոմանք կամ բոլորը դատապարտուին, իրաւունք չեն ունենար ատար յանցանքը բաժնալու իրենց փաստարաններուն կամ դատախազին վրայ : Իրենց վկայութիւնը եւ հերքումները պէտք էր շատ սուղի յստակ եւ անխոցելի ըլլային :

Ամբաստանեալ Օհաննէս Անդրէասեան վկայեց թէ

ինք Դաշնակցական է եւ Նիւ Եորքի քլլպին աշխատաւորը. ամուրի, 42 տարեկան. 1910-ին Դաշնակցական եղած: Դեկտ. 24-ի առաւօտուն ժամը 9.30-ի ատենները տնէն ելած է Ս. Սաչ եկեղեցի երթալու համար, որպէսզի հոն Նոր Տարուան առթիւ Կոմիտէին սարքելիք մէկ հաւաքոյթին յայտարարութիւնները ցրուէ: Ասիկա իբր փլլապազ իր սարտականութիւններէն մին եղած է: Ճամբուն վրայ, ժամը 10-ի եւ 11-ի միջեւ կը մտնէ եկեղեցւոյ մօտ դտնուող ճաշարան մը ուր կը հանդիպի Մր. X-ին: Սուրճ կ'ապսպրեն եւ կը խօսակցին: Ժամը 11-ին ատենները եկեղեցի կ'երթայ: Ժողովուրդը փողոցը խռնուած է եղեր: Յայտարարութիւնները չէ ցրուած: Յետոյ վերադարձած է քլլպ:

Յունուար 17-ին զինք ձերբակալած են եւ ոստիկանատուն տարած ու հարցաքննած են: Գիշերը զինք տուն զրկած են: Յաջորդ օրը Դատախազին դրասենհակը դացած եւ իր պատմութիւնն ըրած է: Մարդասպանական դատարանին մէջ դատախազի յանձնարարութեան վրայ զինք ազատ արձակած են, եւ նոյն օրը ձերբակալած են Կարապետ Զատիկեանի զարկած ըլլալու յանցանքով: Երեք դատաւորներ ունկնդրած են այդ դատին ու անոնցմէ երկուքը յանցապարտութեան վճիռ տուած են: Պատիժը եղած է կախակայուած դատաւճիռ (suspended sentence): Ապրիլ 22-ին կրկին ձերբակալուած է եւ մարդասպանութեամբ ամբաստանուած:

Մր. Շէրիտըն.— Եկեղեցիի դրան առջեւ Կորկոտեանին ըսի՞ր, «Զգուշացի՛ր, յաջորդը դուն պիտի ըլլաս»:

Անդրէասեան.— Ոչ:

Շ.— Կարապետ Զատիկեանի սրունքին զարկի՞ր:

Ա.— Ոչ:

Շ.— Փողոցին հանդիպակաց կողմը անցա՞ր եւ օթօմօպլի մը մէջ եղողներուն ըսի՞ր. «Փախէ՛ք, փա-

խէ՛ք, Արքեպիսկոպոսը մեռաւ ։

Ա. — Ո՛հ ։

Շ. — Քէնտիկեանի խանութին առջեւ Չալքեանի բա՛ր. Վոսու եղի՛ր, հեռացի՛ր, Արքեպիսկոպոսը սպաննուեցաւ ։

Ա. — Ո՛հ ։

Շ. — Ճաշարանին մէջ սուրճ խմած առեւնիդ Մր. Մին բա՛ր. Վմէն բան կարգադրուած է, Առաջնորդը աշոօր չաղատիր, Ահարոնեանի կինը զանակը պիտի բերէ ։

Ա. — Ո՛հ ։

Շ. — Եկեղեցիին առջեւ խօսքդ Դաշնակցականներուն ուղղելով բա՛ր. Քնկերներ, ասիկա փառաւոր օր է, պէտք է խրախճանք կատարենք ։

Ա. — Ո՛հ ։

Շ. — Երբ տեսար որ սասիկանները Լէյլէկեանը բռնած են, անոնց մօտեցա՛ր եւ բա՛ր. «Թող անւէք այդ մարդը որ երթալ ։

Ա. — Լէյլէկեանի ձերբակալուած ըլլալը տեսայ, սակայն սեւէ միջամատթիւն չբրի ։

Շէրիտըն. — Արքեպիսկոպոսը սպաննելու համար սեւէ դաւադրութիւն բրի՛ր սեւէ մարդու հետ ։

Ա. — Ո՛հ ։

Դատախազ Քամիմսֆի Կ'սկսի Հարցաքննութեան

Դատախազ. — Երբ Եկեղեցիէն հեռացար սուր զացիր ։

Անդրէասեան. — Վայրկեան մը անկիւնը կեցայ, ու յետոյ սրբան կը յիշեմ, ժլուղ զացի ։

Դ. — Առաւօտուն երբ առեւնէն դուրս ելար ուղղակի Եկեղեցի՞ զացիր ։

Ա. — Ո՛հ, ճաշարանը հանդիպեցայ ։

Դ. — «Ուղղակի» բառը կը հասկնա՞ս ։

Ա.— Այո :

Դ.— Յունուար 18-ին Մր. Քօհնի չըսի՞ր որ ուղի-
ղակի եկեղեցի դացած ես :

Ա.— Չեմ յիշեր :

Դատախազը ամբաստանեալին ցոյց տուաւ յայտա-
րարութիւնը, որուն մէջ ինք ըսած է որ «ուղղակի ե-
կեղեցի դացած» է :

Դատախազ.— Ասոր ի՞նչ կ'ըսես :

Ա.— Եկեղեցին իմ հանդիպած ճաշարանէս միայն
կէս պլաք հեռու է, այնպէս որ հոն մտնելս մասնաւոր
սքաք մը չնկատեցի :

Դ.— Ժամը քանի՞ն եկեղեցի հասար :

Ա.— Ծիշդ ժամանակը չեմ գիտեր : Ժամը 9.30-
ին տունէն ելայ :

Դ.— Ծաշարանը ո՞րքան մնացիր :

Ա.— Գրեթէ 20 վայրկեան :

Դ.— Մր. X-ը կը ճանաչնա՞ս :

Ա.— Եթէ տեսնեմ կը ճանչնամ :

Դ.— (Ամբաստանեալին ցոյց տալով X-ի իսկական
անունը) Այս անունով մէկը ճանչնա՞ս :

Ա.— Ես Մր. X-ը միայն դէմքով կը ճանչնամ, չեմ
գիտեր թէ ձեր ցոյց տուած անունով մարդը անիկա՞ է
թէ ոչ :

Դ.— Ուրիշ ո՞վ կար ճաշարանին մէջ :

Ա.— Խոհարարը, սպասարկող աղջիկ մը եւ ուրիշ
2—3 հոգի :

Դ.— Տիկ. Ահարոնեանը կը ճանչնա՞ս :

Ա.— Այո, Շարաթը մէկ-երկու անգամ քլըպ կը
հանդիպի :

Դ.— Անոր ամուսինը կարեւոր անձնաւորութիւն
մըն է ձեր մէջ, չէ՞ :

Ա.— Ինծի համար բոլորը հաւասար են :

Դ.— Լէյլէկեան կարեւոր մէկն է ձեր մէջ :

Ա.— Կոմիտէի քարտուղարն է, այդչափ : Գալիք

տարի ուրիշ մէկը կրնայ քարտուղար ըլլալ :

Դ. — Մը . Քոհնի ըսի՞ր ատիկա :

Ա. — Եթէ չեմ ըսած , այդ չնչանակեր թէ բան մը ծածկել ուզած եմ :

Դ. — Տեսա՞ր որ Լէյլէկեան ձերբակալուած էր :

Ա. — Այո :

Դ. — Ստիկաններուն չհարցուցի՞ր թէ ինչո՞ւ ձերբակալուած է :

Ա. — Ոչ , ես բնաւ չմիջամտեցի :

Դ. — Ի՞նչ . Կոմիտէին քարտուղարը ձերբակալուած էր եւ դուն չհետաքրքրուեցա՞ր :

Ա. — Քանի մը հոգիի հարցուցի , բայն որ ներսը կոխ եղած է , ես ալ խորհեցայ որ ատոր համար ձերբակալուած է :

Դ. — Դիտէի՞ր որ Արքեպիսկոպոսը պիտի պատահարէր այդ օր :

Ա. — Ոչ :

Դ. — Հապա ինչո՞ւ եկեղեցի դացիր :

Ա. — Եթէ յայտարարութիւնները ցրուելու խնդիր չըլլար՝ պիտի չ՛երթայի :

Դ. — 27-րդ փողոցի եկեղեցիին ինչո՞ւ չտարիր :

Ա. — Որովհետեւ մէկը չգտայ որ Ս . Խաչ եկեղեցին դար , ատոր համար ես եկայ : Իսկ միւս եկեղեցին՝ ուրիշ մը պիտի տանէր :

Դ. — Կը յիշե՞ս երբ քովս եկար Ապրիլ 21-ին :

Ա. — Այո :

Դ. — Այն տան ինծի ըսի՞ր որ ուրիշ մէկը յայտարարութիւն պիտի տանէր 27-րդ փողոցի եկեղեցին :

Ա. — Չեմ յիշեր :

Դ. — Այն տան դուն ինծի չըսի՞ր թէ դուն տարած ես յայտարարութիւնները եւ հոն սեղանի մը վրայ դրած ես ու յետոյ Ս . Խաչ եկեղեցին մեկնած :

Ա. — Չեմ յիշեր :

Ապրիլ 21-ի յայտարարութիւնը հրապարակ դըր-

ուեցաւ: Անդրէասեան այն ատեն ըսած է որ ինք 27-րդ փողոցի եկեղեցին դացած եւ յայտարարութիւնները սեղանին վրայ դրած է:

Դատախազ.— Ասոր ի՞նչ կ'ըսես:

Ա.— Եթէ այդպէս ըսած եմ, թող այդպէս ըլլայ:

Դ.— Եկեղեցիին դրան առջեւ Կորկոտեանը տեսա՞ր:

Ա.— Այո:

Դ.— Անոր հետ խօսեցա՞ր:

Ա.— Փորձեցի խօսիլ:

Դ.— Ի՞նչպէս փորձեցիր:

Ա.— Փորձեցի:

Դ.— Մօտեցա՞ր իրեն, բան մը ըսի՞ր:

Ա.— Ոչ:

Դ.— Հապա ի՞նչ ըրիր:

Ա.— Մտադրեցի խօսիլ, բայց առիթ չեղաւ:

Դ.— Չալըքեանին հանդիպեցա՞ր կրօնըրի խոսութիւն առջեւ:

Ա.— Ձեմ յիշեր, կրնայ ըլլալ որ տեսած եմ զինքը, եկեղեցիէն մեկնելէս յետոյ:

Դ.— Ապրիլ 21-ին դուն ինծի չըսի՞ր որ Չալըքեանը տեսած ես Սթ. Նիքըլս Էվընիւի վրայ:

Ա.— Ձեմ յիշեր թէ ձեզի այդպէս ըսած եմ:

Դ.— Կը յիշե՞ս հետեւեալ հարցումներս եւ քու պատասխաններդ.

«Հարց.— Չալըքեանը տեսա՞ր:

Պատ.— Այո:

Հարց.— Հագուստները ուշադրութիւնդ դրաւեցի՞ն:

Պատ.— Ոչ, մասնաւոր բան մը չնկատեցի, միայն գլուխը գլխարկ չկար:

Հարց.— Գլխարկ չունենալը անսովոր բան մը չէ՞ր:

Պատ.— Ոչ, որովհետեւ անիկա երբեք գլխարկ չի դործածեր:

Հարց.— Շապիկին վրայ արին տեսա՞ր :

Պատ.— Ոչ, վերարկու հագած էր :

Ա.— Ես նորէն կ'ըսեմ թէ կրօսքերի խանութին առջեւ Զալքեանը տեսնելս չեմ յիշեր, սակայն զայն քլըպը տեսայ :

Դատախազ.— Ե՞րբ :

Ա.— Այդ օր կէսօրէ վերջ ժամը 2-ին :

Դ.— Ամբաստանեալներէն ուրիշ ո՞վ տեսար եկեղեցիին դրան առջեւ :

Ա.— Միայն Լէյլէկեանը տեսած ըլլալուս վստահ եմ : Զալքեանը չեմ յիշեր :

ՓԱՅԼՈՒՆ ՈՍԿԱՆԵԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Երէկուան վերջին վկան էր Տիկ. Փայլուն Ոսկանեան, որ պատմեց թէ Նոյեմբեր 26-ին Կիրակի օր իր ամուսինը մեռած էր կէսօրէ յետոյ 2-ին ատենները, ու ատկից դրեթէ կէս ժամ վերջ Մատթէոս Լէյլէկեան իրենց տունը այցեղած ու հոն մնացած էր ամբողջ օրը : Լէյլէկեան Ներսէս Ոսկանեանի մօրեղբայրն է : Երբ իմացած է իր քեռորդուոյն մահը՝ սկսած է լալ :

Այս առտուան նիստին ունկնդիրներ ներս չընդունուեցան, բացի ամբաստանեալներու ազգականներէն ու թերթերու թղթակիցներէն : Դատաւոր, փաստաբաններ եւ երդուեալներ, ըստ նախապէս տրուած որոշումին, Ս. Խաչ Եկեղեցի պիտի երթային, ոճիրին վայրը իրենց աչքերով տեսնելու համար :

Ժամը 11-էն առաջ լսուեցան երեք վկաներ՝ Յարութիւն Ոսկանեան (մեռեալին ազգականը), Դաշնակցական, Կարապետ Սուլթանեան եւ Հէրի Սարգիսեան (Դաշնակցական) : Ասոնցմէ առաջինը վկայեց թէ Ներսէս Ոսկանեանը երկրէն կը ճանչնայ եղեր : Անոր մահուան օրը ժամը 3-ին մեռեալին տունը դացած եւ Լէյլէկեանը հոն տեսած է : Ժամը 6.45-ին երբ ինք մեկնած է Լէյլէկեան տակաւին հոն եղած է :

Շ. — Թափօրին առջեւ ո՞վ կար :

Մ. — Չեմ գիտեր , Դպրաց Դասն էր :

Շ. — Խուռնի ծխողը առջեւն էր :

Մ. — Չեմ գիտեր :

Շ. — Արքեպիսկոպոսը Թափօրին ո՞ր մասին մէջ
էր :

Մ. — Ամէնէն ետեւը :

Շ. — Յովսէփ Եպիսկոպոսը անոր առջեւէն կը քա-
լէր :

Մ. — Չնշմարեցի :

Շ. — Քչոց կրողները Արքեպիսկոպոսին ետեւ տե-
սա՞ր :

Մ. — Ոչ , Թափօրին վերջին մարդը Արքեպիսկո-
պոսն էր :

Շ. — Արքեպիսկոպոսը ի՞նչ կ'ընէր երբ կը յառա-
ջանար :

Մ. — Իր խաչը կը շարժէր աջ ու ձախ :

Շ. — Գլուխը գլխարկ ունէ՞ր :

Մ. — Այո :

Շ. — Ի՞նչ տեսակ :

Մ. — Թագի նմանող գլխարկ մը :

Շ. — Ի՞նչպէս զգեստաւորուած էր :

Մ. — Եկեղեցական տարադով :

Շ. — Յետոյ ի՞նչ պատահեցաւ :

Մ. — Խուճապ մը սկսաւ :

Շ. — Մարդիկ կը կռուէին :

Մ. — Կոիւ չտեսայ , ես դուրս ելայ եւ փողոցը
կանգնեցայ :

Շ. — Ուեէ մէկուն Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձա-
կում դործելը տեսա՞ր :

Մ. — Ոչ :

Շ. — Ամբաստանեալները կը ճանչնա՞ն :

Մ. — Ոչ մէկը կը ճանչնամ , բացի Միհրան Զա-
տիկեանէ , զոր Ճըրզիի մէջ տեսած եմ :

Շ.— Սր. Խաչ Եկեղեցւոյ անդամ ես :

Մ.— Ոչ :

Շ.— Ուրիշ անդամ , այդ թուականէն առաջ այդ եկեղեցին զացամ⁸ ես :

Մ.— Այո , երեք ամիս առաջ :

Շ.— Այդ օր ինչո՞ւ զացիր :

Մ.— Քոյրս Լօնկ Պիչ կը բնակի , անոր այցելութեան պիտի երթայի , ճամբուս վրայ եկեղեցին հանդիպել ուղեցի :

Շ.— Գիտէի՞ր որ Արքեպիսկոպոսը հոն պիտի ըլլար :

Մ.— Ոչ :

Շ.— Դաշնակցութիւնը այս երկրին մէջ տէրօրիտական կազմակերպութիւն է :

Մ.— Ոչ :

Շ.— Այդ կազմակերպութիւնը այս երկրին մէջ ունէ տէրօր կազմակերպած է :

Մ.— Երբեք :

Շ.— Դաշնակցութեան մասին ծանօթութիւն ունէի՞ր երկրէն :

Մ.— Այո :

Շ.— (Յոյց տալով Դաշնակցութեան զինանշանը) Այս դաշոյնը գործածուած է ունէ մէկուն դէմ որ Խորհրդային կառավարութեան համակիր է :

Մ.— Երբեք :

Շ.— Թուրքերուն դէմ գործածուած է , չէ՞ :

Մ.— Չեմ գիտեր :

Շ.— Ձեր եկեղեցական սովորութեան համաձայն , երբ թափօրը ներս կը մտնէ , Ժողովուրդը ի՞նչ կ'ընէ :

Մ.— Ամէն մարդ երեսը կը խաչակնքէ , այդ է սովորութիւնը :

Շ.— Խուճապը ե՞րբ սկսաւ :

Մ.— Եբբ Արքեպիսկոպոսը եկեղեցիին մէջտեղը հասաւ :

ԴԱՏԱԽԱԶ ՔԱՄԻՆՍԻԻ ՀԱԿԱՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Դատախազ. — Դաշնակցութեան որդեգրած սկզբունքներուն կը հաւատա՞ս :

Մեղրիկեան. — Այո :

Դ. — «Հայրենիք» թերթը կը կարդաս :

Մ. — Այո :

Դ. — Այդ թերթը կուսակցութեան Ամերիկայի պաշտօնական օրկա՞նն է :

Մ. — Այո :

ՄԵՂՐԻԿԵԱՆ ՈՃՐԷՆ ՅԵՏՈՅ ՀԱՍԱԾ Է

Կ'ԸՍԷ ԹԷ ԹԱՓՕՐԸ ՏԵՍԱՅ

Դ. — «Հայրենիք»-ի մէջ կարդացա՞ծ ես ուրիշ յօդուած որ direct action կը ջատագովէ :

Մ. — Ոչ :

Դ. — Անոր մէջ կարդացա՞ծ ես ուրիշ նամակ որ հարիւր տղար կը խոստանայ Արքեպիսկոպոսը վերցնելու համար :

Մ. — Ոչ :

Դատախազի այս հարցման մէջ դորձածուած անդլիերէն բառը «removal» էր, որ երկու իմաստ ունի, «պաշտօնէն հրաժարեցնել» կամ «մէջտեղէն վերցնել» : Շէրիտըն առարկեց այս բառի դորձածութեան դէմ : Դատախազ Քամինսքի բացատրեց թէ ինք «հրաժարեցնել» բառին իմաստով դորձածած էր «removal»ը :

Դ. — Չե՞ս կարդացած այն բողոքագիր-նամակը, որուն տակ դրուած ստորագրութեանց մէջ կը գտնուէին անունները երկու ամբաստանեալներու եւ որ Արքեպիսկոպոսին հրաժարեցումը կը սահմանէր :

Մ. — Ոչ :

Դ. — «Հայրենիք»-ի մէջ կարդացա՞ծ ես Եունիըն Սիթիի կռիւի մասին :

Մ. — Երբեք չեմ կարդացած :

Դ. — Ուշաթպորոյի մէջ Արքեպիսկոպոսին վրայ

դործուած յարձակման մասին կարդացա՞ծ ես :

Մ .— Այո :

Դ .— Դեկտ . 24-ի առաւօտ ժամը քանիի՞ն տունէն
ելար :

Մ .— Ժամը 9-էն յետոյ :

Դ .— Ժամը քանիի՞ն շօրճ Ուաշինկթըն կամուր-
ջէն անցար :

Մ .— Ժամը 10-30-ին :

Դ .— 27-րդ փողոցի եկեղեցին դիտե՞ս :

Մ .— Այո :

Դ .— Ատիկա աւելի ուղիղ ճամբայ չէ՞ քրոջդ տու-
նը երթալու համար :

Մ .— Այո :

Դ .— Շօրճ Ուաշինկթըն կամուրջէն մինչեւ Սբ .
Խաչ եկեղեցի քանի՞ պլաֆ է :

Մ .— 16 պլաֆ :

Դ .— Ինչո՞ւ քու ճամբէդ դուրս ելար այդ եկեղե-
ցին երթալու համար :

Մ .— Ձեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ պիտի զրկուիմ ոեւէ
եկեղեցի երթալու իրաւունքէս :

Դ .— Քու եկեղեցիդ ինչո՞ւ չգացիր :

Մ .— Ամէն եկեղեցի իմս է :

Դ .— Արքեպիսկոպոսը տեսնելո՞ւ գացիր :

Մ .— Ոչ :

Դ .— Երբ անիկա հոն տեսար , զարմացա՞ր :

Մ .— Ոչ :

Դ .— Արքեպիսկոպոսի մը պատարագելը արտասո-
ւոր բան մը չէ՞ :

Մ .— Ոչ :

Դ .— Ո՞վ էր Թափօրին առաջին մարդը :

Մ .— Ձեմ գիտեր :

Դ .— Ի՞նչ կ'ընէր :

Մ .— Թափօրին մէջ էր :

Դ .— Կարապետեան Եպիսկոպոսը կը ճանչնա՞ս :

Մ .— Կը ճանչնամ :

Դ. — Անիկա թափօրին ո՞ր մասին մէջ էր :

Մ. — Ձեմ գիտեր :

Դ. — Յունուար 2-ին Մր. Քօհնի յայտարարութիւն
առե՞ր :

Մ. — Այո :

Դ. — Այդ թուականէն առաջ անոր թէլէֆօնով խօ-
սեցա՞ր :

Մ. — Այո :

Դ. — Ի՞նչ ըսիր :

Մ. — Ըսի որ ես սեւէ բան չտեսայ :

Դ. — Հապա Յունուար 2-ին ինչո՞ւ իր քով դացիր :

Մ. — Որովհետեւ ուղեց որ երթամ :

Դ. — Հակառակ որ Մր. Քօհնի թէլէֆօնով ըսիր
թէ բան մը տեսած չես, անիկա կրկին պնդեց որ եր-
թա՞ս գինքը տեսնելու :

Մ. — Այո, թէլէֆօնով ժամադրութիւն ըրինք :

Դ. — Ո՞ր մէկ օր թէլէֆօն ըրիր :

Մ. — Ձեմ գիտեր :

Դ. — Մր. Քօհնի հետ տեսակցած ատենդ ի՞նչ ըսիր :

Մ. — Ըսի որ ես գէպքի մասին սեւէ բան չեմ գի-
տեր :

Դ. — Քեզի հարցո՞ւց թէ ինչու համար Սր. Խաչ
Եկեղեցին դացիր :

Մ. — Այո, ես պատասխանեցի որ քրոջս տունը
կ'երթայի, ճամբուս վրայ Եկեղեցին հանդիպեցայ :

Դ. — Դեկտ. 24-էն առաջ Լէյլէկեանը կը ճանչ-
նայե՞ր :

Մ. — Անոր անունն անգամ ըսած չէի :

Դ. — Դեկտ. 24-էն որքա՞ն առաջ Սր. Խաչ Եկեղե-
ցի դացած էիր :

Մ. — Երեք ամիս առաջ :

Դ. — Մր. Քօհնին չե՞ս ըսած որ վեց ամիս առաջ
հոն դացած ես :

Մ. — Ձեմ յիշեր :

Դ. — Գու եւ Մր. Բօհնի միջեւ հետեւեալ խօսակցութիւնը տեղի չունեցա՞ւ.

«Մր. Բօհն. — Արքեպիսկոպոսին ինչ պատահիլը տեսա՞ր :

Մեղրիկեան. — Առաջին ակնարկով ոչինչ տեսայ :

Մր. Բօհն. — Երկրորդ ակնարկով ի՞նչ տեսար :

Մեղրիկեան. — Ոեւէ բան չտեսայ :»

Մ. — Խուճապէն զատ ուրիշ բան չտեսայ :

Հակահարցաքննութիւնը վերջացաւ :

Դատաւոր. — Փողոցին վրայ որքա՞ն մնացիր :

Մեղրիկեան. — Գրեթէ կէս ժամ :

Մր. Շէրիտըն կրկին հարցաքննեց .

Մր. Շէրիտըն. — Դուն հայերուն մէջ բաւական կը ճանչցուիս , չէ՞ :

Մ. — Այո :

Շ. — Օթօմոպիլդ ո՞ւր կեցողցիր :

Մ. — Ճիշդ եկեղեցիին դրան առջեւ :

Շ. — Օթօյիդ մէջ մարդ կա՞ր :

Մ. — Ոչ :

Շ. — Դուն ո՞ւր կանգնած էիր :

Մ. — Սայտ ուօֆին վրայ :

Շ. — Արքեպիսկոպոսին դանակով զարնուիլը ե՞րբ լսեցիր :

Մ. — Դուրս ելլելէս քանի մը վայրկեան վերջ :

Շ. — Յետոյ ի՞նչ պատահեցաւ :

Մ. — Ոստիկանական կառքը եկաւ եւ ճիշդ իմ օթօյիս առջեւ կանդնեցաւ :

Շ. — Տեսա՞ր որ Անդրէասեան փողոցի կողմը անցաւ եւ ըսաւ. «Դաշնակցականներ փախէք» :

Մ. — Ոչ :

Շ. — Սովորաբար ո՞ր ճամբով կ'երթաս Լօնկ Պիչ :

Մ. — 33-րդ փողոցէն :

Շ. — Եկեղեցիին դրան առջեւ անունդ ոեւէ մէկուն տուի՞ր :

Մ. — Ոչ :

Շ. — Դեկտ. 25-ին սեւէ մէկը քեզ մօտ եկա՞ւ:

Մ. — Ոչ: Դեկտ. 26-ին դադանի ոստիկաններ եկան, ու ես իրենց ըսի թէ սեւէ բան տեսած չեմ: Յետոյ Մր. Քօհնը կանչեցի եւ յաջորդ շարժումն համար ժամագրութիւն ըրի անոր հետ: Վերջը դացի եւ անոր ըսի թէ ո՛ւր նստած էի եկեղեցիին մէջ, եւն.:

Շ. — Անոր ըսի՞ր թէ օթօմոպիլդ ո՛ւր կեցուցած էիր:

Մ. — Ոչ:

Դատախազ Քամինսքի նորէն հարցաքննեց:

Դատախազ. — Կ'ըսես որ հայերուն մէջ շատ ճանչցուած ես, այնպէ՞ս է:

Մ. — Այո:

Դ. — Եկեղեցիին մէջ սեւէ մէկը քեզ բռնեց:

Մ. — Ոչ:

Դ. — Ոստիկան մարդ վրադ յարձակեցա՞ւ:

Մ. — Ոչ:

Դ. — Քեզի սեւէ նեղութիւն պատճառող եղա՞ւ:

Մ. — Ոչ:

Դ. — Ոստիկան մէկը փորձեց քեզ ձերբակալել տալ դաշնակցական ըլլալուդ համար:

Մ. — Ոչ:

Դ. — Եկեղեցիին դրան առջեւ, փողոցը, ուր բաւական սպասեցիր, սեւէ մարդ քեզի նեղութիւն տուա՞ւ:

Մ. — Ոչ:

Դ. — Ամբաստանեալ Անդրէասեանը տեսա՞ր:

Մ. — Ոչ:

Դ. — Զատիկեա՞նը:

Մ. — Ի՞նչ պէտք կայ մէկիկ մէկիկ հարցնելու, ես անոնցմէ սեւէ մէկը չտեսայ:

Դ. — Երբ ոստիկանները եկան դուն հո՞ն էիր:

Մ. — Այո:

Դ. — Երբ անոնք Լէյլէկեանը ձերբակալած եկեղեցիէն դուրս բերին, հո՞ն էիր:

Մ. — Այո:

Դ. — Լէյլէկեանը ձերբակալուած տեսա՞ր :

Մ. — Այո :

Դ. — Ճիշդ բոսկէ մը առաջ չըսի՞ր որ ամբաստան-
հալներէն ոեւէ մէկը չես տեսած :

Մ. — Ձեմ գիտեր :

Դ. — Մը. Քօհնին ըսի՞ր որ եղբայրդ հետդ եկե-
ղեցի եկած էր :

Մ. — Այո :

Դատախաղ Քամինսքի Մեղրիկեանին Յունուար
2-ի յայտարարութիւնը հրապարակ հանեց, ու տես-
նուեցաւ որ անիկա իր եղբոր մասին ոեւէ բան չէր
ըսած :

Դ. — Այժմ նորէն կը պնդե՞ս թէ՛ ըսած ես եղբորդ
մասին,

Մ. — Ես որքան կը յիշեմ, ըսի :

Դատախաղ Քամինսքի Կ'սկսի Հակահարցաքննութեան

Յետ միջօրէի նիստին առաջին վկան էր Սուրէն
Փափաղեան, որ պատմեց թէ Նոյեմբեր 26-ին Ներսէս
Ոսկանեանի մեռած օրը ժամը 2:30-ի առեկները մեռ-
եալին տունը այցելած եւ հոն տեսած է Մատթէոս Լէյ-
լէկեանը: Շատ վստահօրէն կը յիշէ ատիկա սրովհետեւ
Լէյլէկեանէն թուղթ եւ մատիտ ուղած է թերթերուն
մահաղդ զրկելու համար: Երբ Մը. Շէրիտըն հար-
ցուց «դաշնա՞կ ես», վկան պատասխանեց՝ «Ոչ, ես
դաշնակ չեմ, դաշնակցական եմ, դաշնակ փիխնօ ըսել
է»: Բարձրաձայն խնդուքը ընդհանուր էր:

Դատախաղ Քամինսքիի հարցումներուն ի պատաս-
խան վկան ըսաւ որ ինք Ոսկանեանի մահէն 10 վայր-
կեան յետոյ հոն հասած է, Լէյլէկեան հիւրասենեակը
նստած է եղեր: Ոսկանեանի այրին նախապէս վկայած
էր թէ իր ամուսնոյն մահէն կէս կամ երեք քառորդ ժամ
յետոյ Լէյլէկեան եկած էր:

Դատախազ .— Լէյլէկեանի արտասուելը տեսա՞ր :
Փափագեամ .— Ոչ :

Յաջորդ վկան էր Ճան Թղթիկեան , որ վկայեց թէ Նոյեմբեր 26-ին Նշան Սարգիսեան խանութին ետեւը , իր կնոջ եւ իր յաճախորդներէն Տիկ . Աննա Կարապետեանի հետ միասին ճաշած է : Այդ թուականը կը յիշէ որովհետեւ Տիկ . Կարապետեան այդ օր իրենց հետ միասին Նշան Սարգիսեանն ալ ճաշի հրաւիրած է Թիէմֆրսկիվիցի համար : Վկան պատմեց թէ Սարգիսեան խանութին մէջ իրեն կ'օգնէ եղեր երբեմն ապսպրանքներ տանելով : Նոյեմբեր 26-ին Սարգիսեան ժամը 1-ին դուրս ելած եւ 6-ին վերադարձած ու Ոսկանեանի մահունան լուրը հաղորդած է :

Հակահարցաքննութեան ժամանակ վկան ըսաւ թէ Յունիս , Յուլիս , Օգոստոս եւ Սեպտեմբեր ամիսներուն Սարգիսեան իրեն օգնած է խանութին մէջ , Հոկտեմբերին անիկա ուրիշ գործ մը գտած է եւ ինք ապսպրանքները տանող տղայ մը վարձած է Բիչըրտ անունով : Նոյեմբերին Սարգիսեան երբեմն կ'օգնէ եղեր իրեն , իսկ Դեկտեմբերին երբեք չէ գործած որովհետեւ գործի կը նայի եղեր :

Թղթիկեանի յաջորդեց իր Տիկինը՝ Վերդին Թըղթիկեան , որ հաստատեց ամուսնոյն բոլոր ըսածները : Միայն մէկ հակասութիւն կար , որ երեւան եկան Դատախազի հակահարցաքննութեան ժամանակ :

Դատախազ .— Արքեպիսկոպոսին սպանութեան թըլաւանը կը յիշե՞ս :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Այդ սպանութեան նախորդ շաբաթը Նշան Սարգիսեան ամուսնոյդ խանութը կը գործէ՞ր :

Վկայ .— Այո :

Դատախազ .— Ապսպրանք տանող տղա՞ն ալ կը գործէր :

Վկայ .— Անիկա դպրոց կ'երթար , եւ միայն կէսօրէ վերջ կուգար :

Դատախազ. — Դեկտեմբեր 1-էն մինչեւ 24, Սար-
եան միշտ ձեզի կը դործէ՞ր :

Վկայ. — Այո :

Դատախազ. — Այդ մասին ուրիշ կասկած կա՞յ մըտ-
քիդ մէջ :

Վկայ. — Ոչ, որովհետեւ մենք նոր ամուսնացած
էինք եւ շատ անդամներ դուրս կ'երթայինք : Նշանը խա-
նութին կը նայէր :

Երկուշաբթի օրուրնէ սկսեալ մինչեւ դատավա-
րութեան վերջաւորութիւնը օրական միայն մէկ նիստ
պիտի դումարուի, ժամը 10-էն մինչեւ 1 :

ՄԵԿՐ ՍՏՈՒԵՐ ՄԸ ՏԵՍԱԾ Է, ՈՐ ՊԵՏՔ Է ԸՆԴՈՒՆՈՒԻ
ԲՈՒՆ ՄԱՐԴԱՍՊԱՆԸ

ՇԱՏԵՐ ԴՈՒՐԵԱՆԸ ԶԵՆ ՏԵՍԱԾ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՋ —
ԹԵՐԵԻՍ ՀՈԴ ԶԵՐ

Առաջին վկան էր Մկրտիչ Շիրվանեան, դաշնակ-
ցական, Պօկօթա, Ն. Ճ. — Ի Կօմիտէին անդամ, որ վը-
կայեց թէ իր կնոջ եւ դստեր հետ Ս. Խաչ Եկեղեցի
դացած է Դեկտ. 24-ի Կիրակի օր, ժամը 10-էն առաջ
հոն հասած է, ինք եւ իր կինը դրաւած են աջ կողմի
առջևի երրորդ շարքի պատին կողմի երկու աթոռնե-
րը, իսկ իր դուստրը նստած է ճիշդ իրենց առջևի շար-
քին վրայ :

Մր. Շէրիտըն. — Դադարէն առաջ եկեղեցի՞ն էիք :

Վկայ. — Այո :

Շ. — Ի՞նչ ըրիք երբ թափօրը յառաջանալ սկսաւ :

Վ. — Ոտքի ելանք :

Շ. — Յետոյ ի՞նչ տեսա՞ր :

Վ. — Երբ Արքեպիսկոպոսը ետեւի չորրորդ կամ
հինգերորդ շարքին մօտեցաւ, յանկարծ խլրտում մը
սկսաւ : Գրեթէ այն ատեն առջևի հինգերորդ շարքին
վրայ քանի մը հոգի յարձակեցան Լէյլէկեանի վրայ եւ

սկսան զայն ծեծել: Յետոյ ոստիկաններ եկան ու զայն ձերբակալեցին:

Շ.— Լէյլէկեանը այդ թուականէն առաջ կը ճանչնայի՞ր:

Վ.— Տեսած էի զայն:

Շ.— Միւս ամբաստանեալներէն ոեւէ մին տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ:

Վ.— Բաց ի Լէյլէկեանէն ուրիշ մէկը չտեսայ:

Շ.— Սբ. Խաչ եկեղեցւոյ անդամ ես:

Վ.— Ոչ:

Շ.— Ուրիշ անդամներ այդ եկեղեցին զացա՞ծ ես:

Վ.— Այո, 5—6 անգամ:

Դատախազ Քամիմսֆի Կ'սկսի Հակահարցաքննութեան

Դատախազ.— Գիտէ՞իր որ Լէյլէկեան Նիւ Եորքի Կոմիտէին քարտուղարն էր:

Վկայ.— Ոչ, ես Պօկօթայի Կոմիտէին կը պատկանեմ:

Դ.— Դուն Լէյլէկեանը եկեղեցիին մէջ տեսա՞ր ժողովուրդը անոր վրայ յարձակելէն եւ զայն ծեծելէն առաջ:

Վ.— Ոչ:

Դ.— Ձե՞ս գիտեր որ Արքեպիսկոպոսը զարնուելէն յետոյ ժողովուրդը Լէյլէկեանը քաշկուած է դէպի խորանին առջեւ:

Վ.— Երբ ես տեսայ, միջանցքին մէջ զայն կը ծեծէին:

Դ.— Եկեղեցւոյ կեդրո՞նը:

Վ.— Ոչ, խորանին կողմը:

Դ.— Արքեպիսկոպոսը տեսա՞ր:

Վ.— Այո, եկեղեցիին ետեւի կողմը:

Դ.— Թափօրին առաջին մարդը ո՞վ էր:

Վ.— Բուրվառակիրն էր:

Դ. — Յեառո՛յ :

Վ. — Երգիչները, 10—12 հոգի :

Դ. — Երգիչներէն վերջ ո՞վ կար :

Վ. — Յովսէփ Եսս . Կարապետեան :

Դ. — Յովսէփ Եպրսկոպոսէն վերջ ո՞վ կուգար :

Վ. — Արքեպրսկոպոսը, որուն զէմքին մէկ մասը
հաղիւ կրնայի տեսնել :

Դ. — Խլրտումը ճիշդ ո՞ւր սկսաւ :

Վ. — Արքեպրսկոպոսին ետին :

Դ. — Ուէ մէկը Արքեպրսկոպոսին առջեւ անցա՞ւ :

Վ. — Ոչ, չտեսայ :

Դ. — Ձե՞ս գիտեր որ Արքեպրսկոպոսը առջեւէն
դանակահարուած էր :

Վ. — Թերթերուն մէջ կարդացի :

Դ. — Արքեպրսկոպոսին ետին ո՞վ կար :

Վ. — Ժողովուրդը :

Դ. — Կոխէն յետոյ որքա՞ն եկեղեցին մնացիր :

Վ. — Ամէնէն վերջը դուրս ելլողներէն մին էի :

Դ. — Ուէ մէկը քեզի հայհոյեց :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Ուէ մէկը քեզ ամբաստանե՞ց :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Երբ Լէյլէկեանը կը ծեծուէր, լսեցի՞ր որ
դայն դաշնակ կոչեցին :

Վ. — Այո :

Դ. — Չհարցուցի՞ր թէ զով կը ծեծէին :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Գիտէի՞ր թէ ինչու կը ծեծէին :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Դաշնակցական ընկեր մը կը ծեծէին եւ դուն
չհետաքրքրուեցա՞ր թէ ո՞վ է ծեծ ուտողը :

Վ. — Ոչ, մէկը չէի ճանչնար որ հարցնէի :

Դ. — Եւ դուն այդ մարդով ընաւ չհետաքրքրուե-
ցա՞ր :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Երբ խլրտումը սկսաւ եկեղեցւոյ ետեւի կողմը, զուռն սեւէ մէկը տեսա՞ր որ աթոռին վրայ ելած իր թեւերը կը շարժէր դէպի հոն ուր Արքեպիսկոպոսը կը դռնուէր :

Վ. — Ես մէկէ աւելի մարդիկներ տեսայ որ իրենց թեւերը կը շարժէին ամէն ուղղութեամբ :

Դ. — Արքեպիսկոպոսին ուղղութեամբ սեւէ մէկուն թեւերու շարժումը տեսա՞ր :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Կոխը սկսելէն որքա՞ն վերջ Լէյլէկեանի ծեծ-
ուիլը տեսար :

Վ. — Հաղիւ մէկ-երկու երկվայրկեան :

Դ. — Ատկէ առաջ Լէյլէկեանը տեսա՞ծ էիր եկեղեցիին մէջ :

Վ. — Ոչ, առաջին անգամ որ տեսայ՝ զայն կը ծեծէին :

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ՇԻՐՎԱՆԵԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Յաջորդ վկան էր Տիկ. Արմենուհի Շիրվանեան, նախորդ վկային կիներ, որ գրեթէ նոյնաման պատմութիւն մը ըրաւ :

«Երբ թափօրը սկսաւ յառաջանալ, շարունակեց վկան, ես սկսայ դիտել զայն : Յանկարծ իրարանցում մը սկսաւ եկեղեցւոյ ետեւի մասին մէջ, վախցայ, տեսայ որ ամէն մարդ իրարու կը զարնէ : Յետոյ տեսայ որ եկեղեցւոյ առջեւի մասին մէջ քանի մը հոգի Լէյլէկեանը կը ծեծէին : Ջայն քաշկոտեցին մինչեւ առջեւի շարքը» :

Մր. Շէրիտըն. — Այդ թուականէն առաջ Լէյլէկեանը կը ճանչնայի՞ր :

Վկայ. — Դէմքով միայն, անունը չէի գիտեր :

Դատախազ .— Դիտէ՞ր որ Դուրեան Արքեպիսկոպոսը պիտի պատարագէր :

Վ.կայ .— Ոչ :

Դ .— Ձայն թափօրին մէջ տեսա՞ր :

Վ .— Դէմքին վերի մասը միայն :

Դ .— Յովսէփ Եսս . Կարապետեանը կը ճանչնա՞ս :

Վ .— Այո :

Դ .— Անիկա թափօրին ո՞ր մասին մէջ էր :

Վ .— Ես զայն չտեսայ թափօրին մէջ :

Դ .— Երբ իրարանցում տեղի ունեցաւ, Արքեպիսկոպոսը ո՞ւր էր :

Վ .— Ետեւի վեցերորդ կամ եօթներորդ շարքին քով :

Դ .— Յետոյ տեսա՞ր որ եկեղեցւոյ առջեւի կողմը մէկը կը ծեծէին, այնպէ՞ս է :

Վ .— Այո :

Դ .— Ծեծ ուտող մարդուն Լէյլէկեանն ըսալը գիտէ՞ր :

Վ .— Ոչ :

Դ .— Իրարանցումը սկսած վայրկեանին որքա՞ն յետոյ մարդիկ սկսան Լէյլէկեանը ծեծել :

Վ .— Երկուքը նոյն վայրկեանին տեղի ունեցան :

Դ .— Ատկէ առաջ Լէյլէկեանը տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ :

Վ .— Ոչ :

Դ .— Ի՞նչպէս գիտցար որ ծեծուողը Լէյլէկեանն էր :

Վ .— Անոր նկարը թերթերուն մէջ տեսայ :

Դ .— Ո՞ր թերթի :

Վ .— Ձեմ յիշեր :

Յաջորդ վիճան էր Օր . Վարդուհի Շիրվանեան , որ Դեկտ . 24-ին իր ծնողաց հետ եկեղեցի դացած է եւ առնոց ճիշդ առջեւի շարքին վրայ նստած է , Շահէն Սաեփաճեան անունով աղու մը հետ : Այս օրերուցին պատմութիւնը յար եւ նման էր իր ծնողաց պատմութեան , միայն թէ ինք Արքեպիսկոպոսը եկեղեցիին մէջ բնաւ տեսած չէ , ոչ ալ Յովսէփ Եպիսկոպոսը , Լէյլէկեանը բնաւ չի ճանչնար եղեր , ոչ անունով եւ ոչ ալ գէմքով :

Դատախազ .— Այս դատին նկատմամբ քու ծնողացըդ կամ ուրիշ ուեւէ մէկուն հետ խօսած ես :

Վկայ .— Ոչ :

Դ .— Ի՞նչ պատահեցաւ եկեղեցիին ետեւի մասին մէջ :

Վ .— Իրարանցում մը . տեսայ որ ժողովուրդը Արքեպիսկոպոսին շուրջ խոնուած է , նոյն ատեն տեսայ որ առջեւի չորրորդ կամ հինգերորդ շարքին վրայ մէկը կը ծեծեն :

Դ .— Ո՞վ էր այդ մարդը :

Վ .— Լէյլէկեանն էր :

Դ .— Գիտէի՞ր թէ Լէյլէկեան ո՛ւր նստած էր առկից առաջ :

Վ .— Ոչ :

Դ .— Հայրդ Լէյլէկեանի մասին քեզի հետ խօսած է :

Վ .— Ոչ . հայրս ատկէ առաջ Լէյլէկեանը բնաւ չէ տեսած :

Դ .— Ի՞նչպէս դիտես ատիկա :

Վ .— Որովհետեւ հայրս ինծի ըսաւ թէ ինք Լէյլէկեանը բնաւ տեսած չէ :

Դ .— Դուն տեսա՞ր որ բուրվառակիւրը իր ձեռքին բուրվառը աղջկան մը տուաւ , մոմը ուրիշի մը ու վաղեց գէպի կոխին վայրը :

Վ .— Ոչ :

Օր. Շիրմանեանի հետեւեցաւ Շահէն Ստեփանեան, դաշնակցական համակիր, որ օրիորդին հետ ալ կողմի երկրորդ շարքին վրայ նստած է եղեր:

«Երբ թափօրը սկսաւ յառաջանալ, շարունակեց վկան, եւ դէպի խորանը կը նայէի: Յանկարծ ձայներ լսեցի, հայհոյանք, պոռչտուք: Ետեւս դարձայ եւ տեսայ որ կուիւ կայ: Նոյն ատեն մեր նստած տեղէն 2—3 շարք դէպի ետ, տեսայ որ մէկը ծեծեն. այդ մարդը իր աթոռէն դուրս հանեցին եւ դէպի խորան քաշկոտեցին: Դէմքը ծանօթ էր, բայց չէի գիտեր թէ անունը Լէյլէկեան է»:

Մր. Շէրիաքմ.— Միւս ամբաստանեալները կը ճանչնա՞ս:

Վկայ.— Անդրէասեանը, Զատիկեանը եւ Սարաֆեանը կը ճանչնամ:

Շ.— Կոիւջն վերջ եկեղեցիին մէջ մնացի՞ր:

Վ.— Ոչ:

Շ.— Շատ Դաշնակցականներ կը ճանչնա՞ս:

Վ.— Այո, շատերը կը ճանչնամ:

Շ.— Եկեղեցիին մէջ ուրիշ դաշնակցականներ կայի՞ն:

Վ.— Չնկատեցի:

Շ.— Այդ օր կոիւէն վերջ Լէյլէկեանը տեսա՞ր:

Վ.— Այո, դուրսը տեսայ, ոստիկանները ձերբակալած էին զայն:

Շ.— Անդրէասեանը տեսա՞ր:

Վ.— Այո:

Շ.— Հետը խօսեցա՞ր:

Վ.— «Հըլօ», ըսի:

Շ.— Զեռքը ոեւէ բան ունէ՞ր:

Վ.— Այո, ծրար մը ունէր. թուղթի կը նմանէր:

Դատախազ — Արքեպիսկոպոսին ներս մտնելը տեսա՞ր :

Վկայ — Ոչ, ես դէպի խորան կը նայէի :

Դ. — Արքեպիսկոպոսը եկեղեցիին մէջ տեսա՞ր :

Վ. — Ես դէպի խորան կը նայէի :

Դ. — Անոր վրայ յարձակում գործուիլը տեսա՞ր :

Վ. — Ես դէպի խորան կը նայէի :

Դ. — Տեսա՞ր ոեւէ մէկը որ աթոռին վրայ կանդ-

նած էր :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Տեսողութիւնդ լա՞ւ է :

Վ. — Շատ լաւ :

Դ. — Ի՞նչ տեսար :

Վ. — Ժողովուրդը իրար անցած էր :

Դ. — Ո՞ր մասին մէջ :

Վ. — Ամէն կողմ :

Դ. — Իրարանցումը սկսած վայրկեանին եւ լէյլէկ-եանի ծեծը սկսած ատենին միջեւ որքա՞ն ժամանակ անցաւ :

Վ. — Քիչ ժամանակ :

Դ. — Այդ «քիչ ժամանակ»ին մէջ լէյլէկեանը ի՞նչ կ'ընէր :

Վ. — Չեմ գիտեր :

Յաջորդ վկան էր Լեւոն Սէֆէրեան, 53 տարեկան, որ Մ. Շէրիտընի հարցումներուն ի պատասխան ըսաւ .

«Դեկտ. 24-ին Սբ. Խաչ եկեղեցի դացի եւ ձախ կողմը առջևի վեցերորդ կամ եօթներորդ շարքին մէջ-տեղի աթոռը գրաւեցի: Երբ թափօրը յառաջացաւ, ձայն մը լսեցի, աչքերս այդ կողմը դարձուցի եւ տեսայ որ մարդիկ կը կռուէին, յետոյ

դէպի ձախ նայեցայ եւ տեսայ որ Լէյլէկեանը իր աթոռին վրայ կը ծեծեն :»

Մը. Շէրիտըն.— Տեսա՞ր որ Լէյլէկեանը աթոռին վրայէն վերցուցին եւ քաշկուտեցին դէպի խորանը :

Վկայ.— Ոչ :

Շ.— Այդ թուականէն առաջ Լէյլէկեանը կը ճանչնայիր :

Վ.— Այո, երկու տարիէ ի վեր :

Շ.— Ուեէ մէկը տեսա՞ր որ Արքեպիսպոսոսին վրայ յարձակեցաւ :

Վ.— Ոչ :

Շ.— Երբ Լէյլէկեանը կը ծեծէին, դուն գտէ՞ր որ Արքեպիսպոսոսը դանակով դարնուած է :

Վ.— Ոչ :

Շ.— Յետոյ ի՞նչ ըրիր :

Վ.— Եկեղեցիէն դուրս ելայ :

Շ.— Ուեէ ծանօթ մէկը տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ :

Վ.— Ոչ :

Շ.— Կորկոտեանը տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ :

Վ.— Այո :

Շ.— Ե՞րբ :

Վ.— Կոխի պահուն :

Շ.— Զեռքին մէջ ի՞նչ ունէր :

Վ.— Հրազէն մը :

Շ.— Եկեղեցիէն դուրս Լէյլէկեանը տեսա՞ր :

Վ.— Ոչ :

ՀԱԿԱՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՏԱԵԱԶ ՔԱՄԻՆՍՔԻԻ ԿՈՂՄԷ

Դատախազ.— Կոխը սկսելէն առաջ ուեէ ատեն Լէյլէկեանը եկեղեցիին մէջ տեսա՞ր :

Վկայ.— Ոչ :

Դ.— Թափօրէն առաջ, դադարի պահո՞ւն ալ չտեսար դայն :

Վ. — Ոչ։
 Դ. — Քեզի հետ ո՞վ կար։
 Վ. — Առանձինն էի։
 Դ. — Երբ կոխը սկսու գուն Արքեպիսկոպոսէն
 որքա՞ն հեռու էիր։
 Վ. — 6—7 շաբաթ։
 Դ. — Արքեպիսկոպոսին դէմքը տեսա՞ր։
 Վ. — Ոչ։
 Դ. — Թաղին վար իյնալը տեսա՞ր։
 Վ. — Ոչ։
 Դ. — Ձեռքի գաւազանին վար իյնալը տեսա՞ր։
 Վ. — Ոչ։
 Դ. — Ձեռքի խաչին վար իյնալը տեսա՞ր։
 Վ. — Ոչ։
 Դ. — Հասկա ի՞նչ տեսար։
 Վ. — Միայն այնքան որ կոխ կար եւ ժողովուրդը
 մէկզմէկու կը դարնէր։
 Դ. — Առաջին անգամ ի՞նչ տեսար։
 Վ. — Առաջին անգամ տեսայ որ ժողովուրդը Արքե-
 պիսկոպոսին շուրջը կը կուռէր, յետոյ դարձայ միւս
 կողմը եւ տեսայ որ Լէյլէկեանը կը ծեծէին։
 Դ. — Մէկ կողմ նայեցար եւ կոխ տեսար Արքե-
 պիսկոպոսին շուրջ, միւս կողմ նայեցար եւ Լէյլէկեա-
 նի ծեծուիլը տեսար, այնպէ՞ս է։
 Վ. — Այո։

ԱՐԱՔՍԻ ԱՔԻԿԵԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ «ՍՏՈՒԵՐԻ» ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Տիկ. Աբիկեան պատմեց թէ ինք եկեղեցիին մէջ
 աջ կողմը առջեւի 6-րդ կամ 7-րդ շաբաթին վրայ միջ-
 անցքին կից աթոռի մը վրայ նստած է եղեր։ Իր 18 տա-
 րեկան մանչ զաւակը դպրաց դասին մէջ է եւ թափօրին
 մէջ խոսքին հետ ներս մտած է։ Երբ տղան Տիկ.
 Աբիկեանի շաբաթին մօտեցած է թափօրին ետեւի մա-

սին մէջ իրարանցում տեղի ունեցած է: Ինք անմիջապէս տղուն ձեռքէն քաշած եւ երկուքը միասին եկեղեցիին կողմի դռնէն դուրս ելած են: Քովի սենեակին մէջ աճապարանօք տղան շապիկը վրայէն հանած է, ու այդ պահուն Տիկ. Արիկեան տեսած է մէկուն ստուերը որ քովի էլի-էն դուրս կը փախչի եղեր: Նոյն էլի-էն դուրս ելած ատեն տեսած են որ հոն գետինը ձգուած է եկեղեցական շապիկ մը, որ սովորաբար դպիրները կը հագնին:

«Տղաս տուն զրկելէս վերջ, շարունակեց Տիկ. Արիկեան, ես եկեղեցի վերադարձայ, եւ մուտքի դրան քովի սենեակին մէջ տեսայ Արքեպիսկոպոսը: Հոն զաղտնի ոտտիկանները ինծի ցոյց տուին մէկը եւ հարցուն թէ կը ճանչնամ դայն: Ես պատասխանեցի թէ չեմ ճանչնար: Ատկից առաջ այդ անձը ոեւէ տեղ տեսած չէի: Եկեղեցիին մէջ եղած ատենս տեսայ որ ճիշդ իմ առջեւ մէկը կը ծեծէին «աղտոտ դաշնակցական» կոչելով: Մարդեւն դէմքը չտեսայ, որովհետեւ կրոնակը իմ կողմս էր, սակայն նշմարեցի որ ճաղատ դուրսի ունէր»:

Մր. Երիտըն. — Դանակը տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ: Վկայ. — Այո, դպրաց դասի աղջիկներէն մէկուն ձեռքն էր:

Շ. — Օր. Աստղիկ Տաղաւարեանի՞ ձեռքը:

Վ. — Ոչ:

Շ. — Գիտե՞ս թէ ո՞վ է այդ աղջիկը:

Վ. — Դէմքով կը ճանչնամ, բայց անունը չեմ գիտեր:

Շ. — Դանակին կոթին վրայ ոեւէ բան տեսա՞ր:

Վ. — Այո, թուղթ փաթթուած կ'երեւէր:

Շ. — Կորկոտեանը տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ:

Վ. — Այո, ձեռքը հրապէն ունէր, եւ ես աշխատեցայ առնել այդ անոր ձեռքէն:

Շ. — Ուրիշ ի՞նչ տեսար:

Վ. — Տեսայ որ մէկը եկեղեցիէն փախաւ եւ փողոցը անցնելով դիմացի տունը մտաւ :

Շ. — Ասիկա ոեւէ մէկուն ուշադրութեան յանձնեցի՞ր :

Վ. — Այո, Պր. Ծառուկեանի ըսի :

Շ. — Ո՞վ է Պր. Ծառուկեանը :

Վ. — Սր. Խաչ Եկեղեցւոյ հոգաբարձունքէն մին :

Շ. — Այս բաները ամուսնոյդ պատմեցի՞ր :

Վ. — Այո :

ԴԱՏԱԽԱԶ ՔԱՄԻՆՍՔԻԻ ՀԱՐՅԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Դատախազ. — Մր. Քօհներ կը ճանչնա՞ս :

Վկայ. — Այո :

Դ. — Դեկտ. 24-ին կէսօրէ յետոյ Մր. Քօհնի մօտ դացի՞ր :

Վ. — Այո :

Դ. — Այդ ատեն դիտէի՞ր որ անիկա օդնական դատախազ էր եւ պաշտօն ունէր Արքեպիսկոպոսի սպանութեան մանրամասնութիւններն իմանալու :

Վ. — Այո :

Դ. — Քեզի հարցումներ ըրա՞ւ :

Վ. — Այո :

Դ. — Սղադրող կա՞ր :

Վ. — Չեմ գիտեր :

Դ. — Հոն Լէյլէկեանը եւ Սարգիսեանը քեզի ներկայացուցի՞ն :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Մր. Քօհներ քեզի չհարցո՞ւց. «Այս մարդոց դարձելը եւ բռնեցքով հարուածելը տեսա՞ր» :

Վ. — Մր. Քօհներ ինծի այդպիսի հարցում չըրաւ :

Դ. — Հապա ի՞նչ հարցում ըրաւ :

Վ. — Ինծի հարցուց՝ «Ի՞նչ տեսար» :

Դ. — Դուն իրեն պատասխանեցի՞ր թէ ստուերի մը փախչիլը տեսած ես :

Վ. — Ո՛հ, պատասխան տալէ առաջ Վարդան Տիրատ Մր. Քօհնի ըսաւ որ ես ո՛հեմ կերպով հետաքրքրուած չեմ :

Դ. — Մր. Քօհնին չըսի՞ր որ դուն չորրորդ շաբին վրայ նստած էիր :

Վ. — Ո՛չ, ես անոր այդպիսի բան չըսի :

Դ. — Մր. Քօհն քեզի չհարցո՞ւց թէ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակում դործուա՞ծ էր :

Վ. — Անիկա ինծի այդպիսի հարցում չըրաւ :

Դ. — Ըսել կ'ուզես թէ՞ օգնական դատախազ Քօհնը, որ այդ ոճիւրը լուծելու պատասխանատուութիւնը իր վրայ առած էր, քեզի այդպիսի հարցում չըրա՞ւ :

Վ. — Չըրաւ :

Դ. — Իբրեւ պարտաճանաչ քաղաքացի պէտք է՞ր որ քու դիտցածներդ օգնական դատախազին ըսէիր :

Վ. — Դիտցածներս պիտի ըսէի, բայց ինծի պէտք չունեցան :

Դ. — Մր. Քօհնը հետեւեալ հարցումները չըրա՞ւ քեզի եւ նշանակուած պատասխանները չտուի՞ր :

«Մր. Քօհն. — Սպանութեան օրը եկեղեցի՞ն էիր :

Պատասխան. — Այո :

Հարցում. — Ո՞ր շաբֆին վրայ էիր :

Պատասխան. — Առջեւէն գրեթէ չորորդ շաբֆին վրայ :

Հ. — Երբ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակում գործուեցաւ քափօրը քեզի հասած չէր, չէ՞ :

Պ. — Ես ձայն մը լսեցի. ռեւէ բան չտեսայ :

Հ. — Տեսա՞ր թէ ով Արքեպիսկոպոսին վրայ ցաւկեց :

Պ. — Ո՛չ :

Հ. — Այս մարդոց գարնելը եւ բռնեցֆով հարուածելը տեսա՞ր :

Պ. — Ո՛չ, ես միայն ձայն մը լսեցի :»

վկայ .— Ինծի ոչ այդպիսի հարցում եղաւ եւ ոչ ալ եւ այդպէս պատասխանեցի :

Դատախազ .— Երբ տղադ իր շապիկը վրայէն հանեց , կախեցի՞ք զայն :

Վ .— Ձեմ յիշեր :

Դ .— Սակայն ստուերի մը փախչիլը կը յիշես , այնպէ՞ս է :

Վ .— Այո :

Հարցաքնութիւնը վերջացաւ ժամը 1-ին :

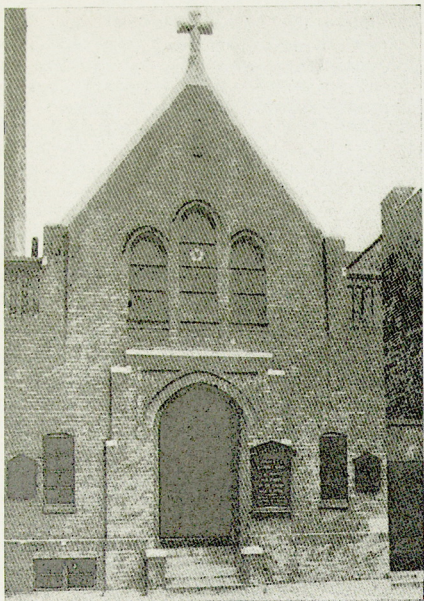
Տեսնենք Պր . Արիկեան ի՞նչ ունի ըսելիք վաղը :

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՅԱՌԱՋ ՁԵՆ ՏԱՐՈՒԱԾ
ԻՐ ՈՒԶԱԾԻՆ ՊԵՍ

ՏՈՔԹ . ԱՐԳԱՐԵԱՆ ՆՈՐ ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆ ԵՂԱԾ Է

Մր . Շէրիտընի հարցումներուն պատասխանելով Արիկեանը պատմեց թէ Դեկտ . 24-ի Կիրակի առաւօտ իր կիներ եւ խորթ զաւակը (Դանիէլ Վարուժանի որդին) միասին եկեղեցի դացած են , իսկ ինք տունը մընացած է : Բաղնիք առած պահուն կիներ վերադարձած է եկեղեցիէն ու հոն պատահած դէպքը պատմած է իրեն : Անմիջապէս հաղուած եւ եկեղեցի վաղած է : Կէս ժամի չափ եկեղեցւոյ դրան առջեւ այլալլած ժողովուրդին հետ խօսած է ու յետոյ կէսօրուան ժամը 2-ին ատենները ոստիկանատուն դացած է , իր աջակցութիւնը ընծայելու ոստիկանութեան : Հոն տեսած է Կարապետ Զատիկեանը , կոկորդի հիւանդութիւն ունեցող անխօս վկան , մեծ թիւով ուրիշ հայեր , ինչպէ՞ս նաեւ Առաջնորդարանի Քարտուղար Վարդան Տիրատը :

Պ . Արիկեան Օգնական Դատախազ Քօհնի սենեակը մտած է եւ իր գործակցութիւնը տրամադրած է : «Եւ Զանացի իմ լաւագոյնս ընել կառավարութեան օգնելու համար» , յայտարարեց Արիկեան : Իր ներկայու-

Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԱՐՏԱՔԻՆԸ

Թեան հարցաքննած են Կարապետ Զատիկեանը :

Մր. Շէրիտըն.— Մր. Քօհնը Զատիկեանի ի՞նչ հարցուց :

Վկայ.— Մր. Քօհն Լէյլէկեանը եւ Սարգիսեանը
ցոյց տալով հարցուց. «Այս մարդոց Արքեպիսկոպոսին
վրայ յարձակիլը տեսա՞ր» : Զատիկեան պատասխանեց.
«Այն տեղերը տեսայ. ուրիշներ ալ կային, ուղեցի բո-
նել բայց փախան» : Յետոյ Զատիկեան Թուղթի վրայ
ուրիշ բան մը գրեց բայց չգիտցայ ինչ ըլլալը :

Շ.— Ուրիշ ի՞նչ հարցուց :

Վ.— «Դանակը տեսա՞ր» հարցուց : Զատիկեան
Թուղթի վրայ պատասխանը գրեց եւ ինծի տուաւ եւ ալ
Տիրատին տուի. Տիրատ Մր. Քօհնի պատասխանեց.
«Ոչ» :

Շ.— Դեկտ. 24-ին երբ Զատիկեանի հարցուեցաւ
թէ դանակը տեսա՞ծ է, ի՞նչ պատասխանեց :

Վ.— Զատիկեան հետեւեալ պատասխանը գրեց
Թուղթի վրայ. «բացարձակապէս ոչ» :

Շ.— Դուն ներկա՞յ էիր երբ Զատիկեանին հար-
ցուեցաւ թէ Լէյլէկեանի եւ Սարգիսեանի ի՞նչ ընելը
տեսած է :

Վ.— Այո, հոն էի. Զատիկեան պատասխանեց. «Ա-
նոնք Արքեպիսկոպոսին շուրջն էին» :

Շ.— Ամբողջ օրը ոստիկանատուն մնացի՞ր :

Վ.— Այո, ամբողջ օր :

Շ.— Հապա յաջորդ օ՞րը, Դեկտ. 25-ին :

Վ.— Այդ օրն ալ հոն էի :

Շ.— Թարգմանը Վարդան Տիրատն էր :

Վ.— Անիկա ոչ միայն Թարգման էր հապա պաշ-
տօնեայ : Մր. Քօհնի մօտ կը նստէր :

Շ.— Ի՞նչ կ'ընէր :

Վ.— Կողմնակցութիւն կ'ընէր :

Շ.— Ի՞նչ կ'ընէր որ կողմնակցութիւն կ'ըսես :

Վ.— Շատ մը մանր-մունր բաներ. օրինակ հար-

ցումները այնպէս մը կը դարձնէր որ ճիշդ չէր :

Շ. — Դուն ի՞նչ ըրիր :

Վ. — Ոստիկանութեան մէկ ներկայացուցիչը կար հոն , բողոքեցի անոր : Ըսաւ որ իրենք դատախազի գըրտաւնեակին վրայ սեւէ իշխանութիւն չունին :

Շ. — Ըսել կ'ուզես թէ Տիրատ իր թարգմանութեանց մէջ անկեղծ չէր :

Վ. — Անկեղծ կամ կեղծ էր չեմ ըսեր , հապա կ'ըսեմ թէ անճիշդ էր :

Շ. — Յետոյ ի՞նչ ըրիր :

Վ. — Յիսնապետ Տանլիին խօսեցայ : Բացատրեցի թէ այս մարդիկը չափազանց հակառակ են իրարու , կ'ուզեն մէկզմէկու վիզը կտրել , զգոյշ ըլլալու է : Բողոքեցի նաեւ Տիրատին դէմ : Ըսի որ անիկա ատելութիւնով կ'առաջնորդուի :

Շ. — «Այս մարդիկ» ըսելով որո՞նք ըսել ուզեցիր :

Վ. — Ոստիկանատան մէջ եղողները :

Շ. — Որո՞նք էին :

Վ. — Մաւեան , Մաղաքեան , Տէմիրճեան , Տիկ . Տէօքմէճեան եւն . :

Շ. — Ի՞նչ կ'ընէին :

Վ. — Բաներ կը խօսէին որ չիտակ չէր :

Շ. — Ո՞վ , որո՞ւ եւ ի՞նչ խօսեցաւ որ չիտակ չէր :

Վ. — Սարգիս Տէմիրճեանը , Տիկ . Տէօքմէճեանին խօսեցաւ :

Շ. — Ի՞նչ ըսաւ :

Վ. — Անիկա Տիկ . Տէօքմէճեանի ըսաւ . «Ամէն մարդ լէյլէկեանը կը մատնանչէ իբրեւ Արքեպիսկոպոսին սպանիչը . եթէ դուն ալ ըսես թէ դանակը տեսածես , ամէն բան պիտի պարզուի» :

Շ. — Որքա՞ն ատեն ոստիկանատուն մնացիր :

Վ. — Ամբողջ օրը :

Շ. — Ուրիշ ո՞վ տեսար :

Վ. — Տիգրան Զաքմաքճեանը :

Շ. — Անոր ի՞նչ պատահեցաւ :

Վ. — Չաքմաքճեան ներս բերուեցաւ ժամը 7-30ին ատենները երբ արդէն սենեակէն դուրս կ'ելլէինք : Մենք Մր. Քօհնէն խնդրեցինք որ նստի եւ Չաքմաքճեանին պատմութիւնը մտիկ ընէք : Մր. Քօհն ոտքի վրայ էր եւ մենք անոր շուրջը բոլորուած էինք : Մր. Քօհն հարցուց . « Այս երկու մարդոց (Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան) ոեւէ բան մը ընելը տեսա՞ր եկեղեցիին մէջ » : Չաքմաքճեան պատասխանեց . « Լաւ չեմ յիշեր , բայց կը խորհիմ թէ ասոնք հոն էին » : Երբ Մր. Քօհն դանակի մատին հարցուց , Չաքմաքճեան ըսաւ թէ ինք դանակը բնաւ չէ տեսած :

Շ. — Պրն . Չաքմաքեան իր յայտարարութեան մէջ կ'ըսէ որ Դեկտ . 24-ին երբ ինք ոստիկանատուն դացած է ուրիշ հայեր չկան եղեր . ճի՞շդ է :

Վ. — Ծիշդ չէ . հոն շատ հայեր կային :

Շ. — Մինասեանն ալ տեսա՞ր ոստիկանատան մէջ :

Վ. — Այո , ես հոն էի երբ անիկա ներս բերուեցաւ :

Շ. — Մինասեան ըսա՞ւ որ դանակը գետնէն վերցնող եւ խորանին մօտերը տանողը ինք եղած է :

Վ. — Ոչ , այդպէս բան չըսաւ :

Շ. — Դանակի մատին անոր հարցում եղա՞ւ :

Վ. — Այո , եւ ան պատասխանեց թէ ինք դանակը բնաւ տեսած չէ :

Մր. Շէրիտըն այս այս հարցաքննութեան պահուն ամէն ճիգ թափեց որ ոստիկանատան մէջ ժողովուրդին անպաշտօն խօսակցութիւնները ձիւրին լսէ : Դատախաղը ամէն անգամ առարկեց , ու դատաւորը առարկութիւնը օրինաւոր գտաւ : Արիկեան մասնաւոր բաղձանք մը ունէր ոչ միայն իր «տեսած»ները նկարագրելու , «լսած»ները պատմելու , հապա իր եղբակացութիւնները տալու դատարանին :

Դատախաղ Քամինսքիի հակահարցաքննութիւնը շատ խիստ եղաւ :

Դատախաղ.— Դուն Հայ ես, չէ՞ :

Վկայ.— Ոչ, ես Ամերիկեան քաղաքացի եմ, Հայ ծագումով :

Դ.— Դուն միակ Հայը չե՞ս որ բացառիկ շնորհ ըստացար 1928-ին Թուրքիա երթալու եւ Մուսթաֆա Բէմալ Բաշայի հետ տեսակցելու :

Վ.— Սուտ է այդ :

Դ.— Քէմալ Բաշայի հետ չե՞ս տեսակցած :

Վ.— Ոչ :

Դ.— Ամերիկայէն Թուրքիա չվերադարա՞ր :

Վ.— Թուրքիա գացի առաքելութեամբ, իմ ընկերութիւնս զիս զրկեց :

Դ.— Այն ատեն Ամերիկեան քաղաքացի՞ էիր :

Վ.— Ոչ. Թրքահայաստակ. ես հայարս էի քրքական փաղափայլ ըլլալու :

Դ.— Դուն թրքական լրտես ես :

Վ.— Ոչ, դուն իրաւունք չունիս զիս լրտես կոչելու :

Դ.— Դաշնակ լրտես ես :

Վ.— Ոչ, ես լրտես չեմ :

Դ.— Ամէն օր Մր. Քօհնի գրասենեակը չէ՞ր երթար :

Վ.— Այո :

Դ.— Ի՞նչ բանի համար կ'երթայիր :

Վ.— Անոր օգնելու :

Դ.— Ի՞նչպէս պիտի օգնէիր :

Վ.— Ես կամեցողութիւն ունէի Մր. Քօհնի տալու իմ բոլորանուէր աջակցութիւնս, վկաներ բերելով, եւ ուրիշ կերպով օգնելով :

Դ.— Քա՞նի վկայ բերիր :

Վ.— Միայն մէկ աղջիկ :

Դ.— Իրողութիւնը այն չէ՞ որ դուն Մր. Քօհնի մօտ կ'երթայիր անոր դործերը լրտեսելու համար :

Վ.— Ատիկա ստախօսութիւն է : Ձեր մասին պիտի

դանդատիմ : Ես լրտես չեմ : Ամերիկեան քաղաքացի մը լրտես չի կրնար ըլլալ :

Դ. — Հապա ինչո՞ւ համար Մր. Քօհնի մօտ կ'երթայիր :

Վ. — Իբրեւ Ամերիկեան քաղաքացի եւ իբրեւ Հայ ալ՝ իմ պարտականութիւնը կատարելու : Որպէս զի Ամերիկացիներ մեր կացութիւնը լիովին կարենան բմբոսնել :

Դ. — Ու երբ անոր քով գացիր տեսա՞ր որ Մր. Քօհն կեղծ բաներ կ'ընէ , աշնպէ՞ս է :

Վ. — Ինծի աշնպէս երեւցաւ որ Մր. Քօհն սխալ բաներ կ'ընէր :

Դ. — Այն ատեն դուն գիտէիր որ Մր. Քօհն կառավարութեան պաշտօնեայ է , օգնական դատախազ , որ պաշտօն ունի ռճիրի մանրամասնութիւններն իմանալու եւ ռճրադործներու ինքնութիւնը հրապարակ հանելու , չէ՞ :

Վ. — Այո :

Դ. — Լաւ , երբ տեսար որ անիկա անարդար դործեր կ'ընէ , ինչո՞ւ չի գացիր Շրջանային Դատախազ դատաւոր Տաճին մօտ եւ չըսիր անոր որ իր օգնականներէն մին սխալ գործեր կ'ընէ :

Վ. — Ես Մր. Տաճին մօտենալու կարողութիւնը չունէի :

Դ. — Մր. Տաճին բողոքեցի՞ր :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Հապա ի՞նչ ըրիր :

Վ. — Նամակ մը զրկեցի ոստիկանապետին :

Դ. — Ո՞ւր է այդ նամակը :

Վ. — Ի՞նչ գիտեմ , ոստիկանապետին մօտ անչուչտ :

Դ. — Նամակիդ պատճէնն ունիս :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Դուն Մր. Քօհնին ըսի՞ր որ դուն Դեկտ. 24-Սր. Խաչ եկեղեցին չէիր գացած , բայց կինդ գացած էր :

Վ. — Այո, ըսի :

Դ. — Անոր չբախ՞ր որ կինդ տեսած է Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակում գործուիլը :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Կինդ քեզի չըսա՞ւ որ ինք յարձակումը տեսած է :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Երբ Մր. Քօհն քեզ կը հարցաքննէր, սղադրող կա՞ր հոն :

Վ. — Ձեմ յիշեր, ես սղադրող չտեսայ :

Դ. — Մր. Քօհնը քեզի հետեւեալ հարցումը ըրա՞ւ.

«Հարց. — Դուն եկեղեցի հասար Եպիսկոպոսին վրայ յարձակում գործուիլէն յետո՞յ :

Պատ. — Այո, դէպքէն յետոյ : Կիմս յարձակումը տեսած է, ան եկեղեցիին մէջ էր» :

Վ. — Ոչ, այդ պատասխանը մէկը յերիւրած է, չեմ դիտեր թէ ով : Մր. Քօհն ինծի ուսէ՛ հարցում չըրաւ, բաց ի այն հարցումէն թէ ես եկեղեցի՞ն էի : Իսկ ես «ոչ» պատասխանեցի :

Դ. — Մր. Քօհն շփոթա՞ծ էր :

Վ. — Այո, ամէն մարդ շփոթած էր, ես միակ մարդըն էի որ կրնայի պաղարիւնօրէն տեսնել իրերը :

Դ. — Եկեղեցի ե՞րբ դացիր :

Վ. — Կռիւէն յետոյ : Ներս չմտայ, փողոցը կանդնեցայ :

Դ. — Հոն ո՞վ տեսար :

Վ. — Խորթ տղաս :

Դ. — Ճիշդ չէ՞ որ խորթ տղադ տուն եկաւ :

Վ. — Ոչ, ես դայն եկեղեցւոյ դրան առջեւ տեսայ :

Դ. — Եթէ քեզի ըսեմ որ կինդ երէկ վկայեց թէ կռիւը սկսելէն յետոյ իր տղուն ձեռքէն բռնած ու դայն տուն առաջնորդած է, յիշողութիւնդ կը թարմանա՞յ :

Վ. — Ատիկա ճիշդ չէ, տղան տուն չեկաւ :

Դ. — Մր. Քօհն քեզի հետեւեալ հարցումն ըրա՞ւ.

«Հարց.— Արշաւիր Շիրակեան անունով մէկը կը
նանչնա՞ս :

Պատ.— Այո :

Վ.— Մը. Քօհն այդ հարցումը ինծի ուրիշ ատեն
ըրաւ :

Դ.— Հապա սա՞ հարցումը .

«Հարց.— Դուն կ'ըսես որ անիկա կը գրադի նը-
մանօրինակ . . .

Պատ.— Նմանօրինակ մեքոտներով, մեր կազմա-
կերպութեան, մեր Արքեպիսկոպոսին դէմ կազմա-
կերպուելով :»

Վ.— Ատիկա մեծ ստախօսութիւն մ'է :

Դ.— Ո՞վ չինեց այդ սուտը :

Վ.— Մէկը չինած է, ո՞վ, չեմ գիտեր :

Դ.— Մը. Քօհն քեզի հարցօւց .

«Հարց.— Ուրիշ ոեւէ բան գիտե՞ս այս մասին :

Պատ.— Ոչ :»

Վ.— Այդ հարցումը չեղաւ ինծի :

Դատախազը երեւան հանեց Արիկեանի Դեկտ. 24ին
ըրած յայտարարութիւնը, որ հեռուեալն է .

«Հարց.— Այս առաւօտ եկեղեցի՞ն էիք :

Պատ.— Այո :

Հ.— Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակում գործը-
ւելէն յետո՞յ եկար :

Պ.— Դէպէն յետոյ, կիմս յարձակումը տեսած է,
անիկա եկեղեցիին մէջ էր :

Հ.— Այս մարդը, Արշաւիր Շիրակեան, կը նանչ-
նա՞ս :

Պ.— Այո :

Հ.— Դուն կ'ըսես որ անիկա կը գրադի նմանօրի-
նակ . . .

Պ.— Նմանօրինակ մեքոտներով, մեր կազմակեր-
պութեան, մեր Արքեպիսկոպոսին դէմ կազմակերպուե-
լով :

Հ. — Ուրիշ ոեւէ բան գիտե՞ս այս մասին :

Պ. — Ոչ :

Արիկեան բոլորովին ուրացաւ այս յայտարարութիւնը : Նոյնը ըրաւ իր կիներ երէկ :

Դատախազ. — Երբ Կարապետ Զատիկեան կը հարցաքննուէր սղազբող կա՞ր :

Վ. կայ. — Ես հոն սղազբող չտեսայ :

Դ. — Ի՞նչ պատահեցաւ :

Վ. — Քանի մը սխալներ եղան թարգմանութեան մէջ :

Դ. — Այդ պարագան ոեւէ մէկուն ուշադրութեան չյանձնեցի՞ր :

Վ. — Այո , ոտտիկանի մը ըսի , ինծի պատասխանեց որ իրենք ոեւէ իշխանութիւն չունին դատախազին վերայ :

Դ. — Ինչո՞ւ Մր. Քօհնին չըսիր որ Զատիկեանի գրածները սխալ կը թարգմանուին :

Վ. — Որովհետեւ հող խոնուած ժողովուրդը թըշնամական երեւոյթ ունէր : Մարդիկ ներս կը սղրդէին դադտազողի եւ կը գիտէին անցուղարձը :

Դ. — Եւ դուն այդ երեւոյթէն վախցա՞ր :

Վ. — Ոչ , խորհեցայ որ եթէ ըսեմ ամէն բան տակնուվրայ կ'ըլլայ :

Դ. — Դուն նորէն կը պնդես որ Մր. Քօհն անձիշդ յայտարարութիւններ կը թուլատրէր :

Վ. — Ես կ'ըսեմ որ Մր. Քօհնը իր քննութիւնները պատշաճ եղանակաւ , իմ ուղածիս պէս , չէր ըներ :

Դ. — Դուն Մր. Քօհնի ըրած բոլոր հարցումները եւ անոնց պատասխանները կը յիշե՞ս , չէ՞ :

Վ. — Բոլորը կը յիշեմ :

Դ. — Ահաւասիկ Կարապետ Զատիկեանի Դեկտ. 24-ի յայտարարութիւնը : Կարդայ զայն եւ ըսէ թէ ո՞ր հարցումը եւ ո՞ր պատասխանը անձիշդ է :

Արիկեան կարգաց ամբողջը եւ պատասխանեց .

— Այս յայտարարութեան մէջ դանակի մասին հարցում չկայ :

Դ. — Վստա՞հ ես որ դանակի մասին հարցում եղաւ :

Վ. — Այո :

Դ. — Ուրեմն այս յայտարարութիւնը անձի՞ չդ է :

Վ. — Լման չէ :

Դ. — Դեկտ. 24-ին քանի՞ անձինք հարցաքննուեցան :

Վ. — Որոշ չեմ գիտեր :

Դ. — Ի՞նչ է կարծիքդ :

Վ. — 8—10 անձինք :

Դ. — Քանի՞ ժամ մնացիր Մր. Քօհնի մօտ :

Վ. — Ութը ժամ :

Դ. — Եւ ութը ժամուան մէջ միայն 8—9—10 վը-կաներու հարցաքննութիւնը տեսար :

Վ. — Ես շատ անգամներ դուրս կ'ելլէի :

Դ. — Նշան Մինասեանի հարցաքննութեան ներ-կա՞յ էիր :

Վ. — Այո :

Դ. — Եթէ քեզի ըսեմ որ անոր հարցաքննութիւնը տեղի ունեցած է Դեկտ. 26-ին, յիշողութիւնդ կը թար-մանա՞յ :

ԾԱՆՈԹ. — Միմասեանի յայտարարութիւնը առնուած է Դեկ-տեմբեր 26-ին :

Դ. — Տիգրան Չաքմաքճեանի հարցաքննութեան ներկա՞յ էիր :

Վ. — Այո, Դեկտ. 24-ին, ժամը 7.30-ին ատենները :

Դ. — Ահաւասիկ Չաքմաքճեանի յայտարարութիւ-նը, որ կը կրէ Դեկտ. 25 թուականը : Ասո՞ր ինչ կ'ըսես :

Վ. — Այդ յայտարարութիւնը սխալ է : Չաքմաք-ճեան հարցաքննուեցաւ Դեկտ. 24-ին :

Դ. — Սղադրող կա՞ր :

Վ. — Չեմ յիշեր :

Ընթերցողին յիշողութիւնը թարմացնելու համար ըսեմ որ Տիգրան Չաքմաքճեան իր վկայութեան ատեն բոսաւ որ Դեկտ. 24-ի իրիկունը ոստիկանատուն զացած է : Մը. Քօհն արդէն մեկնած է հղեր : Ոստիկանները իրեն ըսած են որ յաջորդ օր վերադառնայ ու այդպէս ալ ըրած է :

Դատախազ. — Ե՞րբ լսեցիր որ Մարգիս Տէմիրճեան կնոջ մը կ'ըսէ. «Ամէն մարդ Լէյլէկեանը կը մատնանըլէ, եթէ դուն ալ ըսես որ դանակը տեսար, ամէն բան կը մաքրուի», չխորհեցա՞ր որ ահաւոր սխալ մը կը գործուի :

Վկայ. — Մարդը դէշ նպատակ չունէր :

Դ. — Ա՞յդ է բարոյականութեան չափանիշդ :

Վ. — Այո, այդ է իմ ըմբռնումս :

Դ. — Նշան Մաղաքեան անունով մէկը ճանչնա՞ս :

Վ. — Այո :

Դ. — Դեկտ. 24-էն յետոյ անիկա ձեր տունը այցելե՞ց :

Վ. — Այո :

Դ. — Ու երբ Արքեպիսկոպոսի սպանութեան մասին խօսեցաք դուն անոր ըսի՞ր. «Արքեպիսկոպոսի սպանութիւնը մեր դաշնակցական խումբին գործն է. այսպիսի քաջարի գործ մը միայն դաշնակցականները կըրնան ընել» : Այն ատեն քու խորթ աղջիկդ չգոչե՞ց. «Կեցի՛ր, հայրիկ ինչո՞ւ այդ խոստովանութիւնը կ'ընես» :

Վ. — Ատիկա սխալ է : Ես այդպէս բան չեմ ըսած :

Դատախազը բաւականացաւ այդ հարցաքննութեամբ : Ընդհանուր տպաւորութիւնը դատաւորին եւ երդուեալներուն վրայ չէր կրնար նպաստաւոր ըլլալ, ձեր թղթակցին կարծիքով :

ՏՈՒԹ . ԱՐԳԱՐԵԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Յաջորդ վիճան էր Տոքթ. Սարգիս Արզարեան, որ 70 տարի յետոյ իմացած է որ հայութեան մէջ կայ Դաշնակցութիւն անուանով կազմակերպութիւն մը, ու 1934 Մարտ 20 ին նոր քունէն արթնցած անդամ արձանագրուած է այդ կուսակցութեան:

Տոքթ. Արզարեան Դեկտ. 24-ին Սր. Խաչ եկեղեցի դացած է, սակայն այդ թուականէն յետոյ Կարապետ Զատիկեանի հանդիպած է եւ անոր հալը-ֆէփը հարցուցած է: Խօսակցութիւնը յետոյ դարձած է Դուրեան Արքեպիսկոպոսի սպանութեան շուրջ: Տոքթ. Արզարեան անոր հարցուցած է. «Եկեղեցիին մէջ ի՞նչ տեսար»: Զատիկեան պատասխանած է. «Կուր եղաւ, ժողովուրդը իրար խռնուեցաւ»: «Ատիկց աւելի ունէ բան տեսա՞ր»: «Աւելի բան մը չտեսայ»:

Այս խօսակցութեան թուականէն առաջ Տոքթ. Արզարեան Զատիկեանը տեսած է ոստիկանատան մէջ: Հոն լսած է մէկուն հետեւեալ խօսքերը Զատիկեանի ուղղուած. «Ուե՛է մարդու բան մ'ըսեր»:

Տոքթ. Արզարեան վկայեց ամբաստանեալներէն մի քանիին լաւ նկարագրին եւ խաղաղասիրութեան մասին:

Դատախաղ Քամինսքին ալ հարցումներ ունէր:

Դատախաղ.— Յունուար 17-ին ոստիկանատան մէջ որո՞ւ հետ խօսեցար:

Վկայ.— Յիւնապետ Տանլիին:

Դ.— Ամբաստանեալ Անդրէասեանը տեսա՞ր հոն:

Վ.— Այո:

Դ.— Անոր ըսի՞ր. «Լաւ կ'ըլլայ որ դուն յայտարարութիւններ ցրուելու պատմութեանդ վրայ պնդես, եթէ նեղութեան մէջ ի՞նչալ չես ուզեր»:

Վ.— Ոչ, այդպէս բան չըսի:

Դ.— Անդրէասեանի հետ խօսեցա՞ր:

Վ.— Այո:

Դ. — Ի՞նչ ըսիր :

Վ. — Այսպէս ըսի. «Անդրէասեան ինքդ իրենդ չի հակասես» :

Դ. — Ի՞նչպէս գիտէիր որ Անդրէասեան կրնար ինքին իրեն հակասել :

Վ. — Ճորճ Զատիկեանէն իմացած էի :

Դ. — Ճորճ Զատիկեանը՝ Կարապետ Զատիկեանի տղա՞ն է :

Վ. — Այո :

Դ. — Ուրեմն անոր հետ խօսա՞ծ ես :

Վ. — Այո :

Դ. — Ճորճ Զատիկեանի ըսա՞ծ ես. «Եթէ հայրդ վկայութիւն չտայ տասը հազար տոլար կուտամ» :

Վ. — Ատիկա ճիշդ չէ :

Դ. — Կարապետ Զատիկեանի ո՞ւր հանդիպեցար :

Վ. — Գլըպը :

Դ. — Իմացա՞ծ էիր որ Կարապետ Զատիկեանի խըրատ տրուած էր որ չխօսի :

Վ. — Այո :

Դ. — Այն ատեն անոր ինչո՞ւ հարցուցիր թէ ի՞նչ տեսած է եկեղեցիին մէջ :

Վ. — Իր կոկորդի մատին խօսեցանք, յետոյ ան ինծի ըսաւ որ կոխէն զատ ուրիշ բան չէ տեսած :

Դ. — Իբրեւ խելացի մարդ, երբ գիտէիր թէ Զատիկեան խրատուած է որ չխօսի, ու երբ ինք ձեզի ըսաւ որ կոխէն զատ ուրիշ բան չէ տեսած, չխորհեցա՞ր թէ այդ արտայայտութիւնը արդիւնքն է իր ստացած խըրատին :

Վ. — Ոչ. այդպիսի բան մը մտքէս չանցաւ :

Դ. — Երբ Մր. Քօհնի հետ տեսակցեցար՝ անոր ըսի՞ր որ ինք սխալ գծի վրայ է :

Վ. — Ոչ, հապա ըսի որ հաւանաբար սխալ գծի վըրայ է :

Յաջորդ վկան էր Միհրան Արսլանեան, Նիւ Ճըր-

դիէն, որ սովորաբար «Պիք Մայք» անունով կը ճանչցուի: Այդ օր եկեղեցի եղած է, ետեւի ձախ կողմի երկրորդ շարքին վրայ: Թափօրի շարքի մասին դադարաբար չունէր: Իրեն այնպէս թուած էր որ Յովսէփ Եպիսկոպոսը Թափօրի առաջին մարդը եղած է, իսկ Դուրեան Արքեպիսկոպոս՝ վերջինը: Եկեղեցիին մէջ միայն կոխ տեսած է, ոեւէ մէկը չէ ճանչցած ու այդպէս ալ ըսած է Օդնական Դատախաղ Քօհնի: Պաշտպան կողմին համար իր վկայութեան արժէքը միայն այն էր որ ինք Կարապետ Զատիկեանը իր ետեւը տեսած է:

ՎԱՐԴԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Օրուան առաջին վկան էր Վարդան Կարապետեան, դաշնակցութեան համակիր, Արեւելեան դուրդի վաճառական: Անիկա վկայեց թէ Դեկտ. 24-էն առաջ Տիգրան Զաքմաքճեան իրեն կը դործէր իրրեւ առնելու յարգարող: Դուրեան Արքեպիսկոպոսի սպանութենէն յետոյ խօսակցութեան միջոցին իրեն այսպէս ըսած է. «Դէպքը այնքան արագօրէն պատահեցաւ որ ոեւէ բան չկրցայ տեսնել»:

Մը. Եւրիտըն. — Դեկտ. 24-էն յետոյ Զաքմաքճեան քեզի դործեց:

Վկայ. — Միայն երկու երեք շաբաթ: Սակայն շատ անկանոն կերպով դործի կուզար:

Ծ. — Քեզի ըսա՞ւ որ հիւանդ էր:

Վ. — Հիւանդ ըլլալը չեմ գիտեր: Բայց գիտեմ թէ օրական մէկ երկու ժամ հազիւ դործի կուզար:

Ծ. — Վերջին երկու երեք շաբաթներու ընթացքին ուրիշ ի՞նչ պատահեցաւ:

Վ. — Օր մը Զաքմաքճեանի հետ միասին Սը. Սաչ Եկեղեցի դացինք: Հոն հանդիպեցանք Սարգիս Տէմիրճեանին: Խօսեցանք Արքեպիսկոպոսի սպանութեան շուրջ: Տէմիրճեան իր ուսերը շարժեց ու ըսաւ. «Ամէն

բան այնքան արագութեամբ եղաւ որ ես բան մը չկրցի տեսնել :»

Շ .— Ձաքմաքճեան քու գործէդ դուրս ելլելէն յետոյ ի՞նչ ըրաւ :

Վ .— Առանձինն գործ ըրաւ :

Շ .— Քեզի դրամ տալի՞ք էր :

Վ .— Այո :

Շ .— Երբ գործը ձգեց դրամը վճարե՞ց :

Վ .— Ոչ, ըսաւ որ դրամ չունէր :

Շ .— Դուրեան Յանձնախումբի մասին խօսեցա՞ք իր հետ :

Վ .— Ոչ :

Յետոյ Կարապետեան ըսաւ թէ ամբաստանեալ Ձատիկեանը կը ճանչնար . թէ ան լաւ տղայ էր ու ամէն մարդ կը սիրէր զայն :

ԴԱՏԱԽԱԶ , ԲԱՄԻՆՍԻԻ ՀԱՐՅԱՔՆՆՈՒԹԻԻՆԸ

Դատախազ .— Միհրան Ձատիկեանին նայիր անդամ մը :

Վկան նայեցաւ :

Դատախազ .— Դեկտ . 24-ին ինչպէս որ կ'երեւնար , այսօր ալ նոյնպէս կ'երեւնա՞յ ան :

Վկայ .— Դեկտ . 24-ին չտեսայ զայն :

Դ .— Հապա՞ Դեկտ . 24-էն առա՞ջ :

Վ .— Այնպէս էր ինչպէս հիմակ :

Դ .— Պեխեր ունէ՞ր :

Վ .— Ձեմ գիտեր :

Դ .— Կ'ըսես որ Ձատիկեան լաւ նկարագրի տէր մէկն է , այնպէ՞ս է :

Վ .— Այո :

Դ .— Եթէ քեզի ըսեմ որ անիկա ոստիկանութեան եւ Օգնական Դատախազ Քօհնի սուտ խօսած է , կարծիքդ կը փոխե՞ս :

Վ. — Ատիկա պարադաներէն կախում ունի :
Դ. — Ըսիր որ Դեկտ. 24-էն վերջ Չաքմաքեանին
խօսեցա՞ր, ճի՞շդ է :

Վ. — Այո :

Դ. — Ո՞րքան վերջ :

Վ. — Երկու օր յետոյ :

Դ. — Անիկա քեզի ըսա՞ւ որ Դատախաղին գրասեն-
եակը գացած է :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Քեզի իր ամբողջ ըսածը այն էր որ եկեղեցի-
ին մէջ իրարանցում տեղի ունեցած էր եւ ինք բան մը
չէր տեսած :

Վ. — Այո :

Դ. — Իսկ Տէմիրճեան միայն իր ուսերը շարժած էր :

Վ. — Այո :

Դ. — Ուսերը շարժելը ի՞նչ նշանակութիւն ունէր :

Վ. — Ոչ մէկ նշանակութիւն : Սակայն անիկա ըսաւ
թէ ինք բան մը տեսած չէր :

Դ. — Չաքմաքճեանին վրայ ի՞նչ գաղափար ունե-
ցար :

Վ. — Սկսայ կատկածիլ իր նկարագրին վրայ :

Դ. — Քեզմէ գրամ դողցա՞ւ :

Վ. — Ինչո՞ւ համար պիտի դողնայ :

Դ. — Հապա ինչո՞ւ կատկածեցար իր նկարագրին
վրայ :

Վ. — Որովհետեւ 8—10 օր յետոյ իր պատմութիւնը
փոխեց եւ ըսաւ որ գաշնակցականներն սպաննեցին
Արքեպիսկոպոսը :

Դ. — Ուեէ մէկուն անունը յիշե՞ց :

Վ. — Քանի մ'անուններ յիշեց :

Դ. — Որո՞նց անունները տուաւ :

Վ. — Չեմ յիշեր :

Դ. — Այս ամբաստանեալներէն ուեէ մէկուն անու-
նը յիշե՞ց :

Վ. — Թերեւս յիշեց :

Դ. — Ո՞ր մէկուն :

Վ. — Կրնայ ըլլալ որ Լէյլէկեանի եւ Սարգիսեանի ու միւսներուն անունները յիշած ըլլայ : Այսինքն այն անունները որոնք թերթերուն մէջ երեւցան :

Դ. — Ու երբ այդ անունները յիշեց զայն զործէն վոնտեյր^ը :

Վ. — Ոչ, ինքը հեռացաւ :

ԱՐԵՎԵԱՆԻ ԵՒ ՅԱԿՈԲԵԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Յաջորդ վկան էր Տիրան Արեւեան, որ ըսաւ թէ Սիւրիա ծնած է, զպրոցէն կը ճանչնայ եղեր Տիգրան Չաքմաքճեանը, որ զպրոցէն վոնտուած է եղեր : Դեկտ. 24-էն յետոյ Չաքմաքճեանի խանութին առջեւ անոր հանդիպած է, երբ վերջինը սանդուխի մը վրայ ելած խանութին առջևի նշանատախտակը կը չինէ եղեր :

Մը. Եէրիարմ. — Խօսեցա՞ր Չաքմաքճեանի հետ :

Վկայ. — Այո՛ :

Շ. — Ի՞նչ ըսաւ ան :

Վ. — Նախապէս անցեալին վրայ խօսեցանք, յետոյ ես հարցուցի իրեն թէ Արքեպիսկոպոսի սպանութիւնը ի՞նչպէս եղած է :

Շ. — Ի՞նչ պատասխանեց :

Վ. — Այսպէս ըսաւ. «Դաշնակցականները իրաւունք չունէին Առաջնորդը սպաննելու» : Եւ երբ հարցուցի, «Ի՞նչպէս գիտես որ անոնք սպաննած են», ան պատասխանեց. «Հայերէն թերթերը չե՞ս կարդար» : Ես ըսի. «Կը կարդամ բայց դուն եկեղեցին էիր եւ կ'ըսես որ բան մը չես տեսած» : Չաքմաքճեան ըսաւ. «Հոգ չէ. ուրիշ շատեր կան որ տեսած են. Դուրեան Յանձնախումբը 60,000 տոլար հաւաքած է այս նպատակին համար» :

Շ. — Ուրիշ ի՞նչ խօսեցաք :

Վ. — Ինծի հարցուց թէ Տոքթ. Արեւեանին ազգա-

կա՞ն եմ : «Որովհետեւ, ըսաւ ան, դուն կասկածի տակ ես» : Ես պատասխանեցի . «Կասկածի տակ դուն պէտք է ըլլաս, դուն ես որ կրօնափոխ եղար, դուն ես որ հայ աղջիկներ հարէմներու ծախեցիր . քահանաներու երեսը ապտակեցիր . Ես ինչո՞ւ կասկածի տակ պիտի ըլլամ» : Անիկա պատասխանեց . «Այդպէս մի խօսիր, վերջը կը զղջաս» :

ԴԱՏԱԽԱԶ ՔԱՄԻՆՍԻԻ ՀԱԿԱՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Դատախազ .— Դիտէիր որ Զաքարեան անվատահելի նկարագիր ունի եւ սակայն կանգնեցար ու խօսեցար անոր հետ, այնպէ՞ս է :

Վկայ .— Պարզ հանդիպում մըն էր :

Դ .— Ու զինքը աստիճաններէն վար կանչեցիր, որպէսզի խօսիս իր հետ, չէ՞ :

Վ .— Ոչ, ինք վար իջաւ ու զիս ներս հրաւիրեց :

Դ .— Ի՞նչ պատճառ ունէիր այդպէս խօսելու անոր :

Վ .— Բարկացայ երբ ինծի ըսաւ որ կասկածի տակ եմ :

Դ .— Ու որովհետեւ անիկա քեզի ըսաւ թէ կասկածի տակ ես, այժմ դուն եկած ես ձիւրիին ըսելու թէ այդ մարդը աննկարագիր մէկն է, չէ՞ :

Վ .— Այո :

Յաջորդ վկան էր Տիգրան Յակոբեան, Ճըրզի Սիթիէն, որ պատմեց թէ Դեկտ. 24-ին Սր. Սաչ Եկեղեցի դացած է որովհետեւ իմացած է որ Դուբեան Արքեպիսկոպոս պիտի պատարագէ : Եկեղեցի ժամանած պահուն թափօրը սկսած է եղեր, ու ինք Արքեպիսկոպոսը տեսած է եկեղեցւոյ դրեթէ մէջտեղը : Արքեպիսկոպոսին ետեւէն կը քալեն եղեր քշոց կրողները ու ամէնէն ետեւը շապիկ հագած երկու աղջիկներ :

«Եկեղեցւոյ ամէնէն ետեւի շարքը, ձախ կողմի վրայ, ծայրի աթոռին քով կանգնեցայ, շարունակեց

վկան : Յանկարծ իրարանցում մը տեղի ունեցաւ : Արք-
եպիսկոպոսին վրայ յարձակում գործողներ չտեսայ :
Մարդ մը հրաղէնը ձեռքը պահանջեց որ ամէն մարդ իր
տեղը կենայ : Վերջէն իմացայ որ Առաջնորդին պահա-
պանն է եղեր : Ես զուրս ելայ եկեղեցիէն եւ 10 վայր-
կեան փողոցը սպասելէ յետոյ մեկնեցայ :

Մը . Շէրիտըն . — Ամբաստանեալներէն ոեւէ մին կը
ճանչնամ :

Վկայ . — Միայն Ջատիկեանն ու Անդրէասեանը կը
ճանչնամ : Միւսները չեմ ճանչնար :

Շ . — Ատոնցմէ ոեւէ մէկը տեսա՞ր այդ օր :

Վ . — Անդրէասեանը տեսայ փողոցին հանդիպակաց
կողմը . ձեռքը թուղթէ ծրար մ'ունէր :

Շ . — Ո՞րքան ատենէ ի վեր Ջատիկեանը կը ճանչ-
նաս :

Վ . — Քանի մը տարի :

Շ . — Ի՞նչպիսի անուն ունի :

Վ . — Շատ լաւ :

ԴԱՏԱԽԱԶ ՔԱՄԻՆՍՔԻԻ ՀԱԿԱՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Դ . — Գիտէ՞ր որ Լէյլէկեան Նիւ Եորքի Կոմիտէի
քարտուղարն էր :

Վ . — Ոչ :

Դ . — Դուն անոր հետ պաշտօնական ոեւէ թղթակ-
ցութիւն ունեցած չե՞ս :

Վ . — Ոչ :

Դ . — Ի՞նչ է քու պաշտօնդ իբրեւ քարտուղար :

Վ . — Անդամները ժողովի հրաւիրել եւ արձանա-
դրութիւնները պահել :

Դ . — Սը . Խաչ եկեղեցի ինչո՞ւ գացիր :

Վ . — Արքեպիսկոպոսը տեսնելու :

Դ . — Ձեր կուսակցութիւնը անոր դէմ պայքար չէ՞ր
մղեր :

Վ. — Ես միայն գիտէի որ Արքեպիսկոպոսի անձին շուրջ վէճ կար :

Դ. — Անոր դէմ եղած խիստ հալածանքը չէի՞ր գիտեր :

Վ. — Ոչ :

Դ. — Եկեղեցիին մէջ Արքեպիսկոպոսը տեսա՞ր :

Վ. — Գլխարկը տեսայ :

Դ. — Ուրիշ ի՞նչ տեսա՞ր :

Վ. — Իմ գիտցածս այն է որ կոիւ տեղի ունեցաւ :

Դ. — Չտեսա՞ր որ մարդիկ աթոռներուն վրայ ելած Արքեպիսկոպոսին կը դարնէին :

Վ. — Ոչ : Ես այնքան գիտեմ որ կոիւ եւ իրարանցում կար :

Դ. — Դուն ի՞նչ ըրիր :

Վ. — Դրան քով էի ու դուրս ելայ :

ՃԱՆ ԳԱՍԱՊԵԱՆԻ, ՅՈՒԱԿ ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆԻ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՍԱՐԱՖԵԱՆԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Յաջորդ վկան Ճան Գասապեան, դաշնակցական, Ուէսթ Նիւ Եորքէն, եկեղեցի հասած է ժամը 11-ին առտենները, ու դրան առջեւ ժողովուրդը խոնուած տեսեր է : Անդրէասեանին հանդիպած է ու անոր ձեռքը թուղթի ծրար մը տեսած է : Գիտէ եղեր որ Արքեպիսկոպոսը պիտի պատարագէ այդ օր, ատոր համար եկեղեցի դացած է :

Գասապեան յայտարարեց թէ Չատիկեան, Սարաֆեան եւ Անդրէասեան կը ճանչնայ եւ թէ անոնք լաւ նըկարագրի տէր տղաքներ են :

Յուլի Իսրայէլեան, Նիւ Եորքի յանձնախումբին քարտուղարը, վկայեց թէ ինք հրահանգ տուած էր գլըպապահ Անդրէասեանի, որ նոր տարուան հաւաքոյթին համար յայտարարութիւններ ցրուէ ամէն կողմ :

Վկայեց նաեւ Տիկ. Սարաֆեան, ամբաստանեալ

Հէրրի Սարաֆեանի կինը : Հետեւեալը ամփոփումն է
հարցաքննութեան :

Շէրիտըն .— Ամուսինդ ձերբակալուելէն յետոյ ճա-
շարանը դո՞ւն կը զեկալարէիր :

Վկայ .— Այո :

Շ .— Պետրոս Դարբինեան անուշով խոհարար ու-
նէի՞ք :

Վ .— Այո :

Շ .— Ե՞րբ վարձած էիք դայն :

Վ .— Դեկտ . 24-էն 2—3 շաբաթ առաջ :

Շ .— Ռուբէն Կէդուրեան անուշով մէկը աման լը-
ւացո՞ղ էր :

Վ .— Այո :

Շ .— Դեկտ . 24-ի օրը Ե՞րբ ճաշարան գացի՞ր եւ
ո՞րքան մնացիր :

Վ .— Առաւօտեան ժամը 8-էն մինչեւ գիշեր :

Շ .— Այդ աղաւօտ ամբաստանեալ Չալիքեան ճա-
շարանը եկա՞ւ :

Վ .— Ոչ :

Շ .— Ամուսնոյդ վերադարձը կը յիշե՞ս :

Վ .— Այո , կէսօրին էր :

Շ .— Ամուսինդ Դարբինեանին հարցո՞ւց . «Վա-
ղարչակ Օտապաշեանը դաշնակցակա՞ն է» :

Վ .— Չլսեցի :

Շ .— Լսեցի՞ր որ ամուսինդ Դարբինեանին ըսաւ .
«Արքեպիսկոպոսը սպաննեցինք» , կամ «Արքեպիսկոպո-
սը սպաննեցին» :

Վ .— Բացարձակապէս ոչ :

Շ .— Երբ ամուսինդ վերադարձաւ Դարբինեան ո՞ւր
էր :

Վ .— Ետեւը , խոհանոցին մէջ :

Շ .— Ամուսինդ ձերբակալուելէն յետոյ Դարբին-
եանի հետ խօսեցա՞ր :

Վ .— Այո :

Շ.— Ի՞նչ ըսաւ քեզի :

Վ.— Ինծի ըսաւ. «Ամուսինդ ազատ չարձակուիր, լաւ կ'ըլլայ որ միւս կողմը անցնիս, այն ատեն դրամ կ'ունենաս եւ ամուսինդ կ'ազատես :»

Շ.— Դուն ի՞նչ ըրիր :

Վ.— Ես գիտէի որ ամուսինս անմեղ էր. բարկացայ եւ Դարբինեանը վռնտեցի :

Դատախազ Քամինսքի ձեւական մէկ երկու չարցումներ միայն ուղղեց Տիկ. Սարաֆեանի :

Ժամը 11.40 էր : Պաշտպան կողմի վկաներուն շարքը լմնցած էր, բացի մէկ երկու հոգիներէ, որոնք բացակայ էին :

ՎԿԱՅ ՏՈՒԹ. ՂԵՒՈՆԴ ԱՃԷՄԵԱՆ

Յետ միջօրէի նիստին վկայեց Տք. Ղեւոնդ Աճէմեան, դաշնակցական, որ յայտարարեց թէ Անդրէասեանը, Ջատիկեանն ու Սարաֆեանը կը ճանչնար իրրեւ լաւ նկարագրի տէր անձինք : Միբիճանեանի եղբայրը կը ճանչնար, իսկ միւս ամբաստանեալները դէմքով ծանօթ էին իրեն :

Հակահարցաքննութեան ատեն երեւան եկաւ որ Տք. Աճէմեանի կարծիքը իւրաքանչիւր ամբաստանեալի նկարագրին շուրջ, անձնական է, եւ թէ ինք անոնց մասին գէշ բաներ լսած չէ :

Դատախազ.— Քու գիտցածդ միայն է որ անոնք լաւ տղաքներ են չէ՞ :

Վկայ.— Այո, լաւ տղաքներ են :

ԿԵԴՐ . ԿՕՄԻՏԵԻՆ ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ ԵՒ ՆԱԽԿԻՆ
ՔԱՐՏՈՒՂԱՐԸ ԿԸ ՊԱՇՏՊԱՆԵՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ
ԱՄԲԱՍՏԱՆՈՒԹԵԱՆՅ ԴԵՄ

ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐԲԵՔ ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹԻՒՆ
ԶԷ ԸՐԱԾ

ԼԷՅԼԷԿԵԱՆԸ ԶԵՆ ՏԵՍԱԾ ՄԵՌԵԼԻՆ ՏԱՆ ՄԷՁ

Նիւ Եոթ, Յուլիս 10, Գշ.— Երկու կողմերու վը-
կայութիւններն ալ վերջացան այսօր :

Այսօրուան պաշտպան կողմի վկայութիւնները ա-
ռուելապէս կեդրոնացան Հայ Յեղ . Դաշնակցութեան
Ծրագիր—Կանոնադրին եւ ամբաստանեալներու նկարա-
դրին շուրջ :

Ասկէ առաջ Դաշնակցականներու, ամբաստանեալ
կամ վկայ, վկայած ատեն Դատախաղ Քամինսքի հար-
ցուցած էր անոնցմէ ոմանց թէ իրենք տեղեալ էին
Դաշնակցութեան կանոնադրային այն տրամադրու-
թեանց որ տէնօրի եւ յարձակողական դործունէութեան
մասնամասնութիւնները կը պարունակէին :

Որպէսզի երդուեալները այն կարծիքը չունենան
թէ իսկապէս այդ կուսակցութիւնը տէնօրի տրամա-
դրութիւններ ունի իր կանոնադրին մէջ, Մր . Շէրիտըն
թարգմանել տուած էր 1925-ին ժընեվի Ընդհանուր
Ժողովին մէջ Դաշնակցութեան որդեգրած Ծրագիրը,
եւ նոյն թուականներուն Ամերիկայի Շրջանակին կող-
մէ որդեգրուած կանոնագիրը :

Ծրագրի եւ Կանոնագրի շուրջ խօսեցան Սեդրակ
Բաղդիկեան, 1920-21ին Կեդր . Կօմիտէի Քարտուղարը,
եւ Տոքթ . Լեւոն Տաղլեան, ներկայ տարեշրջանի Կեդրո-
նական Կօմիտէի Ատենապետը :

Բաղդիկեան վկայեց թէ դաշնակցութիւնը ապա-
կեդրոնացեալ կազմակերպութիւն մը եղած է միշտ, եւ

թէ Ամերիկայի Կեդր․ Կօմիտէն միայն անուանապէս ենթակայ է Պիւրոյին, թէ Պիւրօն անձանօթ մարմին մը չէ, թէ չատեր գիտեն որ Պիւրօն Բարից է :

Բազդիկեան պնդեց թէ զաշնակցութիւնը զաղտնի կազմակերպութիւն մը չէ․ թէ անիկա կը ձգտի Ազատ Հայաստանի․ թէ անիկա ոեւէ քաղաքական ոճիր դործած չէ եւն. :

Դատախազ Քամինսքի իր տրամադրութեան տակ ունէր զաշնակցութեան երբեմնի Ընդհանուր Կանոնադիրը, որուն մէջ մանրամասնօրէն արձանագրուած են կազմակերպական բաժանմունքները, խումբերու, ենթակօմիտէներու, կօմիտէներու, պատասխանատու մարմիններու, Արեւմտեան Պիւրոյի, Արեւելեան Պիւրոյի եւ Ընդհանուր Ժողովի իրաւասութիւնները : Հոն նշանակուած են նաեւ այն աշխարհադրական բաժանմունքները որոնց վրայ իշխանութիւն ունի իւրաքանչիւր Պիւրօ :

Սոյն կանոնադրի յօդ․ 155, 156 եւ 157, կը պարունակեն քաղաքական եւ կազմակերպական տէնօրի տրամադրութիւններ :

Բազդիկեան եւ յետոյ Տոքթ․ Տադլեան բոլորովին ուրացան զոյութիւնը այդպիսի կանոնադրի մը : Ասիկա դարմանալեաց դարմանալին էր ամբողջ զատաւարութեան ընթացքին : Երկու պատասխանատու զաշնակցականներ քաջութիւնը եւ խելացիութիւնը չունեցան յայտարարելու թէ, այս, զաշնակցութիւնը յեղափոխական կազմակերպութիւն մը եղած է անցեալին մէջ, որ ոչ միայն հաւատացած է տէնօրին, հապա տէնօրներ կադմակերպած է, բոլոր անոնց դէմ, հայ թէ օտար, որոնք իր կարծիքով արդեւք եղած են հայ ազատագրական շարժման :

Դաշնակցութիւնը հպարտութեամբ կը խոստովանի իր կազմակերպած տէնօրները, ներքին եւ արտաքին թշնամիներու դէմ : Թալէաթ Բաշայի, Ճէմալի եւ նոյն

խոկ հայ «դաւաճաններու» սպանութիւնով կը պարծե-
նայ ան: Սակայն, այսօր այդ կուսակցութեան երկու
կարեւոր անդամները ուրացան իրենց ընդհանուր կա-
նոնադիրն անդամ, որովհետեւ կողք եւ թուական չու-
նի վրան:

«26 տարի է որ դաշնակցական եմ, սակայն բնաւ
լսած չեմ որ դաշնակցութիւնը տէ՛րօր կազմակերպած
է», կը յայտարարէ Կեղր. Կօմիտէի երբեմնի քարտու-
ղար Բաղդիկեան:

«Դաշոյնը ուժի խորհրդանշան է», կը բացատրէ
Կեղր. Կօմիտէի Ատենապետ Տոքթ. Տաղլեան, որ 24
տարիներէ ի վեր դաշնակցական է:

Աւելի ճիշդ չէ՞ր ամբաստանեալ Ճուան Կ. Չալիք-
եանի պարզ ու անսեթեւեթ պատասխանը թէ՝ «դաշոյ-
նը կը նշանակէ, երբ քոյրդ, մայրդ, կինդ կ'առեւան-
դեն, երբ քու արեւնակիցներդ կը յօշոտեն, իրաւունք-
ներուդ տէր կ'սկսեն լուսն»:

«Դաշնակցութիւնը հայրենասիրական կազմակեր-
պութիւն մըն է հիմնուած է միայն մէկ նպատակի հա-
մար — Հայաստանը թուրքիոյ լուծէն ազատելու», կը
պատասխանէ Տոքթ. Տաղլեան ի պատասխան Շէրիտը-
նի հարցման: Սակայն մէկ վայրկեան յետոյ կ'ըսէ.
«Կուսակցութեան գործունէութիւնը թուրքիոյ եւ Ռու-
սիոյ մէջ դադտնի չէր, որովհետեւ Դաշնակցութիւնը
դադտնի կազմակերպութիւն մը չէ»:

Հայաստան թրքական լուծէն ազատագրելու աշխա-
տիլ եւ դադտնի չըլլալ: Կ'երեւի յեղափոխութիւնը խոտ
քաղելու կը նմանի:

Դատախազ. — Կ'ըսես թէ, դաշնակցութիւնը դադտ-
նի կազմակերպութիւն մը չէ, հապա ի՞նչ կը նշանակէ
ձեր կանոնադրի այն տրամադրութիւնը թէ «չըջարե-
րականներ, թղթակցութիւններ, անդամատեսեր,
պէտք է հտ վերադարձուին»:

Տաղլեան .— Ատիկա միայն չըջարե՞րականներու եւ անդամատերերու համար է : Ես այնքան զիտեմ որ դաշնակցութիւնը զազտնի կազմակերպութիւն չէ :

Դ .— Դուն ուրիշ եղբայրակցութեանց կը պատկանի՞ս, որոնք չըջարե՞րականներ եւ թղթակցութիւններ եւ կը պահանջեն :

Տ .— Այո, Մըսանիք կազմակերպութիւնը :

Դ .— Ատիկա զազտնի՞ է :

Տ .— Ոչ, Մըսանիք կազմակերպութիւնը զազտնի չէ :

Դ .— Դաշնակցութիւնը ընդհանուր կանոնադիր ունի՞ :

Տ .— Ես բնաւ տեսած չեմ : Իմ տեսածս միայն այն կանոնադիրն է որ հոս արձանագրութեան մաս կազմեց :

«Ծրագիր» բառին ճշգրիտ իմաստը դոնեւու համար բաւական դժուարութեան բախեցան վիճաները : Որովհետեւ ծրագիրը սահմանադրութիւն իմաստով դործածուած էր եւ սակայն սահմանադրական տրամադրութիւններ բնաւ չէր պարունակեր, հասլա միայն ընկերային, քաղաքական եւ տնտեսական սկզբունքներ : Թարգմանութեան մէջ ըսուած էր «Constitution» . Բաղդիկեան թարգմանեց «Aims», դատարանի թարգմանը «Program», իսկ փաստարան Մեղրունի «Constitution» : Բոլորն ալ հաւաստեցին թէ «ծրագիր» բառը ճշգրիտ կերպով բացատրող անգլիերէն բառ չկայ : «Platform» թեւադրուեցաւ, սակայն համաձայնութիւն չգոյացաւ :

Ու այսպէս երկու դաշնակցական առաջնորդներ, նայեցան կուսակցութեան հին ընդհանուր կանոնադիրն վրայ, կարդացին զայն եւ ուրացան, ինչպէս Պետրոս ուրացաւ իր տէրը :

Ամբաստանեալներու նկարադրին շուրջ վկայեցին Նշան Սմարեան, որ Ջատիկեանը կը ճանչնայ եղեր, Նշան Քհնյ. Փափաղեան՝ Միբիճանեանի, Մօզեանի, Սարաֆեանի, Ջատիկեանի եւ Անդրէասեանի մասին:

Դատախազ. — Դուք դաշնակցական էք:

Ն. Քհնյ. — Ես երբեք անդամ չեմ եղած դաշնակցութեան: Չեմ ներեր ոեւէ քահանայի որ կուսակցական կ'ըլլայ:

Դ. — Գիտէ՞ք ոեւէ քահանայ որ կուսակցական յարումներ ունենայ:

Ն. Քհնյ. — Երկու «ոչ», մէկ «այո»:

Դ. — Գիտէ՞ք որ Դուբեան Արքեպիսկոպոս կը մեղադրուէր իրրեւ Սօվիէթ Ռուսիոյ հակում ունեցող կըդերական:

Ն. Քհնյ. — Անիկա այդպիսի հակում ունէր, այո:

Յաջորդ վկան էր Մեսրոպ Ատիւեան, դաշնակցական, Սարգիս Տէմիրճեանի քենեկալը, որ վկայեց թէ Դեկտ. 24-ին, կէսօրէ յետոյ ժամը 5-ին, Սարգիս Տէմիրճեան իր տունը դացած ու ըսած է. «Ամէն բան այնքան արագօրէն եղաւ որ ես միայն տեսայ որ ժողովուրդը լէյլէկեանի վրայ յարձակած է»:

Դ. — Գիտէ՞ր որ ձեր տունը գալէն առաջ ոստիկանատուն դացած է:

Վ. — Այո:

Դ. — Անոր հարցուցի՞ր թէ ոեւէ մէկուն հետ խօսած է:

Վ. — Ոչ:

Դ. — Իմացա՞ր որ Օգնական Դատախազ Քօհնի յայտարարութիւն տուած է:

Վ. — Ոչ:

Դ. — Անոր տուած վկայութիւնը ո՞րիկից իմացար:

Վ. — Թերթերուն մէջ կարդացի:

Դ. — Երբ տեսար որ սուտ խօսած է քու աղջականներէդ մին, ինչո՞ւ դատախազի զրասնեակը չզացիր իմացնելու այդ պարագան :

Վ. — Ձգացի :

Դ. — Ուեէ մէկուն խօսեցա՞ր այդ մասին :

Վ. — Այո, Պ. Մեղրունիին :

Դ. — Ո՞ւր :

Վ. — Գլըպին մէջ :

Դ. — Տէմիրճեան քեզի ուրիշ ի՞նչ ըսաւ :

Վ. — Ըսաւ թէ դանակը տեսած է :

Տոքթ. Թուզնեան, դաշնակցական, Պոսթոնէն եւ կած էր ըսելու թէ Լէյլէկեանը Բրավիտէնսէն կը ճանչնայ, եւ թէ լաւ մէկն է :

Համբար Ամպլուկեան, դաշնակցական, բարի վարուց վկայութիւն տուաւ Լէյլէկեանի, Մօզեանի, Երկանեանի, Սարաֆեանի եւ Անդրէասեանի մասին :

Արա Մօվար, նմանօրինակ վկայութիւն տուաւ Միրիճանեանի, Սարաֆեանի, եւ Անդրէասեանի մասին :

Արամ Բրուտեան, դաշնակցական, որ յայտարարեց թէ բոլոր ամբաստանեալները կը ճանչնայ : Մր. Շէրիտըն իւրաքանչիւրին բարի վարուց մասին առանձինն հարցումներ ըրաւ ու վկան մէկը միւսին ետեւէն պատասխանեց, ֆայն, ֆայն, ֆայն :

Դատախազ Քամինսքի միայն երկու հարցում ըրաւ այս վկային :

Դ. — Թայիբրայթըր դորժածել գիտե՞ս :

Վ. — Այո :

Դ. — Հոս դալէդ առաջ անոր վրայ վարժութեան համար փորձեցի՞ր հետեւեալ նախադասութիւնը. «Հիմակ ժամանակն է կուսակցութեան օգնութեան երթալու» :

Ոչ ոք կրնար իր խնդուքը զսպել : Վկան եթէ պատասխանեց այս հարցման, մէկը չլսեց :

Բարի վարուց վկաները բոլորն ալ ընդունեցին թէ

ՄՐ. ՇԷՐԻՏԸՆ ԿԸ ՀԱՐՅԱՔՆՆԷՎԿԱՆԵՐԸ

Շ.— Դեկտ. 24-ին Պրն. Սմսարեանը տեսա՞ր ուտիկանատան մէջ:

Վ.— Ոչ:

Շ.— Ժիրալը Արիկեանը կը ճանչնա՞ս:

Վ.— Ոչ:

Շ.— Դուռն գիտե՞ս թէ ոեւէ մէկը Յիսնապետ Տանլիին բողոքած է թէ գործերը խզմատօրէն չեն ըլլար:

Վ.— Այդպիսի բան մը չեմ գիտեր:

Շ.— Հարցումներ եւ պատասխանները գրող կա՞ր:

Վ.— Այո:

Շ.— Սենեակին մէջ շատ մարդ կա՞ր:

Վ.— 5—6 հոգի:

Շ.— Իրարու մէջ խօսակցութիւն չէ՞ր ըլլար:

Վ.— Ոչ, միայն հարցումներ կ'ընէր Մր. Քօհնը եւ անոնց պատասխանը կ'առնուէր:

Շ.— Իրարանցում չկա՞ր հոգ:

Վ.— Ոչ, իրարանցումը դուրսն էր, փողոցը:

Շ.— Դուրեան Յանձնախումբի անդամ ես:

Վ.— Այո:

Շ.— Այդ յանձնախումբի քարտուղարն ես:

Վ.— Ես Առաջնորդարանի քարտուղարն եմ:

Յաջորդ վկան էր Յիսնապետ Տանլի, որ ըսաւ թէ Դուրեան Արքեպիսկոպոսի սպանութեան դատին հետ կապուած գաղտնի ոստիկաններու պետն է:

Դ.— Դեկտ. 24-ին ոստիկանատունն էիր:

Վ.— Այո:

Դ.— Մր. Քօհնը ժամը քանի՞ին հոն եկաւ:

Վ.— Ժամը 1-ին ատենները:

Դ.— Մինչեւ քանի՞ն մնաց:

Վ.— Մինչեւ ժամը 6:

Դ.— Ոեւէ հայ քեզի բողոքե՞ց թէ հարցաքննութիւնները շիտակ կերպով չէին ըլլար:

Վ.— Ոչ:

Դ. — Ժիրայր Արիկեանը կը ճանչնա՞ս :

Վ. — Այո :

Դ. — Առաջին անգամ ե՞րբ եւ ո՞ւր տեսասր զայն :

Վ. — Դեկտ. 24-ին , ոստիկանատան մէջ :

Դ. — Անիկա ձեզի ուէ՛տ ատեն զանգատեցա՞ւ որ թարգմանութիւնները չիտակ չէին ըլլար , եւ թէ՛ Մր . Քօհն ուղիղ կերպով չէր ընեւ իր գործը :

Վ. — Երբեք :

Դ. — Դուն շարունակ Մր . Քօհնի հետ նոյն սենեակին մէջ էիր :

Վ. — Այո :

Դ. — Ուէ՛տ անկարգութիւն կա՞ր :

Վ. — Ոչ :

Շ. — Արիկեանի վկայած ատեն այս սրահին մէջ էիր :

Վ. — Այո :

Շ. — Անոր վկայութիւնը լսեցի՞ր :

Վ. — Այո :

Շ. — Ոստիկանատան մէջ քանի՞ հայեր կային :

Վ. — 150-ի չափ :

Շ. — Հարցաքննութեան սենեակը քանի՞ հոգի կային :

Վ. — 8 — 10 հոգի :

Շ. — Ուէ՛տ մէկուն «գաշնակ» «գաշնակ» գոչելը լըսեցի՞ր :

Վ. — Ոչ :

Շ. — Կը յիշե՞ս որ Արիկեան դուրս զրկեցիր մարդ բերելու համար :

Վ. — Այո , կը յիշեմ :

Շ. — Ե՞րբ վերադարձաւ :

Վ. — Այդ կէսօրէ վերջ :

Շ.— Դեկտ. 26-ին ալ եկա՞ւ:

Վ.— Ոչ:

Շ.— Արիկեան քեզի այսպէս ըսաւ. «Ես եկայ օդ-
նելու համար, բայց կը տեսնեմ որ հոս ատելութիւնով
լեցուն է»:

Վ.— Բացարձակապէս ոչ:

ՕԳՆ. ԴԱՏԱԽԱԶ ՔՕՀՆ ԿԸ ՎԿԱՅԷ

Վերջին վկան էր Օղնական Դատախաղ Ճօղէֆ
Քօհն, որ ըսաւ թէ վեց տարիէ ի վեր օղնական դատա-
խաղ է եւ երեքուկէս տարիէ ի վեր կապուած է Մար-
դասպանական Պիւրոյին հետ:

Դ.— Այդ երեքուկէս տարուան մէջ քանի՞ մար-
դասպանական դատերու քննութիւնը կատարած ես:

Ք.— 150 — 200:

Դ.— Դեկտ. 24-ի օրը ժամը քանի՞ ին ոստիկանա-
տուն գացիր:

Ք.— Ժամը 1-ին ատենները:

Դ.— Քանի՞ վկաներ հարցաքննեցիր:

Ք.— 75-ի չափ:

Դ.— Պաշտօնական սղազրոյ ունէի՞ր:

Վ.— Այո:

Դ.— Վարդան Տիրատը թարգմա՞ն էր:

Ք.— Այո:

Դ.— Դեկտ. 24-ին Չաքմաքճեանը հարցաքննեցի՞ր:

Ք.— Ոչ: Չաքմաքճեանը այդ օր հոստայ:

Դ.— Ժիրայր Արիկեան ոեւէ կերպով գանդատե-
ցա՞ւ քեզի:

Ք.— Ոչ:

Դ.— Ուրիշ ոեւէ մէկուն գանդատած ըլլալը իմա-
ցա՞ր:

Ք.— Ոչ:

Շ .— Դուն Պոսթոն դացի՞ր երկու կին վկաները տեսնելու :

Ք .— Այո :

Շ .— Անոնց Լէյլէկեանի եւ Սարգիսեանի նկարները առանձինն ցոյց չտուի՞ր :

Ք .— Ոչ, ես բոլոր ամբաստանեալներու նկարները մէկ անդամէն ցոյց տուի, եւ իրենք Լէյլէկեանի եւ Սարգիսեանի ինքնութիւնը հաստատեցին :

Շ .— Դեկտ . 24-ին, ոստիկանատան հարցաքննութեան սենեակին մէջ արտասովոր գրգիռ չկա՞ր :

Ք .— Ոչ :

Շ .— Վարդան Տիրա՞տն էր թարգմանը :

Ք .— Այո :

Շ .— «Դաշնակ» բառը լսեցի՞ր :

Ք .— Այո, ես նոյն իսկ իմ հարցաքննութիւններուս մէջ դործածեցի այդ բառը :

Շ .— Ատկից՝ առաջ այդ բառը իմացա՞ծ էիր :

Ք .— Ոչ :

Շ .— Պր . Սմսարեանը տեսա՞ր հոն :

Ք .— Այո, բայց որոշ չեմ գիտեր թէ Դեկտ . 24-ի՞ն էր, թէ 26-ին :

Շ .— Անոր հետ խօսեցա՞ր :

Ք .— Երբեք :

Շ .— Վարդան Տիրատ անոր հետ խօսեցա՞ր :

Ք .— Ոչ :

Շ .— Դուրեան Յանձնախումբի անդամները կը ճանչնա՞ս :

Ք .— Ոչ :

Շ .— Անցեալ օր այդ Յանձնախումբի մէկ անդամին հետ ճաշի չէի՞ր դացած :

Ք .— Ոչ, ես ճաշի դացի Պրն . Թէրզեանի հետ, իբրեւ փաստաբան : Անոր Դուրեան Յանձնախումբի անդամ ըլլալը չեմ գիտեր :

ՓԱՍՏ . ՇԵՐԻՏԸՆ ԿԸ ԽՕՍԻ ԻՐ ՊԱՇՏՊԱՆՈՂԱԿԱՆ
ՃԱՌԸ

Նիւ Եորք, Յուլիս 11, ԳՀ. — Ամերիկահայոց Առաջ-
նորդ Ղեկնդ Արքեպիսկոպոս Դուրեանի սպանութեամբ
ամբաստանուած ինը դաշնակցականները այս առաւօտ
իրենց վերջին խօսքը ըսին երդուեալներուն պաշտպան
փաստաբան Մր. Շէրիտընի բերնով:

Մր. Շէրիտըն լման մէկուկէս ժամ խօսեցաւ իր
պաշտպանողական ճառը արտասանելու համար: Ստո-
րեւ Թարգմանաբար կը ներկայացնէր այդ ճառը իր
ամբողջութեամբ:

“May it please the court, Mr. Foreman and
Gentlemen of the jury.

«1934, Յունիս 7-էն ի վեր կը շարունակուի այս
դատավարութիւնը: Յուսալով որ համոզումս ճիշդ է,
ես պիտի խօսիմ այն ենթադրութեամբ որ դուք անբա-
ժան ուշադրութիւն ընծայած էք այս դատին: Ձեր վը-
ճիւրը պիտի հիմնուի միայն այն փաստերուն վրայ զորս
դուք տեսաք եւ այն վկայութեանց վրայ զորս լսեցիք
այս դատարանին մէջ, եւ ոչ թէ Դատախազին կամ իմ
ըսածներուս վրայ: Հետեւաբար ես պիտի ֆանամ ձեզի
ըսել թէ ինչ կը խորհիմ դատին կարեւոր կէտերուն
շուրջ:

«Նախապէս դուք ուխտ մ'առիք իբրեւ ազատ մար-
դոցմէ կազմուած Ճիւրի: Ձեզմէ իւրաքանչիւրը, ըստ
մեր արդարադատական դրութեան, դատաւոր մըն է,
իրբեւ թէ ընտրուած ըլլայիք: Որքան ատեն որ արդա-
րութիւնը կը յաղթանակէ, որքան ատեն որ արդարու-
թեան սպառցոյցը կայ, դուք պէտք է մէկ բան ի մտի ու-

նենաք — ձեր ուխտը, ձեր խիղճը, ձեր կամքը, փոխան
ուրիշի կամքին: Դուք էք որ պիտի վճռէք ճակատագի-
րը այս ինը մարդոց: Պա՞րզ է այդ: Ատիկա մեր օրէն-
քն է եւ ոչ թէ իմ յայտարարութիւնս: Մեր օրէնքով
Ճիւրին բարձրագոյն հեղինակութիւնն է: Այդ իրա-
ւունքը հիմնուած, հաստատուած է տարիներ առաջ:
Մենք, իբրեւ օրէնքի ուսանողներ, կ'ըմբռնենք ասոր
անհրաժեշտութիւնն ու կարեւորութիւնը: Մենք կը
ճանչնանք մարդուն հոգեբանութիւնը. դիտենք Դատա-
խաղին հոգեբանութիւնը, դիտենք Դատաւորին հոգե-
բանութիւնը, դիտենք պաշտպան փաստաբանին կողմ-
նակցութիւնը: Ինչո՞ւ ժողովրդային շարքերէն մարդիկ
կ'առնենք իբրեւ երդուեալներ: Ինչո՞ւ Դատախաղը այս
մարդոց (ամբաստանեալներուն) վրայ կը նայի իբրեւ
յանցաւորներ, կամ Դատաւոր մը որ նախապաշարում
ունի եւ կը խորհի թէ ով որ իր առջեւ կը բերուի յան-
ցաւոր է:

«Ճասնեղիւ երդուեալներ, իբրեւ ազատ մարդիկ
իրենց երդումն առած, ուրիշներու կամքին պիտի չեն-
թարկուին: Ինչո՞ւ: Բացատրենք: Երբեմն, երբ դատ
մը կը վերջանայ, ու փաստաբանները կը մնան, պա-
տասխանը կը տրուի: Երդուեալները կ'ըսեն. «այդ
մարդիկը ամբաստանուած էին ոճիրով, Կրէնտ Ճիւրիի
կողմէ իմտայք եղած էին, անպատճառ յանցաւոր ըլլա-
լու են»: Ամբաստանութիւնը փաստական արժէք չու-
նի: Հապա ի՞նչ կը նշանակէ, ոչինչ: Այս նահանգի օ-
րէնքով, եւ Միացեալ Նահանգաց Սահմանադրութեան
համաձայն, այս ինը անձինք, ինչպէս մարդասպանու-
թեամբ ամբաստանուած ուրիշ ոեւէ մարդ, անմեղ են
մինչեւ որ անոնց յանցաւոր ըլլալը ապացուցուի ա-
մէն բանաւոր կասկածէ վեր: Ի՞նչ կը նշանակէ այդ: Կը
նշանակէ որ Դատախաղը ասոնց իւրաքանչիւրին մեղա-
ւոր ըլլալը ապացուցանելու է: Սիվիլ դատերու մէջ օ-
րէնքը տարբեր է. հոն երկու կողմի վկայութիւնները

կային մտքին ծանօթ երկու մղիչ ազդեցութիւններ ղեր ունին ասոր մէջ — Կրօնական մոլեռանդութիւն, եւ կողմնակցութիւն: Յիշեցէք այն վիշտ, կին մը, որու երբ հարցուեցաւ թէ Արքեպիսկոպոսը կը սիրէ՞ք, ձեռքերը վեր բարձրացնելով պատասխանեց. «Նրբ ան եկեղեցի մտաւ եւ փառաւորուեցայ: Անիկա իմ գլխուս թաղն էր»: Այդ կինը այնքան սիրած էր Արքեպիսկոպոսը որ, ինք դարձած էր կրօնքով սնանող մոլեռանդ մը:

«Դուք դործ ունիք մտային այնպիսի տիպի մը հետ որ տարբեր է Արեւմտեան մտքէն: Մտքերնիդ պահեցէք առիկա: Հոս, այս դատարանին մէջ, մենք պիտի չուզենք որ արդարութիւնը խարաղանուի: Լաւ, ուրեմն, ի՞նչ կը կարծէք թէ պատահած է: Նս կրնամ մէկ բան ըսել թէ մենք յաջողեցանք փոխել դատախաղի տեսակէաներէն շատերը:

«Ըստ դատախաղի բացման խօսքերուն դաշնակները ամենատարբիւն արարածներ էին: Այն ահաւոր տառապանքը, զոր հայ ժողովուրդը ապրեցաւ, ուրիշ ոեւէ ժողովուրդ չէ ապրած, ըլլայ ան Իրլանտացի, Ռուս կամ Ֆրանսացի: Իմ համոզումս է որ հայոց կրած թրշուառութիւնը աշխարհի մէջ իր նմանը չունի:

«Ահա Չալքեանը, որ իբրեւ գերի ծախուած է իր հինգ տարեկան հասակին մէջ: Նրբ այդ տղան մեծցաւ, կրնա՞ր մոռնալ այդ օրերու դառնութիւնները, թէեւ ազատ մարդ եղած էր: Այս պատմութիւնը բազմաթիւ նմաններ ունի Հայկական դաւառներուն մէջ ծայրէ ծայր:

«1883-ին դաշնակցութիւնը առաջին անգամ կադմուած է Թուրքիոյ մէջ, ուր ժողովուրդը կը տառապէր բռնակալ լուծի տակ, ու կը կռուէր իր ազատագրութեան համար: Կրնա՞ք երեւակայել որ այս մարդիկը դաւադրութիւն սարքեն Արքեպիսկոպոս մը սպաննելու եկեղեցիին մէջ: Պարոնայք երգուեալներ, այս սպա-

նութիւնը երբեք ծրագրուած չէր: Դատախաղի ուր-
ուագծած պատկերին մէջ ան կը ներկայացնէ տասը հո-
գինոց մարմին մը, տասը տէնօրիստներ — այս ինը ամ-
բաստանեալները եւ տասներորդ մը — ինչպէս նաեւ եօ-
թը հոգինոց յանձնախումբ մը: Այս ամբաստանեալնե-
րը եկած էին, զանազան կողմերէ, Նիւ Եորք, Պրուէ-
լին, Գուինզ, Նիւ Ճըրզի եւ ուրիշ նահանգներ: Դուք կը
տեսնէք զանոնք, նայեցէք անոնց եւ ձեր վճիռը տուէք:

«Երբեմն թատերական պատկեր կը ներկայացուի:
Դատախաղը վկայութեան կանչեց քառասուն տարեկան
կին մը: Առաջին հարցումը շատ լաւ հնչեց: Բայց մենք
քանի մը անակնկալներ ունէինք անոր մնացած վկա-
յութեան համար: Այդ կինը Սարգիսեանը եւ Լէյլէկ-
եանը կեանքին մէջ տեսած չէր: Նոյեմբեր 26-ին, Պոս-
տոնի եկեղեցիէն դուրս կ'ելլէ, իր բարեկամուհիին հետ
եւ յետոյ կ'որոշէ ետ դառնալ եւ լուացարան երթալ:
Ու երբ եկեղեցւոյ դաւիթը կը մտնէ, հոն կը տեսնէ այդ
եօթը խորհրդաւոր մարդիկը, կը խօսին եղեր: Անոնց-
մէ մին կը տեսնէ այս կինը եւ կ'ըսէ, «Շ'չէ, մէկը կու-
ղայ»: Այդ կինը կը վկայէ թէ ինք լսած է այդ մար-
դոցմէ մին որ կ'ըսէ եղեր. «Արքեպիսկոպոսը ուր որ եր-
թայ մենք անոր ետեւէն պիտի երթանք»: Այս կինը եւ
իր ընկերուհին, յետոյ Օգնական Դատախաղ Քօհնի ցոյց
տուած նկարը տեսած ու ըսած են. «Այո, մենք այս եր-
կու (Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան) մարդիկը տեսանք:»

«Դուք, տասներկու երգուեալներդ, այս դատը պի-
տը վճռէք: Այսպիսի վկայութիւնով դուք չուն մ'անդամ
չէք դատապարտեր, ուր մնաց որ ինը հոգի դատապար-
տէք: Այս կիները ինչո՞ւ վկայեցին: Որովհետեւ այն-
պէս պատահած է որ Նոյեմբեր 26-ին, այսինչ ժամուն
եկեղեցի եղած են ու հոն քանի մը անձինք տեսած են:
Սպանութենէն յետոյ, այդ խնդիրներուն վրայ կը խօ-
սին, ու մէկ անգամէն կ'որոշեն իրենք իրենց մէջ թէ
իրենց տեսած մարդիկը ամբաստանեալներն են:

«Գանձ Սարգիս Տէմիրճեանին, որ թափօրին հետ եկեղեցի մտած է: Հարցաքննութեան ժամանակ աւելի զերակատարութիւն կ'ընէր, քան եթէ բեմին վրայ ըլլար, մինչեւ որ զանգակը հնչեց, եւ քննութիւնը վերջացաւ: Ի՞նչ է Տէմիրճեանի ըսածը. «Երբ Արքեպիսկոպոսի ուսերուն վրայէն վար նայեցայ, տեսայ որ Լէյլէկեան իր ձեռքերը Արքեպիսկոպոսին առջեւ կը շարժէր»: Յետոյ տեսած էր Սարգիսեանը յառաջ նետուած եւ Արքեպիսկոպոսին ձեռքը բռնած: Դատախաղին համար այս մարդը զօրաւոր վկայ ըլլալ կը թուէր: Բայց ի՞նչ պատահեցաւ: Տէմիրճեան ըսաւ «կրնայ ըլլալ», եւ հաստատեց իմ այն փորձառութիւնս թէ կնոջմէ ծնած ուէէ մարդ այդ եկեղեցիին մէջ չէր կրնար տեսնել այն բոլորը զոր այդ մարդը տեսած էր:

«Վկաներու հարցաքննութեան ժամանակ, երբ անոնց հարցուեցաւ թէ յայտարարութիւն տուա՞ծ են, Դեկտեմբեր 24-ին, «այո» պատասխանեցին: Ահա ձեզի շփոթութիւն մը: Խորհեցէք որ պաշտպան կողմը ուէէ նախնական քննութիւն չէր կրցած ընել: Այս բոլորը Կրէնտ Ճիւրիին ներկայացուած էին: Մենք չէինք գիտել թէ վկաները ինչ պիտի ընեն: Ես նոյն իսկ չերագեցի թէ Պոսթոնէն կիներ պիտի դային վկայելու: Յայտարարութիւններու պարունակութենէն տեղեակ չէի ընաւ, որպէս զի ըստ այնմ շարժէի:

«Իմ իրաւունքս էր այս դատին ճշմարտութիւնները իմանալ: Իմ իրաւունքս էր ստանալ զանոնք: Ինչ որ (դատաւարութեան ընթացքին) ինծի տրուեցաւ, իմ իրաւունքս էր: Ամբաստանող կողմը այն բախտաւորութիւնն ունէր որ յայտարարութիւններ առած էր այն ատեն երբ վկաներու յիշողութիւնը թարմ էր:

«Ունինք նաեւ արթիսթը, նկարիչը, եւ դուք գիտէք թէ ուրիշներ զայն ինչ կոչեցին: Երբ անոր պատմութիւնը լսեցինք, ուէէ մէկուն պատմութիւնը, կամ յայտարարութիւնը, բոլորն ալ ըսին. «Այո, Լէյլէկեանն է

դարնողը»։ Եւտքը ուրիշ վկաններ բերուեցան, որոնք ըսին թէ զաշնակներէն վախցած էին, ատոր համար նախապէս իրենց զիտցածը չէին ըսած։ Յայտարարութիւն տուող վկաններուն ըսուած է որ Մր. Շէրիտըն պիտի հարցաքննէ զիրենք, թէ անիկա պիտի չգիտնայ թէ իրենց վրէպայութիւնը տարբեր է իրենց Դեկտեմբեր 24-ի, կամ ալլ թուականի յայտարարութենէն։

«Յունուար 17-ին երբ Ճան Անդրէասեան Մարդոտպանական Դատարան բերուեցաւ, վկաններէն մին զայն տեսնելով յայտարարեց թէ անոր մասին ոչինչ գիտէ։ Կ'երեւի թէ զաշնակներէն կը վախնար։ Մարդ ի՞նչ պէս կրնայ այդքան ստորնանալ։ Պատասխանը՝ մարդուն նկարագրին մէջ փնտռելու է։ Մէկը այնպէս համոզուած է եղեր որ Անդրէասեան յանցաւոր է։ Ու ահա Ապրիլ 21-ին վկան յայտարարութիւն մը կուտայ, որուն մէջ կ'ըսէ որ ինք մտիկ ըրած է Անդրէասեանի խօսակցութիւնը ուրիշ մը հետ․ այսպէս, «Այս անգամ Արքեպիսկոպոսը չազատիր, Տիկ. Ահարոնեան դանակը պիտի բերէ»։ Այս մարդը կը վախնար, հետեւաբար ստեց ինքզինքը փրկելու համար։ Ինծի՞ կը հարցնէք թէ մարդիկ ինչո՞ւ կը ստեն։ Ատիկա ընդարձակ դաշտ մըն է հոգեբանին եւ բարոյագէտին համար։

«Գալով այս Տէմիրճեան ըսուած մարդուն — ըստպանութիւնը անոր ամբողջ դէմքին վրայ դրուած էր, մինչեւ որ զանգակը հնչեց։ Դերակատարութիւն ըրաւ, առիթը լաւագոյն կերպով օգտագործեց։ Նոյն բանն էր Պոսթոնէն եկող երկու կիներուն համար, նաեւ Զաքմաքճեանին համար։ Այս մարդուն կը հաւատա՞ք։ Ոչ ոք կրնայ հաւատալ անոր։ Անիկա սոսկ խաբուսիկ երեւոյթ մըն է, որ Դուբեան Յանձնախումբի եւ հայերուն մէջ մեծ մարդ ըլլալ կ'ուզէ։ Իւղաներկի քանի մը ապսպրանքներ պիտի ստանայ, որովհետեւ Արքեպիսկոպոսին նկարը իւղաներկած է անոր մահէն քանի մը ամիս առաջ։ Այս մարդուն ներկայացուցէք իր յայտարարու-

թիւնը Դեկտ. 24-ին ըրիք» . կ'ուրանայ : Ուրիշ վկայ մը կ'ըսէ թէ այդ յայտարարութիւնը Դեկտ. 24-ին տը-
ւած է : Զեղի հարցնեմ , Զաքմաքճեանի յայտարարու-
թիւնը 24-ին էր թէ 26 ին :

«Կը տեսնեմ որ Տէմիրճեանը վկայած եւ խեղճ Լէյ-
լէկեանն ու Սարգիսեանը դէշ կացութեան մատնած է :
Ասիկա կ'ըսեմ այն վստահութեամբ թէ դուք վկայու-
թիւնը կը յիշէք : Ի՞նչ ըսաւ անիկա : Մատթէոս Լէյլէկե-
ան մէկն էր այն մարդոցմէն որ Արքեպիսկոպոսը բռնեց
կամ անոր վրայ յարձակեցաւ , Նշան Սարգիսեան
միւսն էր : Ի՞նչ կ'ըսէ Տէմիրճեան իր յայտարարութեան
մէջ . «Այդ երկուքէն փոքր կազմով մարդն էր որ Արքե-
պիսկոպոսին դարկաւ» . երբ Մր . Քօհն իրեն կը հար-
ցնէ , «Նշան Սարգիսեան» , ան կը պատասխանէ
«այո» : Ըսէք , այս վկայութեան վրայ դուք ի՞նչպէս
կրնաք այս մարդիկը ելեքտրական աթոռ դրկել : Տա-
րակոյս չկայ որ վկայութիւնները պիտի կշռէք ու ձեր
ներքին ձայնը պիտի խօսի . «Ես եմ որ այս մարդոց ճա-
կատագիրը պիտի վճռեմ» :

«Դուք հոս եկած էք մարդկային ամենամեծ դործը
կատարելու — արդարութիւն : 25 տարիներ ես դատ
վարած եմ , 4 տարի օղնական դատախազ եղած եմ , իսկ
բարեկամս Մր . Պէնթըն տարիներով Շրջանային դա-
տախազ եղած է : Երբեք չեմ հանդիպած դատի մը , ուր
վիճաներու յայտարարութիւնները չեն յարմարիր անոնց
վկայութեանց : Բաներ կային որ դուրս ձգուած էին
յայտարարութիւններէն , ինչո՞ւ : Որովհետեւ հակասու-
թիւններ երեւան պիտի դային :

«Անդամ մ'ալ նայինք այս Տէմիրճեանին : Ահաւա-
սիկ Դեկտ. 24-ի յայտարարութիւնը , ուրիշ մըն ալ
Յունուար 16-ին տուած է , որուն մէջ յիշած է Մօզեա-
նի անունը : Ասիկա ցոյց կուտայ որ դատախազի գրա-
սենակը չէ կրցած իր դերը ուղիղ կատարել : Մէկը ըս-
տանուած է , Ժողովուրդը գերազրդուած է , և կը խու-

մէ ոստիկանատուն: Ես սոսկալի մարդ եմ երբ կարգը հարցում ընելու կուգայ: Կը խորհի՞ք թէ ինծի համար բաղձալի բան էր Մր. Քօհնը հարցաքննել: Աւելի լու պիտի չըլլա՞ր որ ես միայն ըսէի. «Հարցում չունիմ, ձօ», փոխանակ զայն հարցաքննելու:

«Ես գիտեմ թէ ոստիկանատան մէջ ինչ պատահած է: Դժոխքին դռները բացուած են հոն: Անշուշտ սեւէ մէկը third degree չունեցաւ: Ոչ, այդպէս բան չէ պատահած: Արիկեանը որ դաշնակցական չէ, ու դաշնակներու դէմ յօդուածներ գրած է, կ'ըսէ «Ատելու-թեան տրամադրութիւն (mood of hate) կար հոն»:

«Կը յիշէ՞ք րժիշկին վկայութիւնը: Անիկա ըսաւ թէ փոքրիկ վէրք մը ձեռքին վրայ կար, իսկ ուրիշ մը ոտքին վրայ: Կոնակին վրայ կամ գլխուն վրայ վէրք դառնում էր: Ոչ:

«Տարիներ առաջ բրօֆէսօր մը դասարանին մէջ հրադէն մը կը պարպէ: Աշակերտները, խուճապի մատնուած դասարանէն դուրս կը փախչին: Յետոյ բրօֆէսօրը դանոնք ետ կը կանչէ եւ կը հրահանդէ որ իւրաքանչիւրը իր տեսածները գրէ: Ասիկա ըրած է իմանալու համար թէ իւրաքանչիւր աշակերտի տեսողութեան ուժը որքա՞ն գորաւոր է: Եթէ այս սրահին մէջ բան մը պատահի, ձեզմէ ո՞րը պիտի կրնայ իր տեսածները պատմել, ամէն մանրամասնութեամբ: Ոչ ոք: Այդպէս է նաեւ անոնց համար որ եկեղեցի դացած էին: Շատեր դացած են պարզ հետաքրքրութեան համար: Ատիկա մարդկային բնաւորութիւն է: Արքեպիսկոպոսը պիտի պատարադէ: Շատեր զայն ոչ լսած եւ ոչ տեսած էին: Հետաքրքիր էին, եկեղեցի դացին: Ահա այդ է պատճառը որ այնքան մարդիկ ներկայ եղած էին: Այս տըղաքը, նաեւ ուրիշ դաշնակցականներ դացած էին պարզ հետաքրքրութեան համար: Դաշնակցական թերթեր Յուլիս 1-ի պատահարէն յետոյ հալածած էին զայն: Ուստըրի մէջ, կամ ատոր մօտ տեղ մը, նոյն իսկ յար-

ձակում գործուած էր անոր վրայ: Այս տղաքները եկեղեցի գացած էին թերեւս ձայն հանելու, սուլելու, խանդարում յառաջ բերելու համար: Ահա թէ ինչո՞ւ հոն էին:

«Կայ նաեւ դաշնակ այսպէս կոչուած սահմանադրութեան պարագան: Ինծի համար տարբերութիւն չընէր թէ սահմանադրութիւն կը կոչէք, նպատակ, ծրագիր, հոգ չէ: Դուք գիտէք որ անոր հետ կային նաեւ կաղամակերպական կանոնները:

«Երկու երգուեալներ, թիւ 1 եւ թիւ 6, իրենց սպառնացող նամակներ ստացած են: Ես այդ նամակներուն պարունակութիւնը գիտեմ, սակայն Յունիս 25-ին, 26-ին եւ 27-ին ոչինչ գիտէի անոնց մասին: Ես քանիցս լսեցի, «տէոօր, տէոօր, տէոօրական խումբ», եւ թէ այս դաշնակ կաղամակերպութիւնը տէոօրական խումբ ունէր: Ես կ'ըսեմ ամենայն խոնարհութեամբ Ձեզի (դատաւորին) եւ Ձեզի (Քամինսքիին) թէ այդ մասին ես ոչինչ գիտեմ: Կ'ըսեմ թէ թերեւս արեւելեան մտածողութեան արդիւնք են այդ նամակները, որոնց տակի ստորագրութիւնը միայն T գիրն է: Անշուշտ, տտիկա այնպէս կը ցուցնէ թէ դաշնակէ մը կուգայ: Մենք չենք գիտեր ով գրկած է այդ նամակները: Կարելի է թերեւս որ կրկին արեւելքի միտքն է փորձել յանցանքը ձգելու դաշնակներու վրայ, եւ կամ այնպէս ընելու իբր թէ դաշնակներ գրած են զանոնք: Ձեմ գիտեր:

«Ամբաստանեալ Ճան Միրիճանեանին դալով կը փախաքիմ ըսել թէ անիկա սպանութեան նախորդ գիշերը իր մէկ կիւն բարեկամին տունն է եղած: Դեկտ. 24-ին եկեղեցի գացած է Գաֆաֆեան կոչուած մարդուն հետ որ դաշնակ չէ, հապա Ռամկավար: Միրիճանեան կ'ամբաստանուի այն բանով որ իբրեւ թէ անիկա սպանութեան մէջ բաժին ունեցած է Արքեպիսկոպոսին օգնութեան երթալ ուղող մարդուն ձեռքը բռնած է: Մի-

րիճանեան, այս յանցաւոր մարդը, այդ օր ինքնարեւ-
րաբար ոստիկանատուն գացած է :

«Կ'ըսուի թէ Տիկ. Ահարոնեան Լէյլիկեանին դանա-
կը տուած է : Դուք կ'ուզէք որ ես դոնեմ պատճառեմ-
ըն թէ ինչո՞ւ համար այս կինը կ'ուզէր ընել այս բա-
նը : Ես չեմ հասկնար : Կրնա՞ք ըսել թէ Լէյլի Մադ-
պետ ինչո՞ւ իր ամուսինը կը մղէր, ըսելով «դանակը
դործածէ, դանակը դործածէ» : Մենք յաճախ կ'նոջ
միտքը չենք կրնար ըմբռնել, չենք գիտեր թէ ինչո՞ւ
այս կամ այն դերը կը կատարէ : Ո՞ւր է Տիկ. Ահա-
րոնեան : Ինչո՞ւ վկայութեան չէ կանչուած :

«Առնենք Ճուան Զալլըքեանը : Անիկա ետեւի երկ-
րորդ շարքին վրայ նստած է եղեր : Յետոյ Մօղեանը որ
հազիւ չորս ոտք տասը մատնաչափ հասակ ունի : Բա-
ւական դժուար է երեւակայել որ այս մարդը վեր նետ-
ուած եւ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած է, այսին-
քըն մարդու մը վրայ որ վեց ոտքէն աւելի բարձրա-
հասակ է : Ոսկան Երկանեանը, որ նոյնպէս կ'ամբաս-
տանուի իրրեւ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակող :
Մտքի պակասաւոր մը միայն կրնայ այս մարդիկը
յանցաւոր դոնել, ներկայացուած փաստերու հիման
վրայ :

«Նշան Սարգիսեանն ալ ամբաստանուած է : Դուք
լսեցիք վկաները : Այս մարդը չէք կրնար դատապար-
տել, բացի եթէ հաւատաք, այն պղտիկ մարդուն, որ
պատկերներ դծած էր : Կարապետ Զատիկեան է անոր
անունը : Զատիկեան աթոռին վրայ նստած է եղեր : 75
տորուան մէջ զգայացունց բան մը պատահած չէր ա-
նոր կեանքին մէջ, մինչեւ որ Դուրեան դատը վրայ հա-
սաւ :

«Դուք լսեցիք մէկ անձ որ ճշմարտութիւնը խօսե-
ցաւ : Զեմ գիտեր թէ իմ բարեկամս (Քամինսքի) այդ
մարդը կրկին վկայութեանց կանչեց : Առաջին անգամ
այդ վկան իր պատմութիւնն ըրաւ : Երկրորդ քնոց կը-

րող անձին է խօսքս : Արքեպիսկոպոսը միջանցքէն դէպի խորան կը յառաջանայ : Ժողովուրդը իր գլուխը խոնարհած կը խաչակնքէ , այդպէս կը շարունակուի մինչեւ որ սպանութիւնը դործուի :

« Հէրրի Սարաֆեանին դէմ վկայեցին մէկ քանի կիներ , որոնք Արքեպիսկոպոսի ներկայութեամբ հմայուած էին :

« Գիտէ՞ք թէ ես ի՞նչ կը խորհիմ թէ պատահած է : Դաշնակները կրնայ ըլլալ որ եկեղեցի դադած են հետաքրքրութեան համար , կամ անհաճոյ շշուկներ եւ ձայներ հանելու համար , Արքեպիսկոպոսը եւ ժողովուրդը նեղելու նպատակաւ : Վկաներէն շատերը ըսին որ իրենք Արքեպիսկոպոսի դանակահարուիլը չեն գիտցած մինչեւ որ դուրս տարուած է եւ գետնին վրայ աբիւն տեսած են : Դուրսը եղողներէն շատերը չեն գիտցած թէ Արքեպիսկոպոսը սպաննուած է , միայն սաչափ գիտեն եղեր թէ ընդհանուր իրարանցում տեղի ունեցած է :

« Սարգիսեանը փողոցին դիմացի կողմը բռնուած է : Լէյլէկեանը միակ դժբախտ մարդը եղած է : Ըստինքեան զոհ մը : Զոհ մը՝ պարադաներուն : Կառավարական վկաներէն ոմանք ըսին թէ Լէյլէկեան առջեւի երրորդ կամ չորրորդ շարքին վրայ նստած տեսեր են : Եթէ կասկած կայ ձեր մտքին մէջ , կրնաք հարցնել : Կ'ընդունիմ թէ ատիէ յետոյ վկայութիւնները փոխուեցան , եւ Լէյլէկեան դրուեցաւ ետեւի Գ-րդ . կամ Դ-րդ . շարքին վրայ : Վկային մէկը Լէյլէկեանը տեսած է խիստ ջերմեռանդ դիրքի մը մէջ — գլուխը իր ձեռքին մէջ առած , բայց իր վերարկուին տակ դանակ մը պահած է եղեր : Մէկը խորհած ըլլալու է որ Լէյլէկեան այդ կ'ընէ եղեր , ու մտածում յետոյ կը դառնայ իրապանութեան :

« Զեպի կ'ուզեմ վերարկու մը ցուցնել : Պարոններ , ասիկա կըլէյ կամ չէֆըրտ վերարկուի կը նմանի՞ : Նա-

յեցէք ասոր տասը ոտք հեռուէն: Կրնա՞ք ըսել որ բաց
գոյն ունի: Մուլթ գոյնով ասլրանք մըն է: Ասիկա այն
վերարկուն է զոր Լէյլէկեան հագած էր Դեկտեմբեր 24-
ին, մինչդեռ վկաներ կ'ըսեն որ անոր հագածը դորչա-
գոյն չէֆրըտ վերարկու էր: Եթէ մէկը ըսէ որ ասիկա
գորչ գոյն ունի, ատիկա ուրիշ սուտ մըն է: Յետոյ ին-
չո՞ւ համար Լէյլէկեան չորրորդ աթոռէն կը հանուի:
Այդ օր ընդհանուր իրարանցում եւ կռիւ տեղի ունեցած
է, ու ես կը համարձակիմ ըսել թէ ամէն մարդ իր ծա-
նօթին օգնած է կռիւին մասնակցելով: Եթէ ես դաշնակ
եղած ըլլայի ու մէկը իմ ծանօթներէս մէկուն դարնէր,
ես ալ կռիւին մէջ պիտի մտնէի:

«Վկաներէն շատերուն այս հարցումը եղած է.
«Պրն. այսինչ, ո՞ւր էիր Դեկտ. 24-ին», անիկա պա-
տասխանած է թէ եկեղեցին էր եւ տեսած էր որ այսինչ
մարդը դանակ մը առած այսինչ բանը կ'ընէ եղեր: Յե-
տոյ, գիտէ՞ք, այս բաներուն համար փորձ եղած է
Դեկտ. 27-ին եկեղեցիին մէջ: Ատոր համար է որ Յուն-
ուար 16-ին Տէմիրճեան ըսուած մարդը Մօղեանի մա-
սին յայտարարութիւն տուած է:

«Ի՞նչ ըսին Միրիճանեանի համար: Քահանային
խօսքի՞ն պիտի հաւատաք թէ Տիկ. Գաֆաֆեան ըսուած
կնոջ:

«Տէմիրճեան կ'ըսէ թէ անցեալ Յուլիսին Մօղեանի
հետ խօսած է: Մօղեան իրեն ըսած է իբր թէ, «Ես Արք-
եպիսկոպոսը պիտի սպաննէի եթէ պատեհութիւն ունե-
նայի, նոյն իսկ եթէ զիս ելեքտրական աթոռ զրկեն»:
Ի՞նչ պատահած էր: Թերթերը հայկական եռագոյնի
մասին լեցուն գրութիւններ ունէին: Մօղեան իրբեւ
հայրենասէր մէկը, կը պարզէր այդ դրօշակը: Երբ
Արքեպիսկոպոսը կը սպանուի, Տէմիրճեան կ'ըսէ թէ
ինչ խօսակցութիւն ունեցած է Մօղեանի հետ:

«Որպէս զի պատասխանատուութիւնը Լէյլէկեանին
ուսին բեռնեն, անոնք միշտ աշխատեցան դանակը Լէյ-

լէկեանի հետ կապել: Վկաներէն մէկուն հարցուեցաւ. «Լէյլէկեան ո՞ւր կանգնած էր»: «Հոս»: «Դանակը ո՞ւր էր»: «Հոս» (անոր կեցած տեղէն մէկ ոտք հեռու): Այդ եկեղեցիին մէջ (8-10-12-50 մարդիկ կը կուռէին: Կըրնա՞ք ըսել թէ այս մարդիկը կարող էին Լէյլէկեանին եւ զանակին այդքան իրարու մօտ ըլլալը տեսնել:

«Պօսեցէք ուե՛է հոգեբանի հետ, ու ան ձեզի պիտի ըսէ թէ բնական մեծագոյն ուժը կրօնական շարժառիթն է: Անաստուած ըլլաք կամ Էկմասթիֆ, կրնա՞ք երեւակայել հոգեկան վիճակը այն մարդուն, որ կը տեսնէ եկեղեցւոյ պետ մը որ կը յառաջանայ դէպի խորան: Ու երբ յանկարծ այդ եկեղեցականը կը զարնուի ոճրագործի մը կողմէ, կրնա՞ք երեւակայել թէ ի՞նչ յուզում տեղի կ'ունենայ:

«Յուլիսին դաշնակները Արքեպիսկոպոսը անարգեցին, քննադատեցին: Վայ այն դաշնակցականներուն որ այդ օր եկեղեցին էին:

«Յետոյ կայ Կարապետ Եպիսկոպոս Հայրը: Ինչո՞ւ համար անիկա վկայութեան չկանչուեցաւ: Թափօրին մէջ էր, ոճիրը տեսած էր: Ինչո՞ւ չկանչուեցաւ: Մենք ուժ չունէինք զայն կանչելու:

(Դատախազ Քամինսքի առարկեց ըսելով թէ պաշտպան կողմը նոյնքան իրաւունք ունէր Կարապետեան Եպիսկոպոսը կանչելու: Դատաւորը իրաւունք տուաւ անոր, եւ Մը. Շէրիաըն ընդունեց թէ, այո ինքն ալ կըրնար կանչել):

«Ես Կարապետեան Եպիսկոպոսը իմ գրասենեակս կանչեցի, չեմ գիտեր թէ Դատախազն ալ նոյնը ըրա՞ծ է: Սակայն կրնայի զայն հոս բերել: Մենք ամէն ոճիրով ամբաստանուեցանք, բացի Լինտպըրկի գաւակին ֆիտնափէն:

«Ուրիշ կէտ մը կը փափաքիմ ներկայացնել: Դեկտ. 24-ին Լէյլէկեանին վրայ սեւէ արիւն տեսնուած էր: Անոր հազուատները, անոր վերարկուն արեան քննիչի

մը զրկուեցա՞ն ճշդելու համար թէ եթէ արեան նշաններ կային այդ արիւնը Արքեպիսկոպոսի՞նն էր: Երբ մէկը դանակով ուրիշ մը կը զարնէ, հաղուստներուն վրայ չըլլա՞ր:

«Տասը վայրկեան ժամանակ ունիմ: Կը յուսամ թէ լեզուս պիտի կատարէ իր պաշտօնը իմ ջանքերուս մէջ: Ինը անձերու կենաց պաշտպանութիւնը իմ վրաս է: Եթէ իմ պատճառաբանութիւններս ուղիղ չեն, կրնաք անտեսել դանոնք: Նս անկախ եմ, իմ հոգիս ինծի կը պատկանի, սակայն կը խորհիմ թէ կրնամ յուսալ եւ արդարութիւն սպասել ձեզմէ: Նս միայն կ'աշխատիմ լուսաբանել այս դատը:

«Ի՞նչ կրնաք ըսել այն կնոջ մասին, որ ըսաւ թէ երբ ինք Ամերիկեան դրօշակը վեր կը բարձրացնէ եղեր, Զատիկեան իրեն ըսած է. «Երբ այդ դրօշակը վեր բարձրացուցիր, կարծես սիրտս դանակ խոթեցին. թող Արքեպիսկոպոսը պահակով պտտի, մենք դայն պիտի սպաննենք»: Մարդոց մէջ դասակարգ մը կայ որ ստախոսներէ կը բաղկանայ: Իբրեւ պատանի ես տեսած եմ այդպիսիներ: Բարի մարդիկ նոյն խոկ երբեմն պատմութիւններ կ'ընեն որ կրնան հաւանական ըլլալ, բայց ոչ ճշմարիտ:

«Գալով Նոյեմբեր 26-ին, այնպէս պատահած էր որ այդ օր ամբաստանեալներէն մէկուն ազդականը մեռած էր: Կրնա՞ն ձեզի ըսել որ այդ կինը ամուսին չէ ունեցած, ու այդ ամուսինը չէ մեռած, եւ թէ Լէյլէկեանը այդ օր անոր տունը այցելած չէ բնաւ: Սակայն դուք տեսաք մահուան վկայադիրը, որ կ'ապացուցանէ թէ մարդը մեռած է Նոյեմբեր 26-ին: Պոսթոնէն Նիւ-Եորք ճամբորդութիւնը հինգ ժամ 15 վայրկեան կ'առնէ: Ոչ ոք կրնայ նոյն ժամուն երկու տարբեր տեղ ըլլալ: Դուք տեսաք որ կառավարութիւնը երկու վկաներ բերաւ վերջին օրը ապացուցանելու թէ այդ օր Լէյլէկեան մեռնողին տունը եղած չէ: Առաջին վկան ըսաւ.

«Ձեմ գիտեր, չեմ կրնար ըսել որ հոն էր, ես ժամը չորսին հոն հասայ: Այդ մարդը (Լէյլէկեանը) առաջ չէի ճանչնար»: Ահաւասիկ, պարոններ, այս մարդոցմէն ոմանք նոյն աւանէն, նոյն քաղաքէն, նոյն երկրէն կուգան: Երբ վիշտը կ'այցելէ մէկուն տունը, միւսները կ'երթան վշտակից ըլլալու: Լէյլէկեանի համար անսովոր բան մը չէր այցելելու տունը իր մէկ ազգականին որ մեռած էր:

«Պարոնայք երդուեալներ, ճիշդ մէկ ժամ եւ 25 վայրկեան խօսեցայ: Ինչո՞ւ, որովհետեւ գիտեմ թէ այդ ժամանակը օգտակար նպատակի մը համար դործածուեցաւ: Իբրեւ եզրակացութիւն մէկ բան ունիմ ըսելիք: Իմ բարեկամս (Քամինաքի) վերջին խօսքը պիտի ըսէ: Եթէ անիկա փաստեր ներկայացնէ որոնց դուք համաձայն ըլլաք, շատ բարի: Սակայն գեղեցիկ խօսքերը թող սխալ չառաջնորդեն ձեզ: Անիկա ձեզի պիտի ըսէ թէ ինք իր պարտականութիւնը կը կատարէ, թէ անձնական ունէ չարժաուիթ չունի, թէ ինք պարզ ծառայութիւն է որ կը մատուցնէ: Ձեր վճիռը պէտք է ուղիղ ըլլայ եւ արդար: Ես պատճառ չունիմ ներողութիւն խնդրելու ունէ մէկէն: Բան մը չըրի որ ուղիղ չէր: Օրէնքի սահմանին մէջ մնացի չարունակ: Եթէ վկաներու յայտարարութիւնները պահանջեցի ու ստացայ, ատիկա իմ իրաւունքս էր: Ատիկէ աւելի ոչինչ ըստացայ այս դատավարութեան ընթացքին: Իմ խնդրանքս է որ այս տղաքը ազատ արձակէք. որովհետեւ եթէ երբեք դատ մ'եղած է որուն մէջ բանաւոր կասկած գոյութիւն ունեցած է, այս դատն է: Դուք գիտէք որ սուտ վկայութիւններով լեցուն էր այս դատը: Կին մը հարցաքննուած էր: Ես յայտարարութեան նայեցայ եւ տեսայ որ քննութիւնը միայն մէկ վայրկեան տեւած էր, ուրիշ մը երեք վայրկեան: Ունէ մէկը կարո՞ղ է այդքան կարճ ժամանակի մէջ պատմել ամբողջ պատահածը, այդքան արագութեամբ:

«Այս վիճաններէն ոմանք սուտ խօսեցան, որպէս զի այս ինը անձինքը դատապարտուին: Արիկեան ճշմարիտ էր երբ ըսաւ թէ ամէն բան «ատելութեան տրամադրութիւնով» լեցուն էր:

«Շնորհակալ եմ:»

ԸՆԴ. ԴԱՏԱԽԱՋ ՔԱՄԻՆՍԻԻ ԿԸ ԽՕՍԻ
ՓԱԿՄԱՆ ՃԱՌԸ

«ԵՐԱԽՏԱՊԱՐՏ ԵՄ ՈՐ ՇԵՐԻՏԸՆ ԳԻԹ

Կ'ԸՆԴՈՒՆԻ ԹԷ ԱՐՔԵՊՍ Ը ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ Է»

Նիւ Եորք, Յուլիս 12, ԵՂ. — Դատախազ Քամինսքի իր փակման հոյակապ ճառը խօսեցաւ այսօր: Լման չորս ժամ հարկաւոր էր իր տեսածներն ու լսածները երդուեալներուն ներկայացնելու համար: Փակումէն առաջ ցաւ յայտնեց որ աւելի երկար ժամանակ չունէր իր տրամադրութեան տակ մանրամասնօրէն ծանրանալու ամէն կէտի վրայ:

«Տէր դատաւոր, Մր. Ֆօրմըն եւ պարոնայք երդուեալներ:

«Սկսելէ առաջ ստիպուած եմ խնդրել ձեզմէ որ համբերող ըլլաք, հանդուրժող ըլլաք: Ես չեմ փափաքիր դատին ամփոփումն ընել այնպէս ինչպէս ՍԷՆԷՔԸՐ Շէրիտըն ըրաւ: Ես չեմ կրնար ձեզի ըսել թէ այս ամբաստանեալները անպարտ չեն: Չեմ կրնար ըսել թէ «միայն մտքի պակասաւորներ (morons) կրնան դատապարտել զանոնք: Ես չեմ կրնար թիւ մէկ եւ երկու ամբաստանեալները (Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան) մատնացոյց ընել եւ ըսել թէ ձեր պարտքն է դատապարտել զանոնք: Իմ պարտականութիւնս է համոզել ձեզ,

ԸՆԴՀ. ԴԱՏԱՆԱԶԻ ՕԳՆԱԿԱՆ
ԱԼԵԿՍԱՆԴՐ Հ. ՓԱՄԻՆՍԻ

տասներկու հոգիներդ, ունէ բանաւոր (reasonable) կասկածէ վեր, թէ այս ինը ամբաստանեալներէն իւրաքանչիւրը յանցաւոր է: Ես չեմ կրնար ու պիտի չուզեմ ձեզմէ պահանջել որ ենթադրութիւններով մօտեւնաք այս ինը մարդոց: Ես պէտք է ջանամ ցոյց տալ ձեզի անոնց յանցապարտութիւնը, ոչ թէ իրրեւ ինը հոգիի խմբաւորում, հապա իրրեւ առանձին անհատներ: Ես ստիպուած եմ ներկայացուած վկայութիւններէն ու մանք չակերտել: Կրկին կը խնդրեմ որ համբերող ըլլաք, հանդուրժէք ինծի:

Դուք որ այնքան համբերատարօրէն հետեւեցաք այս դատի մանրամասնութեանց, երկար օրեր, վստահ եմ թէ մտիկ ընէք ինծի: Մը. Շէրիտըն ջանաց փոշի փչել ամէն կողմ, խօսիլ ընդհանուր բաներու շուրջ, այն մեծ յոյսով որ այդ շփոթութեան մէջ ձեզմէ ոմանք մտիկ պիտի ընեն, իր բառերով, «խղճի փոքրիկ ձայնին»: Ես կ'ըսեմ թէ ատիկա կոչ մըն էր ձեր երեւակայութեան: Մարդ կրնայ ըսել, լաւ, «բանաւոր կասկածը» ղեղեցիկ արտայայտութիւն է, ու ենթադրական ցօրէն մարդ զղջումի վախը կ'ունենայ դատապարտութեան խօսքը ըսելու: Եթէ ան (Շէրիտըն) յաջողեցաւ ձեզմէ միայն մին մտային այդ վիճակին մէջ դնել, դատին կառավարութեան կողմը ձախողած է:

Ես չեմ կրնար մօտենալ իւրաքանչիւր ամբաստանեալի և ձեզի դառնալով ըսել. «Այս մարդը ելեքտրական աթոռ պէտք է զրկէք»: Զեր վճիռ արձակելու պատասխանատուութիւնը ոչ ոք կրնայ պարտադրել ձեզի: Ոչ ոք կը պահանջէ ձեզմէ որ դուք դատապարտէք այս մարդիկը առաջին կարգի մարդասպանութեամբ, եւ դանոնք ելեքտրական աթոռ զրկէք: Զեր առաջ ուխտով դուք երդում ըրած էք յանցաւոր հոգակելու մարդիկ այն ատեն միայն երբ վկայութիւնները հաստատեն անոնց յանցապարտութիւնը: Կարելի է շփոթութիւն ըստեղծել, իրողութիւնները դիտակցարար ծածկել, որ-

պէս զի այս մարդիկ ծածկոցին տակէն փախչին, երբ ձեր ուշադրութիւնը դրաւուած է քաղաքական ծրագրի շուրջ ըսուած բարբառնջանքներով:

Այս սրահին մէջ չկայ մէկը որ սէր եւ յարգանք չունենայ նախկին Շրջանային դատախազ դատաւոր Պէյթընի հանդէպ: Զկայ մէկը որ կասկածի Սէնէքըր Շէրիտընի վրայ եւ ըսէ թէ անիկա այս դատի ներկայացման մէջ անկեղծ չէ: Հետեւաբար, երբ «ոչ-անկեղծ» բառը դործածեմ, կը խնդրեմ որ հասկնաք թէ ատիկա դատին կը վերադրեմ:

Մեր մէջէն ո՞վ կրնայ լաւագոյն կերպով կատարել դործ մը, բացի եթէ համոզուած ըլլայ թէ իր պաշտպանած դատը արդար է: Անշուշտ, եթէ ես հաւատացած ըլլամ թէ այս մարդիկը անմեղ են, ճշմարտութիւնը եւ խիղճը չեն թուլատրեր ինծի որ կանգնիմ ձեր առջեւ եւ արդարութիւն պահանջեմ, յանցապարտութեան վճիռ պահանջեմ նոյն իսկ մէկ հոգիի համար, երբ կը զգամ թէ բանաւոր կասկած դոյութիւն չունի:

Մեր օրէնքին, մեր բարձրագոյն ատեանին կողմէ պարտադրիչ հրահանգ մը կայ — փաստաբանները իրենց լաւագոյնը պարտին ընել իրենց պաշտպանեալներուն համար: Իմ դիրքս տարբեր է, ես ժողովուրդը կը ներկայացնեմ:

Հին օրերուն շարժական պատկերով կը ցուցադրուէր այդ ժամանակի Շրջանային դատախազը, որ կ'ուզէր յանցաւոր դռնել ամէն մարդ որ ամբաստանեալի աթոռ կը դրաւէր: Այսօր, սակայն, դատախազը չի պատկերացուիր իրրեւ արիւնածարաւ անձ մը, որ կ'ըզձայ յանցապարտութեան վճիռ մը եւս աւելցնել իր հաշուոյն: Դատաւոր Տաճ քաղաքացիներու քուէով ընտրուեցաւ: Այս ինը ամբաստանեալները այդ քաղաքացիներու մէկ մասն են: Պէտք չէ զգացական ըլլանք, պէտք չէ արցունք թափենք անոնց համար եւ թոյլ տանք որ անոնք շահագործեն մեր զգացումները: Մը.

Մր. Շէրիտըն ոչ ոքի պարտական է, բացի այս ինը ան-
ձերէն, որոնց դատին վճարեալ պաշտպանն է:

Ուրեմն, պարոնայք երդուեալներ, այս դատին վը-
կայութիւնները ներկայացնելու աշխատանքին մէջ Մր.
Շէրիտընի դերը եւ իմ դերս որոշապէս կը տարբերին:
Մր. Շէրիտընի երէկուան ճառը պերճախօսութեան ըս-
քանչեւի օրինակ մըն էր: Եթէ պերճախօսութեան մըր-
ցում եղած ըլլար, ես թերեւս ընդունէի թէ յաղթական
դափնին անիկա շահած է: Սակայն խնդիրները ներկա-
յացնելուն մէջ Մր. Շէրիտընի կերպը իւրայատուկ է:
Անոր խօսելու եղանակը կարելի է նմանցնել հրացանի
մը: Ան վառօդով լեցուցած է այդ հրացանը ու կը պար-
պէ անազին ձայն եւ մուխ հանելու, այն յոյսով որ բա-
ւականաչափ փոշի դուրս պիտի դայ ճշմարտութիւննե-
րը ծածկելու համար: Անոր ամփոփման ճառը անխմա-
տութիւններով լեցուն էր: Անիկա խօսեցաւ ձեզի ծառն
ի վեր մաղցող սկիւռներու վրայ — փոշի ստեղծելու
եւ ծածկելու այն զոր կարելի չէ հերքել:

Այս սպանութեան նման դէպք մը միայն մէկ ան-
գամ պատահած է պատմութեան մէջ: Թովմաս Պէքէթ
սպաննուեցաւ եկեղեցւոյ խորանին առջեւ Քինկ Ճան
Երկրորդի հրամանով: Ինչո՞ւ — քաղաքական նպա-
տակներու համար: Անոր սպանիչը, վարձուած մէկը,
զնաց ու կանգնեցաւ սպաննուած եկեղեցականին դերեզ-
մանին վրայ եւ խնդրինք այրեց, որպէս զի իր մեղքը
քաւէ:

Իմ բարեկամս (Շէրիտըն) ձեզի ըսաւ. «Արեւելքը
արեւելք է, արեւմուտքը՝ արեւմուտք, ու երկուքը եր-
բեք իրարու պիտի չհանդիպին»: Արեւելեան մտայնու-
թի՛ւն, Աստուած իմ, շատ երախտապարտ եմ որ անի-
կա զոնէ կ'ընդունի թէ Արքեպիսկոպոսը մեռած է, թէ
ան սպաննուած է: Իր բառերը չակերտեմ. «Ո՛վ սպան-
նեց զայն (Արքեպիսկոպոսը) — մոլեռանդներ, ծայ-
րայեղներ, Փանատիկոսներ»: Եւ ես իմ ցուցամատս

կ'երկարեմ դէպի այս ինը ամբաստանեալները եւ կ'ըսեմ. «Մոլեռանդներ, ծայրայեղներ, Փանատիկոսներ»:

Մր. Շէրիտըն Տիկ. Տէօքմէճեան անունով վկայի մը վրայ կը խնդայ, ըսելով որ մէկը անոր ականջին փսփսած է, «Դանակը Լէյլէկեանին ձեռքին մէջ դիր»։ Ասիկա այդ կնոջ դէմ կը դործածուի որ ըսաւ թէ ինք կը փառաւորուէր Արքեպիսկոպոսը տեսնելով:

Պարոնայք երդուեալներ, կ'աղաչեմ որ վերյիշէք այդ օրուան վկայութիւնը, միայն մէկ նպատակի համար — որպէս զի երբ Ճիւրիի սենեակը քաշուիք ձեզի հետ տանիք պատկերը այն վկայութեան զոր առաջին անգամ լսեցիք:

Նոյն իսկ Մր. Շէրիտըն, երէկ ըսաւ ձեզի թէ Մր. Քօհն շատ եւ արագ դործած է: Մր. Քօհն իր պաշտօնը ստացած է Մր. Պէնթընի կողմէ: Ծիշդ է, Մր. Քօհնը շատ ծանր աշխատանք կատարած է: Եթէ համոզուիք որ անիկա արագ դործած է, եթէ հաւատաք որ ժամը մէկէն մինչեւ վեց 75—էն 100 անձին քննած է յարդը ցորենէն դատելու համար, դուք հաւատացած պիտի ըլլաք բանի մը որ ճշմարիտ է: Զարմանալի՞ է որ յայտարարութիւնները կարճ են: Այդ օր, ոստիկանատան մէջ Մր. Քօհն դէպքի մասին այնքան բան գիտէր որքան դուք: Այս մարդիկը (վկաները) ի՞նչ շարժառիթով նկարագրեցին իրենց տեսածը: Ես ատոր վրայ խորհած չէի, սակայն, Մր. Շէրիտըն բարեացակամօրէն երեւան հանեց այդ պարագան: Այս մարդիկը կամեցողութիւն եւ փափաք ունէին իրենց տեսածը պատմելու:

Թոյլ տուէք որ Համբաշեան անունով վկային յայտարարութենէն չակերտեմ: Երբ անոր հարցուած է. «Ասիկա նախապէս ինչո՞ւ չըսիր ինծի», պատասխանած է. «Որովհետեւ դաշնակներէն վախցայ»: Այդ ատեն անիկա (Համբաշեան) գիտէր թէ ինչ պատահած

էր, այո, ատոր համար էր որ իր յայտարարութիւնը նախապէս ըրած չէր:

Գանք Զաքմաքճեանին, այն մարդուն որ «աղջիկներ ծախած է թուրքերուն իրրեւ դերի»: Ինչո՞ւ համար Յունուար 12-էն առաջ յայտարարութիւն չէ տուած: Ան կը պատասխանէ. «Սպանութեան վախը»:

«Հարցում. — Վախ ի՞նչ բանի համար:

Պատասխան. — Անձիս համար:»

Անիկա վախու մէջ էր այդ օր, որովհետեւ գիտէր թէ դաշնակներ լեցուն էին ամէն կողմ:

Մր. Շէրիտըն դանդատեցաւ որ վկաներէն ոմանք անգլիերէն խօսիլ չէին ուզեր: Առէք Մօզեանը, թիւ 4 ամբաստանեալը, որ ոստիկանատան մէջ իր յայտարարութիւնը տուած է լաւ անգլիերէնով, եւ սակայն երբ դատավարութեան ընթացքին վկայութեան ելաւ, մերժեց անգլիերէն խօսիլ: Հայ թարգմանի պէտք ունէր: Խեղճ ամբաստանեալներ: Այսպէս, անոնք դժուարութեան մէջ էին, որովհետեւ անգլիերէն լեզուին բաւականաչափ ծանօթ չէին՝ անգլիերէնով վկայելու համար:

Պարոնայք երդուեալներ, թոյլ տուէք որ կրկին բացատրեմ ձեզի, ցոյց տալու համար թէ անոնց գիրքը որքան ծիծաղելի է: Նախ եւ առաջ, անոնց պաշտպանութիւնն այն է որ տասը — տասներկու վկաներ վրկայութեան հանեցին: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը ըսաւ. «Ես եկեղեցին էի: Իրարանցում եւ կռիւ եղաւ: Չեմ գիտեր թէ կռուողները որո՞նք էին, շատ աղմուկ եւ խուճապ կար», կամ ասոր նման արտայայտութիւններ: Ու Մր. Շէրիտըն իր մարդոց պաշտպանութիւնը կը հիմնէ այդ վկայութեանց վրայ:

Ենթադրենք որ ձեզմէ մէկը իր գրասեղանին առջեւ նստած է, ըսենք 42-րդ փողոցի եւ Պրօտուէյի անկիւնը: Բան մը ջարդ ու փշուր կ'ըլլայ. իրարանցում. հարիւր մարդ կ'անցնի այդտեղէն, մարդուն մէկը ղետին

ինկած է, ուրիշներ դայն բռնած են. վեր կը վերցնեն, անոր տակ մուրճ մը կը գտնուի: Քսան հողի կ'ըսեն որ անոր ձևօքին շարժումները տեսած են, ոմանք անոր դէմքը տեսած են. ուրիշներ անոր մարմինը. ոմանք ալ մուրճը: Լաւ, անհրաժեշտ չէ՞ որ այս բոլորը կանչուին փաստելու համար թէ մարդուն շարժումները տեսած են, մարդը տեսած են, առարկան տեսած են: Անտարակոյս: Ատիկա պարզ օրինակ մըն է նման դէպքի մը: Կտեկած չկայ որ դուք կ'ըմբռնէք թէ որքա՛ն ծիծաղելի է խորհիլ որ ամբողջ մը չի կրնար պատահար մը տեսնել: Կ'ուզեմ Մ. ր. Շէրիտոնի երէկուան ճառէն հարցում մը չափերակ. «Մենք պիտի խնդրենք ձեզմէ որ նկատողութեան առնէք թէ եթէ ասիկա կանխածրագրուած դատադրութիւն մըն էր Արքեպիսկոպոսը սպաննելու համար, ինչո՞ւ ատիկա պիտի ընէին երեք-չորս հարիւր հողինոց բաղմութեան մը ներկայութեան»:

Աշխարհի պատմութեան մէջ կան պարագաներ, երբ մարդիկ սպաննուած են մեծ բաղմութեան առջեւ: Ռուսիոյ Ալեքսանդր Բ. ը 50,000 հողի ներկայութեան ըստաննուեցաւ, որոնցմէ շատեր տեսան պատահարը: Նախագահ Կարֆիլտ երկաթուղային կայարանի մը մէջ, մեծ բաղմութեան մը ներկայութեան սպաննուեցաւ ոճրագործի մը կողմէ: Սպանիչը դատուեցաւ եւ դատապարտուեցաւ ամբոխի մէջ գտնուած մարդոց վկայութեամբ: Արբահամ Լինքըն, նահատակ նախագահը, հանրային վայրի մը մէջ, թատրոնի մէջ, սպաննուեցաւ, տարակոյս չկայ որ մեծ բաղմութիւն կար հոն: Թէօտոր Ռուզվելթ, երջանկայիշատակ նախագահը, Միլուօքիի մէջ խօսած պահուն զնդակի հարուած ըստացաւ: Նախագահ Ֆրանքլին Տելանո Ռուզվելթի վրայ զնդակ պարսպուեցաւ 50,000 հողի ներկայութեան, սակայն ոճրագործին զնդակը վրիպելով խլեց կեանքը ուրիշ մարդու մը, Շիքակոյի քաղաքատեօին:

Այս մարդիկը (ամբաստանեալները) ցուցարարներ

են։ Կ'ուզեն աշխարհին դաս մը սորվեցնել։ Հասարակ մարդու մը սպանութիւնը իրենց ոչինչ կը չահեցնէ։ Ուստի, Արքեպիսկոպոս մը կը սպաննեն։ Այդ սպանութիւնով անոնք աշխարհին կը բողոքեն։ Կ'ուզեն տիեզերքին ցոյց տալ թէ Արքեպիսկոպոսը պէտք չէ այս կամ այն բանը ընէ, պէտք չէ հակառակի այն բանին, որ իրենք կը խորհին թէ ճիշտ է։

Երբ Մր. Շէրիտըն ըսաւ թէ Կիթօն դատուած ու դատապարտուած էր որովհետեւ անոր պաշտպան փաստաբանը ճկունութիւնը ունեցած էր փնտռելու եւ զրտնելու թէ կայարանին մէջ ի՞նչ պատահած էր, իմացա՞ք, պարոնայք երդուեալներ, թէ ինչ անիմաստ խօսք էր որ կ'ըսէր անիկա։ Մր. Շէրիտըն մէկ բան, զոնէ մէկ ճշմարտութիւն յաղթահարեց, որուն ես անկեղծօրէն համաձայն եմ։ Անիկա հարցուց. «Այս ինը մարդիկը ի՞նչ ըրած են», ու այդ հարցումին սապէս պատասխանեց, «Այս երկրին մէջ իրենց հակառակութիւնները եւ տարբերութիւնները կարգադրեցին»։

Մարդկային կեանքը սուրբ է։ Այդ կեանքը վերջացնելու ի՞նչ արդարացում կայ։ Ամերիկայի մէջ այս մարդիկը, ինչպէս Մր. Շէրիտըն ըսաւ, «իրենց հակառակութիւններն ու տարբերութիւնները կարգադրեցին»։ Այո, այդ ըրին, բայց ի՞նչ ահաւոր եղանակաւ։ Անոնք ջանացին հանրային կարծիքին վրայ ազդել, ըստիպելու որ Կաթողիկոսը Արքեպիսկոպոսն հեռացնէ իր պաշտօնէն։ Ջանացին, այո, բայց չյաջողեցան։ Վկայութեան կանչուող քահանան ձեզի չըսա՞ւ որ ինք Արքեպիսկոպոսի հեղինակութիւնը կը ճանչնար եկեղեցական աշխարհին մէջ։ Ուստի, երբ ձախողեցան բիրտ ուժի դիմեցին, դայն մէջտեղէն վերցնելու համար։

Պարոնայք երդուեալներ, վկայութեանց մասին բացատրութիւններ տալէ առաջ, որ թերեւս այնքան հետաքրքրական չըլլայ՝ որքան դաշտի սկիւտներու պատմութիւնը, կ'ուզեմ մէկ բան եւս ըսել։ Պաշտպան կողմ-

մը ստիպուած էր իր տրամադրութեան տակ զտնուած փաստերը զօրծածել: Սակայն փաստ չկար: Մը. Շէրիտըն ստիպուեցաւ կառավարական վիկաներու անվտանգէյիութիւնը խնդրոյ առարկայ ընել: Ոչ-անկեղծութեամբ սկսաւ պաշտպան կողմը եւ ոչ-անկեղծութեամբ վերջացուց: Ես կ'ուզեմ որ զուք ձեր կարծիքին մէջ աննախապաշար ըլլաք: Դատաւարութեան սկիզբէն փորձուեցաւ ձեր ուշադրութիւնը ճարպիկօրէն իրողութիւններէն հեռացնել գեղեցիկ նկարագրութիւններով եւ բառախաղերով, իմ բարեկամիս Մը. Շէրիտընի կողմէ:

Մը. Շէրիտըն տեսած է որ Մը. Քօհն ճաշի դացած է Հայ փաստաբանի մը հետ որ Սովիէթ Հայաստանի համակիր է: Սակայն, Մը. Շէրիտըն ինքն ալ ճաշի դացած է Հայ փաստաբանի մը հետ որ Սովիէթ Հայաստանի հակառակ է, այն փաստաբանին որ փառաւոր թարգմանը կղաւ «*Բանսթիքիւշըն*» բառին: Զիս աննշան բաներու վրայ ծանրացող կը կոչէ?? Ժողովրդական երգ մը կայ որուն իմաստը ճշգրտօրէն կը համապատասխանէ պաշտպան ճառին. «*Մուխը աչքերդ կը լիցուի*» (“Smoke gets in your eyes”): Մը. Շէրիտընը կրնա՞յ ուրանալ այս պարագան:

Կը յիշե՞ք որ անիկա իր բացման ճառին ժամանակ դիրք մը բերած էր իր հետ, զոր սեղանին վրայ նետեց ու ըսաւ. «*Մենք պիտի ապացուցանենք որ այս սպանութիւնը կրնայ ծրագրուած ըլլալ Սովիէթ Ռուսիոյ ստտիկանութեան՝ Օկրուի կողմէ, որ գաղանի ծրագիրներ ունի Հայերուն դէմ: Այո՞, սակայն, ով որ օրուան լուրերուն կը հետեւի գիտէ թէ Ռուսիոյ մէջ Օկրուն գրեթէ ջնջուած է: Ներկայացուած վկայութեանց մէջ մէկ բառ կա՞յ որ արդարացնէ այդ գրքին ներս բերուիլ ու սեղանին վրայ նետուիլը, ըսելով որ ատիկա (սպանութիւնը) Օկրուի գործն է:*»

Նոյն խիւ Մը. Շէրիտըն ձեզի կ'ըսէ թէ օրէնքը

տրամաբանութեան վրայ հիմնուած է: Կ'ընդունի նաեւ թէ երբ մարդ նոյն բանին վրայ կը խորհի երկար ժամանակ, անհրաժեշտօրէն այդ խորհուրդի համաձայն կը գործէ: Ինչպէս իմ բացման խօսքերու մէջ ըսի, նորէն կը կրկնեմ թէ դատախազը ստիպուած չէ ոճիրին շարժողութիւն ցոյց տալ: Անիկա պարտաւորուած չէ ոճիրին ինչո՞ւն եւ ի՞նչ բանի համարը բացատրել: Ես հաւաքած եմ վկայութիւններ, ոչ թէ կառավարութեան վկաներէն, հապա այս ինը ամբաստանեալներուն բերնէն, որոնք ցոյց կուտան թէ անոնցմէ իւրաքանչիւրը ո՞ւր նստած էր եկեղեցիին մէջ: Ուսէ տարակոյս չկայ որ անոնք, բաց ի մէկէն, եկեղեցիին մէջ էին: Թէ ասոնց մեծ մասը 27-րդ փողոցի եկեղեցիէն 187-րդ փողոցի եկեղեցիին դացած էին: Երբ անոնց կը հարցուի թէ՝ Արքեպիսկոպոսին պատարագելը զիտէի՞ն, «Ոչ, մենք չէինք զիտեր թէ Արքեպիսկոպոսը հոն պիտի ըլլար» կը պատասխանեն: Մօզեանը ըսաւ թէ ինքը չէր գիտեր: Լէյլէկեան թէ Արքեպիսկոպոսը լսելու եկած չէր: Անշուշտ դայն լսելու եկած չէր. դայն սպաննելու դացած էր:

* * *

Եթէ ես սինակօկ երթամ Բարբի Ուսայըր լսելու, կրցածիս չափ բեմին մօտ կը նստիմ, դայն տեսնելու եւ անոր բոլոր ըսածները լսելու համար: Ու երբ հեռու տեղէ դամ, նախապէս կ'ստուգեմ անոր ներկայութիւնը:

Պարոնայք երդուեալներ, կ'ուզեմ որ ձեր յիշողութեան մէջ պահէք թէ Լէյլէկեան վկայի աթոռին վրայ յայտարարեց թէ ինք այդ օր Արքեպիսկոպոսը բնաւ չէր տեսած, ոչ ալ անոր թաղը կամ տարաղը: Մինչդեռ մարդուն մէկը վկայեց թէ ինք ձախ կողմը նստած է եղեր, եւ թափօրին ետեւի սենեակէն դուրս ելլելը իրրցած է տեսնել:

Կ'ուզեմ որ այս եկեղեցին մտքերնուդ մէջ պահէք:

Ի՞նչ կ'ըսէ Լէյլէկեան Դեկտեմբեր 24-ին, սպանութեանն անմիջապէս յետոյ, երբ իր ուր նստած ըլլալու մասին պաշտպանողական պատրաստելու առիթ չունէր: Կ'ըսէ, թէ չի դիտեր թէ ետեւէն քանի՛ շարք դէպի առաջ նստած էր, սակայն դիտէ թէ ձախ կողմը նստած էր: Երբ վկայի աթոռը դրաւեց, Լէյլէկեան ըսաւ թէ աջ կողմի վրայ առջեւի չորրորդ շարքի մէջտեղի աթոռը դրաւած էր: Ո՞վ է որ ամենամեծ շարժառիթն ունի սուտ խօսելու: Լէյլէկեանը, որովհետեւ իր կեանքը վտանգի մէջ է: Ենթադրենք թէ վկաներուն չհաւատաք: Հապա Մօղեանի՞ն: Ի՞նչ կ'ըսէ Մօղեան: Կ'ըսէ որ ինք աջ կողմի վրայ ետեւի երրորդ կամ չորրորդ շարքին վրայ էր իսկ Լէյլէկեան իրմէ չորս շարք դէպի առաջ էր: Երեք եւ չորս եօթը կ'ընէ: Աջ կողմը աջ կողմ է, ձախ կողմ չի կրնար ըլլալ:

Սուտեր, հակասութիւններ: Այս մարդիկը իրենց խօսքով կը դատապարտուին: Մօղեան կ'ըսէ թէ ինք Արքեպիսկոպոսը տեսած է: Ո՞ւր, եւ ե՞րբ, վերջը կ'ըսեմ: Բոլոր միւսներն ալ տեսած են Արքեպիսկոպոսը: Իսկ Լէյլէկեան, ոչ, չէ տեսած:

Ոչ, ոչ, պարոններ, օրէնքը շատ խիստ է: Այս վրկայութիւնը միտքերնիդ պահեցէք: Ատիկա ցոյց կուտայ թէ Լէյլէկեան ոչ միայն ռճրագործ է, հապա ստախօս: Ըսելէ յետոյ թէ թափօրէն առաջ Արքեպիսկոպոսը չէ տեսած, Լէյլէկեան ըսաւ, «Ես Արքեպիսկոպոսը թափօրէն յետոյ ալ չտեսայ, ես Արքեպիսկոպոսը չեմ տեսած»: Որո՞ւն կը հաւատաք: Անգամ մը որ վճռէք թէ որուն կը հաւատաք, արդար եզրակացութեան մը հասնելու համար ճանապարհին ինը տասներորդը կըտրած կ'ըլլաք:

Գանք Սարգիսեանին: Անոր դէմ եղած վկայութիւնները անտեսեցէք, եթէ կ'ուզէք: Դատեցէք զայն իր վկայութեան անկեղծութեան վրայ: Անիկա վկայեց թէ Լէյլէկեան իր առջեւ նստած էր, խորանէն հաշուե-

կոյր է : Ո՞ւր է Սարաֆեան : Ձախ կողմը , ետեւի չոր-
րորդ շարքին վրայ : Միրիճանեանը հապա՞ : Անիկա
չի կրնար խուսափիլ , որովհետեւ Պր . Գաֆաֆեանի հետ
միասին նստած է եղեր ետեւի երրորդ կամ չորրորդ
շարքին վրայ : Ո՞ւր է Ջատիկեանը : Այն անձը որ ամէն
մարդ ստախօս կը կոչէ , որ սուտ խօսիլը կ'ատէ : Օ՛հ ,
անշուշտ : Անիկա նոյն իսկ եկեղեցիին մէջ է եղած :
Անիկա Արքեպիսկոպոսին հիացող եղած է :

Այժմ մենք դիտենք ութը ամբաստանեալներու դիր-
քերը , միջանցքին մէկ կամ միւս կողմին վրայ : Նշան
տալը այնքա՞ն հաւանական է : Կարելի չէ՞ որ այս մար-
դիկը աթոռներուն վրայ ցատկած ու իրենց ձեռքերով
Արքեպիսկոպոսին դարկած ըլլան : Մ . Շէրիտըն ուղեց
ընդհանուր կոխի եւ իրարանցումի տպաւորութիւնը
թողուլ : Ես պիտի ապացուցանեմ թէ այս մարդիկ
պատրաստութիւնով եկած էին , թէ՛ անոնցմէ մին դա-
նակ մ'ունէր : Միւսները Արքեպիսկոպոսին վրայ յար-
ձակեցան , որպէս՞ զի խուճապին մէջ դանակը գետին
նետուի առանց տեսնուելու :

Հիմա որ Լէյլէկեանի յայտարարութիւնը արձանա-
դրութեանց մաս կազմած է , կրնամ ձեզի ըսել թէ Լէյ-
լէկեան Մր . Քօհնի կողմէ հարցաքննուած ժամանակ ,
ոճիրը ուրացած ատեն , ըսած է . « Ոնեւ մէկը դանակը
իմ ձեռքիս մէջ տեսա՞ծ է » : Կը հասկնա՞ք . « Ոնեւ մէկը
դանակը իմ ձեռքիս մէջ տեսա՞ծ է » :

Դուք ոեւէ ատեն գետի մը հոսանքը դիտա՞ծ էք եր-
կար ատեն : Եթէ դիտէք , կը տեսնէք որ հազիւ կը շար-
ժի , աննշմար կերպով : Ատիկա ցոյց կուտայ գետին
ուղղութիւնը , դէպի ո՛ւր յառաջանալը : Այս դատն ալ
ատոր կը նմանի , բոլոր վկայութիւնները , որքան ալ
փոքր ըլլան անոնք , միասին դալով՝ կը կազմեն հոսան-
քը , այս դատին ամբողջական փաստը :

Ես ջանացի հնարաւոր արագութեամբ ներկայա-
ջընել իւրաքանչիւր ամբաստանեալի դիրքը եկեղեցիին

մէջ: Դուք խելացի մարդիկ էք: Ատենօք պաշտպան փաստաբան մը ըսած է. «Կը յուսամ թէ երգուեալներ իրենց քամըն սէնըն ճիւրիի պաքսէն դուրս դրած չեն, ու խորհրդաւոր դիրք մը առած»: Ես վստահ եմ թէ դուք այդ չէք ըներ: Իրողութիւն է որ Խօթը հոգի միասին եկեղեցի եկած են: Անոնց դաշնակ ըլլալու իրականութիւնը պատահական է: Դաւադրութիւնները կը ծնին ու կը սնանին գաղտնապահութեան երգումի տակ: Պարոններ, դուք թելադրուած էք ձեր ձեռքին մէջ զըտնըւած իրականութիւններէն եզրահացութիւններ հանել: «Իրենց գործքերէն պիտի դատէք զանոնք»:

Ուրեմն, պարոնայք երգուեալներ, ես տրուած վրէպալութեանց վերաքաղը պիտի ընեմ համառօտ կերպով: Ծօ Քօհն եւ ես շատ աշխատած ենք այս դատին վրայ: Ես չեմ հաւատար այն կերպին որ գնդակ մը արձակեմ եւ իրականութիւնները ծածկեմ ծուխին ետեւ: Դուք իրաւունք ունիք հարցում ուղղելու այն կէտերու մասին որ յստակ չեն ըլլար:

Սկսինք: Բարեկամս, Մր. Շէրիաըն, կը հարցնէ թէ ինչո՞ւ դատախաղը Լէյլէկեանի վերաբերուն քննել տուած չէ, ստուգելու համար թէ արիւն կա՞յ անոր վրայ, կը հարցնեմ, որքա՞ն ժամանակ հարկաւոր է դաշնակ մը մարդուն մարմնոյն մէջ մխելու համար: Արքեպիսկոպոսը հագած էր թանձր հագուստներ եւ իր վրան կը կրէր շուրջառ: Առաջին առթիւ արիւնը դուրս խուժած չէ, որովհետեւ հագուստները ծծած են դայն: Ահա թէ ինչո՞ւ Լէյլէկեանի վերաբերուն վրայ արիւն չէ եղած: Վկայութիւնները ցոյց կուտան որ նոյն խակ դաշնակահարումէն յետոյ, Արքեպիսկոպոսին անմիջական շրջապատին մէջ եղողները, չեն գիտցած անոր դարնուիլը, մինչեւ որ արիւնը սկսած է հոսիլ, երբ ան դուրս տարուած է:

Այժմ քննենք Լէյլէկեանի դէմ բերուած վկայութիւնը: Ունինք Սարգիս Տէմիրճեանը: Ի՞նչ կ'ըսէ այս

մարդը: Դանակը Լէյլէկեանի ձեռքին մէջ կը դնէ՞: Երբ Արքեպիսկոպոսը Լէյլէկեանի կը մօտենար, Տէմիրճեանի աչքերը անոր ուսերէն վեր էին: Ան ըսաւ թէ տեսած էր որ Լէյլէկեան իր թեւերը կը շարժէ Արքեպիսկոպոսին առջեւ, նոյն ատեն Արքեպիսկոպոսը դէպի ետ իյնալ սկսած է: «Framing, framing» կը զոչէ պաշտպան փաստաբանը: Ո՞վ է ֆրէյմ ընողը: Ոչ թէ Մր. Քօչնը, հապա այն կեղծ մարդը որ անոր օժանդակելու եկած էր: Կ'ըսեն որ Սարգիս Տէմիրճեանը կ'ուզէ Լէյլէկեանը փճացնել: Այն ատեն ինչո՞ւ կ'ըսէ որ Լէյլէկեանի թեւերուն վեր վար շարժիլը տեսած է միայն, Արքեպիսկոպոսի ուսերուն վրայէն:

Գլխաւոր հարցը այս է. Դեկտ. 24-ին Արքեպիսկոպոսը դանակահարուեցա՞ւ Լէյլէկեանի ձեռքով: Ես ցոյց պիտի տամ թէ ամբաստանեալներու վկայութիւնը որքան անփաստահիլ է: Պաշտպան փաստաբանը կ'ըսէ որ իր մարդիկը դո՛հեր են, կեղծ վկայութեանց զո՛հեր:

Աւէք Տիկ. Խանըմ Տէօքմէճեանի վկայութիւնը: Անիկա Լէյլէկեանի դիմաց, միջանցքին միւս կողմը նըստած է եղեր: Ձէ տեսած թէ Լէյլէկեան ինչպէս ոտքի ելած է: Ինչո՞ւ պիտի տեսնէր: Ամէն մարդ ոտքի ելած էր: Ինք չէր կրնար ամէն բան տեսնել, սակայն տեսած է որ Լէյլէկեան Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած է: Ո՞վ է այս կինը: Այն՝ որ երկնքի մէջ «Արքեպիսկոպոսին կողքին նստիլ կ'ուզէ», այն կինը՝ որուն հար ողին մօտեցած եւ իր ախանջին փսփսացած է՝ «դանակը Լէյլէկեանի ձեռքին մէջ դիր»: Վկայած ատեն անիկա դանակը Լէյլէկեանի ձեռքին մէջ կը դնէ՞: Ոչ: Framed!! Եթէ ուզէր ֆրէյմ ընել, ի՞նչ սքանչելի պատեհութիւն էր այդ. կրնար ըսել «ես տեսայ որ Լէյլէկեան ոտքի ելաւ երբ Արքեպիսկոպոսը իրեն մօտեցաւ, տեսայ որ դանակը Արքեպիսկոպոսին մարմնոյն մէջ խոթեց»: Ո՞վ է ֆրէյմ ընողը: Այդ կինը կը պատմէ այն որ տեսած է եւ ոչ աւելի: Ե՞րբ ըսած է այդ: Ոճիրին օրը, կէսօրէ

յետոյ ժամը 2:30 ին (ոստիկանատան մէջ), ճիշդ այն-
պէս ինչպէս պատմեց վկայի աթոռին վրայ:

Այժմ կուգանք Համբարձում Պէնտէրեանին: Անի-
կա ետեւի 7-րդ կամ 8-րդ շարքին վրայ նստած է, ձախ
կողմը: Տեսած է որ Լէյլէկեան աջ կողքէն ելած է, ու
ձեռքերը Արքեպիսկոպոսին մարմնոյն մօտեցնելով մէկ
երկու անգամ հարուածած է: Ֆիզիքական իրողութիւն-
ները չեն ստեր, պարոններ: Գննող բժիշկը ըսաւ թէ
Արքեպիսկոպոսին որովայնին վրայ երկու վէրքեր կան
եղեր: Աստուած իմ, այդպիսի վկայութիւն տուող մար-
դուն եթէ չհաւատաք, երբ երդումի տակ է, հապա ե՞րբ
պիտի հաւատաք: Framed! Եթէ այս մարդը ուզէր
Լէյլէկեանը ֆրէյմ ընել, ինչո՞ւ համար դանակը անոր
ձեռքը չդրաւ: Որովհետեւ ատիկա տեսած չէր: Տեսած
էր անոր ձեռքերուն շարժումը, սակայն դէնք տեսած
չէր: Ես իրողութիւններու վրայ կը խօսիմ: Կը յուսամ
ապացուցանել թէ պաշտպան վկաներէն եւ ոչ մին Լէյ-
լէկեանը տեսած է այդ օր:

Հապա այդ դպրաց դասին երիտասարդ աղջիկը,
այն սիրուն դէմքով, անմեղ աղջիկը, Օր. Աստղիկ
Տաղաւարեան, որ ըսաւ թէ տեսած էր որ Լէյլէկեան
դետինը նետուած կը ծեծուի եղեր ժողովուրդին կող-
մէ: Ժողովուրդը քաշկռտած է զայն մինչեւ խորանին
առջեւ, որ ատեն ոստիկանները եկած ու ձերբակալած
են զայն: Սխալ չէր այդ աղջկան համար իր տեսածը
պատմել: Խելացի աղջիկ մըն է ան, ու երբ իմացած է
որ դատախազը վկաներ կ'ուզէ, նահանգին հանգէպ իր
պարտականութիւնը համարած է դալ եւ ըսել թէ ի՞նչ
տեսած էր:

Կարգը Չաքմաքճեանինն է: Այս մարդուն համար
պաշտպան վկաներէն մին յայտարարեց թէ աննկարա-
գիր է, թէ հայ աղջիկներ իբրեւ գերի ծախած է թուր-
քիոյ մէջ: Ի՞նչ կ'ըսէ Չաքմաքճեան: Կ'ըսէ որ «ճերմակ
բան մը» տեսած է Լէյլէկեանի աջ ձեռքը: Տեսած է որ

Լէյլէկեան Արքեպիսկոպոսին առջեւ ծոցելով անոր վրայ խոյսացած է: Անմիջապէս յետոյ Արքեպիսկոպոսը իր թեւերը վեր բարձրացուցած եւ դէպի ետ ինկած է: Սկիզբները Չաքմաքճեան վախցած էր իր տեսածներու մասին յայտարարութիւն տալ, որովհետեւ դաշնակէն-րէն վախցած էր:

Գանք Կարապետ Թաղուշեանի վկայութեան: Անիկա աջ կողմի վրայ, ետեւի տասներորդ շարքին վրայ նստած է, Լէյլէկեանէ քանի մը շարք առաջ: Կ'ըսէ որ երկու մարդ տեսած է որոնց մին Լէյլէկեանն է եղած: Երբ Արքեպիսկոպոսը կը մօտենայ, Լէյլէկեան անոր վրայ կը խոյսնայ: Եթէ կը յիշէք, Տէմիրճեան այսպէս ըսաւ. «Ես խորհեցայ որ անիկա Արքեպիսկոպոսին ձեռքը պիտի համբուրէ:»

Վկայեց նաեւ Տիկ. Աղապի Նորարեւեան, որ ձախ կողմի վրայ Սարգիսեանէն հինգ շարք դէպի ետ նստած է եղեր: Մի մոտեաք որ Սարգիսեան նոյնքան դաշնակ է որքան Լէյլէկեան: Այդ կիներ ինչո՞ւ չըսեր թէ Սարգիսեանը տեսած է, որովհետեւ Լէյլէկեանին կը նայի եղեր եւ Սարգիսեանի ինչ ընելը չէ տեսած: Անիկա կ'ըսէ. «Լէյլէկեան Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակեցաւ»:

Իսկ Խոսարով Կորկոտեանը՝ Արքեպիսկոպոսին պահակը, որ վարձուած էր անոր անձը պաշտպանելու, կ'ըսէ որ եկեղեցիին մէջ Արքեպիսկոպոսին ետեւէն չէ քալած, որովհետեւ ըստ եկեղեցական սովորութեանց առանց շապիկի ոչ ոք կրնայ թափօրին մէջ մտնել: Անիկա կ'ըսէ որ երբ Արքեպիսկոպոսը եկեղեցիէն ներս մտած է ինք ազատ շունչ մը քաշած է: Ի՞նչ է Կորկոտեանի վկայութիւնը Լէյլէկեանի մասին. տեսած է որ Լէյլէկեան աջ կողմէն Արքեպիսկոպոսին առջեւ անցած է, եւ նոյն միջոցին ժողովուրդը սկսած է զայն ծեծել: Այս դատավարութեան ընթացքին, ո՞վ է որ ստելու ամենամեծ շարժառիթը կրնայ ունենալ: Այն անձը որ վարձուած էր Արքեպիսկոպոսը պաշտպանելու, որ ա-

նոր մօտ եղած էր, զայն ճանչցած էր, ու իր դերին մէջ ձախողած էր: Ան էր որ պիտի ուզէր ոճրագործը արդարութեան յանձնել: Կորկոտեան ըսաւ թէ Լէյլէկեանի ձեռքը դանակ տեսած էր: Ոչ: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ տեսած չէր:

Ըստ Տիկ. Ռօզ Թադուշեանի վկայութեան, Լէյլէկեան Արքեպիսկոպոսին վրայ խոյացած է, ու վերջինը դէպի ետ ինկած է: Տիկ. Թադուշեան ըսաւ որ ինք տեսած է Տիկ. Ահարոնեանը Լէյլէկեանի եւ Սարգիսեանի քով: Ո՞վ է Տիկ. Ահարոնեանը: Այն կինը որուն համար Անդրէասեան ըսած է որ «դանակը եկեղեցի բերած է»:

Ծիւղէ է Տիկ. Ահարոնեանի մասին ըսուածը: Մարդու մը հաւատքին եւ իրական փաստի միջեւ մեծ տարբերութիւն կայ: Մինչեւ հիմա այդ կնոջ դէմ եղած ամբաստանութիւնները ըսի ըսաւի վրայ հաստատուած են, ու եթէ ես ըսի-ըսաներով դատարան դամ վրաս խնդացնել պիտի տամ ու դատարանէն դուրս պիտի քշուիմ:

«Ինչո՞ւ Տիկ. Ահարոնեանը վկայութեան չկանչեցիք» կը բացազանչէ պաշտպան փաստարանը: Ի՞նչ ըսեանչելի դատախազ մը եղած պիտի ըլլայի, եթէ, դատին ներկայ վիճակին մէջ, երբ ամբաստանեալներէն մին ձերբակալուած չէ տակաւին, Տիկ. Ահարոնեանը վկայի աթոռ բարձրացնէի եւ թոյլ տայի որ խօսէր: Ըսեմ թէ ինչու չկանչեցի զայն: Մէկի տեղ երեք պատճառներ ունէի: Նախ որ ատիկա Տիկ. Ահարոնեանը զերծ պիտի կացուցանէր ապագայ ոեւէ ձերբակալութենէ, եւ թէ նոյն իսկ իր դէմ զօրաւոր փաստեր ձեռք ձգուէին: Երկրորդ, Տիկ. Ահարոնեան կրնար պնդել իր սահմանադրական իրաւունքին վրայ եւ մերժէր խօսիլ այն պատճառաբանութեամբ որ իր ըսելիքները պիտի կրնային հետագային իր դէմ գործածուիլ: Աշխարհի վրայ ոեւէ ուժ չէր կրնար զայն ստիպել որ խօսի: Եր-

բորդ, վկայութիւնները ցոյց կուտան թէ Տիկ. Ահարոնեան զաշնակցականի մը կինն է, թէ անիկա զաշնակցական Գլբար կ'այցելէ եղեր: Եթէ ես զայն վկայութեան կանչէի ստիպուած էի իր ըսածները ընդունիլ, որովհետեւ օրէնքը կ'ըսէ որ ես չեմ կրնար իմ վրկայիս ըսածներուն հակասել:

Տիկ. Ահարոնեան եկեղեցի եղած է եւ Լէյլէկեանի մօտ նստած է: Պաշտպան փաստաբանը վկաներ կանչելու մէջ հաւատար իրաւունք ունի: Կ'ուզեմ տրամաբանական հարցում մը ընել: Ինչո՞ւ համար պաշտպան փաստաբանը զայն չկանչեց վկայութեան, եթէ Տիկ. Ահարոնեան տեսած էր ոեւէ բան որ կրնար ամբաստանեալներուն նպաստաւոր ըլլալ:

Մր. Շէրիտըն կ'ուղէ զխոնալ նաեւ թէ ինչո՞ւ համար Կարապետեան Եպիսկոպոսը վկայութեան չէ կանչուած: Կ'ուզեմ պատասխանել, թէ ուրիշ շատերու նըման, անիկա ալ փոստական արժէք ներկայացնող բան մը չէր գիտեր:

Մեր յաջորդ վկան Տիկին Անդրէասեանն էր: Ի՞նչ տեսած էր այս կինը: Տեսած է որ մէկը Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած է: Տիկինը չըսեր որ այդ մարդուն զէմքը տեսած է, որովհետեւ չէ տեսած: Քանի մը հոգի յարձակած են այդ մարդուն վրայ, այն ատեն տեսած է անոր զէմքը, «ու այդ զէմքը Լէյլէկեանն էր» կ'ըսէ:

Տիկ. Մէյրի Մարգարեան ալ նոյնպէս վկայեց: Ան ալ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակող մարդուն զէմքը տեսած չէր, մինչեւ որ զայն մէկ կողմ քաշած էին: Այն ատեն միայն տեսած էր Լէյլէկեանին զէմքը: Այսպէս, երկուք երկուք ալ չորս կ'ընէ: Կը յիշե՞ք որ Մր. Շէրիտըն, հակահարցաքննութեան ժամանակ այս կընօջ հարցուց. «Ի՞նչ, Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակող մարդուն ոեւէ մէկ մասը չտեսա՞ր»: Ու վկան պատասխանեց, «Անշուշտ, անոր գլխուն ետեւի մասը տե-

սայ, ճաղատ էր»։ Ես չկրցի այդ բանը ըսել տալ։

Ահա այս է որ պաշտպան փաստարանը ֆրիյմիկնի կը կոչէ։

Այժմ կուգանք Աստղիկ Տաղաւարեանի վկայութեան։ Պարոնայք երդուեալներ, եթէ մէկը կայ որ իր պարտականութեան նուիրականութեան դիտակցութիւնըն ունի, ան ալ այս փոքրիկ աղջիկն է։ Անիկա մարդուն վրայ այն տպաւորութիւնը կը թողու թէ ճշմարտութիւնը կը խօսի։ Ի՞նչ վկայեց։ Դպրաց Դասուն անդամ է․ երգիչներու հինգերորդ շարքին վրայ եղած է։ Ետեւէն խուճապի ձայն կը լսէ․ կը վախնայ։ Ետ կը դառնայ եւ կը վազէ դէպի կոիւին կեդրոնը։ Ժողովուրդը մէկը կը ծեծէ եղեր։ Կը տեսնէ այդ մարդը որ Լէյլէկեանն է եղեր։ Ժողովուրդը Լէյլէկեանը դետնէն վեր կը վերցնէ, դետնին վրայ Լէյլէկեանի ոտքերուն քով կը տեսնէ արիւնոտ դանակը։ Դանակը ոճրագործին տակ էր։ Աստղիկ կը սարսափի, դանակը չի վերցընէր։ Երբ Մր․ Շէրիտըն այս աղջիկը կը հարցաքննէր ես նօթագրութիւններ ըրի։ Մր․ Շէրիտըն շատ յիմար հարցումներ ըրաւ անոր, ամերիկեան դատաւարակութիւն ստացած այս ուշիմ աղջկան, որ պատասխանեց․ «Բայց, Մր․ Շէրիտըն, դուք ինծի ըսիք որ «այո» կամ «ոչ» պատասխանեմ»։

Պիտի ուզէ՞ք այս խելացի աղջկան հաւատալ։ Անիկա կրնա՞յ կեղծել։ Եթէ անոր, միայն անոր, հաւատաք, պարտաւոր էք իրրեւ իրողութիւն ընդունիլ թէ այն անձը որ ժողովուրդին կողմէ վեր բարձրացուած է, եւ որուն տակ դտնուած է արիւնոտ դանակը, Լէյլէկեանն է, Արքեպիսկոպոսը դանակահարողը։

Ունինք նաեւ Դպրաց Դասու ուրիշ մէկ անդամը՝ Նշան Մինասեան։ Անիկա իրարանցումը տեսած է, իր ճամբուն վրայ գտնուող ժողովուրդը մէկ կողմ քշելով կոիւին կեդրոնը հասած է, հոն տեսած է Լէյլէկեանը։

Կայ նաեւ Լեւոն Գաֆաֆեանը, ամբաստանեալնեւ

րէն մէկուն բարեկամը, որ իր մարդկային բնազդէն ա-
տաջնորդուած Արքեպիսկոպոսին օգնութեան երթալ
աշխատած է: Անիկա տեսած է Լէյլէկեանին յարձակու-
մը Արքեպիսկոպոսին վրայ, երբ վերջինը թափօրի մէջ
միջանցքէն դէպի խորան կը քայլէր: Լէյլէկեանի դէմքը
իրեն ծանօթ երեւցած է, յետոյ յիշած է որ տասը-
տասնըհինգ տարիներ առաջ անոր հետ միասին գին-
ուորութիւն ըրած է: Ստիպուած էր խօսիլ այս վը-
կան: Կրնար մէկ բառ չխօսելու որոշում տալ իր քով
նստող բարեկամը, Միւրիճանեանը աղատելու համար:

Վկա՞յ կ'ուղէք: Ահա ձեզի աւելի քան 12 վկաներ
որոնք բոլորն ալ Լէյլէկեանին յարձակում գործելը տե-
սած են: Անոնցմէ մէկուն համար Մր. Շէրիտըն զար-
մանալիօրէն ըսաւ թէ ճշմարտութիւնը խօսող մինակ
մարդն է:

Մր. Շէրիտըն խիստ կերպով յարձակեցաւ Սարգիս
Տէմրեւեանի եւ Տիգրան Չաքմաքճեանի վրայ: Կ'ըսէ որ
երկուքն ալ սուտ խօսեցան: Լաւ, թող այդպէս ըլլայ,
Մր. Շէրիտըն, ես այս երկու վկաներն ալ քեզի կը նուի-
րեմ, թող անոնց վկայութիւնը բոլորովին անտեսուի:
Հապա միւսնե՞րը:

Ամէնէն անբնական, հակամարդկային վկայութիւ-
նը Լէյլէկեանինն է: Չեմ ուզեր անոր ըսածները կրկ-
նել: Անիկա Արքեպիսկոպոսը տեսած չէ բնաւ, ոեւէ
բան տեսած չէ. Արքեպիսկոպոսը լսելու դացած չէ. ա-
ռաջին անգամն է որ այդ եկեղեցին ոտք կոխած է, կը
յիշէ՞ք, Մր. Քօհնի հարցուցած է. «Ոեւէ մէկը դանակը
իմ ձեռքս տեսա՞ծ է»:

Այո, պարոնայք երդուեալներ, Կարապետ Չատիկ-
եան Կրէնտ Ճիւրբի առջեւ երդումի տակ վկայեց թէ
դանակը տեսած է Լէյլէկեանի ձեռքին մէջ:

Ահա այսքան Լէյլէկեանի մասին:

Ի՞նչ ունինք Նշան Սարգիսեանի դէմ: Սարգիս Տէ-
մրեւեան վկայեց թէ մինչ Լէյլէկեան իր թեւերը կը

շարժէր Արքեպիսկոպոսին առջեւ, Սարգիսեան Արքեպիսկոպոսին աջ կողմը ծռած էր: Արթին Համբաշեան տեսած էր որ Սարգիսեան եկեղեցին կը մտնէ ու կ'ելլէ եւ միւսներուն նշան կուտայ: Չաքմաքճեան կ'ըսէ որ Սարգիսեան աջ կողմէն Արքեպիսկոպոսին ձեռքը բռնած է: Այս վկաները բոլորն ալ յերկրածոյ պատմութիւն շինած են սպանութենէն մէկ ժամ յետոյ: Տիկ. Աղապի Նորարեւեան կ'ըսէ որ ինք Սարգիսեանէն քիչ մը ետեւ նստած էր. տեսած է որ ան Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած է: Չատիկեան կը վկայէ որ Սարգիսեան Արքեպիսկոպոսին ձեռքը բռնած է:

Մը. Շէքրիտըն երեւան հանեց այն իրողութիւնը որ ժողովուրդէն ոմանք, անսովոր թիւով անձանք դէմքեր տեսնելով եկեղեցիին մէջ, սկսած են կատկածիլ: Ծիշդէ. վկաներէն մին թափօրին հետեւած եւ տեսած է լէյլէկեանին յարձակիլը եւ Սարգիսեանին Արքեպիսկոպոսին ձեռքը բռնելը: Արայ Կիւրեղեան տեսած է Սարգիսեանի փախուստը եկեղեցիէն: Կարապետեան տեսած է անոր յարձակիլը: Գաֆաֆեան կ'ըսէ որ Սարգիսեան բռնեց Արքեպիսկոպոսին այն ձեռքը որ խաչը բռնած էր եւ վար քաշեց:

Ըստ Սարգիսեանի դաշնակցութիւնը դադոնի կադմակերպութիւն մը չէ, պատասխանատու անձինք ոեւէ իշխանութիւն չունին: Միեւնոյն ատեն կը խոստովանի որ «Հայրեմիք»ի մէջ երեւցած բողոքագիրը, որուն տակ իր ստորագրութիւնը դրուած է, կեդրոնին կողմէ դրուած է ու իր ստորագրութիւնը հոն կ'երեւի առանց իր հաւանութեան:

Այսպէսով կը փախնէ Սարգիսեանին դէմ մեր ունեցած վկայութեանց շարքը եւ կ'անցնինք միւս եօթը ամբաստանեալներուն: Կը յիշէ՞ք որ պաշտպան փաստաբանը անոնց համար այսպէս ըսաւ. «Միայն մտքի պահասաւորներ կարող են զանոնք դատապարտել»: Գե-

դեցիկ խօսք է ասիկա պաշտպան փաստարանի բերնին մէջ(?) :

Գանք Ոսկան Երկանեանին : Չաքմաքճեան , արթիւթը , ըսաւ թէ Երկանեան կը ջանար Լէյլէկեանը ժողովուրդի ձեռքէն ազատել : Սոսրով Կորկոտեան , Արքեպիսկոպոսին պահալը , վկայեց թէ Երկանեան փորձած է եկեղեցիէն դուրս փախչիլ , սակայն ինք , հրապէնը ձեռքին , Երկանեանի մազերէն բռնած է , բայց վերջինը կրցած է ինքզինք ազատել ու փախչիլ : Չատիկեան կ'ըսէ որ Երկանեան Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած ու անոր թաղը գլուխէն վար ձգած է : Չատիկեանը , այս Ֆիդիքայէս տկար մարդն է , որ Մօզեանի եւ Երկանեանի օձիքէն բռնած է , մինչեւ որ «ազատարար խումբ»ը փորձած է զանոնք ազատել : Ի՞նչ բանէ կը փախչէին ասոնք — իրենց յանցապարտութեան զխտակցութենէն : Գաֆաֆեան վկայեց որ Երկանեան Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակած եւ անոր մէջքը դրկած էր :

Երկանեան շատ կը սիրէր իր բարեկամ Մօզեանի հետ երթալ : Երբ իրեն կը հարցուի . «Ինչո՞ւ համար խորանին մօտ աթոռ մը չդրաւեցիր» , անոր պատասխանը շատ անկեղծ(?) մէկու մը պատասխանն է , «Ուէլ , մարդ իր ուզած տեղը կրնայ նստիլ» : Ատիկա էր իր բացատրութիւնը թէ ինչո՞ւ չէր նստած իր մըտերիմ բարեկամ Մօզեանի քով , որ միջմանցքին միւս կողմը նստած է : «Մենք ունէ տեղ կրնանք նստիլ» : Մր . Քօհնի կողմէ հարցաքննուած ժամանակ Երկանեան հաստատեց մեր այն տեսակէտը թէ զաշնակները եկեղեցւոյ ամէն կողմը ցրուած են եղեր : Ի պատասխան Մր . Քօհնի հարցման անիկա ըսած է . «Ես 10 — 12 զաշնակներ տեսայ եկեղեցիին մէջ , առջեւը , ետեւը , ցրուած ամէն կողմ» :

Հսեցի՞ք որ վկայութեան պահուն Երկանեան ըսաւ որ իր յայտարարութեան մէջ եղած ամէն սխալ թարգ-

մանին յանցանքն է : Հակահարցաբնութեան ժամանակ երեւան եկաւ որ իրեն եղած բոլոր հարցումները, բացի երեքէն, անդիւրեղէն լեզուով եղած է : Հակահարցաբնութիւններն ինչո՞ւ եղած են : Որպէս զի վկային անկեղծութիւնը կամ կեղծութիւնը երեւան հանեն :

Գանք Մօզեանին : Անիկա կ'ընդունի որ Յուլիսին մէջ Ֆիֆթ-ի Էվընիւի վրայ Սարգիս Տէմիրճեանին հանդիպած է եւ անոր հետ խօսակցած է : Կ'ընդունի որ իր կնոջ եւ զաւակներուն մասին խօսք եղած է . սակայն չընդունիր որ անոր ըսած է . «Եթէ ես պատահութիւն ունեցած ըլլայի, Արքեպիսկոպոսը պիտի սպաննէի, նոյն իսկ եթէ ելեքորական աթոռ զրկէին զիս» : Կ'ազնկալէի՞ք որ ընդունէր ատիկա : Զաքմաքճեան վկայեց որ Մօզեան Արքեպիսկոպոսին մազերը քաշած է : Կորկոտեան տեսած է որ Մօզեան կը փախչի, անոր մազերէն բռնած եւ զայն գետին դարկած է : Զատիկեան կ'ըսէ որ երբ Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան զործի վրայ էին, Արքեպիսկոպոսին մօտ, Մօզեան աթոռի վրայ ցատկելով թեւերը կը շարժէ եղեր : Երկանեան ձախ կողմը եղած է, իսկ Մօզեան աջ կողմը : Կարապետեան, ըՆԸՐԸ, տեսած է որ Մօզեան աթոռին վրայ ելած Արքեպիսկոպոսին կը զարնէ : Դեռ կ'ըսեն որ անոր դէմ փաստ չըկայ : Երբ Մ. Բօհն Մօզեանի կը հարցնէ . «Եկեղեցիին մէջ քու բարեկամիդ՝ Երկանեանի քով նստար», Մօզեան կը պատասխանէ, «Օ՛րոչ, եկեղեցիին մէջ ամէն մարդ առանձին կը նստի» : Անիկա գիտէ եղեր որ Արքեպիսկոպոսը հող պիտի ըլլայ, բայց չի յիշեր թէ Երկանեանի ըսած է . «Թերեւս ըսի անոր : Զեմ գիտեր» :

Այժմ թողունք Մօզեանը եւ Զալլքեանին անցնինք : Տէմիրճեան Արքեպիսկոպոսին վրայ զործուած յարձակման ժամանակ Զալլքեանը տեսած է : Զաքմաքճեան վկայեց թէ տեսած է որ Զալլքեան Արքեպիսկոպոսին կը զարնէ : Զատիկեան վկայեց թէ, Զալլքեան եկեղեցիին մէջ կասկածոտ ընթացք մը ցոյց կուտար ու յար-

ճակման ժամանակ Արքեպիսկոպոսին ետեւէն յարձակած է : Կէդուրեան , Սարաֆեանի ճաշարանին մէջ աման լուացողը , վկայեց որ Դեկտ . 24-ի առաւօտ Չալրքեան երկու անգամ Սարաֆեանի ճաշարանը դացած է եւ դայն փնտռած է : Վերջին անգամ ըսած է . «Երբ Սարաֆեան դայ , անոր ըսէ որ մենք դացինք» : Վաղարշակ Օտտապաշեան վկայեց որ Չալրքեանին յարձակումը տեսած է Արքեպիսկոպոսին վրայ : Նոյն բանը վկայեց Քիրիշեան , որ 5—10 տարիներէ ի վեր Չալրքեանը կը ճանչնայ եղեր : Եկեղեցիէն դուրս փախած ժամանակ Կորկոտեան անոր գլխուն դարկած է : Չալրքեանի գլուխը կտորած է եւ արիւնը շապիկին վրայ վազած է : Չալրքեան կ'ընդունի որ եկեղեցիէն հեռացած եւ մօտակայ խանութը դացած է իր գլուխը լուանալու եւ շապիկը փոխելու : Մանուկ Յակոբեան , խոհարարը , վկայեց թէ Չալրքեան խանութին մէջ ըսած է . «Արքեպիսկոպոսը սպաննեցինք» : Նոյն պահուն Վարդանեան անունով մէկը իր ձեռքով Չալրքեանին բերանը բռնած է ըսելով . «Սո՛ւս , սուս եղիր» :

Մանուկ Յակոբեան , կառավարութեան վկաներէն մին , ոճիրին առաւօտուն այդ խանութին մէջ էր : Ո՞վ էր որ Յակոբեանին լուցկի տուաւ իր սիկարէթը վառելու համար : Վարդանեանը : Ինչո՞ւ համար Վարդանեան չվկայեց թէ տալիս պարզ երեւակայութիւն էր : Ես պատրաստ եմ ճշմարտութեան դէմ ճշմարտութիւն դնել : Ես պատրաստ եմ երզուեալներուն իրողութիւնն ըսելու : Ո՞ւր էր Չալրքեան այդ խանութը դալէն առաջ , Արքեպիսկոպոսի սպանութենէն յետոյ : Ան կ'ըսէ որ Արքեպիսկոպոսին համակիր էր , թէ չէր ուզեր որ անիկա սպաննուի : Ի՞նչ պատճառ ունէր դայն սպաննելու : Սակայն , արիւնը արիւն է , շապիկը՝ շապիկ : Եւ Չալրքեանի շապիկին վրայ արիւն կար : Ի՞նչ է իր բացատրութիւնը : Ան եկեղեցիին մէջ էր , տեսած էր Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակում գործուիլը : Կռիւի մի-

ըոցին, յարձակումէն անմիջապէս յետոյ, մէկը իր գլխուն դարկած էր, չի գիտեր թէ ինչո՞ւ: Սակայն երբ խանութ կ'երթայ, մէկը իր այսպէս ըսելը կը ըսէ: «Մեր տղաքը կը ծեծուէին»: Չալըքեան կ'ըսէ որ ոեւէ ատեն չէր գիտցած որ դանակ կը գործածէին: «Ես խորհեցայ որ անոնք բռունցքով կը հարուածէին դայն (Արքեպիսկոպոսը):

Չեմ գիտեր թէ այս բոլորը ինչ կը նշանակեն ձեզի համար, իրրեւ խելացի մարդիկ: Երբ Չալըքեան ոստիկանատուն դացած է դաշնակ գործիչի մը հետ, ըսած է որ ինք ոեւէ թշնամութիւն ունեցած չէ Արքեպիսկոպոսին դէմ: Բայց տեսէք, լման 12 ժամ պէտք եղած է որպէս զի ան իմանայ թէ Արքեպիսկոպոսը մեռած է:

Չալըքեան ըսաւ որ ամբողջ գիշերը գործած է ճաշարանին մէջ, առաւօտուն ածիլուած, հաղուած Սր. Սաչ եկեղեցի դացած է: Արդե՞օք անիկա այնքան սիրահար էր եկեղեցիին որ ամբողջ գիշերը գործելէ եւ անքուն մնալէ յետոյ, անհրաժեշտ նկատեց եկեղեցի երթալ, խնդիր չէ թէ որքան անքուն եւ յոգնած ըլլար: Իր իսկ վկայութեան համաձայն, սպանութեան ժամանակ ինք ոտքի կեցած է եղեր: Յետոյ ուզած է խուճապէն, կոխէն փախչիլ: Ինչո՞ւ համար. ինչո՞ւ փախչիլ եթէ յանցաւոր չէ:

Գանք Հէրրի Սարաֆեանին: Պատանի է ան, շատ երիտասարդ, եւ երեւոյթով խելացի: Ի՞նչ է անոր դերը ոճիրին մէջ: Համբաշեան վկան կ'ըսէ որ Սարաֆեան Լէյլէկեանին աչք ըրած է, եւ Լէյլէկեան փոխադարձած է այդ նշանը: Վկաներ կ'ըսեն որ անիկա աթոռին վրայ ցատկած է, եւ իրենք ջանացած են արգիլել անոր ու Չալըքեանի յարձակումը Արքեպիսկոպոսին վրայ: Սարաֆեան զանոնք կտրած անցած է: Կարապետ Զատիկեան կ'ըսէ որ անիկա Արքեպիսկոպոսին մաղերը քաշած է:

Պարոնայք երդուեալներ, եւ Հէրրի Սարաֆեանը

«սխալ առաջնորդուած մոլեռանդ» կը կոչեմ : Ունինք վկայութիւնը Վաղարշակ Օտապաշեանին , որ Սարաֆեանի յարձակիլը տեսած է : Այդ օր Սարաֆեան տուն դացած է ու ինքնիրեն խորհած է «այն մարդը որ զիս տեսաւ եւ իմ քովս կեցած էր Օտապաշեանն է» : Ուստի իր խորհարարին կը խօսի . «Օտապաշեանը դաշնակցական է թէ Ռամկավար» : Կը տեսնէ՞ք . եթէ դաշնակցական է վախճալիք բան մը չունի , իսկ եթէ Ռամկավար է , ամէն պատճառ ունի վախճալու : Որքա՞ն մարդկային , որքա՞ն կատարեալ կերպով բնական է մարդկային մտքի խորհողութիւնը : Անոր այդ ընթացքը ցոյց կուտայ որ իր դէմ եղած ամբաստանութիւնը կատարելապէս կը համաձայնի մարդկային փորձառութեան , նըմանօրինակ պարադաներու մէջ :

Եւ Վաղարշակ Օտապաշեան կը գրաւէ վկայի աթոռը եւ կը վկայէ Սարաֆեանի դէմ , պատմելով իր տեսածը : Հապա Սարաֆեանը : Ուէլ , կարելի չէ հակասել այն իրողութեան որ Սարաֆեան , Մր . Գօհնի բրած իր յայտարարութեան մէջ , մոռացութեան մէկ բողբոս կ'ըսէ որ Երկանեանի միջանցքին մէջ ցատկելլ տեսած է . «Ինչո՞ւ համար , չեմ գիտեր» : Ո՞վ է որ լուրերը պիտի հաղորդէր իրրեւ թղթակից , որ գիտէ Դաշնակցականներու ու Ռամկավարներու միջեւ եղած հակառակութիւնները : Սարաֆեան : Հաւատաք կամ ոչ , անիկա 15—20 վայրկեան եկեղեցւոյ դրան առջեւ կեցած է ու յետոյ մեկնած , տեսածները իր կնոջ պատմելու համար :

Այժմ դանք ճան Միրիճանեանի : Զաքմաքճեան տեսած է որ անիկա փորձած է Լէյլէկեանը աղատել : Միրիճանեան այն մարդն է որ իր բարեկամին , Լեւոն Գաֆաֆեանի տունը դացած է : Ամբողջ գիշեր չէ քնացած , որպէս զի առտուն կանուխ եկեղեցի երթայ եւ ժամանակին հոն գտնուի : Գաֆաֆեանի հետ եկեղեցի կ'երթայ ու անոր քով կը նստի : Իր վկայութեան մէջ Միր-

րիճանեան կ'ըսէ. «Ես անմեղ եմ. իմ լաւագոյն բարեկամս քովս նստած էր, անիկա իմ ինչ ընելս տեսաւ»։ Ու երբ այդ բարեկամը վկայութեան կ'ելլէ ի՞նչ կ'ըսէ։ «Երբ Արքեպիսկոպոսին վրայ յարձակում գործուած է, ինք իր տեղէն ցատկած է օդնութեան երթալու համար, սակայն իր բարեկամը (Միրիճանեան) զինք ետ քաշած է։ Ուրիշ վկայ մը կ'ըսէ որ երբ Արքեպիսկոպոսը անոր (Միրիճանեանի) քովէն կ'անցնէր, Միրիճանեան անոր վրայ յարձակած է։ Պարոնայք երդուեալներ, Միրիճանեանն է որ կ'ըսէ թէ Կարապետ Զատիկեան (վկան) Արքեպիսկոպոսին ետեւէն կը քալէր։ Գոնէ մէկ ամբաստանեալ կայ որ կ'ըսէ թէ այդ վկան ստախօս է։ Միրիճանեան այն մարդն է որ կ'ըսէ թէ ինք ձախ կողմի վրայ էր, սակայն տեսած էր եկեղեցւոյ ետեւը ձախ կողմի փոքրիկ սենեակին դրան բացուիլը, բան մը որ ոեւէ մըմիշդն չի կրնար երկրորդել։

Հապա Զատիկեանը։ Ստախօսութեան մէջ մրցանիշ առնող ամբաստանեալը։ Օ՛հ, անիկա նոյնիսկ եկեղեցին եղած է։ Հիւանդ է եղեր։ Հապա՞։ Հոգ է։ Սարգիս Տէմիրճեան տեսած է որ անիկա իր ձեռքերով Արքեպիսկոպոսին ուսը կը սեղմէ։ Ի՞նչ ահաւոր հակասութիւն, պարոնայք երդուեալներ։ Ոճիրէն յետոյ քանի մը անձինք ըսած են որ Զատիկեանը եկեղեցիին մէջ տեսած են։ Ուստի, Մր. Քօհն ոստիկաններ զրկած է նիւ ճըրդի որպէս զի Զատիկեանը նիւ Եորք բերեն։ Առաջին անգամ Մր. Քօհն հոգ է եղած։ Յաջորդ օրը Զատիկեան կամովին եկած է ու Մր. Քօհնը տեսած է, ու ըսած է որ եկեղեցի եղած է։ Վկաներ անոր ինքնութիւնը հաստատած են։ Մր. Քօհն կ'ուզէ վստահ ըլլալ։ Վկաներու ճշդութեան կը կասկածի։ Կրկին կը հարցնէ վկաներուն. «բացարձակապէս վստահ էք»։ «Այո, վստահ ենք»։ «Հապա նախապէս ինչո՞ւ չըսիք», կը հարցնէ Մր. Քօհն. «Որովհետեւ վախցանք» կը պատասխանեն անոնք։ Շատեր այդպէս էին, իրենց տե-

սածները լման կերպով ըսին այն ատեն միայն երբ ամ-
բաստանեալները ձերբակալուեցան :

Ահա, այս մարդը, Ձատիկեանը, որուն դէմ ամէ-
նէն քիչ փաստերն ունէի իմ ձեռքիս տակ, որ իրեւ թէ
հիւանդ է եղած այդ օր, վկայի աթոռը կը գրաւէ եւ
կ'աղաջուցանէ որ ինք բացարձակ ստախօս մըն է,
մինչդեռ Մր. Շէրիտըն կ'ըսէ որ մեր վկաները ստախօս
են : Ձատիկեան կ'ընդունի որ մէկը իր քթին զարկած է
բոունցքով, կ'ընդունի որ ստիկանները զինք ծեծած
չեն, ընդհակառակը լաւ վարուած են իր հետը : Ըսէք :
Դատախազի գրասենեակին մէջ, հանրային վայր, անոր
ընթացքը յանցադարտութեան խոստովանութիւն չէ :

Վերջին ամբաստանեալը ճան կամ Օհաննէս Անդ-
րէասեանն է : Կորկոտեան վկայեց որ ոճիրէն յետոյ,
եկեղեցիի դրան առջեւ Անդրէասեան իրեն ըսած է.
«Յաջորդը դուն պիտի ըլլաս» : Կարօպեալ Ձատիկեան
կ'ըսէ որ Անդրէասեան իրեն զարկած է, երբ ինք Մօդ-
եանի եւ Երկանեանի օձիքէն բռնած էր : Ուրիշ վկայ
մը, Կիւրեղեան, կը հաստատէ այդ եւ կ'ըսէ որ Մօդեանն
եւ Երկանեանը Ձատիկեանի ձեռքէն ազատողը Անդրէ-
ասեան եղած է : Ուր էր Անդրէասեան ոճիրէն առաջ :
Մր. X-ի հետ ճաշարանի մը մէջ տեսնուած էր : Մա-
նուկ Յակոբեան լսած էր անոր խօսքերը : «Արքեպիս-
կոսոսը այսօր խուսափում չունի : Տիկ. Ահարոնեան
դանակը եկեղեցին տարած է» : Իր վկայութեան մէջ
Անդրէասեան սկիզբէն մինչեւ վերջ ինքն իրեն հակա-
ռկեց :

Ի՞նչ կ'ըսեն պաշտպան վկաները : Տեսնենք :—

Մէկը՝ որ Լէյլէկեանը 15 տարիներէ ի վեր կը
ճանչնայ եղեր, վկայեց որ Նոյ. 26-ին Լէյլէկեան իր
մեռած բարեկամին տունը եղած է : Թէ Լէյլէկեան հոն
հասած է իր բարեկամին մահէն կէս ժամ երեք քառորդ
ժամ յետոյ : Ուրիշ մը վկայեց որ ինքն ալ հոն է եղած
ու տեսած է որ Լէյլէկեան մեռած մարդուն վրայ հե-

ղեղի պէս արցունք կը թափէ : Ուրիշ մ'ալ տեսած է որ
Լէյլէկեան կուլայ : Լսեցինք Փափաղեան անունով մէկն
ալ որ խորհեցաւ թէ «ղաշնակ» փրանօ ըսել է : Օ՛ր , շա-
տեր եկան ու վկայեցին թէ Լէյլէկեանը մեռեալին տու-
նը տեսած են : Կառավարութեան վերջին երկու վիճակ-
ընն ալ ըսին որ իրենք ալ հոն եղած են , սակայն Լէյլէկ-
եանը չեն տեսած :

Եկեղեցիին մէջ ականաւոր զաշնակցականներ եղած
են , որոնք նստած են ետեւի երկրորդ շարքին վրայ : Ա-
նոնցմէ մին՝ Մեղրիկեան վկայեց թէ ինքը ծանօթ է
իբրեւ զաշնակցական , եկեղեցին եղած է , սակայն ոչ
ոք զինքը նեղած է , ծեծած է կամ ձերբակալել տուած
է : Այս մարդը Արքեպիսկոպոսին վրայ դործուած յար-
ձակումը չէ տեսած : Անոր սպաննուած ըլլալէն տեղե-
կութիւն չունի եղեր : Երեք կոյր կապիկներ — «Ոչինչ
կը տեսնեմ , ոչինչ կը լսեմ , ոչինչ կ'ըսեմ» : Դաշնակ-
ներու կարգախօսը այդ ըլլալու էր :

Պաշտպան վիճակներէն շատեր վկայեցին թէ իրենք
Լէյլէկեանի ինչ ընելը չէին տեսած : Թերեւս անոր դո-
յութիւնն անգամ անծանօթ էր իրենց : Կին վիճակներէն
մէկուն հարցուեցաւ . «Յարձակումէն առաջ գիտէի՞ր
թէ Լէյլէկեան ուր էր» , — «Ոչ» : «Գիտե՞ս թէ Լէյլէկ-
եան ի՞նչ կ'ընէր ծեծ ուտելէն առաջ» , — «Ոչ» : «Կուր
սկսած ժամանակ Լէյլէկեանը տեսա՞ր» , — «Ոչ» : «Դուն
Արքեպիսկոպոսը կը գիտէիր երբ ան դէպի խորան կը
յառաջանար , ի՞նչ տեսար» : — «Ոչինչ» : Դաշնակ կու-
րութիւն :

Ահա Պր. Արիկեանը , the stool pigeon , որ իր
կնոջ նման ուրացաւ նոյն խակ թէ Մր. Քօհնի յայտա-
րարութիւն տուած է : Արքեպիսկոպոսի սպանիչը դըտ-
նելու համար իշխանութեանց հետ դործակցելու իր կա-
մեցողութիւնը պատճառ ունէր : Հապա անոր ամբաս-
տանութիւնները : Ծօ Քօհնի պէս մարդիկ ստիպուած են
ինքզինքնին պաշտպանել ասոր (Արիկեանի) նման ստո-

բին արարածներուն դէմ : Անիկա կ'ամբաստանէ օգնական զատախաղ Քօհնը ըսելով որ ան (Քօհն) իր քննութիւնները կատարած չէ չիտակ, անկեղծ եւ հաւատարիմ եղանակաւ :

Լսեցինք նաեւ նկարագրի վիճաներ ամբաստանեալներուն համար : Օրինակ, Տք. Արզարեան որ Անդրէասեանի բռած է «Ինքնիրենդ չհակասես» : Նաեւ Պիկ Մայք Արտլանեան որ ըսաւ. «Եկեղեցին էի, բայց բան մը չը տեսայ» : Լսեցինք նաեւ համալսարանական մը որ ուղեց ապացուցանել թէ զաշնակները զարգացած մարդիկ են : Ո՞վ ըսաւ թէ զարգացած չեն : Ես չըսի : Անշուշտ զարգացած են : Այդպէս են նաեւ մեր նշանաւոր (master mind) սճրագործներէն շատերը :

Վկայեց նաեւ Քօրնէլ Համալսարանէն շրջանաւարտ կարապետեանը որ կատուն պարկէն դուրս հանեց ըսելով, «Այո, Չաքմաքճեան իր պատմութիւնը փոխած էր, անիկա ըսաւ որ բան մը տեսած չէր» : Յակոբեան ըսաւ թէ ինք չէր դիտեր որ Արքեպիսկոպոսին դէմ հապառակութիւն կար :

Լսեցէք Տիկ. Սարաֆեանը որ ձեզի ըսաւ որ Յակոբեան խրատած է զինքը որ Դուբեան Յանձնախումբին մօտ երթայ ու դրամ առնէ իր ամուսինը ազատելու համար : Բայց եւ այնպէս Մր. Շէրիտըն Սարաֆեանը «արեւելեան միտք» կը կոչէ :

Պր. Սմտարեանն ալ նկարագրի վկայ էր, որ դանակը տեսած էր, ժողովուրդը տեսած էր, սակայն Լէյլէկեանը չէր տեսած : Ուրիշ վկայ մը՝ Տք. Թուզճեան պնդեց որ Լէյլէկեանի նկարագիրը «լաւ էր, շատ լաւ» : Նաեւ Իլլինոյ Համալսարանի շրջանաւարտ պարոնը, որ կ'ըսէ թէ Լէյլէկեանի նկարագիրը լաւ է, որովհետեւ ինք անոր մասին դէռ բան չած չէ : Ամենավերջին բայց ոչ նուազադոյն վիճան էր Նիւ Ռօչէյն եկող մարդը՝ որ իր կուսակցութեան օգնութեան եկած էր :

Պարոնայք երդուեալներ, շատ կը ցաւիմ որ ձեզ

այսքան երկար պահեցի: Կ'ուզեմ արդար ըլլալ: Կը փափաքեմ ձեզի ըսել որ ինչ որ ձեզմէ կը պահանջուի՝ ձեր լման պարտականութեան կատարումն է: Դուք երդում ըրած էք միայն այդ ընկու համար: Թող գղացական պերճախօսութիւնը ձեր վճիռին վրայ չազդէ: Զգացումով, նախապաշարումով, դատին հետ կապ չունեցող բաներով մի՛ կառավարուիք: Թող ձեր մտքին աչքը թափանցէ իրողութեանց բիւրեղի անապականութեան մէջէն: Ես Սովիէթ Հանրապետութիւնը չեմ պաշտպաներ: Ես Արքեպիսկոպոսին պաշտպանը չեմ: Ես հոս եմ մէկ պաշտօնով — տեսնել որ արդարութիւն ըլլայ:

Պարոնայք երդուեալներ, այս ինը ամբաստանեալներէն իւրաքանչիւրին դէմ կատարեալ դատ մը ներկայացուցի ձեզի: Ես չեմ պահանջեր որ դուք զանոնք դատապարտէք: Ինչ որ կը խնդրեմ ձեզմէ այս է՝ Աստուծոյ սիրոյն, կատարեցէք ձեր պարտականութիւնը, որուն համար երդում ըրած էք: Զեր դատողութիւնն ու խելքը գործածեցէք երբ վկայութիւնները նկատի կ'առնէք: Երբ այդ ընէք, արդարութիւնը պիտի գործադրուի:

Թոյլ տուէք որ ձեզի ալ ըսեմ ինչ որ ուրիշ երդուեալներու ըսած եմ իբրեւ իմ բաժանումի խօսքերս: Դատախազը չէ որ ոճիւրը կը դատէ, ոչ ալ դատաւորը՝ որ դատը կը կառավարէ, ոչ ալ ոստիկանութիւնը՝ որ կը կշռէ ոճիւրը եւ ոճրագործները: Դատաւորը կրնայ խիստ ըլլալ, դատախազը՝ ուժգին, եւ ոստիկանը՝ պաշտօնական: Սակայն երդուեալները որ հոս կուգան ժողովուրդը ներկայացնելու, հաւատարիմ իրենց ուխտին, անոնք են միայն որ որոշում կրնան տալ:

Ես վրէժխնդրութիւն չեմ ուզեր: Ես ընդհանուր (wholesale) դատապարտութիւն չեմ խնդրեր: Ինչ որ կ'ուզեմ այն է, որ դուք հաւատարիմ ըլլաք այն ուխտին զոր ըրիք երբ ձեր աթոռը դրաւեցիք, որ արդա-

բութիւն ընէք: Ոճիր մը դործուած է: Իմ մտածու-
մով, ապացուցուած է որ իւրաքանչիւր ամբաստանեալ
անհատապէս բաժին ունեցած է այդ ոճիրին մէջ:

Դուք շատ համբերող եղաք: Կը բաժնուիմ ձեզմէ
վերջին խօսքով մը — հաւատարիմ եղէք ձեր ուխտին,
ձեր պարտականութիւնը աներկիւղ կերպով կատարե-
ցէք, որպէս զի արդարութիւնը յաղթանակէ:

ԳԱՏԱԻՈՐ ՔՈՐԲԻԿԸՆԻ ՃԱՌԸ

Պարոնայք Երզուեալներ,

Յունիս 7-ին սկսաւ այս դատը եւ հետզհետէ ստա-
ցաւ արտասովոր կարեւորութիւն, թէ ամբաստանեալ-
ներու եւ թէ նահանգին համար: Ոճիրին լուրջ հանդա-
մանքին պատճառաւ դատը կարեւոր է նաեւ համայն-
քին համար: Տարակոյս չկայ որ կարեւոր է նաեւ ձեզի
համար, որովհետեւ դուք կը ներկայացնէք Նիւ Եորք
նահանգի ժողովուրդը: Ուեէ քաղաքացիի համար, չեմ
կարծեր որ կայ աւելի լուրջ պարտականութիւն մը քան
ըլլալ ձիւրիի անդամ եւ խորհրդածել մարդոց ճակա-
տադրին վրայ:

Եթէ դատաւոր եւ երզուեալներ իրենց պարտակա-
նութիւնը լաւագոյն կերպով չկատարեն, ընկերային
կազմակերպութիւնը անխուսափելիօրէն կը ձախողի:
Ասոր նման դատ մը շատ մը պահանջներ կը դնէ ձիւրիի
դատողութեան վրայ: Դուք եւ ես միասնաբար կը կազ-
մենք ձէնէբրլ Սէչընդ Դատարանի հինդերորդ մասնա-
բաժինը: Դուք ալ, ինծի նման, դատաւորներ էք: Ծիշդ
է որ մենք մեր առանձինն պարտաւորութիւններն ու-
նինք, սակայն դործուած ոճիրին լուծում մը տալու հա-
մար, դուք նոյնքան կարեւոր էք որքան ես: Ձեր հոս
դանուիրը մէկ նպատակ ունի — երեւան բերել ճշմար-

տութիւնը, արդարութիւն ընելով թէ նահանգին եւ թէ ամբաստանեալներուն :

Ասիկա թէ աշխատանքի եւ թէ պատասխանատուութեան դործ մըն է ինծի եւ ձեզի համար, որ կը նմանի ընկերութեան մը: Այնքան ատեն որ ընկերութեան մը բոլոր անդամները իրենց բաժինը կը կատարեն, դործը տեւական կ'ըլլան: Այս դատարանը եւ ներկայ դատը ստոր նման է, դուք եւ ես դործի ընկերներ ենք: Իմ պարտականութիւնս է իրրեւ դատաւոր նախագահել այս դատին: Վկայութեանց աւարտումէն յետոյ, իմ պարտքս է բացատրել օրէնքը, վերաքննել կացութիւնը եւ իրողութիւնները: Եթէ օրինական սխալներ դործեմ, ատոնց պատասխանատուութիւնը ինծի կը վերաբերի:

Յետոյ կուգայ ճշմարտութիւնները հաստատելու պատասխանատուութիւնը: Դուք, պարոններ, դուք էք միայն դատաւորը այդ հարցին մէջ: Ես ոչ իրաւունք եւ ոչ ալ բաղձանք ունիմ ջանալու որ դուք այդ հարցը այս կամ այն ձեւով վճռէք: Եթէ դուք իրողութիւնները հաստատելու դործին մէջ կասկածներ կամ սխալներ ունենաք, պատասխանատուութիւնը ձեր վրայ կ'իյնայ: Դուք պէտք է վճռէք իրողութիւնները միայն ձեր գիտցածին համաձայն: Իմ տեսութիւններս փաստական ու եւէ արժէք չեն ներկայացներ, փաստական արժէք ունեցող բաները այս դատարանին մէջ ձեր լսած վկայութիւններն են միայն: Կրկնեմ, օրինական սխալներու պատասխանատուութիւնը իմ վրաս է, իսկ իրողութեանց մէջ պատահած սխալներուն պատասխանատուութիւնը՝ ձեր վրայ: Պաշտպան փաստաբանը մէկէ աւելի անդամներ առարկեց նախագահելու իմ կերպերու: Անիկա ըսաւ որ ես դատախաղին ի նպաստ կողմնակցութիւն ըրած եմ: Իմ դիրքս այս դատին մէջ ոեւէ կերպով ազդելու չէ ձեր վրայ: Ես կ'ըսեմ որ այս դատին ամբողջ եւ միակ պատասխանատուութիւնը

ձեր վրայ կ'իջնայ, իմ խորհածներս կամ չխորհածներս
ունէ արժէք ներկայացնելու չեն ձեր վճիռին մէջ:

Ամէն դատի մէջ կարգ մը ընդհանուր օրէնքներ
կան: Ես պիտի ջանամ ձեզի բացատրել զանոնք: Ունէ
անհատ որ ձեր առջեւ կը բերուի անմեղ կը նկատուի
մինչեւ որ անոր մեղաւոր ըլլալը ապացուցուի: Դա-
տախաղը պարտաւոր է այդ անհատին յանցաւոր ըլլալը
ապացուցանել ամէն բանաւոր կասկածէ վեր: Երբեմն
«բանաւոր կասկած»-ի խնդիրը ձիւրիին համար անու-
ծելու եղած է: Պէտք չէ որ այդպէս ըլլայ, եթէ վեր-
լուծէք զայն: Պարզ թուարանութեան մէջ, բազմա-
պատկութիւն մը կարելի է ապացուցանել ամէն կաս-
կածէ վեր: Սակայն մարդկային յարաբերութեանց ըն-
թացքին երևոյթներ կան, զոր թուարանական ճշդու-
թեամբ կարելի չէ բացատրել, որովհետեւ թեր ու դէմ
տեսութիւններ մէջտեղ կուզան: Այն ատեն կ'որդե-
զրուի ամէնէն հաւանական տեսակէտը, այն որ բանա-
ւոր կասկած չի պարունակեր:

Բանաւոր կասկածը կը հիմնուի դատողութեան վը-
րայ: Ի՞նչ է կասկածը: Մտքի կախակայման վիճակ
մը, որոշում մը տալէ առաջ: Վիճակ մը՝ որ ցոյց կու-
տայ թէ մարդը չի կրնար եզրակացութեան յանդիլ:
Բանաւոր կասկած ըլլալու չէ երբ մէկ կողմին պատ-
ճառները աւելի ծանր կը կշռեն քան միւս կողմինը:
Բարձրագոյն դատարանները ըսած են որ այդ բանաւոր
կասկածը խնդրոյ մը մէջէն դուրս ելլելու դիւրին կեր-
պըն է: Երբ ձիւրիին անկարող է մէկ կամ միւս կողմը
վճուել, «բանաւոր կասկած»ը մէջտեղ կուզայ, իրրեւ
արդարացում: Սակայն ատիկա պէտք է հիմնուած ըլ-
լայ դատողութեան վրայ:

Կը հրահանդեմ ձեզ այժմ, որ իւրաքանչիւր ամ-
բաստանեայի դատ առանձինն նկատի առնէք: Իւրա-
քանչիւրին համար առանձին վճիռ բերել պէտք է ջա-
նաք: Դուք կրնաք դատապարտել միայն մէկը, կամ ինն

ալ, կամ ութը: Կրնաք նաեւ անպարտ հռչակել մէկը, կամ միւսը, կամ բոլորը: Դուք պարտիք իւրաքանչիւր ամբաստանեալի յանցապարտութեան կամ անմեղութեան մասին առանձինն եզրակացութեան յանդիլ: Ամբաստանեալներէն մէկուն կամ միւսին տուած յայտարարութիւնը կրնայ իր տուած վկայութեան համապատասխան եղած չըլլալ: Ատիկա պէտք է նկատի առնէք: Ամբաստանեալներու իւրաքանչիւրին ի նպատակ բարի վարուց կամ նկարադրի վկաներ լսեցիք: Զեղի կը մընայ որոշել թէ այդ վկայութիւնները այս դատին մէջ փաստական ի՞նչ արժէք կը ներկայացնեն, թէ՛ նկարագրի վկայութիւնները ուրիշ վկայութեանց հետ միասին ձեր մտքին մէջ բանաւոր կասկած կը ստեղծե՞ն:

Այս առիթով կ'ուզեմ յիշել դրօշակի եւ Պոսթոնի պարագան: Երկուքն ալ երեւան բերուցան դատախազի կողմէ: Պաշտպան կողմը աշխատեցաւ հերքել Պոսթոնի դէպքը: Բնական էր այդ, որովհետեւ այդ դէպքը ցոյց կուտար թշնամութիւն Արքեպիսկոպոսին դէմ: Նոյնպէս դրօշակի պարագան, որ ցոյց կուտար թէ դաշնակները Արքեպիսկոպոսին հակառակ էին:

Ամբաստանեալի մը դէմ բերուած վկայութիւնները, ուրիշ ամբաստանեալի մը դէմ պէտք չէ դործածել: Օրինակ, լսուած են Զատիկեանին հետեւեալ խօսքերը. «Արքեպիսկոպոսը պիտի սպաննենք»: Այդ վկայութիւնը միայն ու միայն Զատիկեանի դէմ կրնաք դործածել: Լէյլէկեան Պոսթոնի մէջ տեսնուած է եղեր, մինչդեռ ան կ'ըսէ որ այդ օր ինք մեռած աղգականի մը տունը այցելած է: Այդ վկայութիւնը նկատի պիտի առնէք միայն Լէյլէկեանի համար: Եթէ նկատի ունենանք միայն այն իրողութիւնները, թէ՛ ամբաստանեալները չարժատիթ ունէին, թէ՛ անոնք բոլորն ալ դաշնակ են, թէ՛ բոլորն ալ Դեկտ. 24-ին եկեղեցին եղած են, ատիկա չի կրնար զանոնք դատապարտել:

Ամէն դատ, այս դատարանին մէջ, կը սկսի ին-

տայր-մըմքով մը: Ինտայք-մըմք կը նշանակէ զբաւոր
ամբաստանութիւն մը կրէնտ Ճիւրքի կողմէ: Ինտայք-
մըմքը պէտք է ներկայացնէ ոճիրը որուն համար ամ-
բաստանեալները կ'ամբաստանուին: Ներկայ ինտայք-
մըմքը այս ինը ամբաստանեալներէն իւրաքանչիւրը
կ'ամբաստանէ առաջին կարգի ոճրագործութեամբ,
թէ՛ 1933 Դեկտ. 24-ին, Հայց. Առաքելական Սբ. Խաչ
Եկեղեցւոյ մէջ, 187-րդ փողոց, Նիւ Եորք, ամբաս-
տանեալները, միասին գործելով, սպաննած են Արքե-
պիսկոպոս Դուրեանը, դայն դանակահարելով: Ին-
տայք-մըմքը կ'ամբաստանէ նաեւ թէ՛ ոճիրը կանխա-
մտածուած, ծրագրուած եւ դաւադրութեամբ եղած է:
Ձեզի պիտի ըսեմ թէ ինչ կը նշանակէ զբաւորու-
թեամբ գործել: Օրէնքը կ'ըսէ որ երբ մէկէ աւելի ան-
ձինք կապ կ'ունենան ոճիրի մը հետ, ուղղակի մաս-
նակցութիւնով կամ անուղղակի աջակցութեամբ, ոճի-
րին ներկայ կամ րացակայ, անոնք դաւադրութեամբ կը
շարժին, ոճիր մը գործելու համար: Ամէն ոք որ ոճի-
րին հետ կապ կ'ունենան, ըլլայ ատիկա բացորոշ մաս-
նակցութիւնով կամ ոչ, իրական սպանութիւնը կատա-
րողին չափ յանցաւոր է: Եթէ դուք համոզուիք որ այս
ոճիրը գործուած է Արքեպիսկոպոսը սպաննելու մաս-
նաւոր դաւադրութեամբ, այն ատեն ամբաստանեալնե-
րը բոլորն ալ հաւասարապէս յանցաւոր են: Այս նկատ-
մամբ ուսէ եղբակացութեան յանգիլը ձեր գործն է:
Դուք պէտք է որոշէք թէ դաւադրութիւն եղա՞ծ է թէ
ոչ: Եթէ համոզուիք դաւադրութեան, բոլորն ալ յան-
ցաւոր են:

Վերաքննիչ Ատեանը (Court of Appeals) իր մէկ
յժիտին մէջ այսպէս կ'ըսէ. «Երբ ոճիր մը դաւադրու-
թեամբ գործուի, դաւադրութեան մէջ մասնակցութիւն
ունեցողները բոլորն ալ յանցաւոր են եթէ ներկայ ե-
ղած են ոճիրին, հոգ չէ թէ անոնցմէ միայն մէկը ըս-
պանութիւնը գործած է: Եթէ անոնք ներկայ են ու

մասնակցած են դաւադրութեան, հաւասարապէս յան-
ցաւոր են» : Ոճիրի յանգող դաւադրութեան սարքուած
ժամանակը կարելւոր չէ, կը բաւէ որ ապացուցուի թէ
ատիկա եղած է» : Այդ է Վերաքննիչ Ատեանի դժած օ-
րէնքը :

Այժմ կը փափաքիմ ձեզի բացատրել իմաստը քանի
մը բառերու կամ արտայայտութեանց :

Առաջին, ի՞նչ է մարդասպանութիւնը (Homicide) :
Հօմիսայտ կը նշանակէ սպանութիւնը մարդկային էա-
կի մը ուրիշի մը ձեռքով : Հօմիսայտը կրնայ մըրտըր
ըլլալ կամ մէմսլօքըր : Ձեզ պիտի չհրահանգեմ ներելի
կամ արդարանալի մարդասպանութեան մասին : Արդա-
րանալի մարդասպանութիւնը կը նշանակէ սպանութիւն
անձնապաշտպանութեան համար (self-defense) : Նե-
րելի մարդասպանութիւնը, կը նշանակէ անխուսափելի
սպանութիւն, օրինակ՝ օթօմօպիլի արկածով :

Մարդկային էակի մը սպանութիւնը, բաց ի երբ
ներելի կամ արդարանալի է, մըրտըր է, եւ առաջին
կարգի մըրտըր, երբ կանխամտածուած ու ծրագրուած
ըլլայ : Կանխամտածում կը նշանակէ խորհրդածու-
թիւն, ծրագրում, այսինքն ոճիրին վրայ խորհիլ նա-
խապէս, եւ սպաննելու որոշում տալ : Անհրաժեշտ է
որ ապացուցուի թէ ոճիրը դործուելէն առաջ եղած է
մտադրութիւն, կանխամտածում, կամ խորհրդածու-
թիւն : Հրադէնի դործածութեան մէջ, հրադէնը փամ-
փուշտով լեցնելը, եւ դադտնարար զոհն սպաննելը,
կանխամտածութիւն կ'ապացուցանէ : Երկրորդ կարգի
մըրտըր կը նշանակէ թէ մարդ մը սպաննելու մտա-
դրութիւն (intent) ունեցած է, սակայն կանխամտա-
ծութիւն կամ խորհրդածութիւն եղած չէ (որոշ պա-
հու մը սպանութիւնը կատարելու մասին) : Տարբե-
րութիւնը, ուրեմն, առաջին եւ երկրորդ կարգի մըր-
տըրին միջեւ, կանխամտածութեան կամ խորհրդածու-
թեան ներկայութիւնը կամ բացակայութիւնն է :

Գանք մէնսլօքքըին: Առաջին կարգի մէնսլօքքըին մէջ սպաննելու ծրագիր չկայ: Այդ է տարբերութիւնը մէնսլօքքըին և մըրտըրին: Վտանգաւոր զէնքով մը սպանութիւնը, առանց մտադրութեան կամ կանխամտածութեան, առաջին կարգի մէնսլօքքը է: Իսկ երբ սպանութիւնը կը զործուի առանց մտադրութեան, առանց կանխամտածութեան և առանց վտանգաւոր զէնքի, առիկա երկրորդ կարգի մէնսլօքքը է: Օրինակ, մէկը ուրիշի մը բռնեցքի հարուած մը կուտայ, հարուածն ընդունողը կ'իյնայ գետին, դուրսը քարին զարնուելով կը ջախջախուի, ու մարդը կը մեռնի: Ասիկա երկրորդ կարգի մէնսլօքքը է:

Ամփոփելով այս չորս աստիճանները, կ'ունենանք առաջին, առաջին կարգի մըրտըր, ուր կանխամտածութիւն, խորհրդածութիւն, սպաննելու մտադրութիւն և ծրագիր գոյութիւն ունին: Երկրորդ, երկրորդ կարգի մըրտըր, ուր սպաննելու մտադրութիւն (intent) կայ, սակայն կանխամտածութիւն, խորհրդածութիւն և ծրագիր գոյութիւն գոյութիւն չունին: Երրորդ, առաջին կարգի մէնսլօքքը, ուր վտանգաւոր զէնք կը զործածուի, սակայն սպաննելու մտադրութիւն չկայ: Չորրորդ, երկրորդ կարգի մէնսլօքքը, ուր սպաննելու մտադրութիւն չկայ ու զէնք զործածուած չէ:

Մարդասպանական կանոններու մէջ կայ ուրիշ մասնաւոր կանոն մը: Մէկը չի կրնար սպանութեան ուճիրով դատաւարտուիլ, առանց որոշ փաստի թէ՛ զոհը մեռած է: Հետեւաբար, զուք պէտք է որոշ փաստ ունենաք թէ Արքեպիսկոպոսը մեռած է: Տոքթ. Կօնդալէս վկայեց թէ Արքեպիսկոպոսը մեռած է, իր ստացած դանակի վէրքերուն պատճառաւ:

Ամբաստանեալներուն դէմ եղած դատը կրնայ պարզուցուիլ ուղղակի կամ պարագայական փաստերով: Ուղղակի փաստ կը նշանակէ թէ վկաներ որոշապէս տեսած են պատահարը: Պարագայական փաստ կը նշա-

նակէ թէ ոճիրը չըջապատող պարագաներու երեւոյթէն կարելի է հետեւցնել որ որոշ արարքներ զործուած են : Ասիկա պէտք է հաստատել փաստերով :

Կայ նաեւ վկաներու հաւատալիութեան հարցը : Ո՞րքան հաւատք կարելի է ընծայել անոնց պատմութեանց : Դուք պարտաւոր էք դործածել նոյն դատողութիւնը, զոր ցոյց կուտաք ձեր ամենօրեայ կեանքին մէջ : Երբ մէկը ձեզի կուգայ եւ իրեն պատահած մէկ դէպքը կը պատմէ, դուք ձեր խելքը կը դործածէք, դատելու անոր պատմութեան ճշմարտութիւնը եւ հաւատալիութիւնը : Վկաները ձեր հաւատքին արժանի կը թուի՞ն : Կրնա՞ք ապաւինիլ անոնց վկայութեան հաւատալիութեանը : Այդ հարցը դուք պէտք է վճռէք, պարոններ :

Այս դատին մէջ, ինչպէս ուրիշ ոեւէ դատի մէջ, կան հակասութիւններ իւրաքանչիւր կողմի վկայութեանց մէջ : Պաշտպան փաստարանը երեւան հանեց թէ Մր. Քօհնի կողմէ առնուած յայտարարութիւններէն ումանք չեն պարունակեր նոյն բաները ինչ որ վկաններ հոս վկայեցին : Անոնք կրնային ըսել որ այդպիսի յայտարարութիւն տուած չեն, կամ եթէ տուած են, թարգմանին կողմէ իրենց եղած հարցումը չեն կրցած հասկընալ : Վկայութեանց մէկուն կամ միւսին հաւատալու կամ մերժելու պարտականութիւն ձեզի կը վերաբերի :

Եղեռնական ամէն դատի մէջ, իրողութիւններ կան որոնք վիճելի են, իսկ ուրիշներ՝ անվիճելի : Այս դատին մէջ Արքեպիսկոպոսին մեռած ըլլալը անվիճելի է, անվիճելի է նաեւ այն իրողութիւնը թէ անիկա դանակով սպաննուած է 187-րդ փողոցի եկեղեցիին միջանցքին մէջ, երբ ան թափօրով կը յառաջանար դէպի խորան պատարագ մատուցանելու, Դեկտ. 24, 1933-ին, Մնուշեղի օրը : Այն իրողութիւնը՝ թէ այս ինը ամբաստանեալները սպաննած են զայն, ամէնուն կողմէ ընդունելի չէ, որովհետեւ վիճելի է : Թէ ամբաստանեալ-

ներք ընդ որն ալ Դաշնակ են՝ եւ թէ Դաշնակները Արքեպիսկոպոսին զործուելութեան եղանակին հակառակ եղած են, վիճելի չեն։ Թէ Լէյլէկեան եկեղեցւոյ մէջ ձերբակալուած է, եւ Սարգիսեան դուրսը, քանի մը վաշրկեան յետոյ, անվիճելի է։ Վիճելի է այն իրողութիւնը թէ Արքեպիսկոպոսին դէմ դաւադրութիւն նրա թուած էր։

Դատախազը՝ իր ձեռք ձգած փաստերուն վրայ յենլով՝ ջանաց սպառնացանել (ա) թէ՛ դաւադրութիւն եղած է, (բ) թէ՛ ամբաստանեալները ընդ որն ալ Արքեպիսկոպոսին հակառակած են, (գ) թէ՛ ընդ որն ալ եկեղեցին հաւաքուած են ձայն հանելու եւ իրարանցում պատճառելու, (դ) թէ՛ անոնք նշան փոխանակած են, (ե) թէ՛ եկեղեցիին մէջ դանազան տեղեր նստած են, (զ) թէ՛ ընդ որն նոյն ատեն յարձակման սկսած են, (է) թէ՛ Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան միայն յարձակում կրած են ժողովուրդէն, (ը) թէ՛ ուրիշ շատ մը դաշնակցականներ ալ կան եղեր, որոնց վրայ յարձակում զործուած չէ, հետեւաբար ասոնք բան մը ըրած ըլլալու են որ արդարացնէ իրենց վրայ զործուած յարձակումը։

Այս ինը ամբաստանեալները միասին կը դատուին։ Բոլորին պաշտպան փաստաբանը նոյն անձն է։ Բոլորն ալ կը պատկանին նոյն կաղմակերպութեան, Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան, որ սովորաբար Դաշնակ անունով կը ճանչցուի։ Ամբաստանեալներու դէմ խօսող վկաներուն անձնական հակառակութիւն ունենալին երեւան չբերուեցաւ, բաց ի մէկ կամ երկուքէն։ Կառավարութեան վկաներէն շատերը յայտարարեր են թէ ամբաստանեալները չէին ճանչնար։

Դուք ձեզի այս հարցումներն ուղղելու էք. Դուրեան Արքեպիսկոպոս մեռա՞ծ է։ Եթէ այո, սպաննուած է։ Եթէ սպաննուած է, որո՞ւ կողմէ։ Եթէ փաստերը ցոյց տան որ այս ինը մարդիկ սպաննած են զայն, դուք

զանոնք յանցաւոր դտնելու էք: Ահա այս հարցումնե-
րուն պատասխանելու էք:

Այժմ պիտի ջանամ խիստ համառօտ կերպով ձեզի
ներկայացնել իրողութիւնները: Դուք ձեր յիշողու-
թիւններով առաջնորդուելու էք, ոչ թէ իմ, երբ ձեր
վճիռը կուտաք: Ես պարզապէս կը ջանամ ամփոփել վր-
կայութիւնները: Եթէ այս կամ այն վկայութեան մա-
սին անորոշութիւն ըլլայ ձեր մտքին մէջ, կրնաք հոս
վերադառնալ եւ սղագրողէն խնդրել որ իր նօթագրու-
թիւնները կարդայ:

Վկաներ երեւան բերին որ բոլոր ամբաստանեալ-
ները Արքեպիսկոպոսին հակառակ էին: Այս հակառա-
կութիւնը արմատ ձգած է դրօշակի պատահարին առ-
թիւ, անցեալ տարի Շիրքակոյի Արուեստահանդէսին
մէջ: Կը թուի թէ Հայերու յատկացուած օրը Արքեպիս-
կոպոսը մերժած է նախագահել տօնակատարութեանց,
որովհետեւ եռագոյնը բեմին վրայ գետեղուած է եղեր:
Անիկա ըսած է միայն Ամերիկեան դրօշակը իրաւունք
ունէր հող մնալու: Մեզի համար նշանակութիւն չունի
անոր այդ ընթացքին ուղիղ ըլլալը: Արքեպիսկոպոսին
սխալ կամ շիտակ ըլլալը ոեւէ կապ չունի ներկայ դա-
տին հետ:

Յետոյ կուգանք 1933, Դեկտ. 24-ին: Ծնունդի օր
էր: Թափօրը դանդաղ քայլերով եկեղեցւոյ միջանցքէն
վար կը յառաջանայ, դէպի խորանը, ուր Արքեպիսկո-
պոսը պիտի պատարագէր: Թափօրին առջեւէն կը քայլ
բուրվառակիրը, անոր ետեւէն շաղիկ հագած երգեցիկ
խումբը, յետոյ Կարապետեան Եպիսկոպոսը, որուն կը
հետեւի Արքեպիսկոպոսը, խաչը մէկ ձեռին, խակ դա-
ւազանը՝ միւս: Անոր ետեւէն կը քայլեն քնոց կրողնե-
րը: Եկեղեցին բաւականաչափ լեցուն է: Երբ Արքեպիս-
կոպոսը կը հասնի ետեւի եօթներորդ շարքը, երկու հո-
ղի անոր վրայ կը յարձակին: Դատախաղը կ'ըսէ որ
այս երկու անձինք են Լէյլէկեան եւ Սարգիսեան: Լէյ-

լէկեան դանակաճարած է զայն իսկ Սարգիսեան անոր ձեռքը բռնած է : Միւսները, բաց ի Անդրէասեանէն, մասնակցած են յարձակումին եւ ջանացած են Լէյլէկեանը ազատել : Դատախազը կ'ըսէ որ բոլորն ալ պատ-
րաստ եղած են այդ արարքին համար, մէկը դանակ
դործածած է, իսկ միւսները աջակցած են անոր եւ օգ-
նած որ ան փախչի :

Ուսէ բացատրութիւն չտրուեցաւ թէ եկեղեցւոյ
մէջ զոնուողները, ասոնց դաշնակցական ըլլալը ինչ-
պէս դիտցած էին :

Եկեղեցւոյ մէջ պատահածը Անդրէասեանին հետ
կապ չունի : Անոր համար կ'ըսուի թէ դաւադրութեան
մասնակցած է, եւ թէ դուրսը՝ եկեղեցւոյ դրան առջեւ
աշխատած է որ ամբաստանեալները փախչին :

Դատախազը կը յայտարարէ որ Չատիկեան իր
նորինական քննութեան ատեն Մը. Քօհնի ըրած է յայ-
տարարութիւններ, զորս վերջը փոխեց իր վկայութեան
պահուն : Ատիկա միայն Չատիկեանի դէմ կարելի է
դործածել, բայց ոչ միւսներուն :

Լէյլէկեանի դէմ վկայեցին 21 անձինք, որոնցմէ
17-ը ըսին թէ զայն տեսած են Արքեպիսկոպոսին առ-
ջեւ : Շատեր ըսին թէ աթոռին վրայ անոր ինչպէս նըս-
տած ըլլալը տեսած էին, ուրիշներ՝ ինչպէս յարձակած
ըլլալը : Չարմաքճեան տեսած է որ ան դէպի վար ծռած
է եւ ձեռքին մէջ «ճերմակ բան մ'ունէր» : Աստղիկ Տա-
ղուարեան վկայեց թէ իրարանցումի ձայն մը լսելով
ետեւ դարձած է եւ տեսած է որ Ժողովուրդը Լէյլէկեա-
նը զետնէն վեր կը վերցնէ, արիւնոտ դանակը անոր
տակը եղած է : Լէյլէկեան ձերբակալուած է եկեղեցիին
միջանցքին մէջ :

Սարգիսեան եկեղեցի դացած է Արքեպիսկոպոսը
տեսնելու : Ան կ'ըսէ որ ինք առջեւի չորրորդ շարքին
վրայ նստած է եղեր : Խուճապը տեղի ունեցած է իր-
մէն տասը շարք դէպի ետ : Տէմիրճեան վկայեց որ

Սարգիսեան Արեքալիսկոպոսին աջ ձեռքը բռնած է : Նոյնպէս վկայեց Գաֆաֆեան : Սարգիսեան կ'ընդունի որ ինք դաշնակ է : Ան կ'ըսէ որ քանի մ'անգամ եկեղեցիէն դուրս ելած է :

Կառավարական վկայութեանց եւ պաշտպան վկայութեանց միջեւ տարբերութիւններ կան : Պաշտպան վկաներ ըսին որ իրենք եկեղեցին եղած են , սակայն իրարանցումը այնպէս եղած է որ չեն կրցած նկատել թէ ինչ պատահած է :

Լեւոն Գաֆաֆեան վկայեց թէ «Երկանեան Արքեպիսկոպոսի մէջքէն գրկեց» :

Ութը հոգի վկայեցին Մօղեանի դէմ : Սարգիս Տէմիրճեան ըսաւ թէ անցեալ Յուլիսին մէջ Մօղեանի հանդիպած է Ֆիֆթ Էվընիւի վրայ , ու Մօղեան իրեն ըսած է որ եթէ պատեհութիւն ունենայ Արքեպիսկոպոսը պիտի սպանէ , եթէ նոյն խակ գինք ելեքարական աթոռ նստեցնեն : Ասիկա Շիբակոյի դրօշակի խնդիրէն յետոյ եղած է : Այս վկայութիւնը միայն Մօղեանի դէմ կարելի է դործածել , ոչ թէ միւսներուն : Մօղեան կ'ընդունի որ ինք դաշնակ է , ու գիտէ եղեր որ Արքեպիսկոպոսը եկեղեցին պիտի ըլլար :

Չալըքեանի դէմ ութը վկաներ կան , ասոնցմէ երեքը վկայեցին թէ Չալըքեան Արքեպիսկոպոսին զարկած է : Չալըքեան կ'ըսէ որ մէկը իր գլխուն զարկած է , սակայն անոր ով ըլլալը չի գիտեր : Կորկոտեան , Արքեպիսկոպոսին պահակը , կ'ըսէ որ Չալըքեանի գլխուն զարնողը ինք եղած է :

Ինը անձինք վկայեցին Սարաֆեանի դէմ : Վաղարշակ Օտապաշեան եկեղեցիին մէջ անոր ընթացքը տեսած է : Վկայութեանց համաձայն , Սարաֆեան երբ ճաշարան կը վերադառնայ , յիշելով որ Օտապաշեան զինք տեսած է , կը հարցնէ «Օտապաշեանը դաշնա՞կ է թէ Ռամկավար» : Սարաֆեան կ'ըսէ որ ինք եկեղեցի գացած է իբրեւ թղթակից , սակայն երբ կոխը սկսած է ,

Թղթակիրցի հանդամանքով չէ կեցած, հապա իբրեւ հանդիսատես :

Կայ նաև Միրիճանեանը : Տիկ. Գաֆաֆեան վկայեց թէ, երբ եկեղեցի երթալու ժամանակը եկած է, ինք Միրիճանեանին ըսած է. «Ամուսինս ալ քեզի հետ միասին պիտի երթայ» : Միրիճանեան պատասխանած է «Ես կ'երթամ անիկա վերջէն թող դայ» : Լեւոն Գաֆաֆեան վկայեց թէ երբ կռիւը սկսած է ինք ուղած է Արքեպիսկոպոսին օգնութեան երթալ, սակայն Միրիճանեան իր թեւը բռնած է : Միրիճանեան կ'ընդունի այդ, սակայն կ'ըսէ որ ինք Գաֆաֆեանի ձեռքը բռնած է սրպէս զի անիկա կռիւին մէջ չմտնէ : Մէկէ աւելի մարդիկ վկայեցին որ Միրիճանեան Արքեպիսկոպոսին զարկած է :

Գանք Զատիկեանի, որուն համար դատախազը ըսաւ թէ մրցանիչ չահող ստախօս մըն է : Զատիկեան նախապէս ուրացած է եկեղեցին ըլլալը : Հոս վկայեց թէ առաջ սուտ խօսած էր, թէ ինք եկեղեցին եղած էր սպանութեան օրը : Երեք հոգի վկայեցին Զատիկեանի դէմ : Մէկը տեսած է անոր փախչիլը եւ ջանացած է բռնել զայն :

Դատախազը հինգ վկաներ կանչեց Անդրէասեանի դէմ : Անիկա յարձակման ժամանակ եկեղեցիին մէջ եղած չէ : Ուստի տեսն եկեղեցին եղած չէ : Անոր դէմ եղած ամբաստանութիւնները հիմնուած են սպանութենէն առաջ իր խօսածներուն վրայ : Կորկոտեան կ'ըսէ որ Անդրէասեան աշխատած է Մօզեանը եւ Երկանեանը ապատել ժողովուրդի ձեռքէն : Յակոբեանը վկայեց որ լսած է Անդրէասեանի խօսքերը. «Այսօր չենք կրնար ձախողիլ, Արքեպիսկոպոսը խուսափում չունի, զայն պիտի սպաննենք, Տիկ. Ահարոնը դանակը եկեղեցին տարած է» : Անդրէասեան կրնայ յանցաւոր կամ անմեղ ըլլալ : Եթէ այսպէս ըսած է, իր խօսքերը միայն իր դէմ կարելի է դործածել եւ ոչ միւսներուն դէմ : Եթէ այս

սպանութեան դաւադրութեան արդիւնք ըլլալը ապացուցուի, այն ատեն ուէ՛ խօսք կամ գործ ուէ՛ դաւադիրի կողմէ իրրեւ փաստ կը ճանչցուի միւսներուն դէմ:

Ամբաստանեալներէն իւրաքանչիւրը ուրացաւ ուէ՛ մասնակցութիւն ոճիրին մէջ: Պաշտպան կողմը Լէյլէկեանի ի նպաստ քանի մը վկաներ բերած էր, որոնք ըսին թէ Լէյլէկեանին ծեծուիլը տեսած էին առջեւի չորրորդ շարքին վրայ: Միւս ամբաստանեալներուն ի նպաստ ուղղակի վկայութիւն չկար:

Պարոններ, կը խորհիմ թէ վկայութիւնները ըստ բաւականին ամփոփեցի: Դուք պէտք կարեւորութիւն ընծայէք միայն ձեր լսածներուն, այս դատաւարութեան ընթացքին: Թոյլ տալու չէք ձեզի կարեկցութեամբ առաջնորդուելու մէկ կամ միւս կողմին ի նպաստ: Դուք պէտք է աշխատիք ճշմարտութիւնը գտնել եւ ձեր վճիռը հիմնել անոր վրայ: Իմ պարտականութիւնս է հրահանգներ տալ ձեզի, օրէնքը բացատրել: Ոճիրին հարկադրած պատիժը այս կամ այն կերպով ազդելու չէ ձեր վրայ: Ձեր վճիռին հետեւանքը պէտք չէ նկատի ունենաք: Դուք, ձեր ըրած ուխտով, եւ իմ տուած օրինական բացատրութիւններով, պէտք է ջանաք գտնել ոճիրին ճշգրիտ լուծումը: Ուշադրութեամբ պէտք է քննէք դատին մանրամասնութիւնները: Դուք պէտք է իւրաքանչիւր ամբաստանեալի ոճիրի պատասխանատուութեան բաժինը ճշդէք, եւ ատոր համապատասխան վճիռ տաք: Դուք կարող էք մին ազատ արձակել եւ միւսները դատապարտել, կամ մին դատապարտել եւ միւսները ազատ արձակել: Եթէ չափաւոր ժամանակի մը մէջ չկրնաք բոլոր ամբաստանեալներուն վրայ համաձայնիլ, կարող էք ձեր վճիռը բերել անոնց մասին որոնց շուրջ համաձայնած էք:

Կ'ուզեմ անգամ մը եւս ամփոփել ոճիրի այն աստիճանները, որոնց վրայ պիտի հիմնէք ձեր վճիռը, իւրաքանչիւր ամբաստանեալի մասին:

Առաջին. — Առաջին կարգի մըրտըր, որ կ'ենթադրէ կանխամտածութիւն, խորհրդածութիւն գործելիք ոճիրին վրայ եւ սպաննելու մտադրութիւն:

Երկրորդ. — Երկրորդ կարգի մըրտըր, որ կ'ենթադրէ սպաննելու մտադրութիւն, սակայն ոչ կանխամտածութիւն:

Երրորդ. — Առաջին կարգի մեղսութըր, որ կ'ենթադրէ սպաննելու մտադրութեան չգոյութիւն, սակայն վտանգաւոր զէնքի մը ներկայութիւնը:

Չորրորդ. — Երկրորդ կարգի մեղսութըր, որուն մէջ կը բացակայի թէ սպաննելու մտադրութիւնը եւ թէ զէնքը:

ԵԱՆՕԹ. — Գատաւոր Պոքիկընի մատեն դուրս ձգուած են պաշտպան փաստարան Շէրիտընի պահանջները մասնաւոր հրահանգներու մասին, ինչպէս նաեւ իր առարկութիւնները մատին այս կամ այն կէտերուն շուրջ:

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐԸ

ԴԱՏԱՐԱՆԸ Կ'ԸՆԴՈՒՆԵՒ ԳԱԻԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

(«Պոսքըն Ամերիքըն» — Յուլիս 14)

Դուրեան Արքեպիսկոպոսի սպանութեամբ ամբաստանուած ինը բանտարկեալները յանցաւոր զտնուեցան ձէնըրը Սէշընսի երդուեալներէն որ 12 ժամ խորհրդակցեցան:

Մտաթէոս Լէյլէկեան զոր երեք վկաներ ճանչցած էին իրրեւ առաջնորդն այն խումբին որ զառուանահարեց Արքեպիսկոպոսը եւ Նշան Սարգիսեան, առաջին կարգի ոճրադործներ ճանչցուեցան եւ ելեքտորական աթոռին պիտի յանձնուին:

Միւս եօթը, իրրեւ առաջին կարգի մարդասպաններ

պիտի պատժուին : Պատիժը քսան տարիէն ցկեանս բան-
տարկութիւն է :

Առաջին անգամ ըլլալով Նիւ Եորք Նահանգի պատ-
մութեան մէջ ինը ամբաստանեալներ յանցաւոր դրտ-
նուած են մէկ ոճիրի մէջ :

Դատաւոր Քարիկըն վճիռէն առաջ դատարանը
ունկնդիրներէ պարպել տուաւ : Դիմացի անցքին վրայ
դտնուող ուրիշ սենեակի մը մէջ, սպաննուած Առաջ-
նորդին կողմնակից քահանայի մը աղօթքը կը լսուէր :

Յետոյ ինը ամբաստանեալներ հանդիսաւոր կերպով
ներս բերուեցան՝ իւրաքանչիւրը պահակի մը հսկողու-
թեան տակ : Անոնք անշարժ մնացին, իրենց մոայլ
դէմքերը արտայայտութենէ զուրկ էին, մինչ վճիռը
տրուեցաւ :

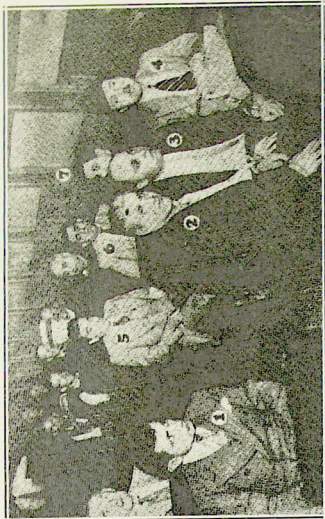
Յետոյ իւրաքանչիւրը թարգմանի մը միջոցաւ իր
անունն ու մականունը տուաւ եւ մէկզի քաշուեցաւ :

Հակառակորդ հոսանքներու բախումը արդիւիւլու
համար, ոստիկանութիւնը ծանր շղթայով մը շրջա-
պատած էր շէնքը եւ պաշտպան փաստաբանները Շէրի-
տըն եւ Պէնթըն՝ իւրաքանչիւրն իր առանձին պահակն
ունէր :

Երգուեալները յայտնապէս ընդունեցին դատախա-
ղին տեսակէտը թէ ինը մարդասպանները Արքեպիսկո-
պոսը սպաննեցին, միացած ըլլալով դաւադրութեան մը
մէջ որ կազմուած էր Դաշնակ Կուսակցութեան անգամ-
ներէն :

Կառավարութիւնը փաստեց թէ Դաշնակ անդամնե-
րը կատղած էին ծերունի Առաջնորդին կողմէ իրենց
կազմակերպութեան դէմ ցոյց տրուած հակառակութե-
նէն եւ անոր ներկայ Սովիէթ Հայ Հանրապետութեան
յայտնած հաւատարմութենէն :

Նիւ Եորք, Յուլիս 14, Առաւօտեան ժամը 2.— Նա-
հատակ Առաջնորդ Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոսը սպա-

ԴԱՏԱՊԱՐՏԱՆՆԵՐԸ ՄԻՆԿ ԿԸ ՏԱՐՈՒԻՆ

1.— ԺՈՒԱՆ ԶԱՐԳԵԱՆ: 2.— ՃԱՆ ՄԻՐԻՃԱՆՆԵԱՆ: 3.— ՄԱՏԹԵԿՈՍ ԼԵՅԼԵԿԵԱՆ: 4.— ՄԻՀՐԱՆ ԶԱՏԻԿԵԱՆ: 5.— ՕՍԿԱՆ ԵՐԿԱՆՅԵԱՆ: 6.— ՆՇԱՆ ՄԱՐԳԻՍԵԱՆ: 7.— ՀԻՐԻ ՄԱՐԱՅԵԱՆ: 8.— ԶԱԼԳԵԱՆ՝ ԶԱՆԿՈՐԸ ՆՊԱՐԷՆ ԴՈՒՐՄ ՄՆԱՅԱՆ: 9.— ՅՈՎՀ. ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆ ՉՏԵՄՆՈՒԹՐ ՆՊԱՐԷՆ ՄԷՋ:

նութեան դատին մէջ երդուեալներ իրենց վճիռը բերին առաւօտեան ժամը 1:30-ին: Ինը Դաշնակցականներ բոլորն ալ յանցապարտ — Guilty — կը հռչակուին իրբեւ մարդասպան: Մատթէոս Լէյլէկեան եւ Նշան Սարգիսեան իբրեւ սպանութիւնը գործադրողներ եւ միւս եօթը — Ոսկան Երկանեան, Մարքին Մօզեան, Ճան Զալըքեան, Հէրի Սարաֆեան, Ճան Միրինանեան, Միհրան Զատիկեան եւ Յովհ. Անդրէասեան — իբրեւ անոնց գործակիցներ: Առաջին երկուքին պատիժը ըստ օրինի մահ է, միւսներունը՝ 10-էն 20 տարի բանտարկութիւն:

Դատը երդուեալներուն յանձնուեցաւ Ուրրաթ օր կէսօրէ յետոյ ժամը 12:30-ին: Խորհրդակցութիւնը տեւեց 10 ժամ 25 վայրկեան, զուրս հանելով երեկոյհան ընթրիքին եւ հարցումներու տրուած ժամանակը:

Դատարանին մէջն ու շուրջը հազարաւոր բազմութիւն հաւաքուած էր եւ սպասեց մինչեւ որ երդուեալներ բերին իրենց վճիռը: Հարիւրաւոր ոստիկաններ ոտքի վրայ էին հանդարտութիւնը պահելու եւ թոյլ չը տալու համար որ անկարգութիւններ պատահին:

ԵՐԿՈՒ ՄԱՀԱՎՃԻՌ ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

(Հաղորդագրութիւն Էսօշիէյքըտ Բրէսի)

Նիւ Եորք, Յուլիս 24.— Արքեպիսկոպոս Ղեւոնդ Դուրեանի սպանութեան համար դատապարտեալ ինը Հայերէն երկուքը ելեքտրական աթոռի վրայ մահուան դատապարտուեցան այսօր: Դատաւոր Ճօզէֆ Ի. Բորիկըն միւս եօթին տուաւ 10-էն 20 տարի բանտարկութեան վճիռ:

Մատթէոս Լէյլէկեան 39 տարեկան եւ Նշան Սար-

գիտեան 38, դատապարտուեցան ելեքտրական աթոռին վրայ մեռնելու Սեպտ. 3-ին սկսող շարթուան ընթացքին: Ասոնք դատապարտուած էին իրրեւ առաջին կարգի մարդասպան:

Աւելի քան 200 Հայեր հաւաքուած էին դատասրահին մէջ լսելու համար վճիռը: Երեսուն ոստիկան եւ տասնեւերկու դադանի ոստիկան պաշտօնի վրայ էին անկարգութիւնը արգելելու համար: Ոչ մէկ միջադէպ պատահեցաւ:

Լէյլէկեան, որ ամբաստանուած էր թէ Արքեպիսկոպոսը սպաննող դանակը դործածած էր, հեկեկաց երբ վճիռը լսեց: Թարգմանի մը միջոցաւ անիկա փորձեց ըսել. «Ես յանցանք չունիմ»:

Սարգիսեան անտարբերութեամբ լսեց իր վճիռը:

Թամրա Շէրիտըն, պաշտպան փաստարանը պահանջեց ջնջել վճիռը, այն հիման վրայ թէ համաձայն չէ օրէնքի եւ փաստի:

Իսլոր դատապարտեալները անդամ են Դաշնակ կուսակցութեան, որ կը հակառակի Հայաստանի ներկայ Սովիեթական Հանրապետութեան: Շէրիտըն առարկեց թէ հակա-Դաշնակներու դործունէութիւնը նախապաշարում ստեղծեց ամբաստանեալներու դէմ: Ընդհ. Դատախազութիւնը ընդդիմարանեց թէ Արքեպիսկոպոս Դուրեան սպաննուած էր Դաշնակներու դէմ իր հակառակութեան պատճառաւ:

Ինը դատապարտեալներ կէսօրէն յետոյ փոխադրուեցան Սինկ Սինկ նահանգային բանտը:

ՆԻՒ ԵՈՐՔԻ ԸՆԴՀ. ԴԱՏԱԽԱՋ ՎԻԼԵԼՄ ԳՈՐԼԷՆՏ
ՏԱՃ ԱՆԹՆԼԻ ՎՐԱՅ

Նիւ Եորք Նահանգի Ընդհ. Դատախաղ Վիլլերմ
Գորլէնտ Տաճ, Յուլիս 31, ԳՇ. Երեկոյ ժամը 7.30-ին,
WEAF կայանէն խօսեցաւ նիւթ ունենալով «Օրէնքիս
Մարդկայնական կողմը» եւ այդ առթիւ ընդարձակ տե-
սութիւն մը պարզեց նաեւ Ամերիկայի Հայոց Առաջ-
նորդ Տ. Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս Դուրեանի սպանու-
թեան եւ ինը դաշնակ-ամբաստանեալներու դատաւա-
րութեան ու դատապարտութեան մասին:

Օրէնքը — ըսաւ Ընդհ. Դատախաղ Տաճ — պէտք
է գործէ բաց մտքով ու հասկցողութեամբ եւ արդարա-
մտութեամբ շարժի թէ ամբաստանեալներու եւ թէ ըն-
կերութեան վերաբերմամբ:

Եղբրական է որ կը գտնուին խմբակցութիւններ,
որոնք նկատի չեն առներ ընկերային կարգ ու սարքի
պահպանութիւնն ու հանրային ապահովութիւնը եւ ի-
րենց յոռի ընթացքով ու գործերով կը խանդարեն
զայն: Անոնք բոլորն ալ նոյն ճամբուն չեն հետեւիր:
Ոմանք ոճիրէն կը խուսափին, ոմանք մաս ու բաժին
կ'ունենան անոր մէջ: Մարդիկ ալ կը գտնուին որ հա-
մակիր կ'ըլլան ոճրագործութեան:

Դատական իշխանութեանց պարտքն է ընկերու-
թեան պաշտպանութիւնը ոճիրի հակամէտ տարրերու
դէմ:

Ասկէ առաջ Ամերիկայի դռները բաց էին եւ ամէն
երկրէ գաղթականներ կուգային: Ներկայիս փակ են եւ
չատ սակաւ թուով մարդիկ ներս կ'ընդունուին: Իսկ
նախապէս եկողները կը կազմեն այս երկրին քաղաքա-
ցիութեան մէկ մասը եւ անոնց անդորրութիւնն ալ
պէտք է հոգածութեան առարկայ ըլլայ:

Դատական իշխանութեանց մտքին պէտք է տեղ
բռնէ ոչ միայն ոճրագործը, այլ նաեւ զոհը եւ ժողո-

վորդը : Արդարութիւնը պէտք է որ կաշկանդուի զանազան նկատումներով : Երդուեալներ առ հասարակ հակամէտ են անսպարաութեան վճիռ տալու եւ այս

ՆԻՒ ԵՈՐՔ ՆԱՀԱՆԳԻ ԸՆԴՀ. ԳԱՏԱՆԱԶ
ՈՒԻԼԵԸՄ ԳՈՐԼԷՆՏ ՏԱՃ

պատճառաւ է որ յաճախ ոճրագործներ թեթեւ պատիժներով կ'աղատուին : Կարեկցութիւնը պէտք է որ ազդէ արդարութեան վրայ :

Ընդհ. Դատախաղ Տաճ ապա խօսեցաւ Ամերիկայի
Հայոց Առաջնորդ Տ. Ղեւոնդ Արքեպս. Դուրեանի ըս-
պանութեան եւ Նիւ Եորքի դատաւարութեան մասին :
Դիտել տուաւ թէ վերջին 25 տարուան մէջ Նիւ Եորք
նահանգը չունեցաւ դատ մը այնքան ուշադրաւ որքան
Առաջնորդին սպանութեամբ ամբաստանեալ ինը Հայկե-
րու դատապարտութիւնը :

Հայեր դարերով տառապած են թուրք տիրապե-
տութեան տակ : Հայ քաղաքական կուսակցութիւններ
կազմուած են ազատագրութեան նպատակաւ : Ասոնցմէ
մէկն է Դաշնակցութիւնը, որ 1918 — 20 էն իշխանու-
թեան գլուխ մնաց, երբ անկախութիւն յայտարարուե-
ցաւ եւ Հայաստանի Հանրապետութիւնը հիմնուեցաւ :
1920 ին դաշնակցական կառավարութիւնը ինկաւ եւ
Հայաստանի մէջ հաստատուեցաւ Խորհրդային իշխա-
նութիւն : Ատոր հետեւանքով Դաշնակցութիւնը հեռա-
ցաւ Հայաստանէ եւ բուռն հակառակութիւն ու պայ-
քար սկսաւ Սովիէթ կառավարութեան դէմ : Ամերիկա-
յի Հայոց Առաջնորդ Տ. Ղեւոնդ Արքեպս. համակիր էր
Խորհրդային Հայաստանի եւ այդ պատճառաւ առար-
կայ եղաւ Դաշնակցութեան թշնամութեան ու հալա-
ծանքին :

Ընդհ. Դատախաղը ապա յիշեց Շիքակոյի միջադէ-
պը եւ. ատոր հետեւող անցուղարձերը, Վէսթպորոյի
մէջ եղած յարձակումը Նահատակ Առաջնորդին վրայ,
եւ եկաւ յանգեցաւ Նիւ Եորք Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ ե-
ղերերգութեան : Նկարագրեց թէ ինչպէս, պատկառաղ-
դու եկեղեցականը չքեղօրէն զգեստաւորեալ ու աղօ-
թելով կը յառաջանար դէպի խորան, երբ դաշունա-
հարուեցաւ դաշնակ մարդասպաններու կողմէ : Ոճիրը
վրէժխնդրութեան համար չգործադրուեցաւ, քաղաքա-
կան սպանութիւն մըն էր :

Տաճ գնահատական խօսքեր ըրաւ Ընդհ. Դատա-
խաղի օգնական Քամինսքիի եւ Քոհնի համար, որոնք,

բաւ, մեծ ձեռնհասութեամբ եւ ուղղամտութեամբ
յառաջ տարին խնդրոյն քննութիւնն ու դատաւարու-
թիւնը: Դրուատիքն բրաւ բոլոր ոստիկանական պաշ-
տօնեաներու եւ անոնց կարգին Իսթէնաէրեան անուն հայ
զապանի ոստիկանի մը: Ուրին լուսարանութեան հա-
մար հարցաքննուած են մօտաւորապէս 500 հոգի:

Ընդհ. Դատախաղ Տաճ իր ուղերձը փակեց հետեւե-
կալ խօսքերով. —

«Ես անկեղծօրէն կը յուսամ որ յաջող հետապն-
դումն ու դատաստանը ինը հոգւոյ, փրկարար ազդե-
ցութիւն մը պիտի ընեն բոլոր անոնց վրայ, որոնք օ-
տար երկիրներէ եկած են, եւ ապացոյց մը ու անմո-
ռանալի դաս մը պիտի ըլլան թէ մենք թէեւ կը հաւա-
տանք խօսքի ազատութեան եւ քաղաքական տեսա-
կէտներու անկաշկանդ արտայայտութեան, բայց պէտք
չէ որ անոնք անցնին մեր օրէնքին սահմաններն եւ ոտ-
նակոյս ընեն զանոնք: Մենք կը դատապարտենք բռնու-
թիւնը եւ կը գարշինք մարդասպանութենէ»:

ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԹՅՆՆԷ ԵՏՔ

Ոճրագործներու դատապարտութիւնը գէթ մասամբ գոհացում առթեց Սփիւռքի հայութեան վրդոված խղճին: Արդարութեան յաղթանակն էր, որուն անձկանօք կ'սպասէր սգաւոր ազգը:

Բայց Ամերիկեան դատարանի այս անկողմնակալ վճիռին առջեւ ալ չ'ուզեց գլուխ ծռել Դաշնակցութեան ոճրապարտ քիֆին հպարտութիւնը: Այդ կուտակցութիւնը՝ իր շէֆերու խաբկանքին անսալով՝ չքաշուեցաւ պաշտօնապէս ստանձնել ոճրագործ ընկերներու պաշտպանութիւնը, եւ դիմեց նոր խարդաւանանքի, նոր կեղծիքի: Դատապարտուած իննը ընկերները հռչակեց ԱՆՄԵՂ ՁՈՂԵՐ, եւ ձեռնարկեց ընդհանուր հանդանակութեան, ուղիղ եւ անուղիղ միջոցներով փրկելու համար կուտակցութեան վարիչ շրջանակը, որուն վրայ կը ծանրանար մեծագոյն պատասխանատուութիւնը:

Արժանապատուութեան տէր ոե՛ւէ կազմակերպութիւն դատարանի վճռէն վերջ՝ ո՛չ միայն չի զիջանիւր հովանաւորել այսքա՛ն հրէշային ոճրագործութիւն մը, այլ՝ ոճրագործները կը վտարէ դուրս, թողլով որ անոնք կրեն իրենց արդար պատիժը:

Բայց Դաշնակցութիւնը չ'ուզեց, կամ՝ աւելի ճիշդը, չ'էր կրնար հետեւիլ այս պատուաւոր ընթացքին, իրեն առանձնայատուկ պատճառներով: Դժուար թէ սակայն դատաւարութեան ընթացքին պարզուած այնքան ցնցող յայտնութիւններէն վերջ կարելի ըլլայ Ամերիկեան դատական իշխանութիւնը մոլորեցնել, եւ ընդ երկար հեգնել իր հետեւորդներուն խիղճն ու բանականութիւնը:

Արդարեւ, չափազանց վշտառիթ երեւոյթ մըն է տեսնել որ դրեթէ կէս դարու մօտ դոյութիւն եւ կեանք ունեցող կուսակցութիւն մը, այնքան կրնայ սրբապղծել հայ յեղափոխութիւնը զայն Արէշներու արեամբ ներկելով իր հայրենասիրական սնանկ քաղաքականութեամբ: Եթէ այդ կուսակցութեան շարքերը՝ մտաւորական կամ ռամիկ հետեւորդներ՝ դուրս գային իրենց ստրկական համակերպութենէն եւ ձայն բարձրացնէին իրենց բարեմտութիւնը անխիղճօրէն շահագործող մէկ քանի բախտախնդիրներու դէմ, անտարակոյս տարբեր պիտի ըլլար ազգային կեանքը: Պարզապէս ոճիր մ'է այդ կուսակցութեան մոլեղնութեամբ շարունակած հակահայաստանեան քանդիչ ուղղութիւնը, անլուր սրբապղծութիւն մըն է մէկ քանի անարժան եւ կարգալոյծ կղերներու համար՝ անդոսնել Հայրապետական հեղինակութիւնը եւ պառակալել զազգայնները, ազգային ամօթ եւ նախատանք է հիւրընկալ երկիրներու մէջ ահարեկչական միջոցներով եւ եզրայրաստան ոճիրներով յուսալ կուսակցութեան մենատիրութիւն պարտադրել:

Մենք դեռ կը հաւատանք որ կուսակցութեան անգամները բոլորն ալ վատողիններ չ'են, անոնց մէջ կան տղնիւ տարբեր ալ, որոնք կը զատապարտեն այս յիմարական ուղղութիւնը եւ կը բաղձան ազգային համերաշխութիւն եւ համագործակցութիւն: Եթէ այդ բաղձանքը լոկ սին բառ մը չէ, դեռ ուշ չէ իրագործելու զայն, բայց նախապէս պէտք է իրենց կուսակցութիւնը մաքրագործեն ներքին բախտախնդիրներէն: Այլապէս ազգին ստուար մեծամասնութիւնը իրաւունք պիտի ունենայ խորհելու թէ բոլոր զաշնակցականներն ալ անխափ որդեկրած են նոյն ազգազաւ ուղղութիւնը, եւ իրը այն՝ հեռու պիտի մնայ ամէն գործակցութենէ եւ յարաբերութենէ անոնց հետ:

Դուրեան Սրբազան՝ զոր ատեցին մահու չափ եւ

մահացուցին ,իրենցմէ աւելի նախանձախնդրութիւն ունէր Դաշնակցութեան հանդէպ : Վերջի օրերուն , իրեն դիմող բարեկամներու յաճախ կ'ըսէր . «Լրագրական սպառնալիքներէն եւ անստորագիր նամակներէն գիտեմքէ պիտի սպաննեն զիս , բայց չեմ խորհիր քէ իմ մահս իրենց կուսակցութեան գերեզմանը պիտի ըլլայ» :

Տխուր եւ անողոք դուշակութիւն :

Արք. Դուրեան Յանձնախումբս՝ Ս . Առաջնորդի սպանութենէն վերջ , ժողովրդային միահամուռ պահանջումով եւ Ազգ . Յրեսփոխանական ժողովի որոշմամբ ընտրուած , չի խուսափեցաւ յոյժ դժնդակ պայմաններու տակ ստանձնելու իրեն վստահուած պաշտօնը եւ ջանաց ըստ կարելոյն դիւրացնել օրինական իշխանութեանց հետապնդումները ի նպաստ արդարութեան յաղթանակին , եւ ազգային շրջանակի մէջ փաստական տուիքներով մերկացնել ներքին չարիքի պատճառները եւ պատասխանատուները , իր «Պատմութեան Համար» հրատարակած մատենաշարներով :

Յանձնախումբս՝ իր վայելած ազգային վստահութենէն քաջալերուած ջանաց խղճմտութեամբ կատարել իրմէ պահանջուած ծառայութիւնը Դուրեան դատին վերաբերմամբ , շնորհիւ այն բազմաթիւ երկսեռ ազգայիններու որոնք անվախօրէն ասպարէզ նետուեցան դատարանին մէջ պարզելու իրենց ականատեսի վկայութիւնները , որոնք իրենց ծանօթութիւններն եւ քաղած տեղեկութիւնները ի սպաս դրին դատին , եւ որոնք իրենց նիւթական եւ բարոյական միջոցները չ'խնայեցին :

Ապրի՛ հայ ժողովուրդը , որ գիտցաւ միահամուռ ծառանալ ներքին եղբայրասպան չարիքին դէմ :

ԱՐՔ . ՂԵՒՈՆԴ ԴՈՒՐԵԱՆ

Նիւ Եոթ , Ն . Ե .

ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

ԱՆԽՈՒՍԸ ՓԵԼԻՆ

ՎՃԻՍԵԿ ԱՏԵԱՆԸ ԿԸ ՀԱՍՏԱՏԷ ՄԱՀԱՎՃԻՌԸ

Այսօր, Ն. Ե., Փետր. 26, Էսսոշիէյթ Բրէսի հե-
ռագիրը. — «Դուրեանը սպաննողներ կորուսին նոր դա-
տաւարութեան համար իրենց զիմուժը» Վճռաբեկ Ատ-
եանի մօտ, որ իր Դիւանին միջոցաւ՝ Նիւ Եորքի Ընդհ. Գաղափարայ Ուփլերմ Սի. Տաճի կը հաղորդէ, թէ —

«Փողովուրդին դատը ընդդէմ Մատթէոս Լէյլէկ-
եանի եւ Նշան Սարգիսեանի: Իւրաքանչիւր պաշտպան-
եալի մասին տրուած վնիռն ու դատապարտութիւնը
հաստատուեցաւ: Առանց պատմաւարանութեան: Միա-
ճայն հաւանութեամբ:

ՈՒԻԼԵԼՄ Ճ. ԱՐՄՍԹՐՈՆԿ
Քլըքֆ»

Դիւան Վնոաբեկ Ատեանի
Այսօր, Ն. Ե.
Փետրուար 26, 1935.

ԲՈՎ ԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Էջ
Նախաբան	5
Ոնիրներու Ոնիրը	7
Յուդարկաւորութիւն	12
Բարձրագոյն Հոգեւորականութեան	
Սուգն ու Յասումը	22
Սփիւռփի Հայութեան Կսկիծն ու Բողոքը	35
Հայ Մամուլը կը Դատապարտէ Ահաբեկչութիւնը	41
Վայրագ Ոնիրին Դատապարտութիւնը	
Օտարներու Կողմէ	83
Ոնրագործներու Ձերբակալութիւնը եւ	
Դատաւարութիւնը	97
Շէրիտընի Պաշտպանողականը	318
Ընդհ. Դատախազութեան Պահանջը	334
Դատաւոր Քորիկընի Ճառը	367
Ընդ. Դատախազ Ուիլքեմ Գ. Տան	
Անքելի Վրայ	386
Դատապարտութենէ Ետք	390
Անխուսափելին — Վնասեկ Ատեանը կը	
Հաստատէ Մահաւճիւրը	393

ՆԿԱՐՆԵՐ

	Էջ
Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս Դուրեան	3
Ղեւոնդ Արքեպիսկոպոս Զգեստաւորեալ	11
Ս . Հան տեք Տիվայն Մայր Եկեղեցին	13
Գեք . Ուիլեմ Մէնինկ	14
Առաջ . Տեղ . Գեք . Տ . Մամբրէ Ծ . Վրդ . Գալփաեան	16
Նահատակ Սրբազան Իր Դագաղին Մէջ	17
Մայրավանք Ս . Էջմիածնի	21
Վեհ . Տ . Տ . Խորէն Սրբազնագոյն	
Կարողիկոս Ամենայն Հայոց	23
Տիրամայր Սրբուհի Դուրեան	95
Դուրեան Սրբազան	99
Դատաւոր Հօգեփ Բ . Քորիկըն	102
Սր . Խաչ Եկեղեցւոյ Ներքնամասը	110
Ընդհ . Դատախազ Օգնական Հօգեփ Քօհըն	124
Մատրէոս Լէյլէկեան եւ Նշան Սարգիսեան	
Ձերբակալուած	150
Կարապետ Զատիկեան , Ականատես Վկան	160
Հան Ճ . Սըլըվըն — Դադունի Ոստիկանապետ	207
Ճէյմս Ի . Տանըլի — Դադունի Ոստիկ . Տեղակալ	239
Սր . Խաչ Եկեղեցւոյ Արտաքինը	285
Ընդհ . Դատախազի Օգնական Ալ . Հ . Քամինսփ	335
Դատապարտեալները Սինկ Սինկ կը Տարուին	383
Ընդհ . Դատախազ Ուիլեմ Գ . Տան	387

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Թիւ 1

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Գրեց՝ Ղեւոնդ Արքեպս. Դուրեան

Թիւ 2

ՀԱԼԱԾԱՆՔԸ ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ԴԷՄ

Թիւ 3

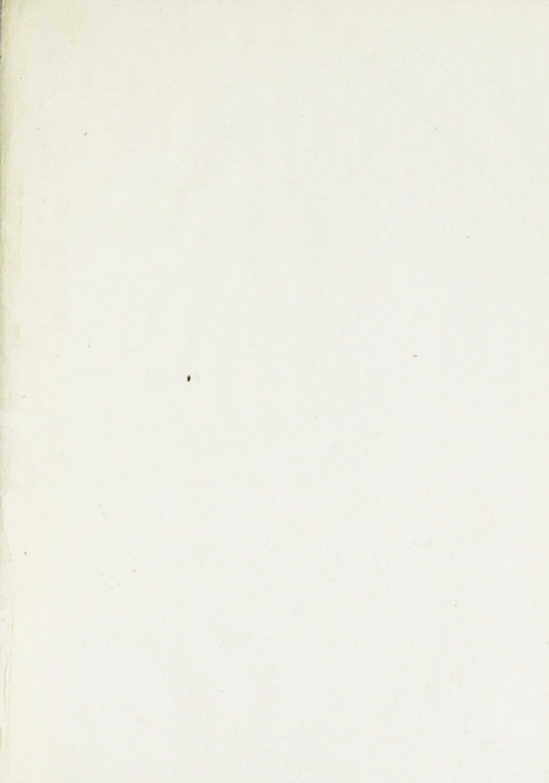
ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՆՄԵՂ ԶՈՀԸ ԵՌԱԳՈՅՆԻՆ

Թիւ 4

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵԱԼ ԱՀԱԲԵԿԶՈՒԹԻՒՆ

Թիւ 5

ԱԶԳԱԴԱԻ ԵՂԵՌՆԸ ԵՒ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

N 25m

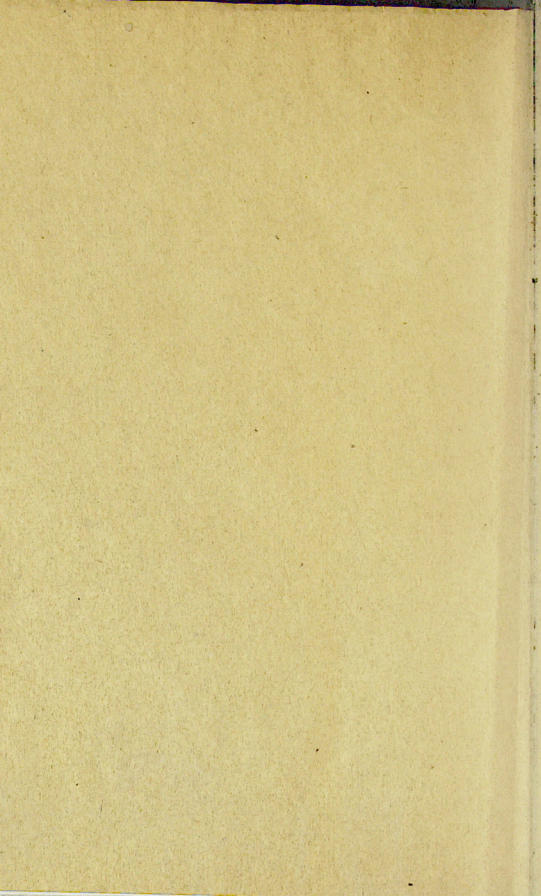
0. 91.99

- 25

Утк опрѣм

17

הערה.

[4n]

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. գրադ.

220032261

A $\frac{1}{32261}$